PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PL Dilmen, Ibrahim Necmi
205 Tārīh-i edebīyāt dersleri
D54
v.1

2311

16/37

DiLmen, İbrahim Necmi

تاریخ ادبیات درسلری

Tarih-i edebiyat dersleri

برنجی جلد

اسکی ادبیاتمزک تاریخنه سریع بر نظر

محرری :

غلطه سرای مکتب سلطانیسی تاریخ ادبیات معلمی

ابراهیم نجمی

استانبول ـــ مطبعهٔ عامره

١٣٣٨

PL
205
D54
v. 1

LIBRARY
AUG 15 1967
UNIVERSITY OF TORONTO

LIBRARY
APR 28 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

ایکی سوز

بو اثر، سنه‌لردنبری مختلف مکتبلرده تدریس ایتدیکم ادبیات تاریخی درسلرینی جامعدر. تورك ادبیاتنك خصوصیله تورکیاده‌کی جریاننی، تدقیقاته باشلیجه هدف اتخاذ ایلدم. بونکله برابر، قدیم تورك ادبیاتنك یادگارلریله تورکیادن باشقه یرلرده سلطنت سوره‌ن تورکلره عائد ادبیاتلرك تأثیراتندن‌ده فرصت دوشدکجه بحث ایدلمسی اهمال اولونمامشدر.

تاریخ ادبیات درسلری، هر شیدن اول بر درس کتابیدر؛ کتاب شکلنه کیرمزدن اول قسماً شاپیروغراف نسخه‌لری تکثیر ایدلمش ایدی: بو اعتبار ایله خاصةً منقح و حتی مختصردر. تدریسانده بحثلرك توسیعی محترم معلملرك همتلرینه تودیع ایدلمشدر.

اثرك ایکنجی جلدینی تشکیل ایده‌جك اولان ادبی تجدد تاریخی، برنجی قسمندن داها مفصلجه اوله‌رق یازلمشدر. بونده برقاچ سبب وار: بری ادبی تجددیمزك زمانمزه داها یاقین و استقباله داها اساسلی برصورتده مؤثر اولمسی، دیگری تجدد دورینه عائد اثرلرك کیفیت و کمیت اعتباریله چوق قیمتلی بولونمسی، اوچنجیسی‌ده او قسمك یازلدیغی صیره‌لرده تعلیم کرسیسنی برآرالق اشغال ایله مباهی بولوندیغم دارالفنون ادبیات فاکولته‌سنده‌ده تدریسی امکانی نظر دقته آلنمسیدر.

سنه‌لردنبری الده سوروننه شو اثرك بویله برشکل آلابیلمسنه پك فداکارانه دلالت ایدن، مکتب سلطانینك اك ذکی و قدرشناس طلبه‌سندن بدرالدین مختار بك افندی‌یه بوراده خاصةً تشکر ایتمکی بر وجدان بورجی عد ایلرم.

١٥ تشرین ثانی ١٣٢٨

ابراهیم نجمی

مدخل

ادبيات تاريخنك ماهيتى - تورك لسان و ادبياتنه عمومى بر نظر - عثمانلى توركلرنده ادبيات تظاهراتى - عثمانلى ادبياتنك تاريخى دوره‌لرى - عثمانلى حكومتنك ظهورندن اول آناطوليده تورك ادبياتى

— ١ —

ادبيات تاريخنك ماهيتى

تاريخ نوعلرى وادبيات تاريخى - ادبيات تاريخنك وثيقه‌لرى - ادبيات تاريخنده اصول - ادبيات تاريخنك محيطى - ادبياتك مليتى - « عثمانلى ادبياتى » نه‌ديمكدر ؟ - ادبيات تاريخنه عائد مؤلفاته برنظر .

تاريخ ، بر ملتك معين برساحه‌يه عائد اولان كچمش حادثه‌لرينى ثابت بر اصوله تبعاً تدقيق ايده‌ر . سياسى و عسكرى وقعه‌لرك سببلرى وصورت جريانلرى وثيقه‌لرك تنقيد ومقايسه‌سيله تدقيق ايديله‌رك « تاريخ سياسى » وجوده كتيرلديكى كبى ، اجتماعى حادثه‌لرك صورت تحدثلريله سببلرى‌ده عينى صورتله تحليل اولونه‌رق « تاريخ اجتماعى » ساحه‌سنه كيرلمش اولور . برملتك اجتماعى تظاهرلرى آراسنده اك مهم تجليلردن برى‌ده « ادبيات » در . عمومى بر تلقى ايله « ادبيات » كلمه‌سندن ، سوز واسطه‌سيله تظاهر ايدن هرنوع حادثات فكريه وروحيه معناسى آكلاشيله‌بيلير . خصوصيله ادبيات تاريخى تدقيق اولونوركن هردورك ادبياتنه واوادبياتك عوامل واوصافنه بحق انتقال ايديله‌بيلمك لزومى ، اونلرى وجوده كتيرن اجتماعى سببلرى آراشديرمق مجبوريتنى توليد ايده‌ر . بونقطهٔ نظردن ادبيات تاريخى بر ملتك حيات فكريه‌سنك تاريخى ديمكدر .

تاريخ ادبياتده ، ديكر تاريخ قسملرى كبى ، وثيقه‌لره استناد اولونور . عينى حادثه حقنده الده موجود مختلف وثيقه‌لرك تقريب ومقايسه‌سى واودوره عائد معلومات عموميه‌يه استناداً بو وثيقه‌لرك انتقادى ، بزه تدقيق ايتديكمز حادثه حقنده حقيقته ممكن مرتبه اك قريب بر فكر ويره‌بيلير . تاريخ ادبيات تدقيقاتنده بزه رهبر اوله‌جق وثيقه‌لر ، دوغرودن

دوغرویه تاریخی منبعلردن آلینه‌جق معلومات ایله ادبی متنلردن عبارتدر . بووثیقه‌لرك تنقیدنده اساس اتخاذ ایده‌جکمز دستورلرده ، اجتماعی و عمومی حیاتك ادبیات اوزرنده‌کی تأثیرلریله ادبی حادثه‌لرك سببلری حقنده اجرا ایدیله‌جك تدقیقلرك نتیجه‌لریدر .

تاریخی منبعلردن آلینه‌جق معلومات ، بزه مثلا تدقیق ایده‌جکمز شاعر ویا محررك حیاتی ، ایچنده یاشادیغی محیط ، زمانك ایجاباتی ، هویت ذاتیه‌سی ؛ یاخود تدقیق ایده‌جکمز مسلك ادبینك صورت ظهور وتکاملی ، وجوده کتیردیکی باشلیجه آثار ، اجرا ایتدیکی تأثیرات ؛ ویاخود تدقیق ایده‌جکمز دورك مختلف ادبی حادثه‌لری ، بونلرك ناصل تحدث ونه‌صورتله تکامل ایله‌دکلری ، اثرلری وتأثیرلری حقنده معین فکرلر بخش ایده‌ر . ادبی متنلرك ، یعنی اوزماندن قالمه اثرلرك تدقیقی ، تاریخدن آلنان بومعلوماتی تنقید وتصحیحه ، حتی تعدیله خادم اولور . تاریخ ادبیاتده خصوصیله بومتن تدقیقاتنك پك بیوك بر اهمیتی واردر . دیکر تاریخ قسملرنده ماضی‌یه عائد وقعه‌لر ، مورخك کوزی اوکنده دکلدر ؛ اووقوعاتی آنجق خاطره‌لری ، اماره‌لری ، یادکارلری واسطه‌سیله تدقیق ایده‌بیلیر . فقط ادبیات مورخی ، اصل ادبی وقعه‌یی متن شکلنده الی آلتنده بولوندورور . معین دورلره عائد اثرلرك تدقیقی ، اودور ادبیاتی وادباسی حقنده تاریخلرك ویره‌مدیکی برچوق معلوماتی تثبیته خادم اولور .

تاریخی وادبی وثیقه‌لردن آلینه‌جق معلومات ، معین بردور ادبیاتنك تحلیلی دیمکدر . بووثیقه‌لرك تدقیقیله تعیین ایدیلن ادبی عنصرلر ، تنقید واسطه‌سیله تکرار ترکیب ایدیله‌رك علمی برماهیت آلیر . بویولده‌کی تنقید ایسه ، هرادبی حادثه‌یی سببلری ودیکر حادثه‌لرله اولان مناسباتی اعتباریله تصنیف ایده‌رك ادبی جریانلری برکل وبر سلسله حالنده تتبع ایتمك دیمکدر . بردورده‌کی عمومی حیات ، اعتقادات ، قبول ایدلمش تلقی طرزلری ، عادات واخلاق ، اودور ادبیاتی اوزرنده اجرای تأثیر ایدن برر عاملدر . بونك ایچون ادبیات تاریخی تدقیق ایده‌رکن یالکز ادبانك حیات وشخصیتنی واثرلرینك ماهیتنی تعیین ایله اکتفا ایدلمز ؛ بلکه بونلرله منسوب اولدقلری محیط وزمان آراسنده‌کی مناسبتلرده تحلیل اولونور .

ادبیات ، افکار وحسیاتی لسان واسطه‌سیله افاده ایده‌ر ؛ لسان ایسه ملیتك همان اك مهم بر علامتیدر . بناءً علیه ادبیات ، هرشیدن اول تماميله ملی بر حادثه‌در وبوتون ملی

تظاهرلرله موازی ومتوازن اوله‌رق تکامل ایده‌ر . بوجهتله ادبیات تاریخی ، دولت فکری اطرافنده دکل ، ملت فکری اطرافنده تمرکز ایتدیرلملك لازم کلیر. اوته‌دن‌بری مورخلریمزك مستقل برعثمانلی ادبیاتی تصور ایتمه‌لری ، اوچ لساندن مرکب برعثمانلی لسانی توهمی کبی ، یاکلیش بر دوشونجه‌در . « عثمانلی » کلمه‌سنه ایکی درلو معنا ویرمك ممکندر: اکر بو کلمه ، دولتمزك ایلك تأسس دورلرنده اولدیغی کبی ، تورك ملتنك معین برقسمنه علم اوله‌رق استعمال اولونورسه ، عمومی تورك ادبیاتی داخلنده برجزؤ اولمق اوزره ، بر « عثمانلی ادبیاتی » موجوددر . فقط « عثمانلی » کلمه‌سیله مختلف ملتلری درآغوش ایدن ایمپراطورلق فکری قصد ایدیلیرسه ، اوحالده بوایمپراطورلق داخلنده‌کی هرملتك کندی لسانیله کندی حسیات ملیه‌سنی افاده ایدن آیری ومستقل برادبیاتی واردر؛ بوقسه عمومی بر « عثمانلی ادبیاتی » یوقدر . بزم درسلریمزده تدقیقیله مشغول اوله‌جغمز ادبیات تاریخی ده برنجی معنا ایله عثمانلی تورکلرینك تاریخ ادبیاتیدر .

بو تاریخ ادبیات ، عمومی تورك تاریخ ادبیاتنك برقسمی اولمق اعتباریله اول امرده تورك ادبیاتنك طرز تکاملنه قیصه واجمالی بر نظر عطف ایتمك ، صوکره‌ده عثمانلی تورکلرنده بو ادبیاتك جریانلرینی ، تحوللرینی تدقیق ایله‌مك لازم کلیر .

مع التأسف ادبیات تاریخمز ، شیمدی‌یه قدر بحق تدقیق وتدوین ایدلمش دکلدر . عله ماضی‌یه دوغرو اوزالدقجه وثیقه‌لر واثرلرده کیتدکجه ظلمتلره قاریشه‌رق جدی تتبعلری پك مشکل برحاله کتیریمکده‌در . شیمدی‌یه قدر تاریخ ادبیاته متعلق اوله‌رق قلمه آلینان اثرلریمز ، اسکی ادبامزدن بعضلرینك بردورده یتیشمش ادبا وشعرانك الفبا ترتیبیله ترجمهٔ حاللرینه دائر ویردکلری شبهه‌لی وغیر معین معلوماتی حاوی « تذکرهٔ شعرا » لرله صوك عصر اثناسنده تألیف ونشر ایدلمش برقاچ پارچه کتابدن عبارتدر .

بوکتابلرده تذکرة الشعرالردن یالکز شکل اعتباریله برپارچه آیریلمشلر ، روح اعتباریله ینه اوماهیتی محافظه ایتمشلردر . عبدالحلیم ممدوح بك مرحومك « تاریخ ادبیات عثمانیه » سی ، قدمای ادبادن سنان پاشا ، فضولی ، نفعی ، ندیم ، نابی ، قوجه راغب پاشا وشیخ غالب کبی برقاچ معروف ذات ایله بعض مجددینك شاعرانه توصیفلرندن عبارت کوچوجك براثردر . فائق رشاد بك مرحومك یالکز نفعی‌یه قدر اولان قسمی منتشر بولونان « تاریخ ادبیات » ی ده ترجمهٔ حال ومثال مجموعه‌سندن عبارت وفکر ترکیبدن

محرومدر . شهاب‌الدین سلیمان بك مرحومك « تاریخ ادبیات عثمانیه » سی تدقیقات ومحتویات اعتباریله برچوق نقائص عرض ایدر . نسبةً اك آز قصورلی اولان کوپریلی زاده فؤاد وشهاب‌الدین سلیمان بکلرك اثرلری‌ده معالاسف اکمال ایدلمه‌مشدر .

شبهه یوق که باشلیجه ادبی شخصیتلر حقنده جدی تتبعلره مستند مونوغرافیلر ومختلف آثار قدیمه حقنده آیریجه تتبعلر یاپیلمادقجه عمومی وترکیبی بر تاریخ ادبیات ـ مکمل اوله‌رق ـ وجوده کله‌مز . بونقطهٔ نظردن شیمدی‌یه‌قدر تاریخ ادبیات یولنده چالیشانلر ساده معذور دکل ، بومشکل وادی‌یه آتیلدقلری ایچون تقدیرلره‌ده لایقدرلر .

— ۲ —

تورك لسان وادبیاتنه عمومی برنظر

لسانلرك اقسامی و لسان عائله‌لری — تورکجه‌نك لسانی موقعی وتقسیماتی — اك اسکی تورك یادکارلری : اورخون آبده‌لری ، قوداتقوبیلیك ، هبة‌الحقائق — تورك ادبیاتنك قدیم تکاملی — تورك ادبیاتنده اسلامی وتصوفی تأثیرلر .

عمومیتله لسانلر ، علمی برنقطهٔ نظردن اوچ قسمه تفریق اولونور :

برنجیسی ، « یکهجائی » ویا « مجرد » لسانلردرکه بونلرده اکثریتله تك هجالی اولان کلمه جوهرلری ، مختلف استعماللرنده هیچ برتبدل ارائه ایتمزلر ؛ یالکز جمله‌ده‌کی موقعلری اعتباریله معنالرینه تبدل عطف اولونور . چین ، سیام ، بیرمان لسانلری بونوعدندر .

ایکنجیسی ، « التصاقی » لسانلردرکه بونلرده جوهرلرك اولنه ویا آخرینه دیکر برجوهر ویا برلاحقه علاوه اولونه‌رق معنا ایله مترافقاً کلمه‌ده‌ده تبدلات ایقاع ایدیلیر . ژاپون ، تامول ، قانارە ، مانژ ، قافری لسانلری وبالخاصه اورال ـ آلتای عائلهٔ لسانیه‌سی بوزمره‌دندر . فینوا ، ساموئید ، لاپون لسانلری کبی مختلف قسملره مالك اولان اورال ـ آلتای لسانلرینك اك مهم زمره‌سی‌ده تورك لسانلریدر .

اوچنجیسی ، « تصریفی » لسانلردرکه بونلرده جواهر کلمات ، معنانك تبدلنه کوره داخلاً تحولاته اوغرارلر . بوشعبه‌ده ایکی بویوك عائله واردر : بری جوهرلری یالکز صامت حرفلردن ترکب ایدن « حامی ـ سامی » لسانلر عائله‌سی ، دیکری‌ده جوهرلرنده صائت

وصامتلر بولونان « هند ـ قافقاس » ، یاخود « هند ـ اوروپا » عائله‌سیدر . عبرانی ، سریانی ، آثوری ، کلدانی ، عربی لسانلری برنجی؛ سانسقری ، اسکی ویکی فارسی ، چرکس ، ارمنی ، آرناوود ، یونان ولاتین لسانلریله یکی اوروپا السنه‌سی، ایکنجی عائله‌یه منسوبدر. اسلاو ، جرمن ، یکی لاتین السنه‌سی‌ده یکی‌اوروپا لسانلرینك باشلیجه اقسامنی تشکیل ایدر .

التصاقی لسانلر زمره‌سندن واورال ـ آلتای عائله‌سندن اولان تورکجه ، پك قدیم برلساندر . آلتای داغی اتکلرندن نشأت ایدن تورکماتی، سیبریاده‌کی لەنا نهرندن بحر سفید ساحللرینه قدر توسع ایده‌رك لسانی هرطرفه کوتورمشدر . مختلف تورك قبیله‌لری آراسنده لسانجه کورولن فرقلره نظراً بعض اوروپا لسانیونی تورکجه‌یی باشلیجه یاقوت، اویغور ، نوغای ، قیرغیز ، قپچاق وعثمانلی عائله‌لرینه وبونلرك‌ده هر برینی لهجه‌وشیوه‌لره تفریق ایدرلر . فقط بونلرك لهجه‌لری آراسنده‌کی فرقلر ، بعضاً بر برینه نسبتله اولان تحولاته معادل درجه‌لره بالغ اولدیغی کبی ، یاقوت لسانی کبی بعضلری یازیسز و ابتدائی حالده قالمش واویغورجه ایله نوغایجه بالآخره چغتای لسانـه منقلب اولمش بولوندیغی جهتله ، بوکبی تقسیملر عندی اولمقدن قورتوله‌ماز . اك علمی نقطهٔ نظر تورکجه‌یی شرق تورکجه‌سی وغرب تورکجه‌سی اولمق اوزره ایکی‌یه آییرمقدر .

اسلامیتدن اول تورکلر ، چین مدنیتیله تماسده بولونمشلر ، بالآخره هند وایران ودها صوکره اسلامیت عالمیله مناسبته کیریشمشلردر . قرون قدیمه‌دن بری موجود اولان تورك لسانی حقنده الده بولونان اك اسکی متن ، « اورخون کتابه‌لری » نامیله معروف آبده‌لرك محتویاتیدر . بونلر چینلیلرجه « توکیو » وکتابه‌لرده « کوك تورك » یاد ایدیلن موغولستانده مقیم برقبیله‌یی چین اسارتندن قورتاران وکتابه‌لرده « ایلترس خان » نامیله یادایدیلن « قوتلوق خان » ك مخدوملری قهرمان « کول تکین » ایله بویوك برادری حکمدار « بیلکه خان » ك مزار طاشلری اوزرنده محکوکدر . اجداد واسلافلریله برابر تاریخلرینی ومنقبه‌لرینی نقل ایدن بوکتابه‌لر یوقاریدن آشاغی‌یه دوغرو یازیلان منفصل حرفلری حاوی بریازی واولدقجه تمیز بر تورکجـه ایله یازلمشدر . اورخون ویکی چای آبده‌لرنده کورولن بویازینك منشأی هنوز معلوم دکلدر .

تورکستانده ساکن اولان اویغور تورکلرینك سامی یازیلرله مناسبتدار اولان دیکر برخطی واردرکه اسلامیتك انتشارندن صوکره بیله اوزون مدت قوللانیلمشدر .

اویغور لسان وادبیاتنه متعلق اولەرق ألده قالان أك اسكی اثر ، « قوداتقوبیلیك » اسمندەكی تألیف منظومەدر . هجرتك ٤٦٢ تاریخنده كاشغر امیری بوغرا خان نامنه یوسف خاص حاجب طرفندن وجوده كتیریلن بو اثر ، عادل برحكمدار اولان « كون دوغدی » بك ایله ادراك وكمالی تمثیل ایدن « آی طولدی » بك وتجربه ومعلوماته تمثال اتخاذ اولونان « اوكتولمش » ایله قناعت و سكون ایله ممتاز « اوتقورمش » آرەلرنده كچن مختلف ساحنەلر وبربرلرینه نقل ایتدكلری حكایەلردن مركبدر . اسلامیتك نفوذندن صوكره یازیلان بو كتاب ، — شهنامه كبی — « فعولن فعولن فعولن فعول » وزنیله یازلشدر . نته‌كم آلتنجی عصر هجری نهایتلرینه دوغرو احمد بن محمود یوكناكی طرفندن « دادسپهسالاربیك » نامنه یازیلان « هبة الحقائق » ده عینی وزندەدر . [*]

تورك ادبیاتی ، اویغورلرك توركستان شرقی ووسطیده ووجوده كتیردكلری مدنیت ومانند بویوك برترقی كوستردكدن صوكره اسلام عالمی ایله تماس ایدەرك عرب وخصوصیله ایران لسان وادبیاتلرینك نفوذی آلتنه دوشمشدر . اسلامیتك شعشعەلی عصرلرنده برچوق تورك عالملری اثرلرینی عربجه یازدقلری كبی امیرلرده ویوكسك طبقەلرده یاشایان شاعرلرده شعرلرنده فارسی‌یی كندی دیللرینه ترجیح ایلەمشلردر . بالاخره عباسیه سلطنتنك انحطاطی وتوركلرك غربه طوغری هجرتی دورلرنده ملی لسان وادبیات یكیدن جانلانمغه باشلامشدر . سلچوقی وعثمانلی حكومتلرینك تمثیل ایتدیكی الك غربی تورك ملتلری ایشته بو انتباه دورندەكی ادبیاتده مهم بر وظیفه ایفا ایتمشلردر . خراسانده ودها شرقدەده چغتای ادبیاتی عینی اجتماعی حادثەنك تأثیرینی تمثیل ایلەمشدر .

بو ایضاحاتدن آكلاشیلیركه عثمانلی توركلرینك ادبیاتی ، حد ذاتنده قدیم وعمومی تورك ادبیاتنك ، عرب وایران ادبیاتلریله تماسدن صوكره یكیدن جانلاندیغی دوره عائد بر شعبه‌سیدر . بناءً علیه عثمانلی ادبیاتنك منشألرینی قدیم تورك ادبیاتیله ایران ادبیاتی ، اسلام دیننك وآناطولی محیطنك تأثیراتی ، عباسیه امپراطورلغنك انقراضی وسلچوقی حكومتلرینك انحطاطی دورلرندەكی اخلاق وعادات مجموعه‌سی داخلنده تحری ایتمك لازم كلیر .

اسكی تورك ادبیاتی چوقدن بری اسلام دیننك نفوذی آلتنده بعض عرب قاعدەلریله

---

[*] « هبة الحقائق » ك اویغور خطیله اولان متنی وآنك ترجمه وشرحی اخیراً محترم مدرس نجیب عاصم بكك همتلریله طبع ونشر اولونمشدر .

برچوق ایران دستورلرینی قبول ایتمشدی . یکیدن ملی لسان وادبیاتی احیا آرزوسنه دوشن تورك قوملری غربه دوغرو یاقلاشدقجه بو تأثیراته دها فضله تابع اولمقله برابر طبیعت محیطه‌دن ودورك یأس‌آور منظره‌لری قارشیسنده روحلرینه توکل وتسلی بخش ایدن درویشانه ومتصوفانه اعتقادلردن‌ده الهام آلمشلردر . ایلك انتباه دورلرینه عائد اثرلرك اك‌زیاده تصوفه متعلق موضوعلرده تجلیسی بوندن ایلری کلیر .

— ٣ —

عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی

تورك ادبیاتنده اسلام نفوذینك تأثیراتی — عباسی انقراضی دورنده ملی انتباه — آناطولیده بوانتباهك عکسلری - عثمانلی تورکلرنده ادبی وارلغك منشألری ونتایجی .

اسلامیتك حلول ونفوذی ، تورك عالمنده اساسلی بر انقلاب یاپمشدر . اسکیدن چین ، هند وایران فلسفه‌لرینك نفوذی ومانی مذهبنك تأثیری آلتنده ملی بر شکلده تظاهر ایدن اجتماعی تورك وارلغی ، دین اسلامك تورکلر طرفندن قبولی اوزرینه چین وهند یادکارلرندن اوزاقلاشه‌رق ایران وعرب حاکمیت معنویه‌سنه تابع اولمشدی . اسلامیتك ملی ادعالره ممانعت ایدن سیاستی ، دینی وعلمی لسانی هر ملت نزدنده عربی ، ادبی لسانی‌ده اسلام ایمپراطورلغنك نصف شرقیسنده فارسی اولمق اوزره تعیین ایتمشدی . بو صورتله اویغور مدنیتنك انقراضندن صوکره ، اسلامیته داخل اولان تورکلر آره‌سنده ملی لسان ایله ادبیات تظاهراتی محدود ومنقطع بر شکل آلمشدر . تورکلرك سیاسةً ممالك اسلامیه‌نك قسم اعظمنده حاکم موقعنده بولوندقلری دورلرده بیله ، رسمی وادبی لسانلرینه فارسی ایدی . تورکجه ، عوام وخلق شعرلرنده ، تکیه ادبیاتنده ونادراً بونلر آراسندن یوکسه‌له‌رك ، یاخود کبرا صنفنده آرا صیره تظاهر ایدن ملی میللره تابع اوله‌رق یوکسك صنف ادبیاتنده تظاهر ایدییوردی . سلجوقیلر وبدایةً اسلام دولتلرینه مهاجم وضعیتده بولونان جنکیزیلر بیله قولایلقله فارسی لسان وادبیاته آلیشمشلر وادبی نقطهٔ‌نظردن ایرانیله شمشلر ایدی .

عباسیه خلافتنك انقراضی وحسیات اسلامیه‌نك انحطاطی اوزرینه اسلام ایمپراطورلغنك اکثر اقسامنه مستولی اولان تورکلرده ملی لسانه دوغرو یکیدن بر میل اویانمشدر . دین اسلامك تلقین ایتدیکی احکام وتلقیات فلسفیه ایله ایران وتورانده قدیماً جاری اولان

فلسفی واسرارانکیز عقیده‌لر آراسنده برخط وصل وجوده کتیرن تکیه‌لر وطریقتلرده ملی لسان واعتیاداتنی محافظه ایدن خلق کتله‌سی ، بویکی میل وجریانه لازم اولان عناصری تدارك ایتدیلر . بونك ایچوندرکه یکیدن جانلانان ملی ادبیات جریانی ، الك اول تکیه شعرلرنده ، تصوف وادیسنده تجلی ایله‌مشدر .

عثمانلی تورکلری ، بویله بردورده آناطولیده اثبات وجود ایله‌مش بولونیورلردی . اسلام مملکتنك قسم اعظمی غربدن اهل صلیب وشرقدن تاتار مهاجمه‌لری آلتنده انحطاطه وغرامش اولدیغی بوزمانده « رومدولت سلجوقیه‌سی » نامنی طاشییان تورك آناطولی حکمدارلغی‌ده صوك کونلرینی یاشایوردی . قره‌مان بکلرینك جداعلاسی ، نیابت حکومتی زماننده اوراق رسمیهٔ دولتك تورکجه تحریری امرینی ویره‌رك ملی لسان میلنه ایلك علنی تظاهری کوسترمشدی . سلجوقی حکومتنك انقراضندن صوکره تأسس ایدن کوچوك تورك بکلکلری ایسه دهازیاده خلقك تمایللرینه تابع اوله‌رق ، سیاست خارجیه مخابراتندن ماعدا اموردە تورکجه‌یه مهم برموقع استعمال ویرمشلردر . بو بکلکلر آراسنده الك کوچوکلرندن وآناطولی‌یه هجرتی اعتباریله الك یکیلرندن اولان عثمانلیلر ، ادبی میللرینی سلجوقی وایران طرزلرینه توفیق ایله برابر ، ملی لسانه اهمیت ویرمکدن خالی قالمادیلر . دیکر اسلام مملکتلرندکی پریشانلقدن قاچان برچوق علما وادباده عثمانلی حکومتنك تزاید شوکت واقتداری اوزرینه — اوزمانك تعبیریله — « ملك روم » ه کله‌رك بوجریانلره قاریشدیلر .

ایشته عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی بوصورتله باشلامش وبالاخره تورکجه ایله عربی وفارسی آراسنده بویوك بر اختلاطه قاپی آچه‌رق اووقته قدر امثالی کورولمدك برنسبتده تورکجه‌یه عربی وفارسی کلمه‌لر قبول وبرخیلی فارسی قواعدینی‌ده ادخال ایتمکه منجر اولمشدر . بوجریاندن‌ده « غرب تورکجه‌سی » و « عثمانلی تورکجه‌سی » دینیله‌بیلن یکی ومتکامل برتورك لهجه‌سی تولد ایله‌مشدر .

فی الحقیقه « قوداتقوبیلیك » ده تصادف ایدیلن عربی وفارسی کلمه‌لر پك محدود اولدیغی وعادتا یوزی کچمدیکی کبی شرق تورکجه‌سنك دیکر لهجه‌لرنده‌ده چوق فارسی وعربی کلمه‌یه تصادف ایدلمز . حالبوکه یدنجی عصر هجریدن صوکره تورکجه‌ده عربی وفارسی ایله اختلاط میلی چوغاله‌رق خراسانده چغتای ادبیاتنده بومیل بردرجه‌یه قدر حس ایدلمش وعثمانلیلرده ایسه حدکماله وبلکه درجهٔ افراطه واصل اولمشدر .

— ٤ —

عثمانلی ادبیاتنك تاریخی دورلری

ادبیات تاریخنده تصنیف تجربه‌لری — ادبیات عتیقه و جدیده دورلری — مختلف تالی تقسیملرك مناقشه‌سی — تصنیفه مانع اولان عوامل — زمانی سلسله‌نك اسباب رجحانی و صورت تسلسلی ـ هجری قرن و نصف قرنلرك ادبی قیمتلری حقنده ابتدائی بر مطالعه

شیمدی‌یه قدر تاریخ ادبیاتمزه متعلق نشر ایدیلن اثرلرده سکزنجی قرن هجری ابتداسندن بری تاریخی بر موجودیت محافظه ایدن عثمانلی تورك ادبیاتی حقنده متعدد تصنیف تجربه‌لری اجرا ایدلمشدر. فقط بونلرك اکثریسی عندی و تصادفی تقسیملردر. اتفاق آرائی جمع ایده‌بیلن یگانه تقسیم، ادبیاتمزك بری «قدیم» و دیگری «جدید» اولمق اوزره، اساس و اصول اعتباریله متخالف ایکی دورهٔ اساسیه‌یه تفریقیدر.

فی الحقیقه، عثمانلی تورکلرنده ادبیات دها ایلك تأسس کونلرندن بری، فارسی ادبیاتنك اساسلرینه تابع اولمش و اوندن صوکره متمادیاً بونفوذ قوت بوله‌رق ادبیاتمزك تکاملاتی، ایران تظاهرات ادبیه‌سیله موازی بر شکلده دوام أیله‌مشدر. اون ایکنجی قرن هجرینك نصفنه قدر دوام ایدن بو تمایل عثمانلی تورکلرینك ادبیاتنده «شرق مکتب ادبیسی»، «ادبیات قدیمه ـ ویا ـ عتیقه» نامی ویریلن جسیم دوره‌یی تشکیل ایده‌ر. متوالی انهزاملرك و مدنیتجه شرقده وقوعه کلن عظیم انحطاطك نتیجه‌سی اوله‌رق شرق مدنیتی افلاسه محکوم اولدیغی زمانلرده، منبع مدنیت بوله‌مامق یوزندن، ادبیاتمزده انحطاط و تردی ایچنده قالمشدی؛ بالآخره غرب مدنیتندن استفاده تمایللرینك ظهوری ادبیاته‌ده تأثیر ایده‌رك بوندن یکی بر میل ادبی تولد ایلدی. اساس و اصولنی غرب وخصوصیله فرانسز ادبیاتندن آلان بو یکی جریان ادبی‌ده «غرب مکتب ادبیسی» ویا «ادبیات جدیده» نامیله تفریق اولونه‌بیلیر.

بو ایلك تقسیمده متفق دوشن آرا، بو ایکی بویوك دوره‌نك تالی تقسیماتنده هنوز آکلاشه‌مامشدر: بعضلری باشلیجه معروف شاعرلرك اسملرینه کوره بر تصنیف یاپه‌رق ادبی جریانلری شخصی بر کیفیت کبی تلقی أیله‌مشلر، بعضلری‌ده مختلف نقطهٔ نظردن یاپیله‌بیله‌جك تقسیملری تداخل ایتدیره‌رك، محور اساسیدن محروم بر طاقم دورلر وجوده

کتیرمشلردر . بوتقسیملرده نظم ونثر ایچون آیری تلقیلر ودوره‌لر وضع ایتمك کبی عصری ادبیات فکریله طبان طبانه ضد میللر بیله کورولمشدر . مثلا ادبیات قدیمه‌یی ، شخصلری نظر دقته آله‌رق « فضولی ـ نفعی ـ نابی ـ ندیم ـ راغب پاشا ـ شیخ غالب » [١] طبقه‌لرینه ، یاخود « عاشق پاشا ـ شیخی ـ احمد پاشا ـ نجاتی ـ ذاتی ـ باقی ـ نفعی ـ نابی ـ ندیم ـ راغب پاشا ـ شیخ غالب » دورلرینه [٢] آییرمق معقول عد ایدیله‌مز . بو شاعرلر مهم دورلرك اك اساسلی شخصیتلرینی تشکیل ایتمکله برابر ، اسملری آیری آیری مسلکلره علم اولمش دکلدر . صوکره ، مثلا احمد پاشا ایله نجاتی وذاتی آراسنده نه زمان ونه ده مسلك ادبی اعتباریله آیری بر دور وجوده کتیره‌جك باشلیجه فرقلر موجود اولمادیغی کبی مسلك نقطهٔ نظرندن مثلا نابی ایله راغب پاشا آراسنده اساسلی ومهم فرقلرده مشاهده اولونamaz . کذلك ، تاریخ سیاسی وقوعاتنه تابع اوله‌رق « بدایتدن فاتحه ـ فاتحدن قانونی‌یه ـ قانونیدن سلیم ثالث ویا محمود ثانی‌یه ـ اوندن ده زمانمزه » قدر اولمق اوزره [٣] دورلر آییرمقده معقول دکلدر . چونکه ادبیات ترقیاتنك عمومی واجتماعی حیات ایله مناسبت قویه‌سی اولمقله برابر ، هر دورهٔ سیاسیه‌نك مطلقا بر تحول ادبی ایله ترافقی محقق دکلدر . مثلا ادبی وصفلر اعتباریله نفعی احمد اول ومراد رابع دورلرندن زیاده سلیم اول وسلیمان قانونی دورلرینه یاراشیر بر شاعردر . هله بو تقسیمك اوچنجی دوره‌سی پك واسع واوزون بر مدتی درآغوش ایتمك حسبیله تناظر وتوازنده سکته‌دار اولمقده‌در .

ادبیات قدیمه‌یی « تصوف دوری ـ سرای دوری ـ دورهٔ کمال ـ دور فکری ـ دور شخصیت وانحطاط » دییه بش قسمه آییرمق [٤] مختلف تقسیم اساسلرینی بربرینه قاریشدیرمقدر . مثلا تصوف ادبیاتنك یانی باشنده « سرای ، خلق ، عاشق » ادبیاتلری کبی مختلف صنوف اهالی‌یه و « مدرسه » و « سربست فلسفه » ادبیاتلری کبی مسالك فلسفیه‌یه متعلق قسملر بولونمق لازم کلیر ؛ کذلك بر « دورهٔ کمال » فکری « تأسس ، ترقی ، انحطاط » کبی حیات طبیعیه واقعاتنه مستند دوره‌لر حلقه‌سنه ربط ایدلمك ایجاب ایده‌ر ، فکری بر دور حسی وخیالی دوره‌لرله تصنیف ایدلمك احتیاجنده‌در .

---

[١] عبدالرحمن شرف بك : تاریخ دولت علیهٔ عثمانیه .
[٢] فائق رشاد بك : تاریخ ادبیات عثمانیه .
[٣] عبدالرحمن شرف بك : تاریخ دولت علیهٔ عثمانیه .
[٤] کوپریلی زاده محمد فؤاد وشهاب الدین سلیمان بكلر : یکی عثمانلی تاریخ ادبیاتی .

شیمدی‌یه قدر یاپیلان تصنیفلرك معقول واساسلی اولمالری پك حقلی بر سببه مستنددر: تاریخ ادبیاتمز هنوز جدی وعملی برشکلده تدقیق ایدلمه‌مشدر. مونوغرافیلر واسطه‌سیله هرعصرك باشلیجه شخصیتلری، مختلف مسلکلری وهردورك خصوصیات ادبیه‌سی، اثرلرك تحلیلی صورتیله، تعیین ایدیلمدکجه قطعی برتقسیم اجراسی ذاتاً معقول اولاماز.

بونك ایچون، بز تدریساتمزده ادعالی برتصنیف اجراسندن ایسه ـ باشلیجه ادبی تظاهرلرله تصادفی برمناسبتده عرض ایدن ـ زمانی برسلسله تعقیب ایتمکی ترجیح ایله‌دك. عثمانلی دولتنك تأسسی (٦٩٩) یدنجی قرن هجرینك صوك سنه‌سنده واقع اولدیغی جهتله سکزنجی قرن هجریدن اعتباراً عصر عصر هردوری تدقیق ایتمکی وبر عصرك بوتون تدقیقاتی احاطه مجبوریتنه محل براقمامق اوزره لزومنه کوره نصف قرنلری ده نظر اعتباره آلمغی ترجیح ایدییورز. یالکز قرن ونصف قرن تقسیماتنده، کرك تاریخ سیاسینك دوراق یرلرینی وکرك ادبی شخصیتلرك باشلیجه زمان تظاهرلرینی متوافق بولوندورمق واحاطه‌یی تسهیل ایتمك مقصدیله برقاچ سنه‌لك جزئی فرقلره اغماض عین ایده‌جکز.

بونقطهٔ نظردن وجوده کلن دورلر شونلردر:

سکزنجی قرن هجری ادبیاتی	٦٩٩ ـ ٨٠٥	
دوقوزنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی	٨٠٥ ـ ٨٥٥	
» » » » اخیری »	٨٥٥ ـ ٩١٨	شرق مکتب ادبیسی ویا ادبیات قدیمه
اوننجی » » » اولی »	٩١٨ ـ ٩٧٤	
» » » » اخیری »	٩٧٤ ـ ١٠١٢	
اون برنجی » » » اولی »	١٠١٢ ـ ١٠٥٨	
» » » » اخیری »	١٠٥٨ ـ ١١١٥	
اون ایکنجی » » » اولی »	١١١٥ ـ ١١٦٨	
» » » » اخیری »	١١٦٨ ـ ١٢٠٣	
اون اوچنجی » » » اولی »	١٢٠٣ ـ ١٢٥٥	
» » » » اخیری »	١٢٥٥ ـ ١٢٩٣	غرب مکتب ادبیسی ویا ادبیات جدیده
اون اوچنجی واون دردنجی عصرلر اراسنده ادبیات	١٢٩٣ ـ ١٣١١	
عصر حاضر ادبیاتی	١٣١١ ـ	

شوجدوله دقت اولونورسه کورولورکه ، ادبیاتمز هرشیدن اول منبع واساسلری اعتباریله ایکی بویوك دوره‌یی احتوا ایتمکده‌در. بونلردن شرق مکتب ادبیسی ویا ادبیات قدیمه (عتیقه) نامیله یاد ایتدیکمز ایلك دوره ـ که حد ذاتنده تورك لسان وادبیاتنه عثمانلیلرك تشکلندن اول‌ده قسماً داخل اولمش ایدی ـ خصوصیله عثمانلی عالم ادبیاتنده بك بویوك بررواج قازانمش وبش بچق عصر عثمانلی کبار عالمنك ادبی احتیاجلرینی تطمین ایله‌مش ایدی . بوادبیات ، کرك شکللری وکرك تحسس، تخیل وتصویر طرزلری اعتباریله تماماً ایران ادبیاتندن مقتبس اولدیغی جهتله « شرق مکتبی » نامیله یاد ایدیله‌بیلیر. تنظیمات خیریه‌دن صوکره ، حتی بلکه بوکونه قدرده بومکتبك تأثیراتی، بالکلیه محو اولمامشدر . فقط آرتق بوموجودیت، حیاتی قابلیتدن ونشوونما امکانندن محروم برماضی استطاله‌سندن باشقه برشیٔ دکلدر . ۱۲۵۵ ده مدنی تلقیلرینی اوروپایه‌چویرن عثمانلی تجددینك ادبیاتی، منبع مدنیت اتخاذ ایتدیکی اوروپادن وبالخاصه فرانسه‌دن منعکس اولمشدرکه برعصره یاقین برحیاته مالك اولان بوایکی دوره‌یه‌ده « غرب مکتبی » دییورز .

هرایکی مکتبك منور صنوف محیطنده حکم سوردیکی دورلرده تکیه‌لرده ، خصوصی محفللرده وخلق آراسنده ، ملی عنعنه‌لرك دها قوتله حاکم اولدیغی ادبی طرزلر پایدار اولمقدن خالی قالمامش ایسه‌ده بونلرك زمان داخلنده‌کی تکامل سلسله‌لری مضبوط اولمادیغی جهتله علمی برتصنیفه هنوز الویریشلی دکلدر .

ادبیاتمزده اساسلی برفرق ترسیم ایدن بو ایکی مکتبك تقسیمات تالیه‌سی ، اجتماعی وادبی تکاملمزك باشلیجه دوراق نقطه‌لرینی اشارت ایدن زمانی برآیریمه‌دن عبارتدر . شوقدرکه ، عصر ونصف عصر باشلرنده جزئی بعض تغییرات اجراسیله کرك سیاسی واجتماعی تاریخك، کرك ادبی حرکتلرك باشلیجه تظاهرلریله موازی برحاله کتیریله‌بیلمشدر. فی‌الحقیقه سکزنجی عصر هجری ادبیاتی ، عثمانلیلرك تشکلندن ییلدیرم سلطان بایزید دوری نهایتنه قدر دوام ایتمکده وتصوفی شعرك انکشافیله سرای شعرینك مقدمات ظهورینی احتوا ایله‌مکده‌در . دوقوزنجی قرنك نصف اولی آنقره وقعه‌سندن استانبول فتحنه قدر امتداد ایله حکایه ومثنوی نوعلرینك‌ده ادبیاتمزه دخولنه شاهد اولیور . دوقوزنجی عصرك ایکنجی نصفی استانبول فتحندن، یعنی فاتح دورندن یاوز سلطان سلیمك جلوسنه قدر سوره‌رك بربچق عصرده حاضرلانمش اولان ادبیاتك ایلك انکشافنی کوسترمکده‌در . اونجی قرنك برنجی نصفی یاوزدن قانونی دوری نهایتنه قدر پارلاق

برتكامله وايكنجى نصفى دهسليم ثانيدن احمد اوتك جلوسنهقدر اوتكاملك استطالهسنه شاهددر . اون برنجى قرنك احمد اولله مخدوملرينك دورهٔ سلطنتنى درآغوش ايدن ايلك نصفى قرن سابقده‌كى انكشافره اعظمى برتوسع بخش ايتمشدر . فقط آوجى سلطان محمدله برادرلرينك وايكنجى سلطان مصطفانك حكومتلرى دورينه مصادف اولان نصف اخير بالعكس ادبياتجه ايلك اساسلى توقفى اشارت ايدهر . اون ايكنجى قرنك احمد ثالثدن عثمان ثالثك جلوسنه قدر سورن ايلك نصفنده كوستريلن ميل تجددله بركره دها پارلايان ادبيات ، سليم ثالثك جلوسنه موصل اولان نصف اخيرنده وحتى اون اوچنجى قرن هجرينك نصف اولنده‌ده — بر ايكى استثنا ايله — سقوط وانحطاط حالنده‌دركه سلطان عبدالمجيدك جلوسى وتنظيمات خيريه‌نك اعلانيله باشلايان ادبيات جديده جريانلرى بو انحطاطى اكمال ايلهمشدر .

— ٤ —

عثمانلى ادبياتك ظهورنده اول

آناطوليده‌كى تورك ادبياتى

اسلاميت عالمنده تورك ادبياتنك انكشافى — سراى ، تكيه وخلق شعرلرى — حضرت مولانا — سلطان ولد — يونس امره — يدنجى قرن هجرى نهايتنده آنادوليده‌كى تورك ادبياتنك اوصافى .

بوقاريده تورك ادبياتنك ، تورك ملتنك تاريخده مالك اولديغى قدم ايله متناسب درين كوكره مالك اولديغنى سويلهمشدك . شرق واقصاى شرقده توركلرك تاريخى برموجوديته صاحب اولدقلرى زماندن برى بعضاً چين وهند مدنيتلريله وبعضاً ايران وبالذات تورك تأثيرلريله قوتلنه‌رك تكامل ايدن ادبيات ، توركلر آراسنده اسلاميتك انتشارى اوزرينه وجهه‌سنى ده‌كيشديردى . اوزمانه قدر ملى وقهرمانى برسيمايه مالك اولان تورك ادبياتى ، بوندن صوكره اسلامى وتصوفى برشكل آلمغه باشلادى . توركلر ، اسلاميته داخل اولان ديكر بويوك ملتلرله برلكده ، دينى لسان اولان عربجه‌نك علمى وفنى تكاملنه پك مهم خدمتلر كوستردكلرى كبى ، ادبياتلرنده‌ده عرب وبالخاصه ايران تأثيرى آلتنده قالمغه باشلاديلر . بوصورتله يكى برطرز ادب ترسم ايلدى كه بونك الك بارز مثاللرى وسطى آسياده ، ايرانده وآناطوليده حكومت تأسيس ايدن تورك قوملرنده كورولمكده‌در . توركستانده سامانى

وخوارزمیلر ، ایرانده ، آسیای صغراده سلچوقیلر ، رسمی لسان اولەرق فارسی قوللانەدقلری کبی ، یوکسك صنفلری آراسنده ادبیات عالیەده اکثریتله فارسی ایدی. تورکجه یازیلان اثرلردەده ینه فارسی کلمەلری و فارسی تأثیراتی واضحاً مشاهده اولونور. قوداتقوبیلیکده بیله برخیلی فارسی کلمه واردر.

خصوصیله غربه دوغرو کلن تورکلرده ایران ادبیاتنك تأثیراتی دها بارز اولەرق مشاهده اولونور. ایرانده توطن و بالآخره آناطولی‌یەده تشمیل نفوذ ایدن سلچوقیلر بونك اك کوزل برمثالیدر. روم دولت سلچوقیەسی دینیلن آناطولی سلچوقی حکومتنك لسان رسمیسی ، تا قرەمان زادەنك نیابت حکومتنه قدر داخلاً وخارجاً فارسی ایدی. او دورده اوراق ودفاتر حکومتك تورکجه یازلمسی تقرر ایتمش ایسەده مناسبات خارجیەده سیاسی مخابرات ینه فارسی وبعضاً عربی لسانیله یازیلیردی.

بودورلرده ، یعنی عثمانلیلرك ظهور وانکشافنه تقدم ایدن یدنجی عصر هجریده آناطولیده یاشایان تورکلر آراسنده ادبیات اوچ شکلده نمایان اولور : بونلردن بری « سرای دبیاتی » درکه حکمدارلرك وباشلیجه کبرانك معیتلرنده بولونان شعرا طرفندن اکابرك مدح وثناسنه ، ذوق وصفایه ، عشق ونشوەیه وغرامیات متصوفانەیه متعلق قصیده ، غزل ، مثنوی شکللرنده یازیلان اثرلردن ترکب ایدەر. بونلر عمومیتله فارسی اولەرق یازیلیر وتمامیله فارسی شیوه وادا وحتی ایران تصورات وتخیلاتی ایله املا اولونوردی. ایکنجیسی « تصوف ویا تکیه ادبیاتی » درکه خصوصی طریقتلرك اسرار انکیز والهامی عقیدەلرینی شاعرانه برلسان ایله افاده ایدن بواثرلر ، مختلط برماهیتی حائزدر. بونلردن بعضلری اکابرمشایخ ومشاهیر صوفیه طرفندن فارسی وبرقسم مهمی‌ده مراتب دنیویەجه پك یوکسك اولمیان درویشلر طرفندن تورکجه اولەرق وجوده کتیریلیردی. کذلك بوتصوفی اثرلردن برطاقمی خالقه عقائد صوفیه وتلقیات درویشانەیی تعمیم مقصدیله قلمه آلیندیغی وبناءعلیه لسان وطرز افادەده اکثریت ناسك آکلایەبیلەجکی شیوه ولسان اختیار ایدلدیکی حالده ، دیکربعضلری منحصراً شاعرك نشوهٔ تصوفله دویدیغی احتساساتی وهیجانلری مصور اشعار عالیەدرکه بونلرده شیوه ولسان دها زیاده سرای ادبیاتنه تقرب ایدر. نهایت اوچنجی قسم « خلق ادبیاتی » درکه عوام آراسنده اوتەدن بری مؤسس اولان صرف تورکجه وشفاهی ادبیاتدن عبارتدر. بالآخره یتیشن « عاشقلر » و « ساز

شاعرلری » بو ادبیاتك موسیقی ایله وبعض مرتبه افكار متصوفانه ایله برامتزاجندن باشقه برشیٔ دكلدر .

مع التأسف تكیه شعرلرینك الك مهم قسملری، خفی طوتولان برطاقم عقائد متصوفانه‌یی رمز وایما ایتدیکی جهتله پایدار اوله‌مامش ومنتظم تاریخی برسلسله وجوده كتیره‌مه‌مش اولدیغی كبی ، خلق ادبیاتی ده تماميله شفاهی اولدیغی ایچون ، ادبیات تاریخنك متسلسلاً تعقیب ایده‌بیلدیکی ادبیات ، سرای ادبیاتی ایله اونكله برلكده یوروین برقسم تصوف ادبیاتنه منحصر قالمقده‌در .

عثمانلی حكومتنك رسمی تأسسنه یاقین دورلرده آناطولیده مقیم تورکلر آراسنده ، آسیای وسطی وایرانده تاتار سلطنتنك تحكمی وبغدادده عباسیه خلافتنك انقراضی كبی حادثات عظیمه‌نك تأثیریله عادتاملی برجریان وجوده كلمش ایدی. قرهمان زاده‌نك تورکچه‌یی رسمی لسان اتخاذ ایتمسی ویاواش یاواش ادبیاته تورکچه‌نك نفوذه باشلامسی بو جریانك علامتلرندن عد اولونه‌بیلیر . عثمانلی تورك ادبیاتنك بوتون ایرانی تأثیراته رغماً تورکچه اوله‌رق تأسسنده بوجریانك پك بویوك دخل وتأثیری واردر .

عثمانلیلرك استقلالنه تقدم ایدن عصر ایچنده ادبیاتمزك تكامل وانكشافنده بویوك برحصهٔ نفوذلری موجود اولان باشلیجه اوچ سیما واردر : بونلردن برنجیسی حضرت مولانا، ایكنجیسی مخدومی سلطان ولد ، اوچنجیسی‌ده یونس امره‌در .

حضرت مولانا

مولانا جلال‌الدین رومی ، خراسان افاضل علماسندن مولانا بهاءالدین ولدك صلبندن ٦٠٤ ده بلخده تولد ایتمشدر . پدرینك نفوذوبدبه‌سی حكمدار زمانك استرقابنی جلب ایتمش اولدیغندن مولانا بهاءالدین ، عائله‌سیله ترك دیاره مجبور اوله‌رق ـ نیشابورده شیخ عطار ایله برملاقات وشام یولنده سید برهان‌الدین ایله برزفاقتله متمایز اولان وجلال‌الدینك ذكی دماغنده بویوك انطباعلر براقان ـ اوزون برسیاحتدن صوكرا ، لارنده‌یه وبالاخره قونیه‌یه كله‌رك توطن أیله‌مشدر .

بدرینك وفاتنده كرسیٔ تدریسنه توارث ایدن حضرت مولانا اولاً چلبی حسام‌الدین

ارشادیله طریقت صوفیه یه انتساب ایتمش، بالآخره شمس تبریزی ایله ملاقی اوله رق نشوهٔ تصوفی دها درین برعشق ایله ادراك ایله مش وبونك اوزرینه آیین مولویه وطریقت مولویه یه وضع اساس ایتمشدر . حد ذاتنده افلاطونك نظریات معروفه سندن وهندی چینی، قدیم توران وایران مذاهبنك فلسفی یادکارلرندن مترکب اولان وبونلرك احکام شرعیه ایله وجه تأليفنی تحری ایدن عقائد صوفیانه ده مختلف طریقتلر مشترك اولدیغی جهتله حضرت مولانانك عقیده لری ده وحدت وجود، فنافی الله، عالم مثال، حقیقت روح، مجاز وجود، عشق الٰهی، کمال جمال کبی معین اساسلردن بعید دکلدر . فقط مشهور «مثنوی» سی و «دیوان کبیر» یله حضرت مولانا بونلره برهیجان برافاده ویرمش وآیینده برخصوصیتله یکی برطریقت وجوده کتیرمشدر .

٦٦٨ ده قونیه ده وفات ایدن حضرت مولانانك آثاری آراسنده نادراً برایکی تورکجه پارچه یه تصادف اولونور . فقط بونلر کرك شیوه وکرك لسانجه صوك درجه ده ابتدائیدر .

کچکنتی اغلن سن بزه کلکل	دغدن دغدن هی کزه کلکل
آی بکیسن سن کن بکیسن سن	بی مزه کلما بامزه کلکل

مصراعلری و :

یعنی که من درعالم یالکز سنی سورمن
کرتو مرانخواهی من خودسنی سورمن
روزی تشنه خواهم خلوت سنك قاتکده
توپرپیاله نوشی هم من قوپوز چالارمن
هردم بخشم کوبی یورکیت منم قاتمدن
من روی سخت کردم نزدیك ترکلورمن
من یاربا وفایم برمن جفا قیلاسك
با آنچنین جفاها سندن قچان قچارمن
توهمچو شیرمستی داخی قانم ایچرسك
من چون سکان کویت دنبال تو کزرمن
ای ماه شمس تبریز غرق اولدی عشق ایچنده
کرتوزمن نیرسی من خود کلور صوزارمن

ملمعی کبی برایکی پارچه مولانایه تورك و عثمانلی شاعری نامنی ویره مز. فقط صوفیانه و عشقانه یازیلری ، متعاقب عثمانلی شعرای متصوفه سی ایچون مشق تقلید وندیغی جهتله فکرلری وطرز شعری ایله عثمانلی ادبیاتنك الك مهم عوامل انکشافندن بریدر .

سلطان ولد

حضرت مولانا ایله شرف الدین سمرقندی کریمه سی کوهر خاتوندن (٦٢٣) ده قونیه ده تولد ایتمش اولان بهاءالدین ولد ، کرك تلقیات متصوفانه ده و کرك شاعرلکده پدرینه خیرالخلف اولمشدر . مثنویده چوق دفعه ذکر ایدیلن حضرت مولانانك الك سوکیلی شاکردی وخلفی حسام الدیندن اخذ طریقت ایدن سلطان ولد ، استادندن صوکرا طریقتك باشنه کچمش و آناطولی خلقنه کندی لسان وشیوه لریله طریقت مولویه یی وحضرت مولانانك قدر و عظمتنی ایضاح مقصدیله ، غرب تورکلری آراسنده ایلك دفعه اوله رق عروض وزنیله تورکجه شعر سویله مشدر . «ربابنامه» ، «ابتدانامه» و «انتهانامه» نامارنده کی اوچ منظوم اثری بونوع شعرلرینی جامعدر . آیریجه فارسی شعرلری ده واردر . (٧١٢) تاریخنده وفات ایده رك قونیه ده دفن ایدلمشدر . عثمانلی عائله داخل اولمامش ایسه ده آناطولیده تورکجه شعرك بانیلرندن بری اولمق حیثیتیله غرب تورکجه سی ادبیاتنده اسمی بویوك برقیمتی حائزدر .

سلطان ولد ، بر تصوف شاعری ودرین بر حس وهیجانی افاده دن زیاده تعلیمی بر مقصد تعقیب ایدن بر طریقت ناشریدر . اثرلرنده مثنویده کورولن هیجان ووجد الهاملرندن زیاده عقل ومحاکمه محصوللری نظر دقتی جلب ایدر .

ربابنامه ، « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزنیله یازلمش ، بالخاصه حضرت مولانا ایله مسلکنی اعلا غایه سنه متوجه ، تقریباً ١٦٠ بیتدن مرکب بر منظومه در .

مولانادر اولیا قطبی بلنك ‎ ‏ تاکم او بویردسا آنی قلنك
تنکریدن رحمتدر آنك سوزلری ‎ ‏ کورلر اقرسا آچیلا کوزلری

بیتلریله باشلایان ربابنامه ،

اسلو کشینك مالی سوزلر الر   مالنی ویرر بوسوزلاری آلر
مال طوپراقدر بوسوزلر جاندرر   اسلولر آندن قاچار بونده‌درر

کبی سوزلرله کلامك قیمت واهمیتنی توصیف ،

کوزمی آچ کیم سنی بللو کورم   طاملا کبی دنکیزا کیرم دورام
نیته کیم طاملا دنکیزا قارلر   ایکی قالماز طاملا دنکیز برالر

بیتلریله وحدت وجود فکرینی و

عشقسز جانی الو بلماق کرك   اول که عاشقدر آنی بلماق کرك
کیم جانی عشقله دری ایدا   هم نورندن بو قرانکولق کیدا

بیتلریله‌ده عشق الٓهی نظریه‌سنی تلقین أیله‌مکده‌در .

ابتدانامه ، « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزنیله موزوندر . بونده‌ده افکار متصوفانه ، جنته عائد بعض تعریفات ودیکر بعض ظاهری تلقیلرله نیم ممتزج بر حالده کورولمکده‌در . سلطان ولد بوراده ارتق مولانانك شخصندن زیاده بالذات ریاست ایلدیکی طریقه دعوتله مشغولدر .

کزلرك بن آچم که کرسن   دکملردن نیجا نیجا سرسن
نه که واردر جهانده بلورن   سنی حقدن تمام طلدرن
اول بیردن که حضر صوا ایچدی   دری اولدی و نفسنی بچدی
بن سنا ایچرم که قرتلسن   تنکری یولن آنن کبی بلسن

بیتلری بو اثردندر .

غزل طرزنده‌کی شوپارچه‌یی‌ده بوراده ذکر ایده‌لم :

آنی کیم بن کوردم سن کوراسن   نم حالم نیتادورکی بیلاسن
اکر طاشسن اکر تیمور بونوردن   طولاسن بلکه کلی نورالاسن
ایکی عالم اکر سنك الرسا   قویاسن عالمی آنی دتاسن
ارنلر کوکه آغدیلر بو یردن   ارنلرله بیلا کوکه اغاسن
طهردر حق سجیسی اچمق ایچره   اکر طاهر سن آندن سن ایچاسن

یاووقیل کندوزنی دلوبیکی   کیم آنی کیم دیلرسن سن بولاسن
ولد سنی کنشدن بللو کردی   نیجاسن اوزن آندن کیزلیاسن

خلاصه ، سلطان ولدك لسانی اودورك ابتدائی که وطرز تکلمی تورکجه‌یه‌یکی تطبیق ایدیلان عروض وزنیله تألیف ایده‌بیلمك احتیاجیله اپجه اعوجاجلی اولمش ، هله که وشیوه‌سی بوزمانلره چوق یابانجی قالمش اولمغله برابر ، افکار وتلقیاتی قوتلی برشاعریت کوسترمکده‌در . کندیسی عثمانلی محیطنه کیرمه‌مش ایسه‌ده شعری عثمانلی شعرلری ایچون برنمونه اولمشدر . وبونقطهٔ نظرله ادبیاتمزده قیمت واهمیتی پك بویوکدر . [*]

یونس امره

آناطولیده تورکجه شعرك وارلغنی کوسترمکه باشلادیغی دورلرده ، یعنی یدنجی قرن هجری نهایتلرنده تکیه‌شعرینك الك ایی نمونه‌سی یونس امره دیواننده کورولور. حضرت مولانا وسلطان ولد کبار صنفنه منسوب یوکسك تحصیل کورمش ذاتلردر. یونس امره ایسه خلق آراسندن یتشمش ، روایته کوره امی اوله‌رق مظهر ارشاد اولمش و ولایت

---

[*] تاریخی وادبی‌تتبعلرینه حمیتلی یوره‌کنك‌شاعرانه‌آرزولرینی قاریشدیرمقدن کندینی آلامامش اولان مرحوم نامق کمال بك :

عجب حدنجه مولانا سوزی ترکیجه نظم ایلر
کلامندن اولور معلوم کشینك کندی مقداری

بیتنی حضرت مولانایه ، — فارسی اصلی ملا جامی‌یه وترجمه‌سی اوتجی عصرهجری شاعرلرندن نوعی‌یه عائد اولان -

بن بیلمز ایدم کیزلی عیان هپ سن ایمشسك
جانلرده وتنلرده نهان هپ‌سن ایمشسك
عالمده نشان ایستر ایدم بن سکا سندن
بیلدم‌که دوعالمده نشان هپ‌سن ایمشسك

قطعهٔ غراسنی سلطان ولده ، — بالذات کمالك لسان شاعریتندن صادر اولمه بلك بکزه‌ین —

باصدق ینه کافرلری عون ایتدی خدامز
خار اولدی عدونك کوزینه تیر غزامز

مرتبه‌سنه ایرمش بر درویشدر . اونك لسانی خلق دیلنه ودورك تمایلاتنه دها یاقیندن تماس ایتمش عد ایده‌بیلیرز .

یونس امره‌نك شخصی وحیاتی ظلمت مبهمیت ایچنده قالمشدر. سقاریه نهری جوارنده تولد ایتمش ایسه‌ده تاریخ تولدی مجهولدر .

چراغ یاندی دلیل طوغری بولندی | آیدین أوایچی اوغری بولندی
تاریخ دخی یدی یوز یدی ایدی | یونس جانی بویولده قودی ایدی

قطعه‌سنه باقیلیرسه ۷۰۷ ده یاشامش واغلب احتمال طریقته سلوك ایتمش ایدی . تاریخ وفاتی بعض مأخذلرده ۸۴۳ اوله‌رق ارائه و « کلشن توحید » ترکیبی تاریخی اولدیغی ذکر ایدلمش ایسه‌ده بویله مستبعددر . مزارینك یری بیله مختلف فیه قالمشدر . الده بولونان مطبوع دیوانده بر برینه بکزه‌مز لسان واسلوبه مالك اثرلر واردر . دیوانك باشنده یونس امره ایله خلیفه‌سی عاشق یونسدن بحث ایدلمسی‌ده آیریجه شایان دقت بر غرابت ومبهمیت تولید ایدر .

بوتون بوقاریشیق مجهولیتلره رغماً یدنجی عصر اواخریله سکزنجی قرن اوائلنده طابدق امره‌یه انتساب ایده‌رك اولیا زمره‌سنه کیرن یونس امره‌نك اناطولیده بویوك بر نفوذ درویشانه وشاعرانه قازاندیغنده شبهه ایدیله‌مز .

شول جنتك ایرماقلری آقاز الله دیودیو
هم ایچنده براقلری باقار الله دیودیو

مطلعلی مشهور الهی کبی ،

یمن ایللرنده ویس القرنی

تأییده نزول ایله‌دی هپ کوکده‌کی ارواح
تأییده قیام ایله‌دی یردن شهدامز
الهدن امداد اومارز ، مرد غزاتز
الله یولنه جسم ایله جان ایله فداىز

نظم مردانه‌سنی‌ده سلیمان پاشا مرحومك رفقای غزو تندن فاضل بکه اسناد ایله‌مشدر . یالکز اوزمانك اسانیله مقایسه ، بواسنادك مالم یکن اولدیغنی اثباته کافیدر .

نقراتلى دیکر برآلهى کبى خلق آراسنده بویوك برشهرت قازانان اثرلرى آغیزدن آغیزه اوزون عصرلر یاشامشدر .

الده‌کى دیوانك برقسمى عبرت‌آمیز منظوم حکایه‌لر ، دیکر قسمى عشق متصوفانه‌یى مصور ووحدت وجوده دائر مسمط وغزل طرزنده شعرلردر. خصوصیله بوایکنجى قسمده پك قیمتلى پارچه‌لر کوزه چارپار .

« چیقدم اریك دالنه آنده یدم اوزومى   بوستان ایسى قاقیوب دیرنه‌یرسك قوزومى »

مطلعلى غزلى ـ معنا ویرمك ایچون شیخ محمدالمصرى طرفندن اوزون اوزادى‌یه تفسیرات ایرادینى استلزام ایتمش ـ مشهور براثریدر .

یونس امره خلق ایچندن یتیشمش ، تکیه تربیه‌سیله یوره‌کى عشق الهى‌یه آلیشمش ، هیجانلى برتصوف شاعریدر. اونده قصدتعلیم یوقدر. شعرلرى هیجان ، وجدانك محصولیدر. دیوانه باشقه قلملرك قاریشمش اولمسى احتمالى وارسه‌ده کندى اثرى اولدیغنده شبهه ایدیله‌مه‌ین پارچه‌لر بیله ـ که اکثریتله هجا وزنیله موزوندر ـ شدت حساسیت وقدرت شاعریتنه دلالت أیله‌مکده‌در .

بشنجى قرن هجرى نهایتنده

آناطولیده تورك ادبیاتنك اوصافى

بالاده‌کى ایضاحاتدن آکلاشیله‌جغى وجهله تورکلرك قدیم ادبیاتى ، خلق آراسنده وخلق شعرلرنده وارلغنى دائمى صورتده محافظه ایتمشدر . تورکو ، مانى ، دستان ، قوشمه ، قیاباشى ، اوچلمه وامثالى اسملرله خلق آراسنده پایدار اولان هجا وزنیله یازلمش ویا سویله‌نمش شعرلرده ملى لسان وملى روح دائما حاکمدى . فقط بو طرزده‌کى اثرلر اکثریا شفاهى قالدیغى جهتله مع‌التأسف تاریخ ساحه‌سنده وارلقلرندن باشقه برایزلرى یوقدر . بونوعه متقارب اوله‌رق تکیه‌لرده سویله‌نن وملى لسان وشیوه‌یى خفیف برفارسى اداسى وتصوف فکرلرى ایله مزج ایدن شعرلر ، ایکى طرفلى ومتوسط برعنصراوله‌رق ، بردرجه‌یه قدر وارلغنى ویادکارلرینى براقمشدر . یونس امره‌ده برمثالى کوزولن بوجنس شعر ، آتى ایچون مهم برتوسع استعدادیله تجلى ایدییوردى .

تكيه شعرلرنده تورکجه کلمه‌لر ، هجا وزنيله سويله‌نلرده تماميله توافق ايتديكي كبي ، عروض وزنيله سويله‌نلرده‌ده ايلك دورلرده سراي شعرلرينه فائق بر امتزاج قابليتي كوسترمشدر . يونس امره‌ده سلطان ولدك لساننده كورولديكي قدر غرابت واماله‌لره تصادف ايدلمه‌مسنده ، وزنك وايكي شاعرك محيطلرنده‌كي فرقك تأثيري قابل انكار اولمامقله برابر ، خلق ديلنه ياقلاشمقده تكيه شعرلرينك كوسترديكي تفوقك‌ده مهم بر حصه‌سي واردر .

سلجوقي دور حكومتنده سراي عالمنده وكبرا صنفلري آراسنده اونوتولمش كبي دوران ويريني فارسي شعرلره ترك ايدن تورکجه شعر ، يدنجي عصر هجريده يكيدن جانلانه‌رق ابتدا تصوف يولنده منظومه‌لرله وارلغني كوسترمشدر . سلطان ولدك ذكر ايديلن اثرلري ، فلكنامهٔ كاشهري [١] ، عاشق پاشانك زيرده بحث ايديله‌جك غريبنامه‌سي بويولده‌كي آثارك باشليجه نمونه‌لريدر . بو اثرلرده لسان ، پك ابتدائي ووزن ايله لسان آراسنده توازن وامتزاج هنوز حد اصغريده‌در . تورکجه كلمه‌لر عروض وزننه اويدورولمق ايچون اوزاتيلوب قيصالتيلمقده وبونده هيچ برقيد كوزه‌تيلمه‌مكده‌در .

موضوعلرك صرف تصوفي اولمسي ، او دورده تصوف وكرامت فكرلرينه عمومي برانجذابك وجوديله وبو انجذاب‌ده برطرفدن اعتقادات باطله مجمعي اولان بيزانس بقايانك تأثيري ، ديكر جهتدن‌ده دوره مستولي اولان يأس ونوميدي‌يه قارشي مافوق الطبيعه اميدلر وتسليلر آرامق احتياجي ايله علاقه‌داردر .

خلاصه ، يدنجي عصر هجريده كرك رسمي محرراته وكرك شعروادبيات لساننه تورکجه‌نك يكيدن نفوذي ، آناطوليده يكي برتورك تظاهر لساني وادبيسنه قاپي آچمشدركه تدقيقات آتيه‌مز بوتظاهرك تجليات وانكشافاتنه تعلق ايده‌جكدر .

بودورده ، نثر لسانك هيچ اولمازسه رسمي يازيلرده نه شكلده متجلي اولديغني مع التأسف صورت صحيحه‌ده ايضاحه امكان يوقدر . چونكه الده موجود يكانه منبع اولان فريدون بك منشآتنده [٢] بودورلره مضاف اوله‌رق يازلمش فرمانلر وعريضه‌لر لسانجه

[١] بوندن برقاچ سنه اول كتبخانه‌لرك برنده بولونان بو اثرك مؤلفي مع التأسف هنوز تعيين ايتمه‌مشدر .

[٢] فريدون بك (پاشا) قانوني دوري رجالندن وصوقوللي‌نك معتمدلرندندر . اونجي عصرده كنديسندن ومنشآتندن بحث ايده‌جكز .

دوقوزنجی واوتجی عصرلره عطف ایدیلنلردن بوس بوتون فرقسز اولدیغی کبی ، بعض کره عینی نامه‌نك برکره سلطان علاءالدین طرفندن عثمان غازی‌یه وبرکره‌ده سلطان مراد اول طرفندن اوره‌نوس بکه کوندرلمش کوسترلمسی درجه‌سنده‌کی تناقضلر بو عریضه‌لرك بالکلیه اویدورولمش دکلسه بیله صیقی برتصحیح ایله ـ زمانه نسبتله ـ عصریلشدیرلمش اولدیغنی کوسترمکده وبوده مع التأسف منبعك وثوقنی اخلال ایلمکده‌در . رسمی اسلوبك سلجوقیلره تبعاً بزده‌ده قلدیشه حالنی آلان شکللری حقنده ایلریده بعض معلومات ویره‌جکز . رسمی یازیلر خارجنده‌کی محررات منثوره‌دن ایسه مع التأسف هیچ بر بقیه قالمامشدر .

برنجی فصل

سکزنجی عصر هجری ادبیاتی

۶۹۹ — ۸۰۵

عمومی برنظر

دورك تاریخی سیماسی — ادبی تظاهرلری — ایلك حکمدارلریمز وشعر — عصرك ادبیاتجه موقعی وباشلیجه شاعرلری

سکزنجی عصرك عرفهٔ حلولنده عثمانلی بکلکی استقلالنی اعلان ایتمش وسلطان عثمان واورخان دورلرنده برطرفدن سریع برغزا وجهاد سلسلهسیله غربی وغرب شمالی اناطولینك اقسام مهمهسنی اله کچیرمکله برابر، دیکر طرفدن یکیدن یکی یه وضع ایدیلن اصول، قوانین وعادات ایله یکی بر بنای اجتماعی تأسیسنه تشبث اولنمش ایدی. سلیمان پاشانك روم ایلی یه مروری، یکی تأسیسات ایله قوتلهنن عثمانلی تورك مؤسسهسنك مهم بر ساحهٔ فعالیته دها انتقالی دیمکدی. سلطان مراد خداوندکار، بوفعالیت ساحهسنی براز فضله استعجال ایله توسیع ایتمکله برابر او وقته قدر مجاهدلرك رئیسی وعشیرتك اك یوکسك شخصیتی صفتندن فضله بردارات واحتشام کوسترمهین عثمانلی حکمدارلغنی سرایلر،دبدبهلر، طنطنهلرله یوکسلتمکه ودیکر امرا ایله مقام سلطنت آراسنده کنیش برفرق احداث ایلهمکه میل کوسترمش وبوصورتله اجتماعی بنیانه ضروری بر صارصنتی ویرمشدی. ییلدیرم دورنده بوصارصنتی، ذوق وصفا وسفاهته کوستریلن شدید میل، سریع ومدهش مظفریتلرك ویردیکی متحکمانه نشوهیوزندن درین برمستیٔ غرور تولید ایدرك نهایت آنقره فلاکتنه منتهی اولمشدر.

تیمور استیلاسیله خرابهزاره دونن آناطولیده برچوق اثرلرك ضیاعنه انضمام ایدن ییلدیرم زادهلرك مجادلاتی یوزندن متولد تخریبات بوعصره عائد آثارك برچوغنی پردهٔ

کتمان ونسیان آلتنه صوقشدر . معهذا الده قالان اثرلرله تاریخ صحیفه‌لرینه انتقال ایدن خبرلردن آکلاشیلدیغنه کوره عصرك بدایتنده یدنجی عصردن منتقل تصوف ادبیاتی حکمفرما اولمقده ولسانجه تکامل کوسترمکده دوام ایتمش وصوکره‌لری محیط اجتماعینك تحولنه تبعاً سرای ادبیاتی‌ده تجلی‌یه باشلامشدر .

سکزنجی عصرده یاشایان حکمدارلرك شاعرلکلری حقنده برطاقم روایتلر واردر: ازجمله ارطغرل غازی‌یه ویاسلطان عثمانه

کوکل کرسته‌سیله بریکی شهر و بازار یاپ
ظلم ایله‌مه رنجبرلره هرنه ایسترسه‌ك وارياپ
اسکی‌یکی شهری باری، اینه کوله‌دك هپ واری
قیروب کچیردك اغیاری، بورسه‌یی‌ده ییق تکرار یاپ
قورد اولوب کیرمه سورویه ، آرسلان اول باقمه کرویه
چار ایدوب های‌دی‌چری‌یه، دل‌کچیدینه حصار یاپ
ازنیق شهرینه خور باقما ، سقاریه صویی کبی آقما
ازنیکمیدی‌ده آل براقما ، هربرجنده برحصار یاپ
عثمان ، ارطغرل اوغلیسین ، اوغوز قاراخان نسلیسین
حقك برکمتر قولیسین ، اسلامبولی آچ کلزار یاپ

منظومه‌سی اسناداولنور. لسانی چوقانی وقافیه‌لری پك مکمل اولمامقله برابر ارطغرل وعثمان غازیلرك تاریخجه مضبوط احوالنه واومضبوطاتك تلقین ایتدیردیکی حسیاته قولایلقله توفیق ایدیله‌مین منظومه‌نك اونلر لسانندن بالآخره سویلنمش اولمسی دهازیاده احتمال داخلنده‌در. سلطان عثمانك سلطان اورخانه وصایاسنی وسلطان مراد خداوندکارك قوصوه میدان حربنده محاربه‌دن برکیجه اولکی مناجاتنی مرحوم خواجه سعدالدین افندی « تاج‌التواریخ » [١] نده منظوم اوله‌رق تصویر ایتمش ایدی . بوکا آلدانان بعضلری بومنظومه‌لری‌ده سلطان‌عثمان‌ومراده عطف ایتمشلر ایسه‌ده یالکز نظملرك شیوه‌لری بیله بوعطفك غیروارد اولدیغنه شهادت ایدر .

ییلدیرم بایزید وچلبی سلطان محمد ایچون‌ده بعض شعرلر ذکر ایدلمش ایسه‌ده الك

[١] سلطان‌مرادثالث ومحمدثالث دورلری اجله‌رجالندن اولان بوذاتدن ایلریده بحث ایده‌جکز.

معروف ومعتبر تذکره‌لرده خاندان آل عثماندن ایلك شعر سویله‌ین ذات سلطان مرادثانی اوله‌رق ارائه ایدلمش اولمسنه نظراً بونلرکده طوغری اولماسی اقتضا ایدر .

سکزنجی قرن هجری ادبیاتنك مبادیده کی مهم نقطهٔ تجلیسی تصوفدر . تکیه شعرلری خارجنده اوله‌رق حضرت مولانا وسلطان ولدك اثرینه اقتفاءً الك یوکسك رؤسای مشایخ طرفندن قلمه آلنان اثرلر، افکار تصوفکارانه‌نی پك کوزل تصویر وارائه‌یه موفق اولمشدر . عصرك نهایتلرینه طوغری ایسه تصوف شعرلرینه بعض قصیده‌لر وغزللر انضمام ایتمکه باشلامشدر . سکزنجی قرنده آثار متصوفانه‌سی بزه قدر واصل اوله‌بیلنلر عاشق پاشا ومخدومی علوان چلبی ایله شیخ الوان شیرازی ونورالدین ازهریدن وبرده قصیده وغزل طرزنده‌کی اثرلری حقنده معلومات باقیه موجود اولان نیازیدن عبارتدر .

عاشق پاشا

اصل اسمی « علی » اولدیغی حالده عاشق بالله اولدیغی ایچون « عاشق » ومختلف فیه برسبله « پاشا » ویا « بشه » یاد ایدیلن بوذات ٦٧٠ تاریخنده باباالیاس خراسانینك مخدومی مخلص پاشانك نسلندن تولد ایله‌مشدر . بویوك پدری موغول استیلاسنده خراساندن هجرتله آناطولی‌یه کلمش وبویوك برنفوذ احراز ایدرك باباییلر اختلالنه ریاست ایتدکدن صوکره برمدت سرایده‌ده نفوذ قازانمش وبالآخره قتل ایدلمشدی . مخدومی مخلص پاشا باباسنك نفوذ وقدرتنه وارث اوله‌رق سلجوقی انقراضی صره‌سنده قره‌مانده آلتی آی قدر اجرای حکومت بیله ایتمش وبالآخره فارغ اوله‌رق قیرشهرنده توطن ایله‌مشدر . عاشق پاشا هم کبارانه ، هم درویشانه برتربیه ایله بوخاندان ممتازك ایچندن یتشمش ، سلطان عثمان واورخان دورلرنده عثمانلی حکمدارلریله مناسباتده بولنمشدر .

عاشق پاشا تورك لسانی احیا ایتمك واولسان ایله متکلم اولانلره حقائق صوفیه‌یی لسان شعر ایله آکلاتمق مقصدیله « غریبنامه » ویا « معارفنامه » اسمنی ویردیکی اثری وجوده کتیرمشدر . اون بابدن وهربابی اون داستاندن مرکب اولان بواثر عروض وزنیله موزوندر . وزنی « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » در . « عاشق پاشا دیوانی » نامیله شهرت آلمش اولان بواثرده شاعر، هربابك عددینه کوره کائناتده موجود انفسی وآفاقی تمثاللری

ارائه ایتمش، مثلا برنجی بابنده وحدتدن، ایکنجی بابده ایکیلکلردن،... اوتجی بابده اون نوع متماثل ویا متضادلردن بحثله برابر هرنظریه‌یی برچوق تمثیلر وحکایه‌لرله‌ده تأیید وتنویر ایله‌مشدر. بواثردن استدلال ایدلدیکنه نظراً عاشق پاشاده سلطان ولدکبی دها زیاده فکریله حرکت ایدن وتحریك حسیاتدن زیاده تنویر اذهان ووجدان ایچون شعر سویله‌ین برشاعر متفکردر.

غریبنامه اوندن‌صوکره مثنوی طرزنده یازیلان اثرلرك برچوغنه وهله دینی وتصوفی اولانلرینه نمونه حکمنی آلمشدر. شو باشلایش ایله مولد شریف آراسنده‌کی مناسبت نه‌قدر آشکاردر:

الله آدین ایدلم اول ابتدا	کاندن‌اولدی ابتدا وانتها
اولك اول‌اولیدر بی‌کمان	آخرك هم‌آخریدر جاودان
جمله عالم یوغیکن اول‌وار ایدی	شویله اکسیکسز غنی جبارایدی [۱]
اول‌زمانده‌کیم‌هنوز یوقدی‌زمان	بی‌زمان وبی‌مکان واردی اول‌همان
هردوعالم اول‌عدمده غرق‌ایدی	هم‌عدم‌اول اصل‌یمده غرق‌ایدی
وارایدی اول‌پادشاه بی‌نیاز	قانده‌سه نه‌نازوارایدی نه‌نیاز

عاشق‌پاشا، بوکتابنده تورکجه‌نك لزوم احیاسنی وتورکلرده‌ده‌حقائقك نشر وتعمیمنی استهداف ایلدیکنی سویلدکدن صوکرا بومصراعلرله سوزه باشلایه‌رق اولاخلق کائناتی ـ انفسی وتصوفی برنقطه‌نظرله ـ حکایه‌ایتمکده و «عقل‌کل» ایله «نفس کل»ك صورت خلق وتقابلندن وعرش وطبقات‌سماوموالید دنیانك‌هپ عشق‌آلهی ایله متحرك‌اولدیغندن دم وورمقده‌در.

یدی‌یوز اوتوز ییلنده هجرتك	سوزی ایردی ختمنه بوفکرتك

مصراعلرینه‌نظراً ۷۳۰ده اثرنی بیتیرن عاشق پاشا ۷۳۳ده ارتحال ایده‌رك قیرشهرنده دفن اولنمشدر. لسانی ابتدائی اولمقله برابر سلطان ولده فائق اولدیغنی انکار ایدیله‌مز. حکایه‌لری تمثیلی واولدقجه ایی‌در. حق برتورك، برعرب، برعجم وبراوصنك کندی لسانلریله اوزوم‌ایسته‌دکلری حالده بربرنی آکلایه‌مادقلری حکایه‌سیله «جمله‌نك‌مقصودی براما روایت مختلف» حقیقتنه تلمیح ایدرکن هر شخص وقصه‌نك اوزوم طلبی کندی

۱ بوبیت عیناً مولدشریفده‌ده واردر.

لسانیله سویلەمش وار منیجه عبارەنی بیلەوز بزه تطبیق ایتمش اولمسندن استدلال اولنه بیلیرکه تحکیەده حقیقت پرستلکه قوتلی برمیل واردر . تصوف فکرلرینی پك مکمل برصورتده ایضاح ایدن بو اثرك قیمت واهمیت تاریخیەسی پك بویوکدر .

§ عاشق پاشانك مخدومی « علوان — ویا الوان — چلبی » ده طبیعت شعریه اصحابندن ایمش ؛ اورتەده مدون براثری یوق ایسەده

اولیانك قوللرینك الکمی علواندر کمتریدر کمتریدر کمترینك کمتری

بیتی کندیسنه عطف ایدلمکدەدر .

§ « عاشق پاشا تاریخی » شاعر عاشق پاشایه دکل اونك نسلندن مراد ثانی وفاتح دورلرنده یاشایان « عاشق پاشا زاده » یه عائددر .

شیخ الوان شیرازی

عن اصل شیرازلی اولان شیخ الوان، ایرانك اودور کشمکشنده آناطولی یه کلەرك سلطان اورخان دورنده بروسەیه التجا ایتمش وعثمانلی سرای حکمداریسنده مظهر رغبت اولدیغندن تورکیاده یرلشەرك برعثمانلی شاعری کسیلمشدر . شعرده « بایرامی » مخلصنی قوللانقده ایدی . فارسیدن اسرار تصوفه عائد ایضاحاتی حاوی « کلشن راز » منظومەسنی تورکجەیه ترجمه ایلەمشدر . فارسی براثر ترجمەسی ، تورکجه کلمەلر آراسنده برچوق فارسی کلمەلر وترکیبلر استعمالنی انتاج ایتدیکی جهتله شیخ الوان شیرازی ادبیاتمزدەکی ایران تأثیراتنك باشلیجه مهم عامللرندن بری عد ایدیله بیلیر .

شراب وشمع وشاهد نور معنی کورونمز کورونور چون عکس مولی
شراب اسرارەشمع انوارەبکزر باقیك شاهد یوزی دیدارە بکزر
شراب وشمعەباق کیم سر مکتوم سکا شاهد یوزندن اولا معلوم

بیتلرندەکی سلاست، فارسی معاونتنك تورك کلمەلرینی عروض وزننه صوقمقدەکی قدرت واهمیتنه دلالت ایدر .

§ شیخ الوانك سلطان مرادثانی دورینه منسوب اولدیغی حقنده‌ده بر روایت وار ایسه‌ده مأخذلرك اکثرنده سلطان مراد اوله منسوب اوله‌رق کوسترلمشدر .

نورالدین ازهری

آق شهرلی اولدیغی وخداوندکار دوری شعراسندن بولندیغی تذکره‌لرده محرر اولان بوذات حقنده مع التأسف واسع معلومات موجود دکلدر .

فرصت الویرمش ایکن وقتی غنیمت بیله‌لم　عمرمز حاصلنی مهر ومحبت بیله‌لم
هر عزیزك آیاغی توزینه یوزلر سوره‌لم　کر قبول ایلر ایسه آنی سعادت بیله‌لم
هر دنی منتنی چکمیه‌لم نفسه اویوب　دونلر منتنی نفسه دنائت بیله‌لم

پارچه‌سی مجموعهٔ آثارندن اوله‌رق ذکر ایدلدیکنه کوره غزل طرزی ودنیوی حکمیات ایله مألوف برذات اولسه کرکدر .

§ سعدالدین تفتازانی ویاخود قاضی برهان الدین کبی عثمانلی وغرب تورکجه‌سی ادبیاتیله علاقه‌لری محدود ویامفقود ذواتدن‌ده بودورده بعض تاریخلر بحث ایتمشلرسه‌ده اونلرك موقعی عثمانلی تاریخ ادبیاتی دکلدر . « سعدالدین تفتازانی » ، تورك اولدیغی وتورکیایه‌ده کلدیکی حالده ادبیات تاریخنده کندیسنه موقع ویرن ادبی نظریات کتابلرینی ــ که الك مشهوری « المطول » در ــ عربجه اوله‌رق یازمشدر . « قاضی برهان الدین » ، تورك وتورکجه شاعر ایسه‌ده لهجه اعتباریله آذری ادبیاتنه منسوبدر .

نیازی

ییلدیرم بایزید عصرنده ظهور ایدرك ، دورك ایجابنه توفیق لسان ایله ، سلطان بایزیده مدحیه‌لر ، قصیده‌لر یازمش وتصوف دبیاتندن قلاسیك سرای ادبیاتنه انتقالك

ك بارزوطانيمش عاملرندن بری اولمش اولان نیازی بر روایته کوره قره مانلی و بر روایته کوره سیروزلی در . السنهٔ ثلثه اوزرینه مرتب اولان دیوانی تیمورلنك وقعه سنده ضایع اولدیغی جهتله مع التأسف اثرلری اخلاف ایچون مجهول قالمشدر . یالکز تذکره لرده و دیکر تراجم احوال کتابلرنده کورولن بعض نمونه لرله حقنده یوروتولن مطالعه لر ، نیازینك حقیقةً قیمتلی و کثیر الآثار برشاعر اولدیغنی کوسترمکده در . لطیفی و عالی ، کندیسنی « شعرای رومك اقدم ومقتداسی » دیه توصیف و احمد پاشانك « لعل ، آفتاب ، آب ، شکار » و کرك شیخینك ، کرك احمد پاشانك « کرم » قصیده لری [١] هپ نیازی یه نظیره اولدیغنی قید ایتمکده درلر . کذلك احمد پاشانك مشهور « قصر » قصیده سی ده نیازینك :

« آهوی فلك چرخ پلنکندن امیندر شیر علمك سایه سنی ایده لی ملجا » [٢]
و : « زلفك کیجه سندن باشمه کون دوغه برکون تحقیق ایسه کر نکتهٔ « اللیلة حبلی »

بیتلری منقول اولان برقصیده سنه نظیره اوله رق یازلمشدر .

نیازی ییلدیرم بایزید نزدنده پك زیاده اعتبار قازانمش و پادشاهك ذوق وصفا مجلسلرنده ندیم خاصی اولمش ایدی . بایزید اولك مدح وثناسی حقنده برخیلی شعرلر وجوده کتیرمشدر . شو قطعه ده اوجمله دندر :

ییلدیرم خان ابا یزید الوقت حامی الملك وماحی الاعدا
توتهمتن وغضنفر [٣] توسکندر دری ودارارا

---

[١] شیخی طقوزنجی عصرك نصف اولی واحمد پاشا نصف اخیری اجلهٔ شعراسندندرلر . معلوم اولدیغی اوزره قصیده لر یاتعلق ایتدکاری موضوعه کوره ـ قصر قصیده سی ، عیدیه ، بهاریه کبی ـ یا بین الشعرا معروف برنام ایله ـ قصیدهٔ طیاره ، قصیدهٔ طنانه کبی ـ ، ناردیفلریله ـ « قلم » قصیده سی ، « سخن » قصیده سی کبی ـ ویاخود قافیه حرفلریله ـ بائیه ، رائیه کبی ـ یاد اولونورلر . برقصیده نك تنظیری وزن وقافیه جه اوکا برمماثل وجوده کتیرمکدن عبارتدر

[٢] احمد پاشانك بوبیته نظیره سی شوایمش :
« آهوی فلك کوردی سحر شیر لوا کی خون جکرندن دم صبح اولدی هویدا »
نیازینك ایکنجی مصراعنده کی « شیر » کلمه سی بعض نسخه لرده « ببر » شکلنده ده کورولمشدر . معلوم اولدیغی اوزره بوکلمه ، پارس دینیلن سباع مفترسك اسمیدر .

[٣] بعض نسخه لرده « توتهمتن تنی وآصف صف »

بو قطعه‌ده حامی و ماحی کلمه‌لری آراسنده‌کی جناس و ایکنجی بیتنده هر کلمه‌نك صوك هجاسیله اوکا مربوط ایکنجی کلمه ایلك هجاسنك عینی اولمسی کبی صنایع لفظیه، قصیده و غزل طرزیله برابر لفظ اویونجاقلرینك‌ده لسان و ادبیاته داخل اولدیغنی کوسترمکده‌در. خلاصه نیازی ادبیاتمزه یکی نوعلر کتیرمش مستثنا بر شعر استادیدر.

سکزنجی قرن ادبیاتنه بر نظر

یدنجی قرن هجریده تورکجه‌نك اناطولیده بر درجه‌یه قدر رسمی یازی لسانی و عمومیتله خصوصی محررات و ادبی اثرلر دیلی اوله‌رق یرلشمکه باشلادیغنی ذکر ایتمش ایدك. روم سلجوقی حکومتنك ادوار اخیره‌سنده وجوده کلن بو جریان او حکومتك انقاضی اوزرنده تأسس ایدن کوچوك تورك حکومتلرنده ادامه و حتی توسیع ایدلمشدر. بو حکومتلرك الك کوچوکلرندن بری اولدیغی حالده مؤسسلرینك صلابتی، یکی داخل اولدیغی یرلری عدالت و حسن اداره‌سیله ربط ایتمسی، محیطه اوزاقدن کلدیکی ایچون اورالرده حکمفرما اولان معنوی انحطاطدن آزاده بولنمسی سایه‌سنده روم سلجوقیه‌سنه بحق وارث کسیلن و چناق قلعه بوغازینی آشه‌رق آز زمانده طونه و موراوا بویلرینه، آرناوودلق طاغلرینه قدر ایلرله‌ین حکومت عثمانیه‌ده تورك لسانی تا بدایتدن بری ایی بر موقع احراز ایلمش ایدی. عثمانلی حکمدارلری، شیخ ادبالی کبی بر متصوفه داماد اولان مؤسس سلطنتدن بدأ ایله درویشلره و طریقتلره بویوك حرمت کوسترمشلردی. حتی یکیچری تشکیل ایدلدیکی زمان بکتاشی طریقتی رئیسنك دعاسی، یکی اوجاغه جلب رغبت ایتمش و قوت قاب اولمش ایدی. تکیه‌لر تورکجه‌یی و تورکجه ادبیاتی محافظه ایتمش باشلیجه مؤسسه‌لر جمله‌سندن اولدیغی جهتله طریقتلره کوستریلن بو رغبت اونلرك عنعنه‌لری آراسنده‌کی تورکجه ادبیاته ده بر میل مخصوص تولید ایله‌مشدی. بغداد مرکزینك سقوطی و اسلام مراکز سیاسیه و مدنیه‌سنك تمامیله تورك نسلنه منسوب اقوام الینه کچمسی ده، خلیفه‌لر ایمپراطورلغنك دین و عرب لسانی اطرافنده وجوده کتیردیکی مدنیته ملیت و ملی لسان عناصرینك ادخالنی انتاج ایتمشدی. بو صورتله شرقده و وسطده اولدیغی کبی غربده‌ده تورك ملتلری لسان ملیلرینی رسمی و ادبی یازیلرنده قوللانمغه باشلادیلر. شوقدر که اوزون زمانلردن بری یالکز خاق آراسنده

یاشایان و برتکلم دیلی ماهیتنده اولان تورکجه‌نك بوتون آلیشیلمش ادبی عنصرلری و عربی وفارسی لسانلرینك واسع احاطه‌سنه داخل اوله‌بیلن نکته‌لری تماميله احتوا ایده‌میه‌جکی کورولدیکندن عربی وفارسی برچوق کلمه‌لر لسانه قبول وادخال اولنمشدی . حتی احتیاج وسعت کسب ایتدکجه هرحالده لسان دینی اوله‌رق عربی‌یی و مأخذ ادبی اوله‌رق‌ده فارسی‌یی درنجه تحصیلدن وارسته قاله‌میان خواص ، بو احتیاجلری عربی وفارسی ادالر و ترکیبلرله تطمین ایتمکی اك قولای بریول بولمشلر و بو لسانلره اولان حرمت مخصوصه‌مزی‌ده قاعده‌لرینی صرفمزه قبول واونلره رعایتله اثبات ایتمك ایسته‌مشلردی . ایشته بو صورتله عربی وفارسی کلمه‌لر ، ترکیبلر وقاعده‌لرله مزج ایدلمش یکی بر تورك شیوه ولهجه‌سی ظهور ایتمشدرکه غرب تورکجه‌سی وعثمانلی تورکجه‌سی صفتیله طانیلان واوزون عصرلر « مرکب بر لسان » فرض ایدیلن دیل بودر .

شرقده دها ایلك انتشار اسلام دورلرینی متعاقب باشلامش اولان بو جریانك غربده بویله واسع بر تداخل شکلنده تقرری ، غرب تورکلرینك لسان وادبیاتنه بر خصوصیت بخش ایله‌مشدر . یدنجی عصرده سلجوقی ایمپراطورلغنده باشلایان بو خصوصی میل عثمانلیلرده توسع وتکامل ایدرك تدقیق ایله مشغول اوله‌جغمز ادبیاته مبنا وضع ایتمشدر . سکزنجی قرن هجری ظرفنده بو ادبیاتك طرز حرکتی : اولا ، انواع ادبیه‌نك کیتدکجه توسع وتکثری ؛ ثانیاً ، لسانك کیتدکجه دها فضله فارسی و عربی ایله امتزاج ایدرك عروض وزننه توافقی ؛ ثالثاً ، یاواش یاواش عرب وعجم صنایع ادبیه‌سنك ، لفظ او یونجاقلرینه وارنجه‌یه قدر ، ادبیاتمزه دخولی اولمشدر . نتیجه‌سی اوله‌رق سلطان ولدك بسیط وابتدائی لسانی ، بوزوق واماله‌لی کلمه‌لری ، قیریق و یاتك وزنی ، افکار متصوفانه‌یه منحصر اولان موضوعلری ، متصوفانه تلقینلر ، حکایه‌لر ، تفسیرلر ، عاشقانه غزللر ، عشرتپرورانه منظومه‌لر ، مادحانه قصیده‌لر ، نامه‌لر کبی مختلف نوعلره ، عربی وفارسی ایله ممزوج قوتلی بر لسانه ، منتظم بر وزنه منقلب اولمق یولنی طوتمشدر . خصوصیله مراد اول و بایزید اول دورلرنده اجتماعی حیاتك تقلبی ادبیاتده‌کی بو تبدل وتکاملی تسریع ایدرك ادبیات عتیقه دیدیکمز طرز معروفك اساسلری وجود بولمغه باشلامشدر .

بوقاریده تدقیق ایدیلن شخصیتلرله اثرلری حقنده‌کی معلومات بو مطالعاتی تأیید ایدر . مع التأسف عصرك اك باشلی اثرلری ضایع اولدیغی جهتله بویك اسکی دوری دها فضله ودها یاقیندن مطالعه امکانی هنوز موجود دکلدر .

ایكنجی فصل

دوقوزنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیاتمز

[٨٠٥ — ٨٥٥]

عمومی بر نظر

دوقوزنجی قرن هجرینك نصف اولی سلطان ییلدیرم بایزیدك سقوطندن فاتح سلطان محمدك جلوسنه ، یاخود آنقره وقعه‌سندن استانبولك فتحنه قدر امتداد ایدركه قرون وسطانك صوك دوره‌سنه مصادفدر. بو دور ، دینیله بیلیركه سكزنجی قرن هجریده باشلایان حركتك برتعمیمیدر . قرن سابقده ادبیاتمزه كیره‌مه‌ین حكایه طرزی بو دورده تقرر ایلدیكی كبی ، دینی نوعلرده توسع ایتمش وقصیده وغزل یوللری ایلك دوره‌یه نسبتله واسع برتكامل اثری كوسترمشدر . بوصورتله بربچوق عصر ظرفنده مأخذ اتخاذ اولونان ادبیات فارسیه‌نك بوتون انواع وعناصری ادبیاتمزه نفوذ ایله‌مش دیمكدر .

سلطان سلیمان اول وسلطان موسانك [١] محاربه‌لر ایچنده كچن دورلری، چلبی سلطان محمدك قیصه وشانلی حكومتی ، مراد ثانی‌نك اختلاللر ، محاربه‌لر ، فلاكتلر ایچنده كچن ایلك دورهٔ سلطنتی وتلافیٔ مافات ایدن ایكنجی حكمدارلغی، اجتماعی عالمده ایچه صارصینتیلر ایقاع ایتمسنه رغماً ، فكری وأدبی جریانلرك انتظام تكاملنه خلل ویرمه‌مشدر . سلیمان دده ویازیجی زاده‌لر مذهب ظاهری اساسلرینه رعایت وافكار متصوفانه‌یی ده نوازشكارانه اداره ایدرك دینی شعر طرزینی وجوده كتیردكلری كبی ، سید نسیمی ده اك متهیج وپرغلیان تصوف شعرلریله حضرت مولانادن بری كلن جریانی تعقیب ایله‌مشدر . دیكر طرفدن

---

[١] ییلدیرم بایزید زاده امیر سلیمان وموسی چلبی حد ذاتنده مشروع وارث اولمق وبیعت عامه‌یی احراز ایله‌مك صورتیله تخته كچه‌رك اجرای حكومت ایتدكلری جهتله كندیلرینه سلطان عنوانی ویرلمسی لازم كلیر - تاریخ ابوالفاروق -

احمدی ، شیخی ، شیخ اوغلو جمالی مثنوی طرزینی احیا و محمددن قهرمانانه و عاشقانه حکایه‌لر نقل و ترجمه ایده‌رك ادبیاته یکی بر طرز علاوه ایتدكلری كبی ، هماییده مکتوبلردن متشکل اثرلره ایلك بر نمونه كوسترمشدر . ینه احمدی ، شیخی و هماییده داخل اولمق اوزره احمد داعی و عطایی كبی شاعرلر باشده اوله‌رق قصیده و غزل طرزیده بیوك بر وسعت بولدیغی جهتله استانبولك فتحی كونی روم‌ایلی و اناطولیده تورك ایمپراطورلغی ناصل قوتلی بر تمل اوزرینه بنا ایدلمش ایسه ، ادبیاتده اویله مؤسس بر وارلق آلمش ایدی دینیله‌بیلیر.

فی‌الحقیقه دینی ادبیات ، تصوف ادبیاتی ، قصائد و غزلیات ، حکایات و مثنویات ، نامه‌لر ، . . . اودورده موجود عرب و عجم ادبیاتنك‌ده باشلیجه نوعلرینی تشکیل ایدییوردی . بناءً علیه مشق اتخاذ ایدیلن ادبیاتلره كوره بزم ادبیاتمزك نوعلری‌ده تماملانمش عد ایدیله‌بیلیردی .

بوندن بشقه فکرجه ، مضمونجه ، خیالجه ، اسلوبجه‌ده بو نصف عصرده بر آز دها تکامل باش كوسترمش و كله‌لر دها فضله‌جه وزنه اویدورولدیغی كبی ، عربی و فارسی كله و تركیبلره‌ده دها چوق جای قبول كوسترلمكه باشلانمشدر .

بالاده تعداد ایدیلن باشلیجه ادبی سیمالرك مختصر بر تدقیقی بو عمومی نقطهٔ نظری قولایجه توضیح ایدر :

سلیمان دده

سلیمان دده‌نك جد مادریسی ، سلطان اورخان دوری رجال علماسندن شیخ محمود اولدیغی و سلیمان پاشانك روم‌ایلی‌یه مرورنده شیخك :

كرامت كوستروب خلقه صویه سجاده صالمشسك
یاقاسن روم‌ایلینك دست تقوی ایله [١] آلمشسك

بیتیله عرض تبریك ایلدیكی مضبوط اولمسنه كوره قابلیت شاعرانه‌نك كندیسنه مشارالیهدن انتقال ایلدیكی مظنوندر . فقط كندیسنك پدری حقنده اعتماده شایان معلومات موجود

[١] بعض نسخه‌لرده : پنجهٔ همتله

دکلدر . لطیفی تذکره‌سنده پدری حاجی عوض پاشا اولدیغنه وشاعر عطائی‌نك بویوك برادری بولندیغنه دائر اولان قید ، سلیمان دده‌نك سلطان ییلدیرم بایزیده وسلطان سلیمان اوله دیوان همایون امامانی ایتمش اولمسنه‌وسلطان موسی دورندن صوکرا برده‌تاریخلرده اسمی کچمه‌مه‌سنه، حالبوکه حاجی عوض پاشانك سلطان مراد ثانی دورنده قتل ایدلدیکی واوانناده مخدومی عطائی‌نك هنوز کنج بردلیقانلی اولدیغی مقید ومعلوم بولنمسنه نظراً ، اعتماده شایان دکلدر.

سلیمان دده‌نك تاریخ ولادت ووفاتی مقید دکلسه‌ده سلطان اورخان دورنده تولد ایتدیکی وسلطان سلیمان اول دورندن صوکرا وفات ایلدیکی معلومدر . سلطان اورخان دوری رجالندن اولوب سلیمان پاشانك رفیق وبالاده‌کی تبریك بیتنك شاعری اولدیغی روایتی غلطدر .

سلیمان دده‌نك بعض منفرد شعرلری واردر . فقط اصل نامنی اعلا وتاریخ ادبیاتده تأبید ایدن اثری مشهور – مولدشریف – ی‌در.

مولدشریف: پیغمبریمز افندمزده لمعان ایدن نور نبوتك – که تصوف نظریاتنه کوره وحدت کلیه‌نك تجلی عشقی وکائناتك مبدأ ظهوریدر – سلالهٔ رسالتده‌کی انتقالاتنی ؛ حضرت محمدك صورت تولدینی ومعجزات صباوتنی ، معراج نبوتپناهی‌یی و رحلت پیغمبری‌یی مصور دیندارانه برمنظومه‌در . « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزنده ومثنوی شکلنده قلمه آلنان بواثر بیکلرجه امثالی آره‌سنده یکانه برمظهریته نائل اولمش ، خلق اراسنده برنوع قدسیتله تلقی‌ایدلمش ومولدلرده قرائتی معتاداولمق جهتیله برماهیت مبارکه احراز ایلمشدر . عرب وایران‌ادبیاتنده وحتی‌دها صوکرالری بزم ادبیاتمزده‌ده برچوق مولدلر یازلدیغی حالده سلیمان دده‌نك مولدی دائما فضل ورجحاننی محافظه ایدرك ، ضیا پاشانك :

درت یوزسنه‌دن بری افاضل بر سوز دیمه‌دی آکا مماثل

مدیحه‌سنه بحق مستحق اولمشدر .

مولدده سلیمان دده‌نك لرزان ومتأثر روح شاعریتی حس اولونور . اثر ساده‌جه دیندارانه برتحکیه‌دن ، بسیط برتصویر واراثه‌دن عبارت دکلدر . درین برعشق روحانی

ایله متهیج اولان شاعرك روحنی اورته‌یه قویان، مؤثر وحس پرور شعرپاره‌لرله مزیندر. هله « مرحبا » و « الوداع » کبی تکریر پارچه‌لرنده جداً بدیعی برذوق واردر :

جمله ذرات جهان ایدوب صدا — چاغریشوبن دیدیلر کیم مرحبا
مرحبا ای شمس تابان مرحبا — مرحبا ای جان جانان مرحبا
مرحبا ای آفتاب عاشقان — مرحبا ای ماهتاب صادقان
مرحبا ای بلبل باغ ألست — جمله عالم عشقك ایله اولدی مست
مرحبا ای جان باقی مرحبا — مرحبا ای عشق صافی مرحبا
مرحبا ای بلبل باغ جمال — مرحبا ای آشنای ذوالجلال
مرحبا ای رحمةً للعالمین — مرحبا سنسك شفیع المذنبین
مرحبا ای عاصی امت ملجأی — مرحبا ای چاره‌سزلر اشفعی
مرحبا ای عالی سلطان مرحبا — مرحبا ای کان عرفان مرحبا
مرحبا ای طوطیٔ باغ جهان — عشقك ایله اولدی حیران جمله جان
أی کوکللر دردینك درمانی‌سن — ای قامو دوشمشلرك سلطانی‌سن

پارچه‌سنده کورولن ومولدده برچوق امثالی تکرر ایدن هیجانلی وصمیمی تکریرلر چوق قوتلیدر. « قامو » « ایدوبن » « درر » کبی اوزمانه عائد وشیمدی متروك کلمه وشیوه‌لره رغماً مولدك حالا قیمت واهمیتنی محافظه ایده‌بیلمسی‌ده بویله صمیمی برعشقك، حساس برروحك محصولی اولمسنه عطف ایدلمك لازم کلیر.

مولد، وزن وشکل اعتباریله، غریبنامه‌یه چوق بکزر. حتی بالاده اشارت ایدلدیکی وزره مقدمه‌سی عاشق پاشایه لفظاً ومعناً پك یاقیندر. فقط غریبنامه کبی درین تصوفی تمثیللره، فلسفی تفکرلره میال دکلدر. حساس وعاشق بر روحك ولادت وسیر نبویه کبی قدسی حادثه‌لردن آلدیغی تهیجی الهاملری مصور برشعردر.

فائق رشاد بك، مولدك نهایتنده حضرت فاطمه‌نك ارتحالنه عائد اولان پارچه‌نك ادرنه‌ده قارا بولوط مسجدی امامی خلیل طرفندن علاوه ایدلدیکنی ادعا وبونی :

بو کتاب ادرنه‌ده اولدی تمام — بونی ترتیب ایلدی دوزدی امام
بوضعیف وعاجز واحقر وجود — بو امام مسجد قارا بولود
کر ایدرسه‌ك سال هجرتدن سؤال — صای سکز یوز ایله داخی یدی سال

بیتلرندن استدلال ایدییور . لکن ارتجال فاطمه‌یه عائد قسمك دیگر پارچه‌لردن اسلوبجه اساسلی برفرق کوسترمه‌مسی وشو بیتلرله کرك اوقسم و کرك بوتون مولد آره‌سنده‌کی شیوه مباینتی ، بو امامك مولدی تذییلدن زیاده جمع و تبییض ایتمش اولمسی احتمالنی ده خاطره کتیرمکده‌در .

سلیمان دده سلطان بایزید و مخدومی سلطان سلیمان اول دورلرنده یاشامش وسلطان موسی دوری اثناسنده ادرنه‌ده ارتحال ایله‌مشدر . کندیسی زمانندك ایلری کلن فضلا وعلماسندن ایدی . علمنی شعر ایله تزیید ایده‌رك مولدیله منظومات دینیه‌مزه پارلاق برصحیفه علاوه ایله‌مشدر .

یازیجی زاده‌لر

سلطان مراد ثانی دورنده یتشمش اولان یازیجی زاده‌لر ، بری محمد ودیکری احمد اسمنده ایکی برادردرکه هرایکیسی ولایتله شهرت قازانمشلردر .

یازیجی زاده محمد افندی ، کلیبولی‌ده بر مسجد بنا ایتمش واوراده اختیار اقامتله عمرینك صوك قسمنی عزلتده کچیرمشدر. « محمدیه » نامیله مشهور اولان اثری بین‌الخلق مولد شریف کبی قدسی برماهیت قازانمشدر.

« احمد بیجان » دییه‌طانیلان برادری احمدافندی‌یه‌کلنجه، بوذاتك‌ده « انوارالعاشقین » اسمنده برکتابی واردرکه خلق بواثری « احمدیه » توسیم و محمدیه‌یه قیاساً قدسیتله تلقی ایله‌مشدر .

محمدیه‌نك اصلی «مغارب‌الزمان» نامیله اون ایکی فن اوزرینه تألیف ایدلمش براثردر. محمد افندی اولاحاجی بایرام آنقرویدن اخذ انابتله ایران وماوراءالنهرده سیاحتدن صوکره عودت وکلیبولیده انزوا ایتدیکی زمان بواثری وجوده کتیرمش وبوندن خلاصه اوله‌رق محمدیه‌یی قلمه آلمشدر .

نعوت وسبب تألیفدن مرکب اولان مقدمه‌سندن صوکره محمدیه‌ده خلقت کائنات ، تصوفی برنقطهٔ نظرله ایضاح ایدیلیر ؛ بعده خلقت آدم وجنتدن خروج قصه‌لری حکایه وانبیادن مختصراً بحث اولونور ؛ صوکره ولادت پیغمبری ، نزول وحی، سیر نبویه،

ارتحال رسول ، ارتحال فاطمه ، وفات خلفای راشدین وعشرهٔ مبشره‌دن ، بونلری متعاقب‌ده قیامت علامتلرندن، جنت‌وجهنم وتفصیلات عقبادن بحث ایله تصوف اساسلرینه مستند بعض منظومه‌لرله اثره ختام ویریلیر .

محمدیه‌ده وزن دائما تبدل ایدر . حکایه قسملری مثنوی شکلنده ایسه‌ده بعضاً متحد القافیه‌ده اولدیغی واردر . حکایه پارچه‌لری آراسنه قصیده ونعت کبی پارچه‌لرده علاوه ایدلمشدر . هرقسم فصل نامی آلتنده تفریق اولونمشدر . قوللانیلان وزنلرك باشلیجه‌لری « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » ، « مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن » ، « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » ، « فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » ، « فعولن فعولن فعولن فعول » وشمدی متروك اولان « فعولن فعولن فعولن فعولن فعول » وزنلریدر . دها کوچوك وزنلر تحکیه‌لرده ودها بویوکلری اونلره الحاق ایدیلن قصیده‌لرده استعمال اولنمشدر . برقاچ دانه‌ده مستزاد واردر . بونلر دورت مفاعیلن‌دن عبارت اولان وزن اصلی‌یه هرمصراعده ایکی مفاعیلن وزننده برمستزاد علاوه‌سیله وجوده کتیرلمشدر .

« انوارالعاشقین » ه کلنجه : بومنثور براثردر . مقدمه‌سنده احمد بیجان بواثرکده « مغارب‌الزمان » دن ترجمه ایدلدیکنی ذکر ایدییور . بوندن‌ده استدلال ایدیلیرکه محمد افندی برادرندن فضله علم وفضل صاحبی اولدیغی جهتله اصل تألیف اونك‌در . عربی قلمه آلنان « مغارب‌الزمان » دن بالذات محمدافندی تورکجه منظوم براثر چیقاردیغی کبی، احمد افندی‌ده اونی نثراً ودها آکلاشیلیر برلسانله ترجمه ایله‌مشدر .

هرایکی برادر معلقره‌یه مربوط قاضی کوینده طوغمشلر وکلیبولی‌ده توطن ایله‌مشلردر.

سید نسیمی

دوقوزنجی عصر نصف اولنده حساس وفیاض تصوف شعرینك الك بیوك سیماسی عمادالدین نسیمیدر . بغداد جوارنده نسیم قریه‌سنده تولد ایتمش اولان نسیمی :

بن‌که بوکون نسیمی‌یم هاشمی‌یم قریشی‌یم
بندن اولودر آتم آیته ، شانه صیغمازم

بیتنده ذکر ایتدیکی وجهله اصلاً نسل عربدندر . فائق رشادبك «جنسی تورکمن ومولدی دیاربکردر » دیورسه‌ده بوافاده ایله ساداتدن اولدیغی ادعاسی و بالاده‌کی بیتك دلالت صریحه‌سی آراسنده مباینت واردر .

نسیمی درین برمتصوفدر. هیجانی ضبط ایده‌من. اودرجه‌ده‌که برآرالق علم ظاهرار بابی نزدنده کفرایله اتهامه سبب اوله‌بیله‌جك سوزلری بی پروا نظم ایتمه‌سندن قورقان برادری « شاه خندان » کندیسنه :

کل بوسری کیمسه‌یه فاش أیله‌مه   خوان خاصی عامه آش أیله‌مه

بیتیله نصیحت ویرمکه چالیشدیغی زمان ، نسیمی بونصیحته ، دیوانك باشنده مندرج اولان و :

دریای محیط جوشه کلدی   کون ایله مکان خروشه کلدی
سر ازل اولدی آشکارا   عارف نیجه ایله‌سین مدارا
یره کوك آراسی حق اولدی مطلق   سویلر دف و نی وچنك اناالحق

بیتلریله باشلایان برمنظومه ایله مقابله ایتمشدر .

نسیمی درویش عادتی اوزره برچوق سیاحتلر اجرا ایتمش وسلطان مراد دورنده ممالك عثمانیه‌یه‌ده کلمشدر. اواخر عمرنده حلبه کیتمش و اوراده اقوال متصوفانه‌سی سوء تفسیر ایدیله‌رك دریسی یوزولمك صورتیله اعدام اولنمشدر. ینه بویله برسببله صلب ایدلمش اولان منصور حلاجك رفیقی وهمدم افکاری ایدی .

قوتلی برشاعر وحساس برمتصوف اولان نسیمینك دیوانی بودورك الك نفیس اثرلرندن بریدر . مختلف وزنلر ، مختلف شکللر بوذاتك الندە پك کوزل نمونه‌لرینی لسانمزه بخش ایله‌مشدر . یالکز تصوفی شعرلرده کورولن « مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن » وزنی نسیمی‌ده‌ده ــ یونس امره‌ده اولدیغی کبی ــ کثرتله کورولور .

بنده صیغار ایکی جهان بن بوجهانه صیغمازم
کوهر لامکان بنم کون ومکانه صیغمازم
عرش ایله فرش وکاف ونون بنده بولندی جمله چون

کس سوزیکی واپسم اول شرح وبیانه صیغمازم
صورته باق ومعنی‌یی صورت ایچنده طانی کیم
جسم ایله جان بنم ولی جسم ایله جانه صیغمازم
کرچه محیط اعظمم آدم آدیمدر آدمم
طور ایله کن فکان بنم بن بومکانه صیغمازم
جان ایله هم جهان بنم دهر ایله هم زمان بنم
کور بو لطیفه‌یی‌که بن دهر وزمانه صیغمازم
انجم ایله فلك بنم وحی ایله هم‌ملك بنم
چك دیلکی واپسم اول بن بولسانه صیغمازم
ذره بنم، کونش بنم، چار ایله پنج وشش بنم
صورتی کور بیان ایله چونکه بیانه صیغمازم

بیتلری هم بووزنك قابلیت مخصوصه‌سنه، همده نسیمینك حساسیت متصوفانه‌سنه اك پارلاق برهانلردن بریدر.

فارسی وتورکجه پك کزیده شعرلرله مزین اولان دیوانی مطبوعدر. عالی نسیمیدن بحث ایدرکن «تورکی شعره شهرت ویرن سید مزبوردر. مرتب فارسی دیوانی حقیر کوردم. توحید باریده ونعت شریف نبویده اعلی غزللرینی کوزدن کچیردم» دیبور. نسیمیده رقیق ومؤثر شعرلرله برابر لفظ صنعتلری بیله موجوددر. بونقطهٔ نظردن نسیمی شعرك برجبهه‌سنده ادبی تقررمزك اك‌مهم عاملرندن بری صاییلیر.

احمدی

برروایته کوره کوتاهیه‌لی ودیکر روایته کوره سیواسلی اولان وکرمیان ویا بولی بکلرندن سلیمان بك نامنده برذاتك مادحی بولنان احمدی، دینی وتصوفی شعرلره داستانی حکایه‌یی ایلك علاوه ایتمش کورونن شاعریمزدر. احمدی مصرده تحصیل ایدرك مولانا فناری وحاجی پاشا ایله رفاقتده بولنمش وبالاخره سلطان بایزید اول وسلطان سلیمان اول دورلرنده شهرت آلمشدر. تیمورلنك ایله برطاقم ملاطفه‌لری تراجم احوال کتابلرینه

چمشدر . طب ، تاریخ وتصوفه واقف ، هندسه ، هیأت و حکمت ایله متوغل اولدیغی ذکر ایدلمسنه نظراً بك عالم برذات اولدیغی آکلاشیلیور. طبه عائد « قانون » و « شفا »نك بعض مسائلنی نظماً ترجمه ایله بر رساله وجوده کتیرمشدر. بوندن باشقه ایران شاعری مشهور نظامئ کنجویدن « اسکندرنامه » یی نظماً ترجمه و سلاطین عثمانیه‌یه عائد بعض معلومات تاریخیه‌یی ده بوکا علاوه ایتمشدر . دیکر شعرلری حقنده موجود معلوماته نظراً احمدی تصوف شعرلرندن باشقه مادحانه ، عاشقانه وعشرت پروانه شعرلرده یازمش، حتی صنایع لفظیه‌یه وتصنعلرده ده میل کوسترمشدر . لساننده‌کی قابالغه انضمام ایدن تکلفات زائده ، معاصرلری نزدنده احمدی‌یی دکرسز برماهیتده کوسترمشدر . کندیسی ۸۱۵ ده پك یاشلی اولدیغی حالده وفات ایتمشدر .

« اسکندرنامه » : خرافات ایرانیه‌نك اسکندر کبیره ویردیکی ماهیت غریبه اساسنه مستند قهرمانی واساطیری برحکایه‌یی وایران حکمداران سالفه‌سیله تاریخ اسلامه متعلق وقایعك تحکیه‌سنی متضمن منظوم براثردر . اسکندر کبیری، ایران شاهی « داراب » ه ماکدونیا قرالی فلیپ طرفندن اهدا ایدیلوب ده داراب طرفندن اعاده ایدیلن برجاریه‌دن متولد ونسلاً ایرانی کوسترن وکندیسنی اقصای عالمه قدر کوندروب قاف طاغلرینك اوته طرفنده ظلمات ایچریسنده آب حیات تحریسنه سوق ایدن، یأجوج ومأجوجلرك تسلطلرینه حائل اولمق اوزره سد اسکندری انشا ایتدیرن بو خرافه‌لر اسکندرنامه‌ده مفصلاً تحکیه ایدلمکده‌در .

ایکی طاغا اوغرادی اول یولده شاه   هر برینوك قله‌سی تا اوج ماه
یاخننده طاغلرك شاه جهان   اوغرادی برقومه غایت ناتوان
عورت و ارجمله‌سی عریان وخوار   آچلق ألندن قموحیران وزار
صوردی احوالك بلارك پادشاه   دیدیلر جاوید اول دنیاده شاه
نیجه دونسه چرخ طوتسه برقرار   تختکی الله قیلسون پایدار
عمرکی جاوید ایتسون لایزال   ایرمسون هرکز کمالکه زوال
چونکه ای شاه صوردك احوالومزی   ایده‌لم نادر ایشیت حالومزی
اوله کیم بو ایشه چاره بولاسبك   اشبو مشکل عقده‌یی حل قیلاسك
وار بو طاغلردن آکاروبی کران   کوه وصحرا یأجوجه اولمش مکان

کر عمارت ایده‌وز کرکشت کار   یأجوج ومأجوج ایدرلر تارمار
ایشلری ظلم ایله غارتدر قمو   هرنه ایتسه‌لر خسارتدر قمو
قنده ایرسه‌لر ایدرلر جورو قهر   بونلرك ظلمیله‌دویماز ایکی شهر
آدمی نصفنجه اولارك قدی وار [۱]   آنده اولور بوی که نسلی هزار

بیتلری سد اسکندرك انشاسی حکایه‌سنك مبادیسندندر .

احمدی ، فارسیدن آلدیغی اسکندرنامه‌یه برده سلطان سلیمان اوله‌قدر اولان سلاطین عثمانیه‌نك برتاریخچه‌سنی علاوه ایتمشدر . سلطان عثمانه « سلجوق » (؟)ی فتح ایتدیرن ، جاندارلی قره خلیل افندی‌یی مراد خداوندکاره‌التجا ایلمش بربیکس وبیوایه کبی کوسترن ، خداوندکاره قارشی قارداشلرینك (؟) عصیان ایدرك ائتلاف اولندیغنی ادعا ایدن بوتاریخچه [۲] خطالرینه نظمنده‌کی سلاستسزلکده انضمام ایتمك اعتباریله تاریخی وادبی برقیمته استحقاق ادعا ایده‌بیله‌جك برحالده دکلدر .

پیرینه میر سلیمان اولدی شاه   کون کبی روشن نه حاجتدر کواه
اول مروت اهلیدر اهل عطا   اول فتوت اهلیدر نعم الفتی
آفرینشدن بو شاه ایدی مراد   قامودن صوکرا کلوبن بولدی آد
احمدی خدمتنه ایردی آنك   یولنه جان وجهان ویردی آنك

بیتلری بوتاریخچه‌نك خاتمه‌سندندر .

احمدینك :

جهانك اصلی وفرعی حقیقت بیل که آدمدر   مجدفیض اولان حقدن بوکون آدمده‌کی دمدر

مطلعلی غزلی کبی نشوهٔ تصوفله یازلمش شعرلری و

میر سلیمان عزنصر چون ایچر جام شراب   صورتینك چشمه‌سندن نور ایلر التهاب

[۱] وزن ایچون « نصفنجه اولارك » اوقوناجق

[۲] اولدی عثمان بر اولو غازی کیم اول   هرنیره‌یه واردی ایسه بولدی یول
سلجوقی فتح ایلدی اول نامدار   اینه‌کول ایله دخی کیرو حصار
§ بی نوالقدن قویو بن جندری   قاتنه کلدی خلیل جندری
§ اولدیلر باغی آکا قارداشلری   قامونك کیتدی النده باشلری

مطالعی غزلی کبی مدیحه‌جویانه نظملری وحتی « صرصر » ردیفنده‌کی قصیده‌سی کبی « حروف هجا عددنجه یکرمی دوقوز بیتدن عبارت وهر بیتی حروف هجانك بلانقصان جمله‌سنی جامع » آثار مصنعه‌سی‌ده واردر .

احمدی دورنده بیله ادبانك تنقیدلرینی جلب ایتمش برشاعردر . تصنعه فضله‌جه‌میلی، سلاست وسهولت نظمدن محرومیتی ، صمیمی اولمقدن‌زیاده ابن‌الوقت کوروتمسی کندیسنی سودیرمه‌مشدر . اسکندرنامه کبی اساطیری بر حکایه ایله تاریخ ادبیاتده مهم برموقع احراز ایتمه‌مش اولسه ایدی هیچ‌ده اهمیتله ذکر ایدلمیه‌بیلیردی .

§ احمدینك برادری « حمزوی » خلق آراسنده بویوك بر شهرت قازانمش اولان وعم نبی حضرت حمزه حقنده خرافه‌آمیز قهرمانلقلر نقل و حکایه ایدن « حمزه‌نامه » نامنده‌کی اثرك محرری اولمقله معروفدر .

شیخی

دوقوزنجی عصر حکایه ادبیاتنك اك یوکسك سیمای شعری اولان شیخی ، اساساً کوتاهیه‌لیدر . اصل اسمی مولانا سنان کرمیانیدر . کندیسی طبیب وخصة کحالدر. ایرانده علوم طبیه تحصیلی ایله توغل وسید شریف جرجانی‌یه رفاقت ایتمشدی . طریقته منسوب اولوب حاجی بایرام آنقرویدن انابه آلمشدر . ادبیاته پك مراقلی اولان شیخی ، ایراندن عودتندن صوکره کرمیان بکلری نزدنده اعتبار قازانمش وکرمیان بکی یعقوب بکله کرمیان زاده مصطفی چلبی‌یه انتساب ایله‌مشدر. حتی اشهر آثاری اولان « خسرو وشیرین »ی ابتدا مصطفی چلبی نامنه اتحاف ایتمك اوزره یازمغه باشلادیغی حالده مشارالیهك وفاتی اوزرینه سلطان مراد ثانی‌یه تقدیم ایله‌مش اولدیغی کبی مشهور « کرم » قصیده‌سی‌ده یعقوب بك ایچون یازلمشدر .

قرەمان سفرنده چلبی سلطان محمدك کوزلرینه عارض اولان خسته‌لغی تداوی ایچون مشارالیهك والده جهتندن بیوك پدری اولان یعقوب بکك امریله اردوی عثمانی‌یه کلن

شیخی ، عارضهٔ مذکوره‌یی روحشناسانه برمهارتله تداوی ایدنجه درگاه سلطانیده بویوك براعتبار قازانمش واوندن صوکرا چلبی سلطان محمد وسلطان مراد ثانی دورلرنده اك بویوك عثمانلی شاعری کسیلمشدر. برآرالق کوردیکی اکرام والتفاته حسد ایدن رقیبلرینك سوقیله حیدودلره یاقه‌لانه‌رق بوتون واری سرقت ایدلمش وبونك اوزرینه شاعر مشهور « خرنامه » سیله ضایعات واقعه‌سنی تضمین ایدن پادشاهه ماهرانه عرض شکوا ایله‌مشدر.

اواخر عمرنده عطار دکانی آچه‌رق معالجات فروختی وطبابت اجراسی ایله اشتغال و(٨٢٦) ده کوتاهیه‌ده ارتحال ایله‌مشدر.

شیخی دورینك اك بیوك وکزیده شاعری اولمق اوزره طانمشدر. دیوانی وخسرو وشیرینی جداً ایکی قوتلی شاهلك دلیلیدر. کندیسی ارباب تصوف وارشاددن اولدیغی جهتله شعرلرنده روح تصوف قوتلی برصورتده تجلی ایدر. بونکله برابر دین وتصوف وادیسنده کوستردیکی عینی اقتداری، قصائد وغزلیاتنده‌ده کوسترمش وهله حکایه نویسلکده احمدی ایله قیاس قبول ایده‌میه‌جك قدر پارلاق ویوکسك بر موفقیت احراز ایله‌مشدر. باشلیجه اثرلری دیوانی ایله « خرنامه » سی و« خسرو وشیرین » یدر.

شیخی دیوانی. — قصائد وغزلیاتدن مرکب اولان شیخی دیوانی مع التأسف غیر مطبوعدر. ١٥٣ صحیفه‌دن مرکب اولان یازمه نسخه‌سنك خاتمه‌سنده ایکی مستزادده واردر. قصائدی آراسنده پك کزیده دینی پارچه‌لر واردر.

اکر هجوم اجلدن دلم بولورسه مجال   دیه‌یم ثنای جمال جمیل جل جلال

مطلعیله باشلایان ایلك قصیده‌ده هم توحید وتضرع ، هم ده

چو دوغدی شمس محمد وجود شرقندن   عدم غروبنه ایردی ظلام کفرو ضلال

بیتیله باشلایان نعت نبوی واردر.

یا خاتم الرسالة ویا اشرف الوری   انت الذی تفرد بالفضل والعلی
ای فخر خلق کیمده اوله زهره مدحکه   چون حق دیدی لعمرك ، لولاك والضحی

بیتلریله باشلایان نعتی ده پك استادانه‌در.

کرمیان بکی ایچون یازدیغی « کرم » قصیده‌سی احمدپاشا طرفندن‌ده تنظیر ایدلمشدر.
خرم ایردی بو کرامتلی کون ای کان کرم　　عیش‌وذوق ایت که فدادر یولکه‌جان کرم
مطلعیله باشلایان بو قصیده‌نك

قوتلو دم بختلی ساعتدر وفرخنده زمان　　که‌ینه قوللره تشریف ایدیسر خان کرم
کرم اهلن بو کیجه عالم معناده کوروب　　صوردم آنلاره عجب نولدی سخاء قانی کرم
دیدیلر کل بری ای طالب اکسیر حیات　　کوزله شول ایشیکی کیم طوپراغیدر کان کرم
درکه شاه عطا پیشه و خیر اندیشه　　کرمیان مملکتی مالکی سلطان کرم

بیتلرینی حاوی اولان کریزکاهی قوتلی برنظم قابلیتنه دلالت ایدر .

غزللری آراسنده‌ده پك جالب دقت کوزل منظومه‌لر واردر .

آچ آلنکی یوزنی جهانك منور ایت　　چوز زلفکی دماغنی جانك معطر ایت
و : عالم منور اولدی کل و کلستان کرك　　مجلس معطر اولدی می ارغوان کرك
و: بالله‌ای سرو چمن سیرایت که بوستان وقتیدر　　سوزه کل بلبل کبی کول کیم کلستان وقتیدر
و : هر سحر که اود دوشر افلاك آهمدن بنم　　هر کیجه عالم دولار دود سیاهمدن بنم
و . ای بنی لطف ووفادن هر نفس یادایله‌ین　　قورتاروب فرقت اوندن غصه‌دن شادایله‌ین

مطلعلی غزللر کبی .

خرنامه . — شیخی حرامیلر طرفندن صویولدیغی زمان ایما طریقیله درکاه سلطانیدن استعانه ایچون « خرنامه » سنی یازمشدر .

بو اثرده ضعیف وبیتاب براشـك تصویر ایدرکه بر کون اوتلاقده قوتلی وبوینوزلو اوکوزلر کوره‌رك بونلرك بومظهریتنه سبب آرامش ودورك اك عقللی اشکنه مراجعتله اونلرك بغدای ایشله‌دیکی ایچون عزیز اولدیغنی آکلانجه کندیسی‌ده تارلاده بغدای ایشله‌مکه کیده‌رك تارلایی تخریب ایتدیکی ایچون طوق قارننه نغمه پرداز اولورکن دایاق آلتنده ازلمش قالمشدر .

« فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده ومثنوی طرزنده اولان خرنامه :

وار ایدی براشك ضعیف ونزار   یوك النده قتی شکسته وزار
که اودونده و کاهی صوده ایدی   دون و کون قهرله قوصوده ایدی

بیتلریله باشلار . اوتلاقده کوردیکی اوکوزلری :

سمیروب اویله یرلر اوتلاغی   که قیلین چکیجك طمریاغی
کیمینك بوینوزی وار آی کبی   کیمینك حلقه حلقه یای کبی

واشکك بوحاله قارشی تعجب وتأثرینی :

که برز بونلرکله خلقتده   ألده ، آیاقده ، شکل و صورتده
بونلرك باشلرینه تاج نه‌دن   بزه بو فقر و احتیاج نه‌دن
حسرت آریه بزی پای‌ایتدی   بونلرك بوینوزین کیم آی ایتدی

بیتلریله تصویر ایدر . اثرك خاتمه‌سنده :

ایستر ایکن بو حالدن روزی   وارم ایتدم حرامیلر روزی
بعد زین با که اولمیه بویروق   آه کیتدی قولاغ ایله قویروق
کوکلره ایردی ناله و فریاد   داد ای پادشاه عالم داد
شاه قهری نعوذ بالله اکر   چرخ باش چکسه ایده زیروزبر
شیخی اوزاتمه ناله و آهك   نکته‌داندر بیلیر شهنشاهك

افاده‌لری اصل مقصدی ایما ایله‌مکده‌در .

خسرووشیرین . — ایرانده ذاتاً پك معروف اولان بوحکایه‌یی نظامی کنجوینك خمسه‌سندن ترجمه صورتیله لسانمزه نقل ایدن ایلك شاعریمز شیخی اولمشدر . اوندن صوکرا عینی حکایه دها برچوق شاعرلر ، ازجمله آهی ، جلیلی ، لامعی وسائره طرفلرندن قلمه آلنمش ایسه‌ده شیخینك اثری بووادیده شه‌نوشته اوله‌رق قالمشدر .

حکایه‌نك اساسی شودر : شاه ایران خسرو پرویز ، شهزاده‌لکی اثناسنده رؤیاسنده شیرین اسمنده بر قیزله شبدیز اسمنده بر آتك کندی نصیبی اولدیغنی کورویور . کنجلك

سائقه‌سیله بعض تجاوزلری یوزندن پدری طرفندن تکدیره اوغرادیغی صره‌ده ندیملرندن جهاندیده شاور ـ که چینده رسم تحصیل ایله‌مشدر ـ ارمن ملکنده مهین بانو اسمنده برملکه‌نك قارداشنك قیزی اولان شیرینك جمالنی حکایه ایدییور . خسروك رغبتی اوزرینه شاور ارمنه‌یه کیدرك خسروك رسمنی کوسترمك صورتیله شیرینی‌ده خسروه عاشق ایدییور . شیرین شبدیز اسمنده‌کی آتنه راکباً مداینه کیدرکن پدرینك غضبنه اوغرایان خسروده خواجه‌سی اولان وزیربزرك امیدك توصیه‌سیله برمدت غیبوبت ایچون ارمنه کلیور . یولده بربرلرینه مصادف اولدقلری حالده طانیشه‌میورلر . شیرین خسروك کوشکنده مسافر قالیور . شاور اونی آلمغه کیدییور . اونلرك عودتندن اول خسروه وزیردن کلن برمکتوبده پدرینك وفاتی واقربالرندن بهرام چوبینك عصیانی خبر ویریلدیکندن اوده ایرانه عودته مجبور اولیور . محاربه‌ده بهرامه مغلوب اولان خسرو ارمنه فرار وبرمدت شیرین ایله ذوق ایچنده وقت امرار ایتدکدن صوکرا امداد ایسته‌مك ایچون قیصره مراجعت ایدییور . قیصرك کریمه‌سی مریم خسروه عاشق اولدیغی جهتله خسرو مریمی آلمق واوبرحیات بولوندقجه باشقه‌سیله اولنمه‌مك وعدیله امداد آلیور ومظفر اوله‌رق ایران تختنه کچیور .

بو اثناده مهین بانوده وفات ایده‌رك یرینه کچن شیرین ادارهٔ ملکی وزراسنه تودیع ایله مداینه کلوب مشهور قصر شیرینی یاپدیرییور . قصره سوت اساله‌سی ایچون مراجعت ایدیلن شاورك تحصیل آرقاداشلرندن معمار فرهاد شیرینه مفتون اولویور . بونی خبر آلان خسرو، فرهادی مداین جوارنده بولونان یالچین بیستون طاغنی یارارق یول آچمغه مأمور ایدییور؛ فرهاد خلاف مأمول بیستونی یارمغه موفق اولدیغندن برقوجه‌قاری واسطه‌سیله شیرینك وفاتی خبر کاذبنی ویردیره‌رك انتحارینه سبب اولویور . مریمك وفاتندن صوکره خسرو ایله شیرین اوله‌نیورلرسه‌ده خسروك مریمدن متولد اوغلی شیرویه خسروی زندانه آته‌رق قتل ایتدیرییور . شیرویه شیرینی‌ده آلمق ایسته‌دیکی جهتله شیرین زیارت وسیله‌سیله خسروك مزاری باشنده انتحار ایده‌رك بو اوزون سرکذشته نهایت ویرییور .

شیخی بو حکایه‌یی « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزننده پك موفقیتلی برمثنوی ایله نقل ایتدیکی کبی جابجا غزللر وترجیع بندلرله‌ده تزیین ایله‌مشدر .

دستان اولالی عالمه دیداری آیتی   نسخ اولدی حور قصه‌سی ، جنت روایتی

مطلعلی غزلیله

کیم یوخ بو دیار ایچنده دیار ، وار ایسه که یاردر نه کیم وار

بیتی هر بندنده تکرر ایدن ترجیعی بو قبیلدندر .

خلاصه ، شیخی آثار مختلفه‌سیله دوقوزنجی عصر هجری نصف اولنك الك مستثنا سیمای شعری اولمشدر .

شیخ اوغلی جمالی . — روایت مشهوره‌یه کوره شیخی خسرو وشیرینك قسم اعظمنی وجوده کتیردکدن صوکره وفات ایله‌مش اولدیغندن یکنی اولان و « شیخ اوغلو » مخلصیله طانیلان جمالی بو اثری اکمال ایتمشدر . عینی زمانده « هما وهمایون » و « خورشید وفرخشاد » اسملرنده ایکی حکایه‌یی ده فارسیدن نقل ایتمش اولان جمالی ، شیخینك مسلکنی ادامه ایدن ایلك مریدلرندن بری عد ایدیلیر .

همامی

علمادن وسلطان مراد ثانی‌یه منسوب شعرادن اولان همامی شیخی واحمدی ایله رقابتی وایران شعراسندن « همامی » نك « سی نامه » سنی ترجمه‌سیله شهرت قازانمشدر . کندیسی ازنیقلی اولوب کرمیاندن کلن شیخی کبی شعرایی استرقاب ایدردی .

دریغ کچدی زمانه زمانجه اولامادق ، مراد و همت پیر و جوانجه اولامادق
سخاسی خرمنی بونجه سی قیلدیغمز ، جمیعی واردی یله برصامانجه اولامادق
اکرچه دیللره آدینی داستان ایتدك ، ولی قاتنده آنك داستانجه اولامادق
دخی بودکلو هنرلرله فخر ایدوب نیده‌لم ، چو دکمه بی هنر و قلتبانجه اولامادق
همامی چونکه بیلیرسك که بی نظردر چرخ ، روا دکل که دیه‌سك فلانجه اولامادق

یولنده‌کی شکایتلری بو حسیات رقیبانه‌سنی کوسترمکده‌در .

اوتوز منظوم مکتوبدن مرکب اولان « سی نامه » یی بعض غزللرله‌ده تزیین ایدرك وزیر خلیل پاشا نامنه ترجمه ایتمشدرکه اصل موجب اشتهاری‌ده بو اثردر .

الا ای سرو قد ولاله پیکر | مبارك طلعت و فرخنده اختر
دهانی غنچهٔ نخل لطافت | عذاری ورد کلزار طراوت
مه نو قاشکه دیوانه اولدم | جمالك شمعنه پروانه اولدم
یدی طامو فراقکدن عبارت | سکز جنت وصالکدن کنایت

بیتلری بواثردندر .

احمد داعی

سلطان سلیمان اوله منسوب کرمیانلی بر شاعر اولان احمد داعی « فرخ نامه » و « چنکنامه » اسمنده ایکی اثریله اولدقجه مهم برشهرت قازانمشدر . نثرونظمده ماهر براستاد اولان داعی « عنقودالجواهر » اسمیله کتابته عائد براثر وجوده کتیردیکی کبی غزلیاتنده‌ده تصوف فکرلرندن بعید برطرز تحسس ارائه‌سیله تمایز ایله‌مشدر .

ایا خورشید مه پیکر | جمالك مشتری منظر
نه منظر منظر طالع | نه طالع طالع انور
جمالکدن جهان روشن | دوداغکدن زمان کلشن
نه کلشن کلشن جنت | نه جنت جنت کوثر
یوزکدر آیت رحمت | اوزکدر مظهر قدرت
نه قدرت قدرت صانع | نه صانع صانع اکبر
سلیمان سیرتی سنده | سکندر صورتی سنده
نه صورت صورت یوسف | نه یوسف یوسف سرور
فلك شطرنجنی اوتدك | سعادت ملکتن طوتدك
نه ملکت ملکت دولت | نه دولت دولت قیصر
قابوکده قوللرك بی عد | ولی کمتر قولك احمد
نه احمد احمد داعی | نه داعی داعیٔ کمتر

غزلی مهارت صنعت پرورانه‌سنه اك کزیده وپارلاق برنمونه‌در .

مع‌التأسف بو کزیده شاعرك اثرلری الده موجود اولمادیغی جهتله شوشعرندن حس ایدیلن قدرت مخصوصه‌سنی دها یاقیندن تحلیله امکان مساعد دکلدر .

§ بعض مورخلر [۱] احمدداعی‌یی سلطان اورخان زاده سلیمان پاشا ندماسندن عد ایدرك « چنکنامه » سنی « جنك‌نامه » کبی کوسترمك ایسته‌مشلرسه‌ده دوغرو دکلدر.

§ بعض تذکره‌لرده سلطان مراد اول دورینه عطف ایدیلن وسلطان مراد ثانی‌یه منسوبیتی دها قوتلی کورولن دیکر براحمد دها واردرکه « سهیل و نوبهار » اسمنده براثریازمشدر. لکن بونك نه‌اثری، نه‌ده هویتی‌حقنده‌دهاواضح معلومات موجود دکلدر.

§ ینه مرادثانی دورنده یتیشن شاعرلردن بروسه‌لی صفی ، هم‌شاعر و هم‌ده رسام اولوب برآرالق اوغرادیغی برافترا اوزرینه حبسه قونولمش ایسه‌ده مشهور شاعر احمد پاشانك پدری ولی‌الدین افندینك — که

والیٔ دنیا ، ولی دین ، شه‌شرع رسول کیم جهانك مشکلاتن سربسر آسان‌ایدر

مدحیه‌سنی مشارالیهه سویله‌مشدر — دلالتیله مظهر عفو اولمشدر .

---

[۱] احمد مدحت افندی : مفصل

اوچنجی فصل

دوقوزنجی عصر هجری نصف اخیری ادبیاتی

۸۵۵ – ۹۱۸

عمومی برنظر

بالاده ذکر ایدلدیکی وجهله سکزنجی عصرده تصوفی اثرلردن باشلایه‌رق یاواش یاواش قصیده وغزل طرزلرینه دوغرو یورون ادبیاتمز ، دوقوزنجی عصرك نصف اولنده بوواديلرده خطوه انداز تکامل اولمقله برابر حکایه نوعی‌ده دراغوش ایتمش وبوصورتله ایلك برنجی عصر ظرفنده مقلدبه ونمونهٔ امتثال اتخاذ ایتدیکمز قلاسیك ایران ادبیاتنك احتوا ایلدیکی انواع ادبیه ، بزم ادبیاتمزده‌ده تأسس و تقرر ایله‌مش ایدی . دیمك‌ایله‌بیلیرکه بش‌بچق عصر دوام ایدن ادبیات قدیمه‌مزك بوتون نوعلری بوندن عبارتدر. طرز عتیقده شاعرلرك باشلیجه آثاری « دیوان » و « خمسه » دنیلن ایکی مجموعه طوپلانیردی . دیوانلرده توحید ، تضرع ، مناجات ، نعت ، مدحیه ، مرثیه ، فلسفی وجدی برموضوعه مستند ترجیع وترکیب وامثالی اشعاری احتوا ایدن « قصائد » قسمی ایله، غزللری وشوخ وعاشقانه موضوعلری محتوی ترجیع وترکیب و تخمیس و تسدیس ایله شرقیلری وقطعاتی شامل اولان « غزلیات » قسمی باشلیجه ایکی جناح ایدی . بعضاً ترجیعات وقطعات ورباعیات ایچون آیری قسملر تفریق وبعض کره‌ده منثور برپارچه ویا کوچوك برمثنوی دیوانه الحاق اولونورسه‌ده اساس دائما بوایکی بویوك قسمدن عبارت اولوردی . « خمسه » لره کلنجه ، بونلرده اساطیری ، دینی ، تمثیلی ، خیالی حکایه‌لرله تعلیمی وتصوفی اثرلری وکوچوك حکایه مجموعه‌لرینی تضمن ایده‌بیلملك اوزره باشلیجه بش بویوك مثنویدن ترکب ایدردی . کوروليورکه بوتون بونوعلرك اساسلری شمدی‌یه قدر مطالعه ایتدیکمز برنجی عصرلق ادبیات دوره‌سی اثناسنده تأسس ایتمش بولونیور .

تدقیقنه باشلادیغمز نصف عصر، بوصورتله اساسلری تقرر ایتمش اولان ادبیاتك تکامل میداننده خطوه انداز اولمغه باشلادیغی دوردر. حضرت مولانانك تأثیری، سلطان ولد ایله عاشق پاشانك ابتداری ایله وجود بولەرق شیخ الوانده، یازیجی زادەلرده تکامل ایدن ونسیمی ایله پرهیجان بروارلق کوسترن تصوف شعری، بوتون ادبیاتمزده وهرنوعده دائمی برتأثیر کوسترمکله برابر، یونس امرەنك آچدیغی تکیه ادبیاتی خارجنده تکامل دورلرنده مستقل بروارلق احراز ایدەمەمشدر. تصوفك اصل روحلو وجرأتکار الهاملری هجا وزنی ویاخود اوکا متقارب برعروض وزنی ایله تکیەلرده ترنم ایدلمش، فقط رسمی ومسلسل قلاسیك ادبیاتمزده اکثر شاعرلر متصوف اولمقله برابر ـ نیازی مصری کبی بعض استثنالره رغماً ـ تصوف شاعرلکی مستقل برشعبهٔ مسلك حالنی آلمامشدر. فقط بوکا مقابل تصوف تلقی واعتقادلری بوتون شاعرلرده وبوتون شعرلرده بیوك برنفوذ اجرا ایتمشدر.

قصیده وغزل طرزینه کلنجه، بالخاصه احمدپاشا، نجاتی وذاتینك اللرنده یوکسەلن بوطرز ادبیات، دوقوزنجی عصر اورتەسندن اعتباراً سریع وقوی برترقی یولنه سالك اولمش ایدی. سلطان مراد ثانی، فاتح سلطان محمد، سلطان بایزید ثانی، شهزاده جم سلطان، قورقود سلطان ایله دیکر خاندان سلطنت ارکانی باشده اولەرق یتیشن برچوق عالملر و شاعرلر سایەسنده صنایع و معارف ایله ادبیات هرجهتجه ترقیلر کوسترمکه باشلامشدی. بالاده ذکر ایدیلن استادلر ایله ینه باشلیجه شعرادن اولان نظامی وعطائی اللرنده قصیده وغزل طرزی پك بویوك برتکامله مظهر اولدیغی کبی حمدالله حمدی ایله خمسه طرزیده آچیقدن آچیغه ادبیاتمزه مال اولمش ایدی.

ینه بونصف عصر ایچنده ادبی نثر یولندەده تکامل اثرلری کورولمکه باشلامش، «نشانی» تخلص ایدن نشانجی قرەمانی محمد پاشا رسمی لسان نثریمزی، مشهورتضرعات صاحبی سنان پاشاده نثر ادبیمزی یوکسك برموقع اهمیته اعلا ایتمشدر. بوصورتلرله دوقوزنجی عصر نصف اخیری، تقریباً ایکی عصردن زیاده سورن ادبیات عتیقەنك دورهٔ تکاملنه مبدأ اولمش عد ایدیلەبیلیر.

خاندان سلطنت شاعرلری

سلطان عثماندن بدأ ایله مراد خداوندکار ویلدیرم بایزیده عطف ایدیلن شاعرلك

مدعالرینك خطادن ایلری کلدیکی وعثمانلی حکمدارلری آراسنده ایلك شـاعرك سلطان مراد ثانی اولدیغی یوقاریده ذکر ایدلمش ایدی . لطیفی وقنالی زاده تذکره‌لرنده‌ده ایلك پادشاه شاعر مراد ثانی اولدیغی تصریح ایدلمکده‌در .

سلطان مراد ثانی — کنج یاشـنده تخته کچمش، نزاکت وظرافتله علو همتی مزجه موفق اولمش ، غالبیت ومغلوبیتی تجربه ایتمش بر حکمدار اولان سلطان مراد ثانی ، علم وعرفانه وارباب هنر ومعرفته پك راغب اولدیغی جهتله شعرا وادبابی‌ده صورت مخصوصه‌ده حمایه وتشویق ایدردی. آراصیرا مدار تشویق اولمق اوزره بعض شعرلرده ایراد ایله‌مشدر.

اویخوده دون کیجه جانم کبی جانان کوردم	تن افسرده‌ده قالقوب اثرجان کوردم
لبلرك حسرت ایکن آغزیمه آلدم بالله	ای طبیب دل وجان درد یمه درمان کوردم
ادرنه کرچه کوزللر یریدر ای همدم	بورسه‌ده داخی نیجه دلبر فتان کوردم

ویاخود :

ساقی کتور کتور ینه دونکی شرابمی	سویلت دیله کتور ینه چنك وربابمی
بن وار ایکن کرك بکا بوذوق وبوصفا	بر کون کله‌که کورمیه کیمسه ترابمی

طرزنده‌کی شعرلری ادبی قیمتندن زیاده شـاعرینك موقع بالاتری وقدرت تشویقیه‌سی اعتباریله حائز قیمت واهمیتدر .

سلطان محمد — سلطان مراد ثانینك مخدومی وخلفی فاتح سلطان محمد خاندان سلطنت شاعرلری آراسنده کرك ارباب شعر وادبی تشویق وکرك بالذات ایراد شعر خصوصنده پك پارلاق ومستثنا بر هویتدر. علمادن مشهور علی قوشجینك ممالك عثمانیـه‌یه دعوتنده هر منزلنه بیك آقچه تخصیص ایتمش ومولانا جامی ایله دیکر علمای اسـلامیه‌یه هـدیه‌لر ومعاشلر احسـان ایله‌مش اولدیغی کبی بر چوق شعرا وفضلایی‌ده بالذات حمایه ایتمشدر. دیوان اشعاری یاوز سلطان سلیمك امریله یوزه قریب غزل ایله بر قطعه وبر مخمسـدن مرکب اوله‌رق ایران خطاطلرندن حاجی حسنه جمع وتحریر ایتدیرلمشدر. معلوم اولان آثاری کندیسنك جداً یوکسك بر شـاعریتله متصف اولدیغنی کوسترمکده‌در . شعرده مخلصی « عونی » در .

یوزڭ مه عید وسر زلفڭ شب اسرا　　غمزه‌ڭ ید موسی، لب لعلڭ دم عیسی
آلنڭ قمرینه، یوزڭ آینه مشابه　　سن کبی کوزل کورمه‌دی بو چرخ معلا

و :

جکرم پاره‌لدی خنجر جور و ستمڭ　　صبرمڭ جامه‌سنی دوغرادی مقراص غمڭ
سجده کاه ایلر ایدی کعبهٔ محراب کبی　　کویڭ ایچنده ملڭ کورسه نشان قدمڭ
ای کوزم کون یوزینه قارشی نجه یاش دوکه سڭ　　رخلری تابی ایله قورودی قالمادی نمڭ

ویا :

ساقیا می صون که بردم لاله‌زار ألدن کیدر　　ایریشور فصل خزان باغ وبهار ألدن کیدر

یاخود :

بیلمزم بو خلقت عالمده‌می انصاف یوق　　اولمادمی یوقسه بن حالا سزای مرحمت

کبی عاشقانه پارچه‌لری آراسنده بعضاً :

بزمله سلطنت لاف ایدرمش اول قرامانی　　خدا فرصت ویریرایسه قرا یره قارام آنی

کبی متجلدانه شعرلری ده واردر .

سلطان بایزید ثانی — درویش مشربانه طبیعتنه رغماً شعر خصوصنده جدینه وپدرینه امتثال ایدرڭ فضلا وادبایه اظهار رغبت ایتمش و «عدلی» مخلصیله برخیلی شعرلر سویله‌مشدر.

ای سوار اسب ناز اولان رکاب جانه باص　　حسن میدانی سنڭدر آیاغڭ مردانه باص

و :

صبحه دڭ هر کیجه ای خورشید روسن ماهدن　　نیجه بر فریاد ایدم قورقمازمیسڭ اللهدن

کبی عاشقانه و :

کاه اولور دوران بزه مهر ووفالر کوستریر　　کاه دونر هر لطفنه یوز بیڭ جفالر کوستریر
صانمه کیم فرصت ویریر ذوق ایتمکه چرخ وفلڭ　　جور ایدر معناً ولی صوری جفالر کوستریر

کبی درویشانه ومتفلسفانه شعرلری واردر .

هر قچن کیم غمزهٔ فتانی جانان اوینادیر ‌ ‌ عاشق بی دللری اول چشم فتان اوینادیر
بر فن مکارەدر عشاقی سر کردان ایدر ‌ ‌ برچناقجی خوبدر پارماقده فنجان اوینادیر
نازله کر رقصه کیرسه جانی تترر عاشقك ‌ ‌ برآلای افتاده دللر اوستنه جان اوینادیر
دهر دیوك رأینه آلدانمه کر عاقل ایسه‌ك ‌ ‌ تاج وتختن تار مار ایدر سلیمان اوینادیر
غافل اولمه عدلیا برکون وجودك زورقن ‌ ‌ روزکار اولوب مخالف بادعمان اوینادیر

غزلی مشارالیهك جملهٔ آثارندندر .

سلطان جم — سلطان بایزیدك برادری جم سلطان حزین و مؤثر سرکذشتی قدر پارلاق برقابلیت شاعرانه ایله ارکان خاندان آراسنده تمایز ایله‌مشدر . دها فاتحك حیاتنده قسطمونیده والی ایکن پك کنج یاشنده « خورشید و جمشید » نامیله بر منظومه ترتیب ایده‌رك پدرینه تقدیم ایتمش و مظهر التفات اولمشدی .

پدرینك وفاتنده قونیه‌ده بولنه‌رق عصیان ایتمش وبروسه‌یه کله‌رك حکومته باشلامش ایسه‌ده بالآخره مغلوباً مصره عزیمت و بعدالحج تکرار ممالك عثمانیه‌یه کله‌رك اختلال ترتیباتنه قیام ایله یکیدن رجعت و ردوسه التجا أیله‌مش ایدی . ردوسده وبعده نیس وروسیلیون ودیکر فرانسز قلعه‌لرنده وبالآخره رومادە پاپانك نزدنده موقوف قالان جم ، نالان وپرخسران حیاتنه ، سکزنجی شارله تسلیمی هنکامنده بورژیالرك زهریله ختام ویرمشدر . سرکذشتی ، حیاتنك اوزاق اقلیملرده ألیم اضطرابلر ونادراً — مونته‌ی محافظی بارون دو ساسه‌ناژك کریمه‌سی « ألن » ایله اولدیغی کبی — معاشقه‌لر آراسنده مروری ، جم سلطانده‌کی قابلیت شعریه‌یی پك یوکسك بر درجه‌یه کوتورمشدر .

دیوانندە پك کزیده پارچه‌لر واردر .

سبحان من یسبح فی البر والبحار ‌ ‌ سبحان من تقدس فی اللیل والنهار
دانای بی نظیر وشهنشاه بی عدیل ‌ ‌ سلطان هر دیار ومنزه خود از دیار
اولدر معین عالم وهم صانع ازل ‌ ‌ اولدر قدیم وقادر وذوالمن و کردکار
اول قامودن منزه وآندن دولو قامو ‌ ‌ فوق ایله تحت وپیش وپس وهم یمین یسار

بیتلرینی حاوی اولان توحیدی ،

اولدی یوزیکك برقعی اول زلف سمنسا سبحان قدیراً جعل اللیل لباسا
یوزکی کورن واله اولوب دیرکه کوکلدن وه بو نه حسندرکه تقدس وتعالی
هر صبح آچار روزن خورشیدنی کردون[۱] حسنك کونی قیلمغه ای دوست تماشا

بیتلرینی محتوی غزلی حسیات ظریفه‌سنك برهانیدر. دردغربتله مضطرب اولدیغی زمانلرده بعضاً :

اول دم قنی که کعبهٔ کویك مکان ایدی آرامکاهی کوکلك اول آستان ایدی
اول دم قنی که سبزه‌لرین تازه طوتمغه اول کلستانده یاشلرم آب روان ایدی
اول دم قنی که سایهٔ پرهما کبی ظل ظلیل کرد رهك سایبان ایدی
اول دم قنی که مرغ دله آستانكك هر کوشهٔ مشرفی بر آشیان ایدی
اول دم قنی که صحن سرای سروریکه هر دم قوافل دل وجان مهمان ایدی
اول دم قنی که مسکن ایدی ایشیکك جمه حیفاکه چدی بیلمه‌دك اول خوش زمان ایدی

ویا :

طاشلرله دوکنوب یورور آب روانی کور رحم ایتمه‌دی بو حالمه کون ومکانی
طاغلر باشنده ابر فلك آغلایوب کیدر یانجه رعدك ایتدیکی آه وفغانی کور
چاك ایلدی یاقاسنی درد ایله صبحکاه چرخك شفق یرینه شودوکدیکی قانی کور

ویاخود : بوغربت جانه غایت کار قیلدی که عالمده بنی بیزار قیلدی
کورك کردون دونك همتینی بو غربتده جمی بیمار قیلدی

کبی فریادلر وبعض کره‌ده عشق وادیلرنده :

مژده ای جان کیم ینه جانان کلیر شاد اول ای تن اولمش ایکن جان کلیر
باکه یوز طوتدی سعادت بوکیجه چون بو برجه اول مه‌تابان کلیر
دلدن ای جم اول پری رخ یولنه پیشکش جان ویرکه خوش مهمان کلیر

طرزنده ناله‌لرله ترنمساز اولمشدر .

---

[۱] یاخود : « هر صبح آچار روزن زر مهر فلکده » .

جام جم نوش ایله ای جم بو فرنکستاندر　　هر قولك باشنه یازیلان کلیر دوراندر

مطلعیله باشلایان و بر آرالق کندیسنی زیارته کلن دوق دوساووا ایله کچیرلمش بر بزم نوشا نوشی تصویر ایده‌رك :

خسروا کوکلکی خوش طوت عیشه مشغول اول مدام　　چونکه بو دنیا اوینك آخری ویراندر
حکم ایدنلر بو جهان ملکینه شرق و غربدن　　کر سلیمان کر سکندر جمله‌سی مهماندر
پادشاه اولدرکه هرکز ذاتنه ایرمز زوال　　حی و باقی قادر وخلاق انس وجاندر
عالمی برامر ایله وار ایله‌مك حکمنده‌در　　ینه برامر ایله یوغ ایتمك آکا آساندر
وير صلاتی مصطفایه تا که حق آزاد ایده　　شول یکیتلر کیم فرنکده بند ایله زنداندر
یورو وار ای بایزیدسن سوره کور دورانکی　　سلطنت باقی قالیر دیرلرسه بو یالاندر

بیتلریله ختام بولان مشهور قصیده‌سی اك پارلاق اثرلرندن بریدر.

ردوس عزمنی صانما والده امر عجیب آنجق　　باشه یازو ایمش روز ازل حقدن نصیب آنجق

مطلعیله باشلایوب مجادلاتنی وردوس وفرانسه وپاپا سرکذشتلرینی خلاصه ایده‌رك :

دعا ایدك بزه ای دوستلر ایمان اوله روزی　　تحمل مشکل اولدی عاشقه عالم رقیب آنجق

مطلعیله ختام بولان منظوم مکتوبی اوقدر یوکسك برشاعریت اثری دکلدر .

§ فاتحك بیوك شهزاده‌سی مصطفی سلطان وبایزید ثانینك بویوك شهزاده‌سی قورقود سلطان دخی شعرله شهرت آلمشلردر .هله قورقود سلطانك :

تاج وقبایی ترك ایدوب عریان اولاین برزمان　　غربتده سیران ایله‌یوب مهمان اولاین برزمان

چنك وربابك صحبتی مطرب تمام اولدی همان　　بزم بلاده نی کبی نالان اولاین برزمان
که نوشوبن کاهی دورو ب که دوروبن کاه آغلایوب　　که قان یودوب سرخوش اولوب سکران اولاین برزمان

بیتلری پك معروفدر .

نثر لسانتنك تكامللری

عثمانلی توركلرنده نثر لسانی تابدایت تأسسده ایكی خط اوزرنده وجود بولمش ایدی: بونلرك برنجیسی عادتا معین براسلوب داخلنده یوروین وفارسی ادانی تقلیددن عبارت اولان شیوهٔ بیاندركه بوتون رسمی نامه‌لرده و یوكسك صنف ایچون اظهار فضیلت یولنده یازیلان یازیلرده بوطرز حكم سوره‌ردی . بونلردن رسمی یازیلرك تماميله معین وفارسیدن منتقل قالبلری واردی . عثمانلیلردن أول سلچوقیلرده عینی قالبلری قوللا ـ نمشلردی . بونلرك بعض نمونه‌لری ـ اوده نسبةً آز موثوق اولارق ـ فریدون بك منشأتنده كوریلور . دیكر یازیلرده ایسه ادبی نثر لسانی ، فارسی شیوه ، فارسی وعربی كلمه‌لر ، فارسی تركیبلر ایچنده متجلی اولوردی . یالكز روابط وافعال توركجه ایدی ، سجعه ، موازنه‌یه ، ترصیعه رغبت اولونوردی. جمله‌لر مفصول ایدی، فقط ربط صیغه‌لری فعل كبی تلقی اولونور ویرجنس ربطیه‌نك ـ خصوصیله صیغهٔ عطفیه‌لرك ـ توالی وتعددی تجویز ایدیلیردی : « اولوب ، بولوب ، یاپوب ، قیلوب » كبی صیغه‌لر برسلسله حالنده دیزیلیردی . ایكنجی قسم ایسه، خلقه برشی اوكرتمك مقصدیله یازیلان یازیلردركه بونلرك برقسمی تاریخ، مناقب ، تصوف وعقاید كبی تعلیمات ایله بونلره مربوط ویا مستند حكایات وآثار علمیه ، دیكر قسمی‌ده اخلاقی نصایح وتمثیللر طرزنده‌كی محررات ایدی. بونلرده پك ساده وعادتا عامیانه برلسان اتخاذ اولونوردی . ارضروملی مصطفی بن عمر الضریرك مصر سلطانی برقوقك امریله ترجمه ایلدیكی « سیرنبی » ایله یازیجی زاده احمد بیجانك « انوارالعاشقین » ی برنجی ومرجمك احمدك سلطان مرادثانی امریله قلمه آلدیغی « قابوسنامه ترجمه‌سی » ایكنجی نوع آثاره مثال اولور .

فاتح دوری نثرلساننده‌ده تكامله یول آچدی. بوتكامل رسمی یازیلرده سلچوقیلردن بری منتقل قالبلری یكی وعصرك احتیاجاتی ایله دها متناسب برشكله افراغ ایتدیكی كبی

ادبی نثرك دائرهٔ شمولنی عامیانه یازیلان نوعلردن برچوغنده‌ده تشمیل ایله توسیع ولسان نثری دها پارلاق وجانلی برحاله تحویل ایله‌مشدر .

رسمی لسانه — فاتح دورنده رسمی نثرلسانڭ استادی نشانجی قرمانی محمدپاشادر. « نشانی » مخلصیله ایراد شعر ایدن محمدپاشا قونیه‌لیدر . حضرت مولانا سلاله‌سندندر . وزیر اعظم محمود پاشانڭ حمایه‌سیله مدرس و نشانجی اولمش وبالآخره وزارته ارتقا ایله کدك احمد پاشادن صوکره وزیراعظم تعیین ایدیله‌رك فاتحڭ وفاتی عقبنده ظهور ایدن اغتشاشده شهید دوشمشدی . بوذاتڭ اڭ معروف اثری فاتح طرفندن اوزون حسنه یازدیغی نامه‌درکه – لطیفی‌یه کوره – « ولایت عثمانیه‌دن ملوك ممالکه اندن مفید ومختصر برنامه تحریراولونمامشدر » بونامه اودورده‌کی لسان رسمی ایچون کوزل برمقیاس اوله‌جغی جهتله بروجه زیر نقل ایدییورز :

« .... خالق الکونین ورازق الثقلین جلت قدرته وعمت حکمته حضرتلرینڭ بن
« قولی که والی البلاد حامی العباد محیی سنت رسول‌الله ومجری شریعت نبی‌الله علیه‌وعلی »
« آله صلواةالله شاه سروران سلطان محمد بن مراد بن محمد بن بایزید خانم سکا که »
« سردار عجم‌خان اعظم کیخسرو ویکانه فریدون زمانه حسن‌خانسڭ مثال شریفمده‌شویله »
« اصدار بیوردم‌که آکاه اوله‌سڭ کشی دولته مغرور اولوب حقندن تجاوز ایدوب »
« بی‌انصافلر حرکاتن قیلمق علامت انتقال دولت و امارت زوال مملکتدر. پس شول »
« وساوس شیطانیه کیم دماغڭ جوفنی مقرایدینمشدر، استنشاق‌ماء انابت ایله آنی‌زائل »
« وعقل‌امامنی پیشوا ایده‌سڭ‌که بزم ممالکتمز دارالاسلامدر. ابا عن‌جد دولتمز چراغی »
« کفر اهلنڭ یورکی یاغیله روشندر . اسلام اهلنه اکر یاووز قصدڭ وارایسه اعدای »
« دولت وشریعتدن بعض‌سنسڭ وسکا متابعت ایدوب‌معاونت ایدنلردر . پس بزم‌دخی »
« اول طائفه‌نڭ قمع‌قصدینه آتمز اکرله‌نمشدر وقیلنجمز قوشانمشدر. بیلمدم ویاغافل »
« ایدم دیمیه‌سڭ . هیچ سن‌بری‌کلمك حاجت دکلدر. شوال مبارکده عمت میامنه فتاح »
« ذوالمنن دستوریله قلعهٔ‌قره‌حصارڭ اوستنه واریرن. شول‌قصده‌که بن قولنی‌سبب‌قیلوب »
« سنڭ ظلمکی مظلوملر اوزرندن کوتورم ونام ونشانکی نابدید قیلام . بالجمله تطویل »
« کلام لازم دکلدر .... »

باشـده وصوكده برمعتاد عربى جملهٔ دعائيه‌لرله دورك الك قيصه نامه‌سى بواولونجه اوزونلرينى دوشونمك مشكل دكلدر . مع هذا بولسان ايله رسمى اسلوبه جداً دها فضله ايجاز ووضوح وقوت انضمام ايتمشدركه فاتح دورينك نثرمنثوره ويرديكى تكامللر آراسنده بوده مهم براثر ترقيدر .

نثرادبى . — بودوراچنده ادبى نثريمزك الك يوكسك استادى وعادتا بانيسى مشهور سنان پاشادر . اصل اسمى « يوسف سـنان الدين » اولان مشـاراليه فاتحك خواجه‌لغنه تعيينى منا سبتيله « خواجه پاشا » عنوانيله‌ده معروفدر . ايلك استانبول قاضـيسى اولان وعلى روايةٍ برنجى اوله‌رق شيخ الاسلام عنوانى احراز ايدن قاضى جلال الدين زاده حضربكك مخدوميدر. ٨٤١ ده تولد ايله بيـوك پدرى وپدرى نزدنده سريعاً تحصيل كمال ايتمش و — لطيفى تذكره‌سـنه كوره — « بالغ اولمه‌دن بليغ اولوب ومنبر وعظه چيقوب خلقه امربالمعروف ونهى عن المنكر » ايتمكه باشلامش ايدى . برآرلق ريب وترددواديسنه دوشه‌رك لاادريه مسلكنه سالك اولمش ، پدرى بوشكوك ايله برخيلى مجادله‌ده بولونه‌رق بالآخره شيخ وفانك ارشاديله معقولات واديسنه رجوع ايله‌مشدر . علمى وفضلى صوك درجه‌ده اولوب فاتحك نزدنده پك بيوك برموقع احراز ايتمش ، مصاحب ، معلم ووزير صفتلريله اوزون مدت سرايده بويوك برنفوذ محـافظه ايده‌بيلمشـدر. بالآخره آرالرى بوزوله‌رق عزل وحبس وسيورى حصاره تبعيد اولنمش و سـلطان بايزيد ثانى زماننده كليبولى متصرفلغنى احراز ايله ٨٩١ ده وفات ايتمشدر .

« تضرعنـامه » و « تذكرة الاوليا » اسـمنده ايكى اثرى نثر ادبينك ايلك تكاملنه پارلاق بربرهان مقامنده‌در. «ضراعتنامه» ناميله مشهور اولان تضرعنامه‌سى انفسى وتصوفى پارلاق تصويرلر ، منثور شعرلرله مالامالدر. آراده منظوم حكايه‌لر، توحيدلر ، مناجاتلر، پندنامه‌لر وغزللرده واردر . فقط اصل بويوك قوتى نثرنده‌در: متوازن ومتقابل جمله‌لر ، اويناق سجعلر، بربرينه مربوط ايكى جملهٔ معطوفه‌نك اورته‌سنده تك فعللر ، يوكسـك ويكى برقدرت نثرك قوتلى دليللريدر. « تذكرة الاوليا » بودرجه‌ده يكى وجانلى اولمامقله برابر اوده ادبى نثرك بوعصرده‌كى اساسلرينه تمل طاشى اولمشدر .

ضراعتنامه مقدمه‌سنده «مادام‌كه بوابكار افكارمعانى وعرائس نفائس مخدرات مبانيدن‌كه « تنق الفاظ شريفه وعبارات لطيفه‌در هر اوقويانه سرور وهرديكله‌ينه صفا وحضور ، »

« هرمجلس اهلنه سماعندن ذوق وهراهل حاله ذکریله شوق حاصل اولوب حس ظاهر »
« الفاظنك حسن بلاغتی وعباراتنك زیور فصاحتیله محظوظ ومسرور وحاسهٔ باطن معانیسنك »
« مطالعه‌سی ومدلولاتنك ملاحظه‌سیله پرصفا وپرنور اولوبن صدای کوس عباراتی »
« وآواز دمدمهٔ مجاز واستعاراتی ایله مسامع دل وجانده ولولهٔ شوق سماع وصحرای »
« صدر جانده غلغلهٔ هنگامهٔ استماع اولوب طرب رود مجلس کلشن دل حرکات »
« بنان بیاناتیله روح بخش و جانفزا و زینت جمال نگارستان کوکل پیرایهٔ درو »
« الفاظیله صفادار و دلکشا اوله ، اوقویانلردن و دیکله‌ینلردن وایشیدنلردن »
« و آکلایانلردن بو ضعیف ودل خسته وبو فقیر شکسته نیکاه کاه دعای خیرله »
« حسن یاد و فاتحهٔ اخلاص ایله شاد ایتدکلرنجه . . . » طرزنده‌کی مسلسل
لسانی اوزون عصرلر دوام ایدن قلاسیك نثریمزه وضع بنیان ایتدیکی حالده ، توحید
ومناجات معرضنده‌کی یازیلری آراسنده ، مثلا « بر مبدعسك که عدم خزانهٔ ابداعکدر ، »
« بر موجدسك که یوقلق وسیلهٔ اختراعکدر ؛ عقل دوربین افق ذروهٔ کمالکی کوره‌مز ، »
« وهم تیزپردامن سرادق جلالکه ایره‌مز . » کبی کسیك عباره‌لر و « سمیعسك که »
« سمعکه آلت یوق ، بصیرسك که بصریکه آفت یوق ، مدبرسك که ارادتکه علت یوق ، »
« خالقسك که مخلوقکه نهایت یوق ، جوادسك که بخششکه غرض یوق ، حیسك که حیاتکه »
« مرض یوق ، قیومسك ، عالم سنکله قائم ؛ فیاضسك ، جهان فیضکله دائم ؛ موجودسك ، »
« مکانسز ؛ دائمسك ، زمانسز ؛ وهابسك که کمینه بخششك وارلق ، رزاقسك که خزینه‌کده »
« یوق یوقلق ، وارثسك که اول دخی سن مالك ، باقیسك که باقیدی جمله هالك ، کبیرسك ، »
« کبرك اضافی دکل ، صادقسك ، وعدك خلافی دکل ، عالمسك ، علم قدیمك کلی وجزئیی »
« محیط ، لطیفسك ، لطف عمیمك مرکبه وبسیطه بسیط . واحدسك ، سرادقات لم‌یزلیده »
« فردانیتله موصوف ، احدسك ، سریر لایزالیده وحدانیتله معروف . . . » طرزنده
پك مستثنا ونوین شیوه‌لر کوزه چارپار .

نظم اعتباریله علی‌العاده صاییله‌بیلن سنان پاشا ، لسان نثرده‌کی بو خصوصیتیله ایلك
بیوك استاد نثریمز وصفنی بحق احراز ایلمشدر . اوننجی وحتی اون برنجی عصرلره عائد
آثار منثوره‌ده وعادتا بوتون نثر قدیمده تضرعنامه ناثرمقتدرینك ایزلری کوروله‌جکدر .

احمد پاشا

احمد پاشا ، سلطان مراد ثانی دورنده قاضی عسکر اولان ولی‌الدین بن الیاس افندینک مخدومیدر. دیمتوقه‌ده تولد ایده‌رك مکمل بر تحصیل کورمش وبروسه‌ده مدرسهٔ مرادیه مدرسلکنده وادرنه قاضیلغنده بولوندقدن صوکره فاتحك نظر التفاتنی احرازایله خواجهٔ شهریاری ووزیر اولمشدر. احمد پاشا اصلا تأهل ایتمه‌دیکی کبی نسوانه میلی‌ده یوق ایدی . بالآخره پادشاهك غضبنه اوغرایه‌رق اعدام ایدلمك اوزره ایکن مشهور کرم قصیده‌سنی تقدیم ایله عفو شاهانه‌یه نائل اولمش ایسه‌ده آرتق اولکی خصوصیت والتفاتدن محروم قاله‌رق طشره مأموریتلرنده بولنمش وبایزید ثانی دورنده بروسه سنجاق بکی ایکن ارتحال ایله‌مشدر (۹۰۲) . احمد پاشا پك ذکی ، خوشکو، حاضر جواب بر ذات ایدی . ادبیات فارسیه‌ده تعمق ایله‌مشدی. برنجی درجه‌ده طوتولان شاعرلکی‌ده خاصةً فارسی اشعارك عمیق صورتده تتبعی سایه‌سنده الده ایتدیکی اقتباس وتقلیدقدرتندن الری کلمشدر. قصیده وغزللرنده طرز فارسی‌یی تمامیله تطبیقه موفق اولان بو شاعرایله طرز قدیم ادبمز عادتا تمللشمش اولویور .

احمد پاشانك دیوان اشعاری قلاسیك ادبیاتمزك باشلیجه نمونه‌لرندن بریدر. قصائد وغزلیاتدن مرکب اولان منظومه‌لری آراسنده اکثریسی اخلافه نمونهٔ امتثال اولمشدر ، غزللرنده عاشقانه ونادراً متصوفانه پارچه‌لر کوزه چارپار. نجاتی ایله برابر دورك الکبیوك استادلرندن صاییلیر. بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره باشلیجه معروف قصیده‌لری آراسنده نیازی‌یه برخیلی نظیره‌لر واردر. نیازیدن، شیخیدن، حتی خراسان شاعری مشهورعلی شیر نوائیدن [۱] مستفید اولدیغی حس ایدلمکده‌در. شعرای ایراندن استفاده‌سی ایسه کرك عصرنده وکرك اخلافی آراسنده کندیسنك ترجمه وحتی سرقت شعر ایله اتهامنه سبب اوله‌جق درجه‌لره وارمشدر .

---

[۱] مشهور سلطان حسین بایقرانك وزیری اولان امیر نظام‌الدین علی شیر شعرده « نوائی » تخلص ایدردی. دیوانی و محاکمة‌اللغتین ، سبعهٔ سیاره، سراج‌المسلمین، محبوب‌القلوب، مجالس‌النفائس، لسان‌الطیر ، ترجمهٔ نفحات‌الانس کبی اثرلری و « لیلا ومجنون » کبی حکایه‌لریله مشهور کزیده بر شاعردر. فاتح ایله مخابراتی ومشاعره‌لری واردر.

ای قصر فلك رفعت ووی طاق معلا   یا قبلهٔ عالیسك و یا كعبهٔ علیا

مطلعیله باشلایان مشهور قصریه‌سی نیازی‌یه نظیره‌در كرك بو قصیده‌سنده و كرك «آفتاب‌ی آب، شكار، لعل» ردیفلی قصیده‌لریله :

تخت اوروب طاق فلكده خسرو خاور كونش
كیدی نارنجی قبا اورتوندی نور افسر كونش

مطلعلی «كونش» قصیده‌سنده پك قوتلی مبالغات و خیالات كوزه چارپمقده‌در.
سبب خلاصی اولان واز جمله :

ای محیط كرمك قطره‌سی عمان كرم	باغ جود ابر كفكده دولو باران كرم
قول كناه ایتسه نوله عفو شهنشاه قنی	طوتالم ایكی الم قانده ایمش قانی كرم
نه كرم اوله كه مغلوب ایده آنی كناه	نه كناه اوله كه مغلوب ایده‌مز آنی كرم
صو باتورماز بتورر كندی مربالرینی	بنی نچون باتوره غوطهٔ عمان كرم
بنی خوار ایله‌مه كیم عزتی‌سن ویرمش ایدك	لطفكه اولمه پشیمان كه بودر شان كرم

بیتلرینی محتوی اولان «كرم» قصیده‌سی نسبةً دها صمیمی حسیاته جلوه‌كاهدر.
غزللرنده احمد پاشانك لفظی صنعتلر، تناسبلر، فكری مهارتلر، مبالغه‌لی خیاللر آراسنده منجلی اولان استادلغی منظوردر.
پك معروف اولان :

چین زلفك مشكه بكزتدم خطاسن بیلمدم   كی پریشان سویلدم بو یوزقاراسن بیلمدم
قد قیامت غمزه آفت زلف فتنه خط بلا   آه كیم بن حسنكك بونجه بلاسن بیلمدم

و :

سحر غمزه‌كدن اولور شیدا كوكل بی‌خواب كوز
یاد لعلكله جكر صهبا كوكل خوناب كوز

كوز دوشوردی كوكلی دریای عشقك قعرینه
كیم نه حكمتدر اولور احیا كوكل غرقاب كوز

ء :

صور دل بیچاره مك حالن پریشان زلفکه　حالنی بیلمز پریشانك پریشان اولمیان

منع ایدرمش اسمدی مهررخکدن مدعی　کوزکوره ایمانه قصد ایلرمی شیطان اولمیان

کبی پارچه‌لر بو مدعایه دلائل کافیه اوله‌رق ذکر ایدیله‌بیلیر. بونکله برابر بعض کره‌لر :

ای طالب اولان عارف سیرانمکه جانانی　دقتله تماشا قیل هر کوردیکك انسانی

مطلعلی غزلی کبی عارفانه ومتصوفانه ویا :

تا قاشکی پیوسته کمان ایلدك ای دوست　جور او قنه جانمی نشان ایلدك ای دوست

و : حریم جنت کویك یتر پناه بکا　حرامدر دخی برغیری سجده‌گاه بکا

و : قرار وصبرم آلان زلف بی قرارکدر　خراب ایدن بنی شول چشم پرخمارکدر

مطلعلی غزللر کبی عاشقانه پارچه‌لرده واردر .

خلاصه احمد پاشا ادبیاتمزه ایران طرزنده قصیده وغزلی متکامل بر شکلده ادخال ایدن ایلك یوکسك سیمای شاعریت اولمق حیثیتیله کندیسندن اولکی ادبیاتمزك ایلك قدمهٔ تکاملی اوله‌رق تاریخ ادبیاتده ابقای نام ایله‌مش برشاعردر .

نظامی

پك کنج یاشنده ارتحال رغماً زماننده پك قیمت ویرلمش و آثارینه نسبتله فضله کوروله‌جك قدر مدیحه‌لرله تذکره‌لرده ابقای نام ایتمش اولان نظامی قونیه‌لیدر . احمد پاشانك زوال اقبالی صره‌لرنده اوندن اعلا برشاعر اولمق اوزره محمود پاشا طرفندن فاتحه توصیه اولونه‌رق حضوره دعوت ایدلمش واحمد پاشانك قصرء املی، کونش قصیده‌لریله‌ك مقبول یدی غزلنه برر نظیره‌ یی حاملا یوله چیقمش ایکن یولده ارتحال ایله‌مشدر. احتمال که احمد پاشایه بر رقیب کوسترمك احتیاجی سوقیله قدرت شاعرانه سی آثارینك دلالتندن فضله برصورتده نظر اولونمشدر. پك کنج یاشنده کوستردیکی استعداد وقابلیتنه نظراً عمری وفا ایتمش اولسه‌یدی

بویوك برموقع طوتاردی ظن اولنه‌بیلیر . فقط آثار موجوده‌سیله احمد پاشانك موفقیتلی برمقلدندن فضله برهویت کوسترهمیور . هله ایران شعرلرندن اقتباس ایتمدیکی داعیه‌سی پك تهلکه‌لی بر ادعادر .

غصه‌کی عالمده شادی بیلمه‌ین شاد اولسون   اولمایان عشقك اسیری غمدن آزاد اولمسون

و :

شکرم بودرکه اولمش ایکن جانه ایرمشم   کیم جان ایچنده وصلت جانانه ایرمشم

و :

یتمه‌دن سیل فنا عمر دیارینی خراب   خذ من العیش نصیباً و من العمر نصاب

و :

داغ غمك که مهر و محبت نشانیدر   سینه‌مده صاقلارم که سعادت نشانیدر

مطلعلی غزللری قوتلی برحس عاشقانه‌یه دلالت ایتمکده‌در. قصیده‌لری آراسنده بعضاً پك ایی پارچه‌لر واردر .

نجاتی

اصل اسمی « عیسی » اولان نجاتی ، عن‌اصل حربده چوجوق ایکن اسیر دوشمش برمهتدیدر [۱] . ابتدا ادرنه‌لی برقادینك کوله‌سی ایکن بعده قسطمونیلی سائلی نامنده برشاعر طرفندن مبایعه اولونه‌رق تحصیل ایتدیرلشدر . افندیسنه تبعاً واستعدادینی تعقیباً شعره سلوك ایده‌رك فاتح دورنده‌بعض قصیده‌لریله مظهر التفات اولمش وبایزید ثانی دورنده دیوان همایون کتابتی و شهزادکاندن عبدالله و محمود سلطانلرك نشانجیلغی ایله تلطیف اولونمشدر . بوشهزاده‌لره پك صیقی بررابطه ایله باغلانه‌رق مدحیه‌لر و وفاتلرینه مرثیه‌لر یازمشدر . ۹۱٤ تاریخنده وفات ایله‌مشدر .

---

[۱] اسمی « نوح » اولدیغی‌ده روایت ایدلمش ایسه‌ده احمدپاشا ایله مقایسه‌لری خصنده کندی ایراد ایلدیکی :

نجاتینك دیریسندن اولوسی احمدك یکدر . که عیسی کوکاره آغسه ینه دم اوررو احمددن

بیتی بوروایتی تکذیب ایله‌مکده‌در .

نجاتی دورنده پك بویوك برشهرت قازانمش واحمد پاشا ایله برابر قلاسیك شعریمزك بانیلری وعصرك استادلری صره‌سنه گچمشدر. احمد پاشا ونجاتی لسانه دها قوتلی برصورتده تحکم واشعار فارسیه‌یی دها شموللی و اساسلی برصورتده معناً ولفظاً تقلید ایدرك تمایز ایله‌مشلردر. عصرنده مشهور مولانا ادریس بتلیسی [١] ومولانا اسحق [٢] طرفلرندن پك زیاده تقدیر ایدلدیکی کبی تذکره نویسلرجه‌ده بویوك براهمیتله تلقی اولنمشدر.

ضیا پاشا خرابات مقدمه‌سنده:

اسلافده احمد و نجاتی — آوارهٔ دلشکسته ذاتی
توزکی سخنه تمل قومشلر — اما تملی کوزل قومشلر

دیه‌رك مشارالیهی احمد پاشایی وذاتی ایله‌برابر مؤسسلر صیراسنده صایمقده‌در.

حد ذاتنده کرك احمد پاشانك، کرك نجاتینك وحتی ذاتینك یاپدقلری شیء، اوزمانه قدر ایراندن ترجمه و بسیط تقلید طرزنده دوام ایدن ادبیاته اقتباس وتمثیل یولنی تطبیق ایتمك وخارجدن کلمش اولان وزنه تورکجه کلمه‌لری تألیف و عربی و فارسی کلمات وترکیباتی لسانه دها درین وکوکلو برصورتده ادخال ایله‌مك نقطه‌لرینه معطوف برتکامل آتیمندن عبارتدر. فقط بو آدیم، شمدی عمومی خطلر اوزرندن باقیلنجه کوچوك کورولسه بیله، دورنده پك واسع ومهم برترقی کبی تلقی اولونمشدر.

قدما نزدنده نجاتینك الك بیوك شهرتی ایراد مثل وتزیین الفاظ خصوصنده‌کی موفقیتلرندن ایلری کلمشدر. اودورك تلقیلرینه تابع اوله‌رق خیالده مبالغه، الفاظده زینت وثروت، فکرلر آراسنده کیزلی ولفظی مناسبتلر اساسلرینه مربوط برشاعرلکله تمایز ایدن نجاتیده بعضاً، شهزاده‌لر ایچون یازدیغی مرثیه‌لرده اولدیغی کبی. حقیقی وصمیمی حسلرده مشاهده اولونه‌بیلیر. فاتحه یازدیغی بهاریه‌سنده‌کی:

خندان ایدن جهانی ینه فصل نوبهار — نیته‌که جان عاشق غمکینی وصل یار
دیرلرکه دورجام و زمان فرحدرر — بودوری ویرمه عاقل ایسه‌ك باده زینهار
تریاق قویدی حقهٔ لعلینه لاله‌لر — کوروب چمنده آب روانی مثال یار
برسروك آیاغنه یوز اورماغ ایچون کیدر — دونه دونه ترانه ایله باغه جویبار

---

[١] «هشت بهشت» نامیله مشهور تاریخك صاحبی اولان فضلادن برذاتدر.
[٢] بایزید ثانی ویاووز دورلرنده شهرت آلان علمادن برذاتدر. شعر ایله توغلی واردی.

وشتائیه‌سنده‌کی :

اولدی چونکم ملخ برف هوادن نازل   مزرع سبزطربدن کوکل اولمه حاصل
اشترمست کبی صاچدی کفن بیره سحاب   باغلادی قافلهٔ عشرت و شادی محمل
کوندوزین خلق چراغ ایله آرارلر کونشی   بولمیوب دردایله برپاره اوداولدی هردل
مه برج کرم و سمایهٔ الطاف آلهه   شاه انجم حشم و ماه عطارد منزل
خان محمد که او کردون عظمت درکهنه   بنده‌سی اولمغه کیخسرو ودارافائل
ریسمان زرایله حشره دك اولچرسه کونش   بولمیه دولتنك بحرینه عمق وساحل

وسلطان بایزیدثانی‌یه یازدیغی جلوسیه‌دن مفرز :

صیاد چرخ زاغ شبی قیلمغه شکار   شکل هلالی قیلمش ایدی چنکل عقاب
یاخود دم شفقدن ایروب رحمت رمه   عین سپهره آصمش ایدی شب سیه نقاب
سلطان روم و خسرو آفاق بایزید   کسرئ روزکار وشه معدلتمآب
لوح ضمیری ضبط ایدر احوال عالمی   قول مؤلفی نیته‌کیم صفحهٔ کتاب
شاهانم که مجلس مدحکده ایلرم   بر تار ایله هزار نوانیته‌کیم رباب
دمدر سوزیمه تربیتکدن ایره کمال   کیم تاب آفتاب ایله خوشبوی اولور کلاب

پارچه‌لری هم قصیده‌ده ، هم‌ده تصویرده‌کی قدرتنه دلالت ایدر. « بنفشه » ردیفلی قصیده‌سی کبی بعض اثرلرنده ضیق قافیه انتخابی وتصنع التزامی یوزندن حساً کورولن نقصان ، دورك تلقیلرینه مربوط اولدیغی کبی « درر »، « ایکنده »، « نیته‌که » و « نیته‌کیم » کبی کلمه‌لرده عصرك ایجابی ایله معذور کورلمك لازمدر. شهزاده عبدالله ومحمود سلطانلره اولان انتسابی اولدقجه مهم برسرمایهٔ شعر اولمشدر .

صانماکه بنی دور زمان چکدی چویردی   برطره‌لری مشك فشان چکدی چویردی

مطلعلی قصیده و :

سنبله صاچکه خاطرمز عاطر اولمادی   کلرخلرك بزمله ایکی کون بر اولمادی

مطلعلی غزل شهزاده عبدالله سلطان ایچون یازلدیغی کبی ، هر ایکی شهزاده‌نك

ارتحاللری‌ده نجاتی‌یه کوزل بر مرثیه الهام ایله‌مشدر . ترکیب بند طرزنده اولان بوایکی مرثیه‌دن شهزاده عبدالله سلطان ایچون اولانده :

فغان و آه کم اولدی ییکیتلکنده تباه   سفندیار زمان شاهزاده عبدالله

و :

کلك فغان ایده‌لم روزکاری آغلاده‌لم   بو درد ایله فلك بی قراری آغلاده‌لم
نه دکلو قارا کوکللو وطاش باغرلی ایسه   قارا بولوطلر ایله کوهساری اغلاده‌لم
کولر یوزی ایله شیرین سوزنی وصف ایده‌لم   کل ایله کلشن ایچنده هزاری اغلاده‌لم

و :

فراق ودرد ایله غم کیجه‌سنده قوللریکی   صباح حشره دکین وقف انتظار ایتدك
قارا صاچك کبی باشدن ایاغه دوشوردك   شکسته حال و پریشان وبی قرار ایتدك
یانکجه بونجه قولکدن برآدمی بیله یوق   بکم ، بونجه سفردرکه اختیار ایتدك

کبی مؤثر مصراعلر اولدیغی کبی شهزاده محمود سلطانه یازیلانده‌ده :

دنیا أوی مشقت و رنج و عنا ایمش   صحن صفا دیدکلری ماتمسرا ایمش
دولت آنك‌که کندینی دنیایه ویرمدی   دنیای دونه میل و محبت خطا ایمش
بردستمال ایله سیلر آخر کفن بزی   دیمزکه بوکدا ایمش اول پادشا ایمش
روی زمینه یر دیدیلر بز اینانمادق   هر یری بر آغز اوله‌جق اژدها ایمش

کبی پارچه‌لر موجوددر .

تذکره نویس ادرنه‌لی سهی بك ایله شعرادن صنعی نجاتینك یتشدیرمه‌لرندندر . سهی بك تربه‌سنی یاپدیرمش وصنعی‌ده :

ناکاه‌دویدی صنعیٔ بیچاره رحلتن   تاریخ دیدی موتنه : کیتدك نجاتی آه

تاریخنی سویله‌مشدر .

نجاتینك غزلیاتی آراسنده :

اثر ایتمز بوقدر آه سحرگاه سکا مگر انصاف ویره حضرت الله سکا

و :

آه کیم ایکی عدم اوزتاسیدر باغ وجود برخراب آباده کلدك صبح بردرشام ایکی

و :

کل بری قحبهٔ فلك کوکله طوقونمه بنم طاشمی صاندك یوره کم، قلمه می صاندك بدنم

کبی حزین شکایتلره،

چیقدی افلاکه درونم شرری دونه دونه یاندی قندیل سپهرك جکری دونه دونه
تازلفکله کوکل مصری خراب اولدی دیو سکا ایله تدی کبوتر خبری دونه دونه
کعبه اولماسه قاپیك آیله کونش لیل ونهار ایله مز ایدی طواف اول کذری دونه دونه

و :

بو جفادن که قدح آغزك اوپر دونه دونه نار غیرتده کباب اولدی جکر دونه دونه
کوزلرم قبله نما کبی اولوبدر توله کر ایشیکك جانبنه قیلسه کذر دونه دونه

کبی مصورانه وماهرانه سوزلر واردر.

خلاصه نجاتی، احمد پاشا کبی، حساس ومریض اولمقدن زیاده متفکر وصنعتکار برشاعردر. ایلك ادبی تکاملمزده احمد پاشا وذاتی ایله برابر مهم برعامل اولمشدر.

حمدالله حمدی

اولیاءالهدن مشهور آق شمس الدین حضرتلرینك اون ایکنجی واك کوچوك اوغلو اولان حمدالله حمدی مثنوی طرزنده شعرلریله بودور ایچنده تفرد ایتمش، حساس ومقتدر بر شاعردر. بولی یه مربوط کوینك قصبه سنده دوغمش، پدری طرفندن پك چوق سولدیکی حالده کوچوك یاشنده یتیم قاله رق برادرلرینك ظلمنه اوغرامش، تحصیلنه رغماً بر موقع احراز ایده میه رك مأیوسانه اختیار عزلت ایله مشدر. برادرلریله اولان ماجراسنك

مشابهتندن الهام آله‌رق مشهور «يوسف وزليخا» قصه‌سنى نظم ايتمش وسلطان بايزيد ثانى‌يه تقديم ايتمش ايسه‌ده اومديغى التفاته مظهر اوله‌مامشدر . حالبوكه بو اثرى عينى قصه‌نك الك مكمللرندن بريدر. ٩١٤ده محروميت ايچنده وفات ايدرك كوينكده دفن اولونمشدر.

حمدينك «خمسه»سى ، «يوسف وزليخا» ، «ليلا ومجنون» حكايه‌لريله «مولد نبوى» ، «قيافتنامه» «وتحفة العشاق» نامنده اوچ اثردن مركبدر . «يوسف وزليخا» سى «فاعلاتن مفاعلن فعلن» وزننده‌در. نقول قرآنيه‌يه موافقتى واسلوبنك موفقيتى اعتباريله اشهر آثاريدر . حضرت يوسفك رؤياسى ، پدرينك تعبيرى ، قويويه آتيلمسى ، مصر كروانيه قاتيلماسى، عزيز مصره اسارتى ، زليخانك مفتونيتى، افترا ايله زندانه آتيله‌رق يدى سنه محبوسيتى، تعبير رؤيا ايله خلاصى و وزارتى ، برادرلرينك وصولى وحقيقتك تظاهرى ، زليخانك فلاكت عشقى وندامتله حصول مرادى بو اثرده پك كوزل ايضاح اولنمشدر .

ليلا ومجنون «مفاعيلن مفاعيلن فعولن» وزنى ايله يازلمشدر. قيس عامرينك مشهور حكايهٔ عشقى ايران استادلرندن اقتباس طريقيله بو اثرده نقل اولنمشدر .

مولد نبويسى «مولد روحانى» و «مولد جسمانى» ناملريله ايكى قسمدن مركبدر . برنجيسى نور محمدينك صورت خلقتنى وايكنجيسى حضرت پيغمبرك ولادت حقيقيه‌لرينى مصوردر . «فاعلاتن فاعلاتن فاعلن» وزننده‌در .

قيافتنامه ايسه اشكال و شمائل وجهيه ووجوديه‌دن اخلاق وطبايعه انتقال يولنده يازلمش تعليمى بر اثردر . «فاعلاتن مفاعلن فعلن» وزننده‌در .

يوسف وزليخادن برايكى مثال :

ای شاهد بزم ليل اسرا　　نعلينكه فرش عرش اعلا
كورمشمى سكا جهان ايچنده　　كردون هزار ديده همتا
سن بدر تمامى كيمسه كورمز　　كوزلرده اكرچه وار بو سودا
حسنكله مزين اهل صورت　　خلقكله مشرف اهل معنا
وصفكده عقول خلق عاجز　　علمكده جهول قلب دانا

آيينۀ وجه رب عالم
مجموعۀ فضل آل آدم   « نعت شريفدن »

§ ملك مغربده وار ايدى برشاه   رام ايدى بويروغينه ملك وسپاه
حق آكا ويرمش ايدى بردختر   يوزى آيينـه مشـترى اختر
كرچه حسنى بيانه صيغمازايدى   نيته كيم عشق جانه صيغماز ايدى
ليك برحرف ايشيت كتابندن   ديـه‌يم ذره آفتـابندن
قامتى سرو باغ رحمتـدى   برك و بارى صـفا ولذتدى
آب لطف ايله بولدى چونكه بنا   خلعت اولمش ايدى لطافت آكا
دام عقل ايدى فرقنك مونى   فرق اولنمازدى مشـكدن بويى «صفت ذليخا»

قيافتنامه‌دن :

رنك احمر دليل خون وشتاب   رنك اسمر دليل فكر صواب
كوچوك اولسه كدى كبى كوشى   اوغريلقده اوتانديرير موشى
بولمياسك ايلى آرارسه‌ك اكر   آغزى اكرى اولانده دوغرى خبر
قنده بسـيار اولورايسـه خنده   اومـه آنده موافقت سـنده
چوق تبسم ادب علامتيدر   قهقهه بى حيـا امارتيـدر

ليلا ومجنوندن :

ديدى حالك فراغ ومنزلك باغ   نيچون جامه‌ك سياه اى نامه‌سى آغ
نيچون شب رنك اولورسك اى شب افروز   نچركن روز نعمتده شب وروز
اوچاركن باغ ايچنده فارغ البـال   نيچون اولدك سيه‌بال وسيه حال

حمدالله حمدى حكايه واديسنده شيخى‌يه‌اك پارلاق بر د خيرالخلف اولمش وبودورده مثنوى واديسنك اك كزيده استادى كسيلمش برشاعردر .

ذاتى

باليكسريلى بسيط وتحصيلسز برچيزمه‌جى اولان « ذاتى » نك اصل اسمي عوضدر

(٨٧٦ - ٩٠٣). سرسری طبیعتلی، ایری وچیرکین، عیاش وصاغیر برآدمدی. طبیعتك مستثنا مساعده‌سیله شعره سلوك ایدرك برمدت بالیکسریده عیش ونوش عالملرنده کزوب توزدقدن صوکرا استانبوله کلمش، برآز تحصیل کورمش، قاضی اولمق أملنه صاغیرلغی حسبیله موفق اوله‌مایجه وفق یاپمق، رمل دوکمك یوللرینه دوکولمش، بایزید ثانی، یاووز وقانونی دورلرنده شعرلریله شهرت آلمشدر. ایاس پاشا صدارتنده سالیانه‌لرك قطعی شاعری سفالته دوشوره‌رك رماللق صنعتنه مراجعت اضطرارنده براقمشدر. بایزید جامعی حولیسنده وصوکره قوجه ابراهیم پاشا جامعی جوارنده‌کی دکانلرینه باقی، خیالی، یحیی بك کبی مستقبلك پارلاق شاعرلری دوام وذاتیدن استفاده ایدرلردی. مدفنی ادرنه قاپیسی خارجنده‌در.

ذاتی، باقینك وجوده کتیردیکی اونجی عصر تکامل ادبیسنك باشلیجه مبشریدر. سلاست نظمی ووسعت تخیلاتی اعتباریله نجاتی واحمد پاشایی کچدیکی کبی، کثرت وتنوع آثاریله‌ده کندیسنه تقدم ایدن ایکی عصر ادبینك برخلاصه‌سی حالنه کلمشدر. روایته کوره اوچ بیك غزلی، بش‌یوز قصیده‌سی، بیك قدر رباعیسی وبونلردن بشقه «احمد ومحمود»، «شمع وپروانه»، «فرخ‌نامه»، «سیر نبی ومولد»، «فال قرآن»، «مجمع اللطائف» اسمنده اثرلری وشهر انکیز ولغزلری واردی. کندیسی پریشان حالی برآدم اولدیغی جهتله اثرلرینی طوپلامامشدر. الده موجود دیوانی سکسان قدر قصیده وآلتی یوز غزلدن مرکب اوله‌رق پیری چلبی طرفندن طوپلانمشدر. مثنویلرندن اك زیاده شهرت آلان وطوپلو برحالده بولوناننده «شمع پروانه» در. فال قرآن ومجمع اللطائف منثور اثرلردر. لطیفه‌جی، نکره‌کو، خفیف مشرب وسبکروح برآدم اولدیغندن اعاظم نزدنده پك مقبول طوتولوردی. صوك زمانلرده طالعنك معکوس تجلیلری کندیسنی پك مأیوس ایده‌رك:

دریادن آب ایسته‌مش اولسه‌م سراب اولور کر آلتونه یاپیشسه‌م او ساعت تراب اولور
آب حیات صونسه اکر حضر دستمه زهر هلاهل ایله ملمع شراب اولور
کیمدن جهت اومارسه‌م اودم وضعی دیریقیل دائم سرای دل او جهتدن خراب اولور

طرزنده مأیوسانه حسبحاللره سوق ایله‌مشدر.

حسیات دینیه‌سی پك قوتلی اولوب ، توحید و نعتلری آراسنده پك مستثنا اثرلره تصادف اولونور . خصوصیله شونعتی پك کوزلدر :

قامتك ای بوستان لامکان پیرایه‌سی
نوردن بر سرودر دوشمز زمینه سایه‌سی

یوسفی کرچه کورنلر اللرینی کسدیلر
کون یوزك کوردی سنك شق اولدی آیك آیه‌سی

منزلك تیر دعاوش ماورای نه سپهر
قدرکك عرش معلادن معلا پایه‌سی

اول و آخر نظیرك یوق سنك ذاتکدرر
ختم جمله انبیا ، کون و مکانك وایه ی

آخرت پازارینه واردقده ایلر فائده
نقدعشقکدر آنك کیم سرورا سرمایه‌سی

باغ جنتده امیدم بودرر که ذاتی‌نی
جمله مؤمنلرله اول سرو ایدینه همسایه‌سی

قصیده وغزللری، خصوصیله اقبال دورلرنده یازدقلری آراسنده پك کوزل اثرلر واردر . ذاتی مدح وتوصیفده واسع برخیال وافاده‌ده سلیس وونقدار بر مهارت کوستردیکی کبی عاشقانه ، رندانه، حکیمانه مختلف طرزلرده غزللرله‌ده اثبات لیاقت أیله‌مشدر . صوك زمانلرنده اسکی اثرلرندن فکر و شکل اقتباسلرنده بولنمسی هم مأیوسیتك ، هم ده ضعف پیرینك محصولی اولسه‌کرکدر . ضرب مثل حکمنی آله‌جق سوزلری ، هرزمان ایچون قیمتلی عد ایدیله‌بیله‌جك فکرلری اثرلرنده کورولمکده‌در . شمع وپروانه‌سنك نهایتلرنده‌کی زفاف تصویرنده کورلدیکی کبی بعضاً خفیف مشربلکنه مغلوب اوله‌رق هوائی وحتی بردرجه‌یه‌قدر پرده بیرونانه تصویرلرله‌ده دورینك اکابرنده‌کی تمایلات هوسپرورانه‌یه ویرکی ویرمشدر . شمع وپروانه قلاسیك طرزده برحکایه‌درکه پروانه نام شهزاده‌نك شمع اسمنده‌کی قیزه مفتونیتی یوزندن اوغرادیغی مهالك واضطراباتی ونتیجه‌ده عاشق ومعشوقه‌نك ازدواج وسعادتنی حکایه ایدر . « مفاعیلن مفاعیلن فعولن » وزننده اولان بوحکایه‌سیله ذاتی مثنوی یولنده‌ده اسلاف ومعاصرینندن کری قالمادیغنی اثبات ایتمشدر .

دوقوزنجی عصر هجریده شاعرلر

دوقوزنجی قرن هجریده ، ادبی تکاملك مبدأی صاییله بیلن ایکنجی نصف عصر ، سنان واحمد پاشالر ، نجاتی ، حمدی وذاتی کبی بویوك شاعرلردن باشقه دها برچوق ارباب شعر وادبله تزین ایله‌مشدر . عوض پاشا زاده عطائی ، عدنی (فاتحك وزیری

محمود پاشا)، صافی (وزرادن جزری قاسم پاشا)، ملیحی ، « فرقتنامه » ناظمی خاتلی ، « هفت پیکر » ناظمی علوی، سلطان جمك کاتبی سیروزلی سعدی ، نجاتینك کاتبی صنعی، « ده مرغ » ناظمی شمسیٔ ایرانی ، شهنامه یازمغه قیام ایدن شهدی وفردوسیٔ طویل ، « وامق وعذرا ، یوسف وزلیخا، حسن ونکار ، سهیل ونوبهار ، لیلا ومجنون » حکایه‌لرندن مرکب اوله‌رق تورکجه ایلك تام خمسه نظم ایدن بهشتی ، چالدیران ظفرینه تاریخ سویله‌ین طالعی ، « کلشن توحید » صاحبی شاهدی ، « بهرام وزهره ، شکوفه‌زار ، ابکار افکار » منظومه‌لرینك صاحبی فکری بو ارباب اقتدارك سرفرازلریدرلر. نسوانمز بو ترقیاته اشترا کدن کری قالمیه‌رق بو عصر ایچنده باشلیجه ایکی مهم سیما ایله ادبی جریانه قاریشمشلردر که اونلرده زینب خاتونله مهری خاتوندر .

زینب خاتون . — عاشق چلبی‌یه کوره آماسیه‌لی ولطیفی‌یه کوره قسطمونیلی برذاتك قیزی اولان زینب خاتون ، باباسنك عنتاسیله منتظم برتحصیل کوره‌رك فارسی وتورکجه شعرلر سویله‌مش، شیخی‌یه نظیره‌لر یاپمش وفاتحنامه‌نه دیوان ترتیبنه موفق اولمشدر. برقادینك مشاهیر شعرا ایله بو مسابقهٔ موفقیتکارانه‌سی دورنده حیرت وتعظیم اویاندیردیغی حس اولونیور .

شها بو صورت زیبا سکا حقدن عنایتدر صانا سن سورهٔ یوسف جمالکدن برآیتدر
سنك حسنك نم عشقم سنك جورك نم صبرم دمادم آرتار أ کسیلمز توکنمز بی نهایتدر

قطعه‌سیله :

بزم کلده یاقامز شوق ایله دامانه یتر کوجز لاله صفت چاك کریبانه یتر

مطلعلی غزلی وشیخی‌یه نظیره اولان :

کشف ایت نقابکی یری کوکی منور ایت بو عالم عناصری فردوس انور ایت
دیرت لبوکی جوشه کتیر حوض کوثری عنبر صاچوکی چوز بو جهانی معطر ایت
خطك برات یازدی صبایه دیدی که تیز وار ملکت خطا ایله چینی مسخر ایت
آب حیات اولمیجق قسمت ای کوکل بیك ییل کر کسه حضر ایله سیر سکندر ایت
زینب قو میلی زینت دنیایه زن کبی مردانه وار ساده‌دل اول ترك زیور ایت

غزلی مشهور اثرلرندندر .

مهری خاتون . — آماسیه‌لی برقاضینك قیزیدر . پدری شعره صراقلی برآدم اولوب « بلایی » مخلصیله شعرلر سویله‌دیكندن قیزینه‌ده ادبی برتربیه ویرمشدر . فضله حساس وهوسپرور اولان مهری‌نك سنان پاشا زاده اسكندر چلبی و مولانا مؤیدالدین ایله معاشقه‌لری شهرت آلمشدر . مع‌هذا مهری شهرت عصمتنی محافظه ایتمش وآماسیه‌ده مدفنی زیارتگاه انام اولمشدر . نجاتی‌یه برچوق نظیره‌لر سویله‌مش وحتی شاعری جواب اعطاسنه مجبور ایده‌جك قدر موفقیت كوسترمشدر . مهری عشق وهوس شعرلریله خاصةً پارلامشدر :

نیله‌یم بیچاره كوكلم بردم اولماز یارسز   ایسم اولماز نیته كیم جهد ایلرم بوعارسز
بن دلمده نامنی ورد ایتدم اما دلبرك   بردم آكماز آدم اولماز برنفس اغیارسز
وصلنی اقرار ایدوب صالدی بنی سودالره   دوندی انكار ایلدی بودینی یوق اقرارسز
ای طبیب جان مدد بیمارکم اولدم مدد   دیدی خود درعاشق اولدرمك بكا تیمارسز
كورمدم برخوب كیم یاننده اولمایه رقیب   بوجهان باغنده هیچ كل اولمازایمش خارسز
خوبلرك مهرینه مهری اولیرز ترك ایتمزز   كیم نه دیرایسه دیسون بزاوله‌مازز یارسز

و :

بن اومماردم كه بكا یار و فادار اوله‌سك   كیم بیلوردی كه سنی بویله جفاكار اوله‌سك
سن كه كلزار حیاتك كل نورسته‌سی سك   نه روا اوله كه هرخار وخسه یار اوله‌سك
بد دعا ایتمزین اما كه خدادن دیلرین   برسنك كبی جفاكاره هوادار اوله‌سك
شمدی برحالده یوز كیم ایلنن دشمننه   دیركه مهری كبی سن داخی سیه‌كار اوله‌سك

واسكندر چلبی ایله اولان ماجراسنه اشارتلری حاوی اولان :

خوابدن آچدم كوزم ناكاه قالدیردم سری   قارشیمه كوردم دورور برماه چهره دلبری
طالعم سعد اولدی یأخود قدره ایردم غالبا   كیم محله‌م ایچره كوردم كیجه دوغمش مشتری
كوزیمی اچوب یومنجه اولدی چشممدن نهان   شویله تشخیص ایلرم كیم یا ملكدر یا پری
ایردی چون آب خیاته مهری اولمز حشره دك   كوردی چون شب ظلمتنده اول عیان اسكندری

ونجاتی‌یه نظیره اوله‌رق یازدیغی :

آتش غمده كباب اولدی جكر دونه دونه   كوكاره چیقدی دخانمله شرر دونه دونه
دل درونمده طوتوشدی ینه برشمع كبی   تن خیالكله فنر اولدی یانر دونه دونه

غزللری قدرت شاعرانه‌سنك باهر دلیللریدر .

دردنجی فصل

اوتنجی عصر هجری

عصرك نصف اولنده ادبی تكاملمز

شیمدی‌یه‌قدر مختصراً تدقیق ایتدیكمز دورلر ، بزه كوستردی‌كه عثمانلی توركلرینك ادبیاتی ، تورك تاریخ ادبیاتنده‌اسلامیتك دخولندن صوكرا باشلایان ادبی جریانك باشلیجه اساسلی برخطی تشكیل ایدرك ، ایران ادبیاتیله صیقی برمناسبت تأسیس وادامه‌ایله‌مشدر. بدایتده توركستانده وایرانده حكم‌سورن تصوفی ادبیات ایله باشلایه‌رق ایران ادبیاتی‌قدر ملی شیوه‌دن‌ده نصیب آلابیلن ادبی شكللر ، كیتدكجه ایرانی طرزه میل كوسترمكه باشلامش وبریجق عصر ظرفنده اوزمانده ایران‌ادبیاتنده موجود ومؤسس اولان‌مختلف نوع وشكللری پیدرپی اقتباس صورتیله قلاسیك ومعین برشكل آلمشدر . دوقوزنجی قرن هجری نصف اخیرنده عثمانلی ایمپراطورلغنك بیزانس قیصرلكنه خلف اولمسی و سرای عثمانینك ایران شهنشاهلرینه و روما قیصرلرینه لایق یكی برطرز آلمسی اجتماعی حیاتمزی اسكی تورك حیات ملیه‌سندن باشقه برشكله قلب ایتمش و اجتماعی تحوللرله دائما باش باشه یورون ادبی مؤسساتمزده سرایك اطرافنده طوپلانان وایران استادلرینی آدیم آدیم تعقیب ایدن « شعرای روم » ك النده انحصاری برشكلده كچمش ایدی . تكیه‌لرده درویشلر وخلق آراسنده عاشقلر وساز شاعرلری ووجدان انامدن نبعان‌ایدن خلق شعرلری كندی محیط نفوذلرنده حكم سورمكله برابر تاریخی حیاتمزك مضبوط جریانلرنده فرمانفرما اولان آنجق بوقلاسیك ادبیات طرزی ایدی . رسمی مؤسسه‌لره مربوط وعادتا رسمی بر ماهیتی حائز فرض اولنان بوایران تقلیدی ادبیاتك ایلك تكامل خطوه‌لری ، بالاده ایضاح اولوندیغی وجهله دوقوزنجی قرن هجری نصف‌اخیرنده آتیلمش ایدی. عثمانلی مؤسسهٔ سیاسیه‌سنك الك‌پارلاق‌ظفرلرینی، الك یوكسك موفقیتلرینی احتوا ایدن و بونكله برابر مبدأ انحطاطی‌ده اولان اوتنجی قرن هجری بوطرز ادبیاتك الك پارلاق تكامل دوره‌لرندن بریدر .

یاووز سلطان سلیم و قانونی سلطان سلیمان دورلرینی درآغوش ایدن عصرك برنجی نصفی ، باشده بالذات بوایكی حكمدار ذیشان اولمق اوزره هر جنسدن ممتاز ویوكسك ادبیاتجیلرله مالامالدر : علمادن ابن كمال وابوالسعود افندیلر، قینالی زاده علی وهمایون نامه مترجمی علی واسع افندیلر ، تاجی زاده جعفر چلبی ، مورخلردن عالی وپچوی ، تذكره نویس لطیفی و عاشق چلبی ، بحرالمعارف والاصطلاحات الشعریه مؤلفی سروری قدیم ، منشی مشهور فریدون بك عصره رونق ویردكاری كبی باشده فضولی وباقی اولمق اوزره آهیلر ، خیالیلر ، یحیی بكلر ، لامعیلر، روانیلرده بودورده شعری پك یوكسك برمرتبهٔ كماله ایصال موفقیتنی كوسترمشلردر .

اونجی قرن هجریده علم واسع برصورتده تمكامل ایدرك مدارس سلیمانیه دنیانك اك كزیده دارالفنونلرندن بری حالنی آلمش ایدی . شرقك اك پارلاق مدنی دوره‌لرندن بری اولان بوعصر كمالده افكارك انكشافی ، تورك وعثمانلی عالمی ایچون شانلی برسلسله ترقیاته سبب اولمشدر . علمی ، فكری واجتماعی تكامللرك ضروری برمحصولی اولان ادبی تكامله حصر بحث ایده‌جك اولورسه‌ق ، لسان نثری فریدون بك ، تاجی زاده ، قینالی زاده اللرنده ، لسان نظمی‌ده باقی ایله آرقداشلری سایه‌سنده پك واسع ترقیاته مظهر اولمش كورورز .

حكمدار شاعرلر

نصف عصرك ایكی بویوك پادشاهی اولان یاووزسلطان سلیم ایله قانونی سلطان سلیمان شعر خصوصنده‌ده قدرت كلیه‌لریله معروفدرلر . قانونی شهزاده‌لرندن شهید مصطفی سلطان‌ده « مخلصی » مخلصیله بعض شعرلر سویله‌مشدر .

یاووز سلطان سلیم . — خاصةً فارسی شعرلریله معروفدر . غریبدركه توركیا حكمداری اولان یاووز فارسی شعرلریله شهرت آلدیغی صره‌ده رقیبی ایران شاهی اسماعیل صفوی‌ده توركجه شعرلرله طانمش ایدی . معهذا یاووزك عربی وتوركجه شعرلری بالكلیه مفقود دكلدر . عربیده :

الملك لله من یظفر بنیل منی   یردد قهراً ویهوی نفسه الدركا
لوكان لی اولغیری قدر انملة   فوق التراب لكان الامر مشتركا

قطعه‌سی کبی بدیعه‌لری ، فارسیده ایسه :

و: نیست بیهوده سفرها و فرسرانی ما   بهر جمعیت دلهاست پریشانی ما

و: سرتاپپای توهمه مطبوع طبع ماست   کویا برای خاطر ما آفریده

کر لشکر عدو بود ازقاف تابقاف   بالله سر مپیچم ازاو هیچ در مصاف

کبی عاشقانه و قهرمانانه شعرلری واردر .

یاووزه اسناد اولنان ویك مشهور اولان :

مردم دیده‌مه بیلمم نه فسون ایتدی فلك   گریه‌می قیلدی فزون اشکمی خون ایتدی فلك
شیرلر پنجهٔ قهرمده اولوركن لرزان   بنی بر كوزلری آهویه زبون ایتدی فلك

قطعه‌سی کبی برطاقم شعرلرك فی الحقیقه سلطان سلیمه عائد اولدیغی پك شبهه‌لیدر .

یاووزه عائد اولان شومربعك شیوه‌سیله بونلر آره‌سنده‌کی پك باوز و اساسلی فرقلر بوشبهه‌یی آرتدیران وحتی قطعیلشدیرن بر دلیلدر :

كوزلرك فتنه‌ده ابروك ایله انبازمی كه   دل آصیلماغه ایور زلفكه جانبازمی كه
بزی قهر ایله‌دوكك لطفكه آغازمی كه   نه یكی شیوه‌می كه جورمی كه نازمی كه
دلی صید ایتمه‌ده عالم بیلور استادلغوك   كی صاقین عالمه یاییلمایه بیدادلغوك
بیلمزم سری نه‌در بیلمش ایكن یادلغوك   نه یكی شیوه‌می كه جورمی كه نازمی كه

دل نه‌درنسنه‌می وارعشق اودینه یاقمادیغوك   عشق زنجیرینه كردنمی قودك طاقمادیغوك
بنی كوردكده یوزوك دوندوروب باقمادیغوك   نه یكی شیوه‌می كه جورمی كه نازمی كه
بو سلیمی قولكه جوری روان ایله‌دوكك   بونجه صدقن ره عشقكده یالان ایله‌دوكك
یوزیكی كوستروبن ینه نهان ایله‌دوكك   نه یكی شیوه‌می كه جورمی كه نازمی كه

یاووز بالذات شاعر اولدیغی کبی ارباب شعره‌ده پك لطفكار بر مشوق اولمشدر .

قانونی سلطان سلیمان . — عثمانلی دور استیلاسنك خاتمهٔ اقبالی وعصرینك قدرت و عظمت اعتباریله متفوق بی امثالی اولان قانونی سلطان سلیمان شعر ایله‌ده معروفدر . «محبی» مخلصی ایله نظم اشعاره رغبت ایدن سلطان سلیمان الك بیوكسك شاعرلرك مشوق وحامیسی

اولمقله‌ده تاریخ ادبیاتده ابقای نام ایله‌مشدر . درت دیوانی واردر . توحید ونعت‌یولنده بعض منظومه‌لری ، حکیمانه ، رندانه ، عاشقانه برچوق غزللری واردر .

خلق ایچنده معتبر برنسنه یوق دولت کبی اولیه دولت جهانده بر نفس صحت کبی
اولسه قوملر صاغیشنجه عمر یکه حدوعدد کلیه بوشیشهٔ چرخ ایچره بر ساعت کبی

بیتلرینی حاوی غزلی پك معروفدر .

تاج وتخت سلطنت برباد اولور چون عاقبت کندیکی عالم سریرنده سلیمان اولدی طوت

و :

ملك دنیا کیمسه‌یه قالماز صوکی برباداولور ای محبی شویله فرض ایت کیم سلیمان اولمشك

و :

برنیجه کون شادایدوب دونر ینه غمکین ایدر برقرار اوزره دکلدر روز وماه وسال چرخ

کبی مستغنیانه وحکیمانه شعرلری آراسنده :

الله الله دیه‌لم رایت شاهی چکه‌لم کوزینه سورمه دیو دود سیاهی چکه‌لم
پایمال ایلیه‌لم کشورینی سرخ سرك یورویوب هر یکادن شرقه سپاهی چکه‌لم

کبی مردانه وقهرمانانه ، یاخود

وعدهٔ وصل ایلدی چونکیم بزه جانانمز ای اجل بردم توقف ایله آلمه جانمز

و :

یاعفوایله ، یوزلکمزکوستر ، یاصورمه جرمی اولدیر سنی سومك کناه ایسه افندم چوق کناهم وار

و :

سورهٔ واللیل اوقوردم دون نماز شامده زلفن آکدم دلبرك نیتدم نه قیلدم بیلمدم

و :

بونظم درربارى اوقورسه نوله دلبر لؤلؤ یاراشیر لعل بدخشان آراسنده

کبی عاشقانه وصنعتپرورانه یازیلری‌ده واردر .

§ یاووزك برادرلری قورقود واحمد سلطانلرله قانونینك مخدوملری مصطفی وسلیم سلطانلر ـ که صوکنجیسی سلطان سلیم ثانیدر ـ دهشعر ایله توغل أیلهمشلردر .

وزرا وعلما آره‌سنده شعر

کرك یاووز وقانونی ، کرك شهزادکان ، وزرا و رجال اوتجی عصر نصف اولنده ارباب شعر وادبه پك بیوك بررغبت وتوجه کوسترمشلردر . عصرك حیات عمومیه‌سنه انضمام ایدن بوتوجه والتفاتك ادبی تکاملاتمزده مهم برحصهٔ تأثیری اولدیغی انکار ایدیله‌مز . مقبول ابراهیم ، رستم وعلی پاشـار وحتی ـ ایاس پاشا مستثنا اوله‌رق ـ بتون وزرا شعر ایه‌بویوك التفاتلر کوسترمشلردی . یالکز شاعر فغانی دامادابراهیم پاشانك مجارستاندن کتیره‌رك سلطان احمد میدانته رکز ایتدیردیکی هیکللر ایچون :

دو ابراهیم آمد بدیر جهان   یکی بت شکن ویکی بت نشان

بیتنی حاوی برهجویه سویلدیکی ایچون ورطهٔ اعدامه دوچار اولمشدی .

§ علما آراسنده‌ده ایکی مهم وبویوك سیما شعر ایله اشتغال ایدرك دور ادبیاتنه رونق ویرمشلردر . بونلرده بربرینی متعاقب مسند فتوایه رونق ویرن وعلوم شرعیه وادیسنده امثالسز قدرتلریله شهرتکیر اولان ابن کمال احمد شمس‌الدین و ابوالسعود عمادی افندیلردر .

ابن کمال .ـ ابن کمالك مطبوع دیوانی صوکرادن ترتیب ایدلمش و ایچنه حد ذاتنده باشقه‌لرینه عائد اثرلرده قاریشمشدر. یاووزسلطان‌سلیمه یازدیغی مرثیهٔمشهوره‌وباخصوص شوبندی پك معروفدر :

عزمده نوجوان و حزمده پیر   صاحب السیف و صائب التدبیر
هم صف آرا ایدی هم آصف‌را   نه وزیر ایستر ایدی و نه مشیر

الی شمشیر ایدی دلی خنجر — نیزه ایدی قولی و پارماغی تیر
آز مدتده چوغ ایش ایتمشدی — سایه‌سی اولمشیدی عالم کیر
شمس عصر ایدی عصر ده شمسك — ظلی ممدود اولور زمانی قصیر
تاج و تخت ایله فخر ایدر بکلر — فخر ایدردی آنکله تاج و سریر
کوکلی اول سورده بولوردی سرور — که چاله چاغیرایدی تیغ و نفیر
رزم ایشنده بزم عیشنده — کورمدی پیر چرخ آکا نظیر
چیقسه ایوان بزمه مهر منیر — کیرسه میدان رزمه شیر دلیر
اولیجق دار و کیر اول شیری — آکسون وقانلر آغلاسون شمشیر
حیف سلطان سلیمه حیف و دریغ — هم قلم آغلاسون آنی هم تیغ

٩٣٣ده مشیخته کچه‌رك ٩٤٠ده ارتحال ایدن مرحومك اوچیوزه یاقین تألیفاتی واردر .

ابوالسعود افندی . — ابن کمال قدر یوکسك برداهی اولمامقله برابر پك مستثنا بر متشرع اولان بوذاتك‌ده الك کزیده اثری حفیده‌لرندن بری ایچون یازدیغی مرثیه‌در:

کل ای خجسته خصال وملك جمالم کل — توکندی حسرت ایله طاقت ومجالم کل
سنی بقاده قویوب بن فنا بولام دیردم — وجود بولمادی اندیشهٔ محالم کل
سنکله ملك وجودم تمام عامر ایدی — ییقیلدی جملةً اولدی خراب حالم کل
بوروزکار ایسه ای ابر ایدن یاشك سیلاب — بنی‌ده آغلادان اولدز کل آغلاشالم کل
نیاز و دعوت ایسه ایلدك تمام ای دل — او ماه کلمدی کل باری بز واralم کل

بیتلری بومرثیه‌دن مفرزدر .

علم وفضل ایله شهر تشعار اولان بوایکی بویوك شیخ الاسلامك شعر ایله توغللری، عینی زمانده بویوك بر تشویق رولنی‌ده ایفا ایله‌مشدر . مشهور یحیی بك بالخاصه ابن کمالك پرور شباب توجهی اولمش ، علما میاننده پك چوق ارباب اقتدار رئیسلرینه اقتفاءً شعره هوس ایله‌مش ایدی . عصرك سلطان الشعراسی اولان باقی قاضی عسکرلکه قدر واصل اولمش ومشیخته کچمسنه رمق قالمش برفاضل ایدی .

الحاصل اوننجی عصر هجریده کرك دورك اجتماعی وضعیتی ، کرك حکمداران ،

وزرا وعلمانك ميل ورغبتلرى ادبى ترقيات ايچون پك مساعد بر محيط كشاد ايتمش ايدى . دوقوزنجى قرن هجرى نصف اخيرنده باشلايان تكامل بو محيط مساعدده نماالنه‌رق ادبياتمزه پارلاق بر دورهٔ كمال اهدا ايله‌مشدر .

لسان نثرده تكامل

اونجى عصر هجريده نثر لسانى پك كنيش ومهم بر تكامله مظهر اولمشدر: بو تكامل بر طرفدن آثار منثوره‌نك تعلق ايله‌دكلرى موضوعلره نظراً مختلف انواعه وهر نوع ايچون معين ومقرر قواعده انقسام وتبعيتندن، ديكر طرفدن‌ده لسانك اوزمانه عائد ادبى ترقيلر دائره‌سنده، نمونهٔ كمال فرض ايديلن بر مرتبه‌يه قدر ايصالندن ايلرى كلير .

آثار منثوره‌نك انواعى . — قديم ادبياتك نثر جبهه‌سى، پك واسع بر ساحه‌يى اشغال ايدر . منظوم اثرلرده همان عموميتله چوق دار بر واديده دولاشان ادبيات عتيقه، نثر قسمنده همان هر يازى‌يى ادبياتك حيطهٔ صلاحيتنه داخل فرض ايله‌مشدر . علوم شرعيه ونقليه، فنون عقليه وفلسفيه، اخلاق، تاريخ، حكايات، اساطير، معلومات شتى، محاضرات، هپ لسان بيانى نقطهٔ نظرندن ادبى نفوذك تأثيرى آلتنده قالمش وصاحبلرينى منسوب اولدقلرى معلومات ساحه‌سنده‌كى فضل وكمالرندن باشقه برده ادبى شهرت ايله وايه‌دار ايله‌مشدر .

علمى اثرلر، كرك نقلياته وكرك عقلياته عائد اولسون، عموميتله عربى متنلر شكلنده وجوده كتيريليردى. ثروت علميه‌مزك ملى قسمى اوقدر حقير كورونمه‌سى، بوتون مسلمان تورك علماسنك تأليفات علميه‌ده عربى‌يى لسان مشترك اوله‌رق قبول واستعمال ايله‌مش اولملرندن ايلرى كلير . بونكله برابر اونجى عصرده يتيشن علما اساساً عربى عنعنه‌سنى اخلال ايتمه‌مكله برابر، بعض اثرلرينى وبالخاصه تدريسى ماهيتده اوله‌رق وجوده كتيردكلرى متنلرى، شرحلرى، حاشيه‌لرى، تعليقاتى توركجه يازمغه‌ده همت ايله‌مشلردر . بالاده ذكر ايديلن ابن كمال احمد شمس الدين وعمادى ابوالسعود افنديلر، شعرلرندن زياده بو نوعدن علمى ومعظم تأليفلريله مشهوردرلر . سلفلرى زنبيللى على جمالى افندى ايله برابر بو اوچ مفتى الانام، سلطان سليمانه قانونى عنوانى احراز ايتديرن اجتهادات تشريعيه‌نك منبعى وعلوم نقليه‌نك امامى كسيلمشلردى .

دیکر طرفدن ریاضیات وطبیعیات وادیلرنده‌ده «موضوعات العلوم» صاحبی طاش کوپریلی زاده کمال الدین، ریاضیٔ شهیر میرم چلبی، سنان پاشا شاکردی لطفی چلبی، حکیم شاه قزوینی کبی برچوق استادلر، تألیفات وتدریسات ایله مدارس سلیمانیه‌یه رونق ویریورلردی.

علمی لسانك اك بارز سجیه‌لرینی عصرینك فلسفه واخلاق تلقیلرینی تصنیف وافاده ایدن قینالی زاده علی افندینك «اخلاق علائی» نامیله معروف اثرنده کوروروز. بوکتاب اسکی عرب تلقیسنه کوره بر علم اخلاق کتابیدر؛ فقط اساسه وصول ایچون ینه عرب تلقیسنه کوره علومك تصنیفندن وانواعندن‌ده بحث ایدر. معلوم اولدیغی اوزره عرب تصنیف علومی، آریستونك تصنیفنه «علوم نقلیه» قسمنی علاوه ایله وجوده کتیریلمش بر تصنیفدر، که بوکا نظراً علوم نقلی وعقلی اوله‌رق ایکی‌یه وعلوم عقلیه، «حکمت» نام عمومیسنی آله‌رق «حکمت نظریه» و «حکمت عملیه» قسملرینه، حکمت نظریه «علم الهی، علم ریاضی، علم طبیعی» وحکمت عملیه‌ده «علم اخلاق، علم تدبیر منزل وعلم تدبیر مدن» زمره‌لرینه آیریلیر؛ اسلامی تلقیدن دوغان علوم نقلیه‌ده عربی لسان وادبیاتنه عائد لغات، صرف، اشتقاق، نحو، معانی، بدیع، بیان، خط، املا، انشا، عروض، قافیه، قرض شعر، تاریخ ومحاضرات کبی اقسامی درآغوش ایدن «علوم آلیه» ایله اصل علوم شرعیه‌یی تشکیل ایدن و «اصول تفسیر، اصول حدیث، اصول فقه، علم توحید وصفات، علم کلام، علم عقائد» وامثالنی احتوا ایله‌ین «علوم عالیه» دن مرکبدر. حکمت عملیه‌نك فرده متعلق و «اخلاق علائی» نك موضوعنی تشکیل ایدن «علم اخلاق» شعبه‌سی، ینه او زمانه کوره فردك اوصاف وسجایای اخلاقیه‌سنی، «قوهٔ غضبیه، شهویه و عاقله» نامیله اوچ قوته وبونلرك «شجاعت، عفت، حکمت» دن عبارت اولان اعتدال درجه‌لریله، «تهور، سفاهت، شیطنت» کبی افراط و «جبانت، جمودت، بلادت» کبی تفریط مرتبه‌لرینه آییرارق، اوچ اعتدال درجه‌سنك اجتماعندن «عدالت» نامیله دردنجی برخصلت جمیله تولد ایتدیرمك اساسنه مستنددر. بوتلقیلری صیقی برتصنیف آلتنده افاده ایده‌ن اخلاق علائی، اسلوبی اعتباریله‌ده آغیر باشلی وقیمتدار براثردر.

تاریخ وادیسنده، دوقوزنجی عصر اواخرنده یتیشن وغایت مکلف ومغلق بر لسان ایله «هشت بهشت» نامنی ویردیکی تاریخی یازان مولانا ادریس بتلیسی ایله معاصری وساده لسان طرفداری اولان نثری باشده اولمق اوزره، عالی وپچوی کبی مشاهیر

مورخین بوعصری تزیین ایدن تاریخ استادلریدر. عالی، تاریخنك وثائقه‌مستند واوروپاجه بیله معتبر اولمسیله حائز امتیاز اولدیغی قدر منثور و منظوم ایکی « خمسه » سی و آثار سائره‌سیله‌ده شهرت آلمشدر. پچوی ابرهیم افندی‌ایسه مشاهداته مستند، آچیق عباره‌لی تاریخیله دورینك نلقیلرنده عادتا برتبدل یاپمش وادریس بتلیسینك آچدیغی آغیراسانلی، مغلق عباره‌لی تاریخنویسلکی خواجه سعدالدینی یتیشدیردیکی کبی، دینیله‌بیلیرکه پچوی‌ده نعیمایی احضار ایدن بر مبشر اولمشدر.

مشاهیربحریوندن وریاضیه‌وجغرافیاوملاحی‌استادلرندن اولان «محیط» و «مرآت الممالك» و «مرآت کائنات» مؤلفی مشهور سیدی‌علی رئیس‌ده لساننك وضوح‌وصراحتیله بوعصر اساتذهٔ قلمی آراسنده ذکره شایاندر.

خاصةً ادبیات مورخلری دیمك اولان تذکره‌نویسلر آراسنده بونصف عصرده الکزیاده شهرت قازانان «لطیفی» در. قسطمونیلی واصل اسمی عبداللطیف اولان بومحرروك تذکره‌سی ایکی قسمدر: برنجی قسمده شعرك ماهیتی وصورت ظهوری حقنده اودورك تلقیسنه موافق بعض ملاحظات ایله حکمداران عظام واولیای کرامدن اولان شاعرلر، ایکنجی قسمده‌ده الفبا ترتیبیله کندی عصرینه قدر یتیشمش شعرا موضوع بحث اولور. ادبیات تاریخنك قیمتلی وثیقه‌لرندن اولان بوتذکره مطبوعدر. تذکره‌نویس عاشق چلبی دخی بودورك کزیده مورخین ادبیه‌سندن معدوددر.

اون اوچنجی قرن هجری اوائلنه منسوب اولان وابجد حسابیله تاریخ سویلمکده‌کی قدرتنه مبنی «مورخ» دیه شهرت آلان هزلنویس سروریدن تفریق ایچون « سروری قدیم» مخلصیله یاد ایدیلن مصطفی بن شعبان « بحرالمعارف والاصطلاحات شعریه » نامیله قواعد ادبیه‌یه متعلق برتألیفیله شهرت آلمشدر.

بودورده لسان رسمینك استادی فریدون بك (پاشا) در. قانونی وخلفلری‌دورلرنده اوزون مدت « نشانجی » منصبنه شان ویرن احمد فریدون بك « منشأة السلاطین » نامیله ایکی بویوك جلد تشکیل ایدن و « فریدون بك منشآتی » دیه شهرت آلان اثریله کتابت رسمیه‌نك اساسلرینی قورمش وبوتون قواعد وتصنیفاتی‌امثله وشواهد ایله تقریر ایله‌مشدر.

تاریخی وثیقه اولمق اعتباریله کتابت قوتنه حقیقی فدا شائبه‌سندن بوس‌بوتون آزاده کورولمه‌دیکی ایچون برآز ضعیف اولان بو معظم اثر ، عصرینك لسان رسمیسی ایچون صارصیلماز برآبده حکمنده‌در . « منشأةالسلاطین » عثمانلی ایمپراطورلغنك بر کوچوك بکلك شکلنده تأسسندن عصر قانونی‌یه قدر مقام سلطنت نامنه یازیلمش باشلیجه رسمی نثرلری احتوا ادعاسیله وجوده کتیرلمش مهم برکتابدر . رتبه‌لره کوره القاب ، سرلوحه و خاتمه‌لر استعمالی حقنده‌کی قواعدی و عصرینك کتابت نظریه‌لرینی مقدمه شکلنده افاده ایدر .

فریدون بك کبی نشانجی اولان تاجی زاده جعفر چلبی دها زیاده غیر رسمی نثر وادیسنده شهرت قازانمش ، حتی «هوسنامه» سیله نظم‌دائره‌سنده‌ده قدرت کوسترمشدر. « استانبول فتحنامه‌سی » نامیله تاریخ انجمنی رساله‌سنده مندرج رساله‌سی تورکجه انشاسنك پك آغیر وتورکجه‌دن زیاده فارسی‌یه مشابه اولدیغنی اثباته کافیدر . جعفر چلبی چالدیران سفرندن صوکره عسکری عصیانه تشویق ایله متهم اولارق قتل ایدلمشدی . چالدیرانده اسیر دوشن تاجلی خانم ـ که شاه اسماعیل صفوینك منکوحه‌لرندن ایدی ـ باارادهٔ سنیه جعفر چلبی‌یه تزویج اولونمشدی .

اصل ادبی نثر وادیسنده ، بو عصرك اك معتبر نوعی ، حکایه طرزیدر . حکایه‌لر عمومیتله فارسیدن مقتبس ویا فارسی حکایات اصولنه توفیقاً مصوردر . بومیانده جهان ادبیاتجه بیله طانیمش اولان واصلی هنددن مأخوذ بولنان « کلیله و دمنه » دن منقول « همایوننامه » ترجمه‌سی خاصةً ذکره شایاندر . احتمالکه (لافونتن) ه بیله مشق تقلید اولمش بولنان حیوانات واشیا حکایه‌لریله تلقین افکار طرزینك بوقدیم ومعروف آبده‌سنی لسانمزه نقل ایدن علی واسع افندی‌یی قینالی زاده علی افندی ایله قاریشدیرمامالیدر .

«همایوننامه» دن باشقه‌بوعصرده لسان‌نثر ایله اساطیری ویا مخیل دها برخیلی حکایه‌لر یازیلمشدر. عینی‌موضوعده برطاقم حکایه‌لرده نظماً وجوده کتیرلمشدر. منظوم اولانلرندن شاعرلری صیراسنده بحث ایدیله‌جکی ایچون بوراده اوحکایات منثوره‌دن برنمونه ارائه‌سی کافیدر : نیکبولیده تولدوطریق علمی‌یه سلوك ایده‌رك ملازمتی زماننده «خسرو وشیرین» حکایه‌سنی متضمن « حکایت شیرین و پرویز وروایت کلکون وشبدیز » نامنده‌کی تألیف منظومیله مظهر توجه اولان و بالآخره ملا زیرکك حیله‌سیله کوزدن دوشه‌رك قره‌فریه

مدرسه‌لکنده ارتحال ایله‌ین « بکلی حسن » ـ که « سیدی خواجه » نامنده بر تاجرك اوغلیدر و « آهی » مخلصیله مشهوردر ـ « حسن ودل » نامنده شخصلری رمزی و موضوعی خیالی بر حکایه‌سیله نثر لساننده‌ده موقع طوتمشدر. بعض فارسی حکایه‌لرده کورلدیکی وجهله بو اثرده‌ده مثلا محبوبه‌نك آدی « حسن » عاشقنك اسمی « دل » حکمدارك اسمی « عقل » . . . اولمق کبی رمزی توسیملر کورولور .

بودورده یتیشن ونظم قسمنده داها شایع شهرت آلان استادلرکده برکزیده آثار منثوره‌لری واردر ؛ لاکن اونلری کندیلرندن بحث ایدرکن ذکر ایله‌یه‌جکز .

اسلوب نثر . — بوعصرك نثر اسلوبی ، ادبیات قدیمه‌نك لسان نثرینه اساس اولان اوصاف عمومیه‌یی عادتا متکامل و متقرر بر شکلده احتوا ایدر . طبیعی خلق ایچون یازیلان وخلقك آکلایه بیلمه‌سی ایچون چوق ساده وحتی اکثریتله ساده‌لکی بچره‌میه‌رك قبا برلسان قوللانیلان نادر اثرلر ، بوبحثك خارجنده‌در . ذاتاً بوتون ادبیات قدیمه ، خواص زمره‌سنه عائد خصوصی بر ادبیات اولمقدن قورتوله‌مامشدر .

بودورك خواصه مخصوص اولان نثری ، اسلوب نقطهٔ نظرندن ایکی قسمه تفریق اولنه‌بیلیر: برنجی قسم، تدریس وتعلیم مقصدیله یازیلان اثرلرده التزام ایدیلان نسبةً دها آچیق لساندر. بوشیوهٔ بیان اساساً برشی اوکره‌تمك غایه‌سنه معطوف اثرلر ایچون التزام ایدیلمش اولمغله برابر ، بعضاً موضوعی اعتباریله تعلیمی اولمیان حکایه و منشأت کبی اثرلرده‌ده جای قبول بولدیغی واردر . بونوع یازیلرده عباره‌لر ایکنجی قسمه نسبةً دها مفصول، دها قیصه‌در ؛ سجع وزینت الفاظه دها آز اعتنا اولنور . بوکا مقابل ربط صیغه‌لری کثرتله قوللانیلیر . « پس ، چون ، ایمدی » کبی تعلیل اداتلری اکثریتله آیری جمله‌لری بربرینه عطف ایچون استعمال اولنور . بعض عوامی حکایه‌لرده دخی بواسلوبه تصادف ایدلمکده‌در .

ایکنجی قسم اوعصرده اصل ادبی فرض ایدیلن لسان نثردر . بوندن اصل مقصود ابرازهنردن عبارت اولدیغی ایچون مقصدی ابهام آلتنده براقمقدن احتراز ایدیلمز؛ بالعکس افاده‌نه قدر مغلق ومزین اولورسه اوقدر فضله هنر وقدرت کوستریلمش اولور . متعدد فکرلری برجمله‌ده طوپلامق، هله ربط وعطفلری بربرینه باغلی ونهائی کله‌لری مسجع واکثریتله متوازن جمله پارچه‌لرنده بولوندیره‌رق مجموعنی برتك فعله ویا مسنده ارجاع

ایله‌مك بویوك بر معرفت قلمیه عد اولونور. سجع، بو نوع نثرك الك مهم بر خصیصه‌سیدر؛ حتی شكایتنامه كبی نسبةً داها صمیمی و داها منفصل یازیلمش اثرلرده بیله هیچ اولمازسه سجع مفروقه، یعنی جمله نهایتلرنده‌كی كلمه‌لرك مقفی دوشمه‌سنه اعتنا اولونور. هله سجع ربطی، یعنی عینی فعله ربط ایدیلن معطوف عباره‌لرك صوك كلمه‌لرنده‌كی قافیه، عادتا بر شریعهٔ تحریردر؛ بونك بولونماماسی لیاقت قلمیه‌نك نقصاننه، اثرك قیمتسزلكنه علامت اولور. مقدمه‌لر، مدیحه‌لر، تصویرلر بو لسان ایله یازلمق، عربی و فارسی كلمه‌لر، عباره‌لر، تركیبلر بول بول قوللانلمق قاعده حكمنده‌در.

ایشته اونجی عصرده‌كی نثر تكاملنك باشلیجه خطوطی شو ایضاحات ایله تعین ایدر.

لسان نظمك تكاملی

اونجی عصر هجری نصف اولنده نظم تكاملی، دوقوزنجی عصرده واصل اولدیغی درجه‌دن داها ایلری‌یه دوغرو حركت ایله‌مشدر. ذاتیدن دوغرودن دوغرویه اخذ فیض ایتمش اولان باقی بودورده سلطان الشعرا كسیلمش، احمد پاشا-نجاتی-ذاتی لساننك نقیصه‌لرینی اصلاح، سلاست و عذوبتنی تزیید، خیال رونقنی توسیع ایده‌رك سلیس و روان بر اسلوب نظم ابداع ایله‌مشدر. عصرك بوتون شاعرلری، اساس و اسلوب اعتباریله باقینك شیوه‌سنی قبول و تعقیب ایتدكاری جهتله، بو عصرده لسان نظم، اوزمانه قدر تورکجه كلمه‌لرك لزومسز مد و قصرلری، بر آز فضله اماله و زحافك تجویزی كبی بارز بعض ابتدائیلكلردن قورتوله‌رق آهنكلی، حتی عظمتلی بر شیوه‌یه داخل اولمشدركه بونك اقصای كمالی عصر متعاقبك ابتدالرنده نفعی ایله تجلی ایده‌جكدر.

استانبولده تأسس ایدن بو شیوه‌نك خارجنده قالمقله برابر عصرك و ادبیاتمزك حسیات صحیحه و صمیمیه مصورلكی حیثیتیله مدار افتخاری اولان یكانه شاعر ایسه، فضولیٔ بغدادیدر. بوراده اولاً فضولیدن و متعاقباً باقی ایله پیرولرندن بحث ایده‌جكز.

فضولی و آثاری

اونجی عصرك تكامل ادبیسنه التحاق ایدن فضولی، یالكز عثمانلیلرك دكل، عینی زمانده بوتون تورك ادبیاتنك و عراق خطه‌سنك مدار مفخرتی اولان بر داهیٔ شعر

وادیدر . دوقوزیوز تاریخلرنده بغداد جوارنده حله قصبه‌سنده سلیمان نامنده بر ذاتك صلبندن دنیایه‌كلن بوشاعر داهینك اصل اسمی محمددر . دها پك كوچوك یاشنده بویوك بر قابلیت كوسترن شاعر ، خواجه رحمةالله افندی نامنده بر ذاتدن درس كورمش ودورنده شایع اولان اقسام علومك كافه‌سنه جدی بر وقوف پیدا ایله‌مشدر . مشهور ملا حبیبی كندیسنه علوم ادبیه‌یی تعلیم ایتمشدر . كنجلكنده استادی رحمةالله افندینك كریمه‌سنه تعشق ایده‌رك ایلك تورکجه شعره بو عشق ایله باشلادیغی روایت اولنور . حتی بوقیزه مالك اولمق ایچون تشیع ایلدیكی‌ده مروی و فاجعهٔ كربلا حقنده روضةالشهدایی ترجمه‌ومرثیه‌لرتنظیم‌ایله‌مسی‌ده بونی‌مؤیدایسه‌ده دیواننده خلفای راشدین حقلرنده‌كی طرز بیانی تشیعی روایتنه مخالفدر . فضولی طریقت بكتاشیه‌یه منسوب اولدیغی جهتله شیعی اولمقسزین‌ده آل رسوله درین و قوتلی بر محبت اظهار ایده‌بیلیردی . ذاتاً پیغمبرك سلاله‌سنه محبت واونلره قارشی یاپیلان مظالمدن نفرت ایچون مطلقا شیعی اولمغه لزوم یوقدر . علم هیأتده و طبابتده بهرهٔ كلیه‌سی واردی . ۹۶۲ ده كربلاده وبادن ارتحال ایدن فضولی ادبیات تاریخمزك الك مستثنا ویكانه برسیماسیدر . فضولی ایراد شعره باشلادیغی زمان عراق صفویه حكومتنك تحت اداره‌سنده ایدی . حتی مشهور « بنك وباده » منظومه‌سی شاه اسماعیل صفوی نامنه یازیلمشدر . بالآخره سلطان سلیمان قانونی عراقین سفر مشهورینی اجرا ایله بغداده كلدیكی زمان فضولی «بغداد قصیده‌سی» نامیله معروف اولان وبغدادك مدحیله باشلایه‌رق :

كلدی برج اولیایه پادشاه نامدار

مصراع تاریخیسنی احتوا ایدن مشهور رائیه‌سنی حضور همایونه تقدیم ایله مظهر التفات مخصوص اولمشدر .

فضولی ، عربی ، فارسی وتورکجه پك كوزل شعرلر وجوده كتیرمش ، نثر ونظمده قدرت كلیه صاحبی برشاعردر . دیوانی كوزیاشلریله بسلنمش حزین بر عشق ایله متصوفانه ودرین برفلسفه‌یی مزج ایتمش بربدیعه‌در .

منثور برمقدمه ایله قصائد وغزلیات قسملرندن ، منثور شكایتنامه‌سیله فارسی ساقی نامه‌سندن ، مثنوی طرزنده نظم ایدیلمش بنك وباده ولیلا ومجنون حكایه‌لرندن مركب دیوانی

ایله سید حسین واعظك روضة الشهداسندن مترجم اولان «حدیقة السعدا»سی، فارسی اوله‌رق قلمه آلنمش «رند وزاهد، صحت ومرض» اسملرنده ایکی رساله‌سی، منظوم حدیث اربعینی وآیریجه برچوق فارسی اشعاری واردر.

دیوانك مقدمه‌سنده شعرك قیمت واهمیتندن، علمه احتیاجندن، شعر ایله علم آراسنده تضاد تصورینك بطلانندن وکندی هویت ادبیه‌سندن بحث ایدرو مدة العمر مملکتندن چیقمادیغنی تصریح ایله لساننده‌کی خصوصیتك معذور کوروله‌سی تمنیسنده بولونور. قصائدی درین برحساسیتدن زیاده قوتلی برمخیله‌نك، متین برمفکره‌نك وواسع برفکر عالمانه‌نك محصوللریدر. غزلیاتی ایسه بالعکس آغلایان وایکله‌ین برعشقك ترجمان تأثراتی عداولنمغه لایقدر.

دیوان مقدمه‌سی، شکایتنامه وحدیقة السعدا فضولی‌یی نثر استادلریمز آراسنده‌ده مهم برموقعه مظهر ایله‌مشدر. عصرك تلقیاتنه کوره اك استادانه وماهرانه نثرلر آراسنده تعداد ایدیله‌بیلن بواثرلر بوکون بیله بوسبوتون قیمتسز عد ایدیله‌مز. هله شکایتنامه — که زوائد اوقافدن تخصیص ایدیلن دوقوز آقچه‌نك تحصیلنه امکان بولونه‌ماماسندن شکایت طریقیله نشانجی محمد پاشایه یازیلمش برنامه‌در — برنفیسهٔ قلمیه‌در.

بنك وباده، آفیون ایله شراب آراسنده تفوق ورجحان داعیه‌سیله برمناظره تصویرینی مصور برمثنوی‌در.

فضولینك اصل نامنی ابد قرین ایدن انفس آثاری ایسه مشهور «لیلا و مجنون» یدر: عربده قدیمدن بری معروف اولان قیس عامرینك حکایهٔ عشقی عربی وفارسی شاعرلرك النده محروم وصلت افلاطونی برعشقك اذواق مؤلمه‌سی ایچون یوکسك برتمثال شاعرانه کسیلمشدی. باشده نظامئ کنجوی اولمق اوزره برچوق شعرای ایران طرفندن نظم ایدیلن بوحکایه‌یی فضولی یکیدن تورکجه اوله‌رق قلمه آلمشدر. بنی عامر قبیله‌سندن قیسك طفولیت ومکتب ارقداشی اولان لیلایه عشقنی، لیلا مکتبدن آلندقدن صوکرا سرکردانلغه دوشمه‌سنی و پدرینك قیزی طلبی اوزرینه مرض جنندن خلاصی شرط ایدیله‌رك بوکا امکان بولونامامسنی، معصومانه وعاشقانه جننك صحرالرده‌کی مناقب حزینه‌سنی، کعبه‌ده خلاص یرینه تزاید بلا دعاسنده بولونوشنی، صحرالرده وحوش

وطيور ايله الفتی ، كبار عربدن ابن سلامك ليلايه مفتونيتيله طالب ازدواج اولماسی ، قهرمان نوفلك مجنونی بر مراد ايتمك قصديله باشلاديغی وغاده سنجاقداری اولان مجنونك دعاسيله بنی عامر اردوسنك انهزامدن مصونيتی وبونك اوزرينه نوفلك عندالظفر ليلا دعواسندن نكولی ، ليلانك ابن سلامه تزويجيله بر بری طرفندن مسحوريتی ادعا ايده‌رك زوجنی كنديسنه تقربدن منع واغفالی ، وفادار زيد طرفندن عاشق وعاشقه آراسنده مكاتبه‌يه دلالت وقوعی ، ابن سلامك ارتحالندن صوكره مجنونك ليلايی طانيه‌ميه‌جق قدر استغراقيله ليلانك ومؤخراً مجنونك رحلتلرینی وزيدك اونلری رؤياده جنت اعلاده فردوس نشين كورمسنی مصوراولان بواثر ، كرك روحی وكرك اسلوبی اعتباريله فضولينك شواهددهاسی آراسنده الك پارلاق بر موقع اشغال ايدر . « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده اولان وجابجا غزللر ، مربعلر ، مخمسلرله تزيين ايديلن « ليلا ومجنون » أبد زنده بر اثر انفسدر . ألمده‌كی شعريتی ، هجرانده‌كی علويت عشقی بوقدر درين بر قوتله تصويره موفقيت ، جداً امثالی اندر بولونور بر قدرت وحساسيت شاعرانه‌نك برهانيدر .

خلاصه فضولی نثرده ، نظمده يكانه بر شاعر ممتازدر . دورنده پايتخت سلطنتدن اوراق ولسانی اعتباريله استانبول شيوه‌سندن متباعد اولمسی حسبيله لياقتی نسبتنده جلب دقت ايده‌مه‌مش وحتی قلاسيك سرای شعری واديسنده عموميتله بويوك استادلر صيراسنه دخال اولونمامش ايسه‌ده تجدد ادبی دورنده الك بويوكلك تقديراته مظهر اولمش و — نديم ايله برابر — طرز قديم ادبياتمزك يكانه مستثنالری صيراسنده صاييلمشدر . فضولی ادبيات قديمه‌مزك آغلايان و نديم كولن ايكی سيمای شعر آشناسيدر . باشدن باشه شايان انتخاب اولان ديوان اشعاری ومنثور ومنظوم كافهٔ آثاری قدرت شاعرانه‌سنك تأثيرزمان ايله زوالدن مصون اولديغنه دليلدر . توحيد ونعت يولنده‌كی دينی شعرلری ومرثيه‌لری كرك فضيلت علميه‌وكرك حسيات موحدانه‌سنك پك صنعتكارانه برهانلريدر . ديوانك ابتداسنده‌كی :

هوا غرايش كلزاره اولدی چهره كشا ‌ بهار كلشنه كيديردی حلهٔ خضرا

مطلعلی توحيدی ايله :

زهی ذاتك نهان واول نهاندن ماسوا پيدا ‌ بحار صنعكه امواج پيدا قعرنا پيدا

مطلعلی ديكر توحيدی ومشهور :

صاچه‌ای کوزاشکدن کوکلده‌کی اودلاره صو کیم بودکاوطوتوشان اودلاره قیلماز چاره صو

مطلعلی نعت شریفی ومدح پیغمبریده سویلدیکی :

ای اولان معراج برهان علوشان سکا یره اینمش کوکدن استقبال ایچون قرآن سکا
ماه‌نومیدر بو یا ایتدکده عزم آسمان قالدیروب پارماق کتیرمش آسمان ایمان سکا

بیتلرینی حاوی غزلی و :

وصلك بکا حیات ویریر فرقتك ممات سبحان خالق خلق الموت والحیات

مطلعلی ملمعی کبی غزلیاتی ولیلاومجنونده‌کی توحید ونعت ومعراجیه‌سی ایله حدیقة السعداده‌کی مشهور ترجیع بند طرزنده‌کی مرثیه‌سی بوطرزده‌کی یازیلرینك بداعت و نفاستنه کوزه‌ل بر دلیل اولور .

مدحیه طرزنده‌کی قصائدنده فضولی ، کریزکاهلرده وتغزللرده پك انجه برمصورویك حساس وهوس پرور برعاشقدر . اصل مدح قسملرنده‌ده قوتلی برمفکره و واسع برمخیله ایله احراز موفقیت ایدر . بونلر آراسنده بالاده ذکری کچن بغداد قصیده‌سی اك مشهوریدر . لیلا ومجنونه علاوه ایدیلن غزللر ، اصل دیوانده‌کی غزلیاتدن دها طاتلی بر حساسیت عاشقانه ایله متمایزدر . مسدس ، مخمس ، مربع طرزنده‌کی شعرلرینك بعضیلرنده درین بر حکمت متصوفانه ، بعضیلرنده هوسپرورانه وعاشقانه برادای شاعرانه واردر .

باقی

فاتح جامعی مؤذنلرندن برینك مخدومی اولان باقینك اصل اسمی « محمود » در . فقیر بر عائله‌نك أولادی اولدیغندن پدرینك منسوب اولدیغی محیط معرفته رغماً واسع بر تحصیل اجراسنه قدرتیاب اوله‌میه‌رق سراج چراقلغیله تأمین معیشت اضطرارنده قالمش ایسه‌ده علمادن مشهور قارامانی محمد افندینك نظر دقتی جلب ایده‌رك اونك حمایه‌سیله یکیدن طریق تحصیله کیرمش و مشارالیهدن تحصیل کمال ایله ابوالسعود افندیدن اخذ ملازمت ایله‌مشدر . باقی مخلصی وعبدالباقی افندی عنوانیله طریق علمی‌یه کیرن شاعر ،

ار زمانلر رمل دکاننده کوشه نشین اولان مشهور ذاتی ایله معارفه پیدا ایده‌رك حلقهٔ تفیضنه داخل اولمش، شعرلری، معلوماتی ایله نظر دقت وتوجهی جلب ایده‌رك آز زمانده ترقی ایله‌مشدر. استانبول قاضیلغنده، روم ایلی وآناطولی قاضی عسکرلکنده بولونمش وشیخ الاسلام بوستان زاده محمد افندی وصنع‌الله افندی ایله رقابت ایتمشدر. بر آرالق مشیخته نصبی بیله موضوع بحث اولمشدی.

(۹۳۳) ده تولد ایتمش اولان باقی اوزون وشرفلی بر عمردن صوکرا (۱۰۰۸) تاریخنده وفات ایده‌رك شیخ الاسلام صنع‌الله افندینك امامت ایله‌دیکی بر جماعت کبری ایله نمازی بعدالادا ادرنه قاپیسی خارجنه دفن ایدلمشدر. جنازه نمازی متعاقب صنع‌الله افندی باقینك:

قدریکی سنك مصلاده بیلوب ای باقی
دوروب ال قاوشوره‌لر قارشوکه یاران صف صف

بیتنی اوقومقدن کندینی آلامامشدی.

باقی، سلطان سلیمان قانونی دورینك، زمانك عظمت وحسیات منکشفه‌سی ایله متناسب پارلاق بر شاعریدر. قانونی، سلیم ثانی، مراد ثالث ومحمد ثالث دورلرینی ادراك ایده‌رك بوتون اونجی قرن هجری‌یی عظمت وشهرت شاعرانه‌سیله دولدورمش وعصرك بوتون شعراسی طرفندن مقتدابه طانیله‌رق رجحان وتقدمی اعتراف ودورك (سلطان الشعرا)سی اعتبار اولنمشدر.

لسان نظمه ویردیکی رونق وسلاست اثرلرینی طرز قدیمك الك قلاسیك نمونه‌لری حالنه کتیردیکی جهتله باقی اونجی عصرده‌کی تکاملك باشلیجه بر عاملی عد اولونور.

سلطان مراد ثالث دورنده «نامی» اسمنده برشاعرك اسکی بر مجموعه‌ده بولنان بر غزلنی باقی‌یه عطف واسناد ایدن دشمنلری غزلك:

غنا صدرنده‌کی مغرور وتنآسوده سروردن
فنا بزمنده خواب آلوده اولان مستانه‌مز یکدر

بیتنی مراد ثالث ایله پدرینه تعریض معناسنه حمل ایله باقینك نفینه اراده استحصال ایتمشلرسه‌ده باقی برائت ذمتنی اثبات ایله تخلیص کریبانه موفق اولمشدر.

شیخ‌الاسلام بوستان زاده محمد افندی‌ده بر آرالق :

سنی یوسفله کوزللکده صوراراسه‌لر اگر یوسفی کورمه‌دم اما سنی رعنا بیلیرم

بیتندن دولایی باقی‌یی تکفیره قالقیشمش و :

میخانه‌لربیت‌الحرام ، پیرمغان شیخ‌الحرم

مصراعی‌ده دلائل کفر میانه الحاق ایله‌مش ایسه‌ده باقی بوندن‌ده یاقه‌سنی قورتارمشدر.
باقینك دیوانی قصائد وغزلیاتدن مرکبدر. کرك قصیده‌ده وکرك بالخاصه معروف ومتمایز بولندیغی غزل ومرثیه‌ده باقی دورینك وعصرینك جداً استادیدر. ایران تقلیدی ادبیات وادیسنده کندیسنه کلنجه‌یه قدر محیط عثمانیده یتیشن بوتون مشاهیرشعرا وادبایه بو نقطهٔ نظردن تقدمی واردر. قصیده‌لری آراسنده :

خط مشك فامکله ای غنچهٔ تر شکردر او لبلر ممسکه مکرر

مطلعیله باشلایه‌رق :

مکر چین زلفکده پنهان اولوبدر غبار در شهریار مظفر

بیتیله کریزکاه بولوب سلطان سلیمانك مدحنه انتقال ایدن رائیه‌سیله علی پاشا مدحنده‌کی :

روحبخش اولدی مسیحاصفت انفاس بهار
آچدیلر دیده‌لرین خواب عدمدن ازهار

مطلعلی بهاریه‌سی پك مشهوردر .

عالم حیات نو بولور جانلر باغشلار دمبدم
انفاس روح اللهدر کویا نسیم صبح دم

مطلعلی قصیده پاره‌سی نفعینك مشهور(اسدی نسیم نوبهار) قصیده‌سنه مدار تنظیر اولمشدر.
باقی قصائدنده واسع بر مخیله، شاعرانه بر مفکره کوسترمش وتصوراتی ایله لسانی آراسنده اساسلی وکوزه‌ل بر تناسب محافظه ایده‌بیلمشدر .

سلطان سلیمان قانونی‌ایله مهرماه سلطان ایچون ترکیب بند طرزنده یازدیغی ایکی مرثیه‌ده پك مشهوردر . بونلر وهله سلطان سلیمان مرثیه‌سی باقی‌نك انفس آثاری عد ایدیله بیلیر :

ای پای بند دامگه قید نام وننك   تاکی هوای مشغلهٔ دهر بی درنك

بیتیله باشلایان قانونی مرثیه‌سی عصرلرجه مرثیه‌ده بوتون ادبایه مشق تقلید اولمش وبالکه‌ده حالا نفوذینی غائب ایتمه‌مشدر.

غزلیاته کلنجه باقی خاصةً بونوعده یوکسك بر موقع احرازایتمش وندیم کبی اخلاف برکزیده‌سنه:

نفعی وادیٔ قصائدده سخن پردازدر   اولاماز اما غزلده باقی ویحیی کبی

دیدیرتمشدر. غزللرنده رندانه وعاشقانه پارچه‌لر، ظریف وماهرانه حکمیات، استادانه صنایع کوزه چارپار. بعض سوزلری عادتا ضرب مثل حکمنی آلمشدر.

باطل همیشه باطل و بیهوده‌در ولی   مشکل بودرکه صورت حقدن ظهور ایدر

§ درونك پر معارف، همنشینك مرد عارف قیل   آچلمااُی یوزی کل شخص نادانه کتاب آسا

§ باش اکمه‌یزادانی‌یه دنیای دون ایچون   اللهه‌در توکلمز، اعتمادمز

بز متکای زرکش جاهه دایانمایز   حقك کمال لطفنه‌در استنادمز

منت خدایه دولت دنیا فنا بولور   باقی قالیر صحیفهٔ عالمده آدیمز.

کبی سوزلری فکر حکیمانه‌سنك برهانلری عد اولونابیلیر.

خلاصه باقی کندیسنه تقدم ایدنلرك اوصافنی نفسنده جمع وانلری برقات دها اکمال ایله ادبیاتمزده مشق تقلید اوله‌جق بر شکل بدیعی احداثنه موفق اولان وبو اعتبار ایله «مجدد نخستین» لقبنه احرازلیاقت ایدن بر استاد شعردر.

خیالی

اصل اسمی محمد اولان خیالی اوتنجی عصرك ایلك دوره‌لرنده «واردار یکیجه» سنده تولد ایتمش و:

ای خیالی چارده ساله دخی برطفل ایکن   طبع موزونمله اولدم شیمدی سلمان زمان

بیتندن آکلاشیلدیغی وجهله دها اون درت یاشنده ایراد شعره باشلامشدر. او دور

شاعرلرندن خيالينك همشهريلري اولان « حيرتى » و « اصولى » كنديسنه ايلك شاعرلك هوسلريني ويرمش وبر آرالق يكيجه‌يه اوغرايان بكتاشى بابالرندن «بابا على مست عجمى» كنديسنى هنوز پك كنج ياشنده ايكن رفاقتنه آله‌رق استانبوله كتيرمشدر . « صارى كرز » لقبيله معروف اولان استانبول قاضيسى قره‌سيلى نورالدين افندى كنديسنى بكتاشيلر آراسندن قورتاره‌رق حمايه‌سنه آلمشدر . دفتردار «اسكندر چلبى» ايله صدراعظم ابراهيم پاشايه وبالذات سلطان سليمانه تقديم ايتديكى قصيده‌لر كنديسنه جلب التفات ايتمش ومصاحب شهريارى تعيين اولونمشدر . شاعر يحيى بكله آرالرنده درين بر مناقشه ورقابت حكم سوريوردى. وان سفرينه كيديلديكى صراده ركاب همايونده بولونان يحيى‌نك ذات شاهانه‌يه تقديم ايتديكى بر قصيده‌سنده :

بكا اولايدى خياليه اولان رغبتلر
حق بيلير سحر حلال ايلر ايدم شعرترى
نه روادر بوكه سايه‌م كبى آلتمده ايكن
كون كبى بر ايشيغك اوست يانم اوله يرى
بن شجاعت قيليجى‌يم او ايشيقلر ناجاغى
بن صاواش كونى چرى‌يم او همان جرده‌جرى

كبى متجاوزانه بيتلرله خيالى‌يى هجو وتزييف ايده‌رك مقابله‌يه مستحق اولمش ايكن خيالى طبيعتنك مجادله‌دن مجتنب بولونمسى يوزندن :

جفا طاشين نه غم آتسه خيالى ساكه آلچاقلر
بلاغت ميوه‌سين حاصل ايدن نخل هنرسك سن

طرزنده مدافعه ايله مشدر. پك قلندرمشرب وقيدسز بر آدم اولديغندن اشعارينى تنظيم وترتيب ايتمه‌مش، ديوانى مفتونلرندن « شيخ زاده على چلبى » اسمنده برذاتك سوق مراق ايله تنظيم ايتديكى مجموعه‌دن اقتباس ايديلمشدر. (٩٦٤) ده وفات ايده‌رك درنه‌ده دفن اولونمشدر.

خيالينك ديوانى مطبوع دكلدر. عاشق چلبى كندى اصرار وابراميله بر آرالق مثنوى يازمغه ميل ايده‌رك «بحر خفيفدن ايكى يوز بيت قدر» قلمه آلديغنى، فقط بو ابياتك غائب اولديغنى ذكر ايدر. ديوانده موجود قصائد وغزليات خيالينك معاصرلرنجه طانمش قيمت ادبيه‌سنه دلالت ايچون پك ضعيف قاليور. فقط لطيفى وخصوصيله خيالينك يكرمى سنه‌لك

دوستی ومحرم اسراری اولان عاشق چلبی آثارینک قیمت ومرغوبیتنده متفقدرلر . عصرینک اك ایلری کلن شاعرلرندن یحیی بکك رقابتی‌ده کندیسنک او رقابته لایق بر اهمیتی حائز اولدیغنه دلالت ایتمکده‌در .

جهان آرا جهان‌ایچنده‌در آرایی بیلمزلر   شوماهیلرکه دریاایچره‌در دریایی بیلمزلر
§ عشق بر شمع الهی‌در بنم پروانه‌سی   شوق بر زنجیردر کوکلم اونك دیوانه‌سی

مطلعلری و :

قدیمی آشنالردن کوروب بیکانه‌لك رسمن   وفا امیدینه بیکانه‌لرله آشنا اولدم
§ نه‌مهرندن‌صفا کسب‌ایت‌نه ماهندن‌سعادت‌اوم   صاقین‌آلدانمابودهرهایکی‌یوزلو‌منافقدر

بیتلری و :

بر شیمی وار جهانده‌که مخلوق حق دکل
§ تاجده نیلر شرف دولت سرداره‌در
§ مال‌دنیادن نه آلدی کیتدی وارقارونه صور

مصراعلری ضرب مثل قدرت وتأثیرینی قازانمشدر .

تنلره روح مقدس عشق‌پاککدر سنك   دولت بیدار چشم خوابناککدر سنك
کوتورر قوینده برسنك سیاهن کوپکك   وادئ عشق‌ایچره کعبه‌سینه‌چاککدرسنك
§ تجلی ایله‌دی سنده جمال صبح یزدانی   ولی آینه کبی اول صفتدن بیخبرسك سن

کبی عارفانه ومتصوفانه ،

پرده کرك خیالی یوزك سایه‌وش سنك   باشك ایروسه کوکلره مانند آفتاب

طرزنده متواضعانه ،

پایمال‌ایتمه بزی خوار کوروب ای غافل   مور ایکن مار اولورز مارایکن‌اژدرهاز

یولنده متجلدانه ونهایت ،

دلا مجنون صفت عریان عشق اول پیرهندن کچ
بلا میدانك کرچك شهیدیسه‌ك کفندن کچ
§ یار ایله همصحبت اول جسمکده جانك دویماسون
حالت عشقی حکایت قیل زبانك دویماسون
§ آنی خوش طوت غریبکدر افندم ایشته بز کیتدك
کوکل دیرلر سرکویکده بر دیوانه‌مز قالدی

بيتلری نبی عاشقانه پارچه‌لری جالب دقتدر . قصیده‌لرنده دها زیاده باقی‌یه تمایل کوسترن خیالی :

تیرك آتدك قالدی پیکانی دل مجروحده
دوستم انجیتمه کیم دیرلر اوغورلر یاره‌صو

بیتنی حاوی منظومه کبی لفظاً ومعناً فضولی‌یی تنظیره تمایل کوسترن یازیلردن‌ده بالکلیه آزاده دکلدر .

یحیی بك

طاشلیجه‌لی بر آرناوود عائله‌سنك اولادی اولان یحیی بك، دیوشیرمه افرادی میاننده عسکره آلینه‌رق یایا باشیلغه قدر ترقی ایتمش، قلیجی وقلمیله شهرت قازانه‌رق بالآخره تبدیل طریق ایله سلطان بایزید ولی اوقافی متولیلکنی احراز ایله‌مشدر. خیالینك باشلیجه رقیبی اولان یحیی بك، شیخ الاسلام ابن کمال احمد شمس الدین افندی‌یه انتساب ایله هویتنی طانیتمغه موفق اولمش ایدی. بر آرالق حجه کیده‌رك بووسیله ایله سوریه، فلسطین وحجاز حوالیسنی کزمشدی . عراق سفرلرنده‌ده اردو ایله بولونمشدر .

قانونی شهزاده‌لرندن مصطفی سلطانه منتسب اولوب ارکلیده مشارالیهك شهادت فجیعه‌سی اوزرینه پك حزین ومؤثر بر مرثیه سویله‌مشدر. صدراعظم رستم پاشا بوندن دولایی شاعری تجزیه ایتدیرمك ایسته‌مش ایسه‌ده وقعه‌نك تولید ایله‌یکی سوء تأثیری آرتدیرمامق ایچون بوندن صرف نظر اولونمشدی . معهذا بوندن صوکره سرای محافلنده اولکی اعتباری بولامادیغی جهتله مملکتنه چکیله‌رك ٩٩٠ ده وفات ایتمشدر . مرقدی لوزیجه‌ده ایمش .

یحیی بکك اك بویوك شهرتی مرثیه‌سیله خمسه‌سندن ایلری کلیر. قصائد وغزلیاتی آراسنده، ابن کماله واسطهٔ انتسابی اولان :

فضل ایله رومده بردانه‌در اول مهر کمال   ماهرولر یاناغنده نته کیم دانهٔ خال

مطلعلی قصیده کبی،

بیمارم ای اجل بو کیجه بکله یانم آل   روز فراق دلبری کوسترمه جانم آل

§ امید وصلت ایتمزدم وصاله احتمال اولسه بکامقصود اولور هر قدر برامر محال اولسه

§ قوآه وزاری دینك عاشق دل افکاره ایکیـلده‌مه دیمکه بکسزه‌مزمی بیماره

مطلعلی غزللر کبی کوزل پارچه‌لر واردر. خیالی ایله رقابتی ـ بالاده اشارت ایدیلدیکی کبی ـ هجو طریقنه سلوکنی استلزام ایله‌مشدر.

مصطفی سلطان مرثیه‌سی، هربری اون مصراع ایله برترکیبخانه بیتندن مرکب یدی بنددن عبارتدر. بندلرك بوتون مصراعلری عینی قافیه‌ده‌در.

مدد مدد بوجهانك ییقیلدی بریانی اجل جلالیلری آلدی مصطفی خانی

طولوندی مهرجمالی بوزولدی ارکانی وباله قویدیلر آل ایله آل عثمانی

بیتلریله باشلایان بومرثیه‌ده یحیی بك شهزاده‌نك قاتللرینه قارشی اولان حسیاتی:

کتوردی آرقه‌سنی ییره زال دور زمان وجودینه ستم رستم ایله ایردی زیان

دوکولدی کوزیاشی بیلدیزلری چوغالدی فغان دم مماتی قیامت کوننده اولدی نشان

... وجود ایلمینه آقین صالدی آقدی اشك روان ایا سریر سعادتده پادشاه زمان

او جان عالمیان اولدی خاك ایله یکسان دیری قاله نه‌روادر فساد ایدن شیطان

نسیم صبح کبی یرده قویمه آهمزی

حقارت ایلدیلر نسل پادشاهمزی

کبی صمیمی حسیاته ترجمان اولان آتشین بیتلرله افاده ایتمشدر.

خمسهٔ یحیی. — یحیی بکك «خمسه» سی شو اثرلردن مرکبدر: یوسف وزلیخا، شاه وکدا، کلشن راز، کنجینهٔ راز، اصولنامه. بونلردن ایلك ایکیسی مطبوعدر.

«یوسف وزلیخا»، مشهور اولان حضرت یوسف حکایه‌سنك تکرارندن عبارتدر. یحیی بك بوحکایه‌یی «مفاعیلن مفاعیلن فعولن» وزنیله یکیدن یازمشدر. قدما آراسنده بونوع حکایه‌لرك موضوعلری ذاتاً محدود ومعیندر. بونك ایچون عینی موضوعك تکرارنده

بأس كورولمز . اصل موفقيت ، او موضوعى او زمانه قدر يازانلردن دها ماهرانه ، دها صنعتكارانه برصورتده افاده ايده‌بيلمكده‌در. يحيى بكدن اول متعدد « يوسف وزليخا » حكايه‌لرى يازلديغى حالده يحيى بكك اثرينك مرغوبيتى ـ حمدالله حمدى بردرجه‌يه قدر مستثنا اوله‌رق ـ ديكرلرينه افاده‌جه تفوقندن ايلرى كلير .

«شاه وكدا» كندى سركذشت عاشقانه‌سنى مبين اوله‌رق « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده يازلمش برمثنويدر . بونك مقدمه‌سنده استانبول شهرينك وصفنه متعلق كوزه‌ل بر پارچه واردركه تاجى زاده جعفر چلبينك «هوسنامه» سنده‌كى استانبول توصيفنه بحق تفوق أيله‌مشدر .

« كلشن راز » و « كنجينهٔ راز » افكار متصوفانه‌يى نقل ايدن نصايح وحكاياتى جامع و «فعلاتن فعلاتن فعلن» وزنيله موزوندرلر. لطيفى تذكره‌سنده برده « نازونياز » نامنده براثرندن بحث اولونور؛ لطيفينك «خمسه وبلكه‌ده سبعه صاحبى » ديمسى اعتباريله آيرى بر اثر اولمسى محتمل اولان بو منظومه‌يه شيمدى‌يه قدر تصادف ايديله‌مه‌مشدر . معهذا بواسمك برسجع خاطرى ايچون علاوه‌سى احتمالى‌ده واردر .

«اصولنامه» ، «فعولن فعولن فعولن فعول» وزننده اون‌مقام اوزرينه مرتب براثردركه هر مقامى بر چوق تحف فقره‌لر وعبرت آميز موعظه‌لر ونصيحتلر وقصه‌لرله مالامالدر .

يوسف وزليخادن مثال :

ياتوركن آناسى مدفون ومستور … اويور صانوردى اول سرچشمهٔ نور
نهال كل كبى بوينن بورازدى … فغـان ايله آناسينى آراردى
بنفشـه كبى حزن ايله دورووردى … كل رخسارينى شبنم بورووردى
بو ماتمدن آكا كلدى ملامت … كولوب اوينامه‌دن قيلدى فراغت
قساوتدن سياه ايتدى لباسن … كمان ابروسى طوتدى قاره ياسن
كزردى كون كبى خانه بخانه … آناسندن صورازدى بر نشانه
قونوقلارلردى اول يار بنامى … طعـام اوستنده بو ايدى كلامى :
آنام ايله اوطوروب بر مكانده … بيله يردك طعـامى هر زمانده
آنامز بيلسـه‌م آنى قانده صالدى … نه حال اولدى نه‌خوش اكلندى قالدى
نى يانندن آييرمازدى قطعا … بو كون يارىبى قنده كيتدى تنها
§ آكا ويرمشدى حق برخوب دختر … ملك منظر پرى‌پيكر قمرفر

دوغوب مغربده اول شمس سعادت / جهانه صالدی مهردن حرارت
نسبده کون کبی اعلا و اولا / حسبده بی نظیر آدی ذلیخا
بلند اولدقجه قدینک نهالی / منور اولدی خورشید جمالی
وجود پاکی جاندن آفریده / سراسر نور ایدی مانند دیده
کوزی قاشی قاره وچهرهسی آق / تنی بلور کبی آق وبراق
بویی شمشاد جنتدن نمونه / مشابه قاشلری نون نکونه

« شاه وکدا » دن مثال :

سابقا بر مهندس دانا / اوردی سوز قصرینه بو رسمه بنا
که بو فانی جهانده وار بر شهر / قدر و عنوان ایله فریدالدهر
آدی قسطنطینیه در آنک / تختیدر شاه آل عثمانک
شوکت ایله سواد اعظمدر / مردم عین روی عالمدر
کیردی بحر ایچینه او شهر اما / دیزینه چیقمادی آنک دریا
ایکی بحر ایلهمش او شهری پناه / بری بحر سفید وبیری سیاه

« سواد قلعهٔ قسطنطینیه »

اصولنامهدن مثال :

بر اعمی کشی ناظر مال اولور / ایشی مال شاهیده اهمال اولور
قوشارلر آکا قاضینک بیرینی / که تفتیش ایده ظلم و تقصیرینی
بوقاضی دخی آکلاماز خیر و شر / ایکی قولاغی صاغیر ایمش مکر
ایدر قاضی بو ناظر ایله نزاع / اوتورانه ، دوزانه ویریر صداع
صدای بلند ایله بر اهل حال / دیمش قاضییه : هی نه لازم جدال
نزاع ایتمهییک امتزاج ایلهییک / بودرد نهانه علاج ایلهییک
قیاس ایلهمزلر سزی سائره / یاراشیر صاغیر قاضی کور ناظره

« لطیفه »

اوننجی قرن هجری نصف اولنده

ادبی تکاملمزک انکشافی

باقی ایله ادبیاتمزده بر تکامل مکتبی آچیلمش اولیور . ایلك بر بچق عصرده ادبیات فارسیه‌نك باشلیجه نوعلرینی وعمده‌لرینی اقتباس وامتصاص ایدن ادبیاتمز ، احمد پاشا ، نجاتی ، حمدی ، ذاتی کبی بویوك شاعرلرك همتلریله شکل وروحجه ترقی‌یه باشلادقدن صوکره ، اوننجی عصرده واضح ومعین بر قیافته بورونمکه باشلایور . باقی ایله ادبی نوعلرك هر بری و اونلره مخصوص اشکال وقواعد تقرر ایتمشدر . اوزمانه قدر یالکز شعرای ایرانك اثرلرینی آلوب نقل ایدن شاعرلریمز ، بوندن صوکرا بالذات کندی استادلریمزك یازیلرنده‌ده بر رهنما بولمغه باشلامشلردرکه بوحال ، ادبیاتمزده قلاسیك بر جریانه اساس اوله‌جق مکمل نمونه‌لری تولید ایتمش عد اولونه‌بیلیر .

ذاتینك دوغرودن دوغرویه پرورده‌سی صایله‌بیلان باقی بو مکتبك رئیسی عد اولونمقله برابر ، بو نصف عصر ایچنده یتیشن یوزلرجه شاعرده واردرکه بعضلری ذاتی ایله باقی‌یی بربرینه وصل ایدن وبعضلری باقی مکتبنك طرزینی ادامه وتوسیع ایله‌ین قابلیتلریله ادبیات تاریخمزده بر موقع طوتمشلردر .

نثرك تکامنه عائد اولان بحثده ذکر ایدیلن « تاجی زاده جعفر چلبی » « هوسنامه » سیله و « آهی » اکمال ایده‌مدیکی « حکایت شیرین وپرویز وروایت کلکون وشبدیز » یله بو میانه‌داخل اولدقلری کبی ، ذاتی ایله رقیب اولان ودیوانندن باشقه « عشرتنامه » اسمنده‌ده بر کتابی موجود بولونان « روانی » ـ که اشعارنده بالخاصه عیش وعشرته دائر مضمونلریله شهرت آلمشدر ـ ، یانیق وعاشقانه شعرلریله شهرت قازانان « شمعی » ، « دلی برادر » لقبیله مشهور اولان وپرده‌بیرونانه شعرلری وهزلیاتیله معروف بولونان « غزالی » ، « هما وهمایون » و « کل وبلبل » ناظمی « فضلی » ، ابراهیم پاشا امریله اعدام ایدیلن « فغانی » ، منثور « شرف الانسان » و « حسن ودل » ، منظوم « کوی وچوکان » ، « ابسال وسلامان » ، « فرهادنامه » و « عبرتنما » صاحبی مشهور « لامعی » ، قصیده طرزی

استادلرندن صاییلان « مسیحی » ، لغز و معما طرزینه وجود ویرن ادرنه‌لی « امری » بونلرك باشلیجه‌لری اوله‌رق تعداد ایدیله‌بیلیر .

کرك بوشاعرلر وکرك عینی یولده اثرلریله اسملری تذکره‌لری دولدوران یوزلرجه شعرا ، هپ « باقی » طرزینك معقبلری حکمنده‌در . بونکله برابر باقی‌یی ماضیسندن آیریلمش بوس بوتون یکی برادبی مسلك صاحبی عد ایتمه‌ملیدر . تابع اولدقلری اساسلر اعتباریله باقی ایله اسلافی آراسنده هیچ برفرق مشاهده ایدیله‌مز . باقی‌یه « مجدد نخستین » دیدیرتن کیفیت ، قصائدنده دها زیاده جامعه‌لی ، احاطه‌لی ، قاعده‌جی وغزلیاتنده دها فضله سلیس وحساس بولونمقدن واسلوبجه کنیش برتکامل آدیمی آته‌رق لسانی چوق دوزکون ، چوق آهنکلی ، چوق منتظم برحاله قویمش ، اشعارینه ظریف صنعتلر ، سویملی شیوه‌لرله آب وتاب ویرمش اولمقدن عبارتدر .

دیوان وادیسنده باقی‌یه عطف ایدیلان عینی تکامل ، مثنوی یولنده‌ده یحیی بکه اضافتله سویله‌نه‌بیلیر : فی‌الحقیقه حمدیدن یحیی بکه قدرخمسه طرزی‌ده عینی تکاملی کچیره‌رك اساسجه ، روحجه برتبدله معروض قالمقسزین شکلاً ایجه انتظام و ظرافت کسب ایله‌مشدر .

لسانك برطرفدن بر چوق عربی وفارسی کلمه‌لری ، ترکیبلری ، مرکب صفتلری ، شیوه‌لری کندینه مال ایتمك صورتیله کنیشله‌مه‌سی ، دیکرطرفدن کندی کلمه‌لرینی عروض وزننه اویدورمسی وتحملشکن مد وقصرلر یاپمقسزین شعرلرده یوروك ومؤثر بر آهنك تأمین ایده‌بیلمه‌سی ، شعرك انواع واشکالی عادتا معین برتصنیف داخلنده تعمم ایله‌مسی ، شاعرلکی دها جاذبه‌لی برهویته صوقدیغی کبی ، حکمدارلردن باشلایه‌رق بوتون کبار واعاظمك فوق‌العاده رغبت و تشویقی‌ده بویوله اولان میلی بحق آرتدیردیغی جهتله ، بونصف عصرده ادبی تکاملمز ، سیاسی شعشعه‌مز قدر پارلاق کورونمکده‌در .

عصرك نصف اخیری ، بوتکاملی آنجق ادامه ایله اکتفا ایله‌مشدر .

بشنجی فصل

اوتجی عصر هجری نصف اخیری ادبیاتی

عمومی بر نظر

اوتجی قرن هجرینك ایكنجی نصفی (۹۷۴-۱۰۱۲) ، سلطان سلیم ثانی ، مراد ثالث و محمد ثالث دورلرینی احتوا ایدر. قانونی دورنده ، فاتح و یاووز كبی معین بر پروغرامه تابع اولمامقله برابر ، ظاهراً پك مشعشع و بوتون ادوار سابقه‌یه مرجح كورونن فتوحات و موفقیات ایله اقبالك اك یوكسك مرتبه‌سنه یوكسه‌لمش عد ایدیلن عثمانلی محیطی ، آرتق ظاهری شعشعه ایچنده مستتر اولان انحطاط آثارینی كوچوك اماره‌لرله كوسترمكه بو دورده باشلامشدر . صوقوللی محمد پاشانك ظواهری محافظه ایدن اداره‌سنه رغماً سلیم ثانینك مستانه تمایلاتی ، مراد ثالثك ابتلای شهواتی ، محمد ثالثك نقصانی موازنه‌سی ، نه خلقدن نه ده تاریخدن كیزلی قاله‌بیلدی . یكیچری اوجاغی ، ذاتاً بچق تپه وقعه‌سندن بری ایچین ایچین بسله‌دیكی ، فاتحه قرەمان سفرندن عودتده بروسه‌ده اوكنده ، بایزید ثانی‌یه جلوسنده و خلعنده كوستردیكی طاشقینلغی سلیم ثانی‌یه دها استانبوله كیره‌ركن تكرارلادی و اكری میدان حربنده پادشاهنی و اوتاغنی براقه‌رق قاچمقله افلاس عسكریسنی امضا ایتدی . سرای خاصكی خرم قادینلره ، مهرماه سلطانلره رحمت اوقوتان نور بانو و صفیه سلطانلرك مداخلاتیله استقلالنی النده قاچیردی . یالكز باب عالی بر مدتجك دها وقارینی محافظه‌یه مقتدر اولدی . بو سایه‌ده شرقده ، غربده ، قاراده ، دكیزده هنوز تورك مظفریتی مختل اولمامشدی . بونكله برابر ، آرتق بوتون اجتماعی محیطده بر تبدل ، بر تجدد احتیاجی كندینی كوسترمكه باشلادی .

ادبیات اعتباریله‌ده بو نصف عصر بر « ظاهری ادامه » دوره‌سی عد ایدیله‌بیلیر . عصرك نصف اولنده‌كی ممتاز و مستثنا اهیلره نظیره اوله‌بیله‌جك كیمسه‌یه تصادف ایدیله‌مه‌ین

بو دور ایچنده ، یالکز بر عصرلق تکاملك محصولاتی محافظه ایدیله‌بیلمش ، ایلریسنه کیدله‌مکله برابر هیچ اولمازسه موجود محو ایدلمه‌مشدر .

بو نصف قرن ایچنده‌ده حکمدارلر ، ظاهراً شعره مراق و ارباب فضل و ادبی تشویق یولنده دوام ایتمشلردر : سلطان سلیم ثانی و مراد ثالث اوفاق تفك شعرلریله دورك مداحلرینه بر تبصبص وسیله‌سی دها تدارك ایتمشلر ایسه‌ده فاتحك، یاووزك، قانونینك روح شاعریتندن چوق کریده قالمشلردی . بونکله برابر شعرایه جائزه‌لر اعطاسی بر عنعنه کبی عثمانلی سراینده دوام ایتدیکندن ادبی ترقینك اعاظمه مربوط اولان استنادکاه مادیسی ییقیلمامشدر . وزرا و علماده پادشاهلرك اثرینه اقتفا ایده‌رك اقتدار صاحبلرینی حمایه‌ده دوام ایتدکلری جهتله فکری و ادبی تکاملمز، عصرك اجتماعی انحطاطندن یالکز کوچوك بر دورغونلق آلمقله قالمش، انقطاعه اوغرامامشدر .

نثر لساننده تکامل خطوه‌لری

اونجی قرنك ایکنجی نصفنده نثر لسانی ، برنجی نصفده‌کی اوصافنی محافظه ایده‌رك تکاملنه دوام ایله‌مشدر . دور سابقده ذکری کچن فریدون بك بو نصف عصرده‌ده انشای رسمی استادلغنی محافظه ایتدیکی کبی ، خواجه سعدالدین افندی ایله تاریخ وانشای غیر رسمی‌ده بر یکی عنصر ترقی قازانمشدر . اخلاق علائی صاحبنك مخدومی قینالی‌زاده حسن چلبی (۹۵۳-۱۰۱۲) تذکره‌سیله لطیفی و عاشق چلبی‌یه خیرالخلف اولدیغی کبی « وان قولی » لقبیله معروف محمد افندی‌ده « صحاح جوهری » یی ترجمه ایتمش و « وانقولی لغتی » نامیله مشهور اولان لغت کتابی بو صورتله وجوده کلمشدر [۱] فریدون بکك خلفی نشانجی جلال زاده مصطفی چلبی‌ده شایان ذکر برسیمادر .

خواجه سعدالدین افندی . — بونصف عصرده نثرلسانی اك زیاده بارز برصورتده تمثیل ایدن خواجه سعدالدین افندیدر . یاووزك ایران سفرندن کتیردیکی ندیمی حسن جانك اوغلو اولان سعدالدین افندی، صباوتی یاووز وقانونینك حشمت وعظمتله مالامال سرایلرنده کچیرمش، زمانك اك یوکسك علامه‌لرندن اخذعلم ایله یتشمش، ممتاز استادلردن

[۱] احمد ثالث دورنده بزده ایلك مطبعه تأسیس ایدلدیکی زمان اك اول باصیلان اثر بو « وانقولی لغتی » اولمشدر .

اولمشدی . مراد ثالث شهزاده‌لرینی تعلیم شرفیله « خواجه » لقبنی احراز ایدن ومکرراً شیخ‌الاسلام اولان سعدالدین افندی ، اکری محاربه‌سنده شاکردی محمد ثالثی فراردن منع ایتمکله سیاسی تاریخمزده بر موقع قازاندیغی کبی ، آثار قلمیه‌سیله وبا خصوص « تاج التواریخ » اسمنده‌کی ایکی جلد عثمانلی تاریخی ایله‌ده ادبیات تاریخمزه داخل اولمشدر . (۹۴۳-۱۰۰۸)

تاج التواریخ : عثمانلی حکومتنك ظهورندن سلطان مراد ثالث دوری اواخرینه قدر اولان وقایعی جامع بر تاریخدر . سعدالدین افندی بو اثری سلطان مراد ثالثك امری اوزرینه قلمه آلمش ، بوسببله ایلك دفعه اوله‌رق رسماً « وقعه نویس » عنوانني احراز ایله‌مشدر .

ایکی جلددن عبارت اولان « تاج التواریخ » ك اسلوبی ، او عصرك تلقیسنه کوره ، الك اوزه‌نه‌رك یازلمش بر صنعت نمونه‌سیدر : سرلوحه‌لر فارسی و مسجع ، جمله‌لر اوزون و مزین ، افاده تکلفلو ومعقددر . لسانك بو آغیرلغی ، زماننده سعدالدین افندی‌یه منشی و استاد عنوانلرینی بخش ایتمش ایسه‌ده ، اثرینی صادق و وثائقه مستند بر تاریخ اولمقدن زیاده ادبی بر اثر ماهیتنه قلب ایتمکدن کری دورمامشدر .

« اول سال خجسته‌فالده‌که — (مصراع) پادشاه عالم اولدی کل کبی سلطان مراد — « آنك تاریخنده مخبردر ، سریر عزوناموس اوزره جلوس سعادت مأنوسلری وقوع « و آثار بر واحسانلری آفاقه شیوع بولدی ، بر کون سریر پیشگاه اعلالرنده اجداد « داد اعتیادلرینك بعض مناقب جمیله‌لری انجرار کلامله ذکر اولنوب بعض سیر مرضیه « و حکایات ماضیه‌لرندن سمع همایونلرینه ایرمك تقریبی ایله بوحقیرك جمع ایتدیکی تواریخ « معلوم شریفلری اولوب آندن بر نسخه خزانهٔ عامره‌ده اولمق بابنده فرمان لازم « الاذعانلری صادر اولمغین امتثالاً لامره‌العالی بو نسخه‌که ناسخ نسخ تواریخ سلف واسم « سامیلریله عنوانی شرفدر و بو تشرفله تاج التواریخ اسمیله مسمی اولمغه سزا واردر ، « سدهٔ علیالرینه اتحاف اولوندی ... » یوللو عباره‌لر تاج التواریخك الك آچیق افاده‌لری صیراسنده ذکر اولونه‌بیلیر .

راست کله بر مثال اوله‌رق شو عباره‌لره باقیکز :

رفتن سلطان بسوی روم ایلی باردوم

« طراف بهجت اتصاف شهر بروسا قدوم مسرت رسوم شهریار ایله بهشت آسا

« اولیجق بر نیجه ایام اول مقام نزهت التسامده مکث و آرام بویوردیلر . مصالح مقرری
« ولوازم سپاه ولشکری اتمامدن صوکره استانبول مقابله‌سنده نزول بویوروب تکورندن
« مواعید سابقه‌سی موجبی اوزره عبور لشکر منصور ایچون مراکب احضارینی طالب
« اولدیلر . تکور دخی موسی چلبی الندن بی حضور اولمغین خدمتی جاننه منت بیلوب
« سلطان دریا نوال درگاهنه بالذات استقبال و سفن کوه شکوه احضارینه استعجال ایتدی .
« و اول شاه پر ناموس مجلسنده شرف پابوس ایله سرفراز و قرین نظر لطف و اعزاز
« اولمغله امثالندن ممتاز اولیجق موسی چلبیدن تشکی هواسنده پرواز و زبان شکواسنی
« باز ایدوب مقدما خدمت و امداد مقامنده اولدیغی اجلدن مظهر توبیخ اولدیغن عرض
« ایله ادای اختصاص و ادعای عبودیت و اخلاص ایلدی . »

منثور اولان « تاج التواریخ »ك بعض پارچه‌لری ، ازجمله عثمان و اورخان غازیلرك وصیتلریله مراد خداوندکارك قوصوده‌ده‌کی دعای ظفری منظوم اوله‌رق یازلمشدر .

نظم ساحه‌سنده‌کی تکامل حرکاتی

اونجی عصر نصف اخیرنده سلطان الشعرا باقی بر حیات و اونك ابداع ایلدیکی طرز شعرده رهنمای ادبیات ایدی . باقی بوتون عصری موجودیت وقدرت شاعرانه‌سیله دولدورمش ، عصرك ایکنجی نصفنده‌ده نظم وادیسنك بوتون تکاملری هپ باقی‌یی تعقیب ایله دوام ایتمشدر . بو دورده یتیشن بوتون شاعرلر ، عصرك نصف اولنده اولدیغندن دها زیاده باقی طورینی تقلید ایتمشلردر . تذکرهٔ شعرالری دولدوران عزمی ، آذری ، انوری ، فضلی ، شمسی ، فیضی ، نعتی ، بزمی ، جنابی ، اصولی ، ترابی ، مشامی ، وصولی ، یتیم ... کبی یوزلرجه شعرانك یکانه هدفی باقی‌یه بکزه‌مك ، اوکا یاقلاشمق ، اونك کبی یازمق اولمش ایدی .

سراپا بر تقلید دوره‌سی اولان بو نصف عصره نسبةً شخصی بر قدرت و قابلیتله مقلدلر سوروسندن آیریلوب تمایز ایدن بر قاچ سیما واردرکه اونلرکده‌ده الك مهملری دینی شعرلریله شهرت آلان « خاقانی » ، قصائد و غزلیاتنده بر اثر شخصیت محسوس اولان « نوعی » وبالخاصه مشهور ترکیب بندیله بام باشقه بر هویت شاعرانه کوسترن « روحی » در .

خاقانی

خواجکان دیوان همایوندن خاقانی محمدبك ، « حلیهٔ شریفه » و « حدیث اربعین » کبی دینك احکام ظاهره‌سنه متعلق منظوماتیله تمایز ایله‌مشدر . مثنوی طرزنده قیصه وزنلرله یازدیغی بو ایکی اثرده ، باقی مکتبنك قصیده وغزل نوعلری ، سلاست بیان وطمطراق اسلوب کبی وصفلری یرینه ، کویا سلیمان دده‌یه خیرالخلف اولمق ایسته‌مش کبی ، بر سادەلك ، بر صمیمیت حس اولونور . هله « حلیه » — که جناب پیغمبرك شمائل شریفه‌سنی مصور بر منظومه‌در — عادتا مولد کبی ، محمدیه کبی قدسیتله تلقی ایدلمش مبارك بر اثردر . « حلیهٔ خاقانی » ترکیبی شاعرك اسمندن زیاده شهرت بولمشدر . « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده اولان بو اثرده هرپارچه‌نك سرلوحه‌سی عربی حلیهٔ شریفه‌نك بر ر عباره‌سی اوله‌رق اختیار ایدلمشدر : « ازهراللون ، ادعج العینین ، اشکل العین ، اهدب الاشفار ، ازج الحواجب . . » کبی . اثرك باش طرفنده فتح کلام ، توحید ، اعتذار ، نعت ، خواص حلیه کبی مقدمات واردر .

هم روایتدر او طاوس جنان	اولسه بر جانبه داخی نکران
متوجه اولوب اعضای ایله	جسم پاکیله دونرلردی بیله
سرینه تابع ایدردی جسدی	بونی ترك ایتمه‌مشیدی ابدی
دونوب اطرافنه قیلدقجه نظر	سجده ایلردی سماوات و شجر
نره‌یه دونسه اوقدر چالاك	حاصلی بویله دونردی افلاك

یوللو تصویرلرده هیجاندن ، حسدن زیاده تعلیمی وفکری بر ماهیت حس اولونور .

« حدیث اربعین » ، احادیث شریفه میانندن تفریق ایدلمش باشلیجه قرق حدیث شریفك ترجمه وشرحندن عبارت کذلك دینی بر منظومه‌در .

خلاصه خاقانی آنجق عامه نظرنده قازاندیغی شهرت قدسیتله امثالندن تمایز ایتمش بسیط بر دینیات ناظمیدر .

نوعی

معلقره‌لی پیرعلی افندی نامنده بر شیخك مخدومی اولان « نوعی » نك اصل اسمی « یحیی » در . ۹٤۰ ده معلقره‌ده تولد ایتمش ، ایلك تحصیلنی اوراده یاپمش ، اون یدی یاشنده استانبوله کله‌رك ـ « اخوین » دینه طانیلان واودورك اك ممتاز مدرسلرندن معدود اولان ـ قرمانی احمد و محمد افندیلردن درس آلمشدر . اثنای تحصیلده مشهور شاعر باقی ومورخ خواجه سعدالدین افندی ایله رفاقتده بولونمشدی . اکمال تحصیلدن صوکره کلیبولیده بلبان مدرسه‌سی مدرسی اولمش و برمدت تدریس ایله اشتغال ایله‌مشدر . بالآخره طریق قضایه سلوك ایله بغداد قاضیلغنه قدر یوکسه‌لمشدر . سلطان مراد ثالثك شهزاده‌لرینه معلملك شرفنی احراز ایلدکدن صوکره مأموریت حیاتنه ختام ویرن نوعی ، سرایده کرك شهزاده‌لر وکرك بالذات سلطان مراد طرفندن پك بویوك بر حرمتله معامله کورویوردی . سلطان محمد ثالثك جلوسنده خواجه‌لك تخصیصاتنك ابقاسیله برابر قاضی عسکرلك پایه‌سی ونشانجی مدرسه‌سی مدرسلکی ایله تلطیف ایدلدی . مستریحانه وبختیارانه کچن عمری ۱۰۰۸ تاریخنده ختام بولدی . ناموسکار ، فاضل ، معلوماتلی و درایتلی بر ذات ایدی . بویوك بر اقبال موقعنده اوزون مدت قالدیغی ، سلطان مراد ثالثك محرم ومشاوری اولدیغی حالده وفاتنده جنازه مصارفنه کفایت ایده‌جك پاره‌سی چیقمامش ایدی .

نوعی ، بودورك باقیدن صوکره اك کوزه چارپان برشعر استادیدر ؛ زماننده معتبر اولان نظریات ادبیه‌یه تمامیله واقف ایدی . حساسیتجه باقینك دوننده اولمقله برابر ، علم قوتیله بودونیتنی صاقلامغه موفق اولوردی . قصائد وغزلیاتدن مرکب اولان دیوانی ، آیریجه منشآتی ، « حسب حال » ، « مناظرهٔ طوطی وزاغ » ، « قصهٔ حضر و موسی » ، « نوای عشاق » عنوانلی رساله‌لری باشلیجه ادبی اثرلریدر . « فصوص الحکم » ترجمه‌سی ، « نتایج الفنون » وسائره کبی علمی اثرلری قدرت فاضلانه‌سنك برهانیدر . « حسب حال » منظومه‌سی ، سرخوش بالی افندی نامیله معروف اولان مرشددن اخذ ایلدیکی تصوف حسیاتنه ترجمان اولان مختلف نظمپاره‌لردن مرکب نوزمین براثردر . کمال بکك سلطان ولده عطف ایلدیکی :

بن بیلمز ایدم کیزلی عیان هپ سن ایمشسك — تنلرده وجانلرده نهان هپ سن ایمشسك
عالمده نشان ایستر ایدم بن سکا سندن — بیلدم که دوعالمده نشان هپ سن ایمشسك

قطعه‌سی ــ ملاجامینك فارسی رباعیسندن مترجم اوله‌رق ــ بونظمپاره‌لر آراسنده‌در .

قصائدی آراسنده :

بر صبحدم که سورك ایله ابر نوبهار — کوندردی ژاله‌دن صاچیلق دربی شمار

مطلعیله باشلایان « سوریه » سی بالخاصه جالب دقت بر نسیبه مالکیتله شهرت آلمشدر . مصاحب جلال بکه مدحیه اوله‌رق یازدیغی :

سرای امن واقامت دکل بوجای غرور — دوشرمی عاقل اولان آب کلده نطع حضور

مطلعلی قصیده‌نك شو برایکی بیتی‌ده نظر دقتی جالب بر آهنك ایله متمایزدر :

دم سحر کف ساقی مثال مطلع نور — سفال میکده کأساً مزاجها کافور
صدای نعرهٔ مست الصبوح یا احباب — ندای وحش وطیور ان ربنا الغفور

غزللرنده نوعی ، فضله تصنع میلندن آزاده قالمش ، حتی :

بو ساده نظمی اهل صنایع بکنمه‌سه — نوعی نه غم بزم سوزی عاشقانه‌در

بیتیله بونی هم التزام ، هم ده ــ « عاشقانه » افاده‌سنك چفت معناسندن استفاده ایله ــ فعلاً عکسنی ایما ایله‌مشدر .

سنك محزونك اولمق باکه شادان اوله‌دن یکدر — غمکله آغلامق ایللرله خندان اوله‌دن یکدر
جهانك عزوجاهن شویله اذعان ایلدم کیم بن — ایشیککده قول اولمق دهره سلطان اوله‌دن یکدر

§ غمکله مور صفت ایلیوب نزار بنی — نهان ایده کبی خاك ایچره روزکار بنی
یولنده لطفن اومیوب زار وپایمال اولدم — باصوب کچر ینه نوعی اوشهسوار بنی

§ چیقدی متاع حسن وملاحت بهاره — هپ ناز وشیوه‌در صاتیلان مبتلالره

بوللو عاشقانه ترنملری آراسنده :

کوردم کنار جوده سحر عندلیب زار | بر معتدل هواده اوقور شعر آبدار
عشق ایله باد جنبش ایدر خاك بی خبر | امواج مضطرب خس وخاشاك بی خبر

کبی مصورانه ، یاخود :

چون سرحق وجوه مظاهرده مستتر | بر وجهه ناظر ز کورهلم حق نه کوستر ر
اعیان ممکناته نظر ایلهدم دلا | قید صورده هر بری بر کاره منتظر
کلشنده کونه کونه نه در بوشکوفه لر | آب و هواسی بر قونك باغبانی بر

جام صفا کر کمز کردون دون الندن | مردانهلر شکاری آلماز زبون الندن
دل صفحه سینه باقدم اطرافی جمله مشروح | بیلدم بونسخه چیقمش بر ذوفنون الندن

بوللو حکیمانه ومتفلسفانه پارچهلر ، جداً ساده بربیان ایله نظر دقتی جالبدر .

منشأتی میانده وزیر اعظم قوجه سنان پاشایه خطاباً یازلمش بر تذکره ، فضولینك شکایتنامهسنی تنظیر آرزوسیله یازلمشه بکزر . سیاق افادهدن آکلاشیلدیغنه کوره پاشا نوعییه — تبریك عید ایچون نزدنده بولوندیغی برصیراده — « شاعر اهل علم اولماز » یولنده برسوز سویلهمش اولاجق که نوعی :

داورا دولتك مزید اولسون | کوکب طالعك سعید اولسون
هر امیدك خدا میسر ایدوب | دشمنك زار ونا امید اولسون

قطعهسیله باشلادیغی تذکرهسنده :

« شاعر اهل علم اولماز مقدمهسی غالبا سعادتلو پاشانك سمع شریفنه علما طائفهسنك عامیلرندن و بلکه امیلرندن « المرء عدو لما جهل » حکمنجه واصل اولمش اوله . بوقسه حاشا که خواص علما خصوصا بلغا وفصحا بومقوله کلام لغو بی معنی سویلهیه . شعر ایله عدم علمك میانده ملازمت یوق ایکن وشعر بحسب اللغه علم ایکن ضدینه که عدم علمدر نیجه علت اولور واحدهما آخری نیجه مستلزم اولور ؟ »

دییه بوسوزی جرحه قیام و رسول اکرمك شعردن حظنی مشعر بعض حکایات نقلندن صوکره :

« انصاف اولونسون ، اکر مطلقا شعر هوا اولیدی اول خطیب منبر وما ینطق عن الهوی ، انیس مجلس قاب قوسین اوادنی ، بلبل نغمه سرای ان هوالاوحی یوحی استماع نوای شعردن بویله اهتزاز وانبساطمی ایده‌ردی ؟ »

استفهاملریله مدعاسنی تقویه وشعرك محاسن وفضائلنی ایضاح ایده‌ر .

قصائد وغزلیاتده اولدیغی کبی ، نثرنده‌ده نوعی‌یی باقی مکتبنك صراحته ، وضوحه ، سلاسته قوتله میال بر استادی تلقی ایتمك ایچون شو تذکره‌سی و امثالی محررات عالمانه‌سی دلیل کافیدر .

روحی بغدادی

اصل اسمی « عثمان » اولان روحی ، بغدادده بویومش ایسه‌ده نسلاً عراقلی دکلدر ؛ باباسی ایاس پاشانك معیتنده بغداده کیده‌رك اوراده یرله‌شمش روم ایلیلی بر کوکللوایدی . دها پك کنج یاشنده شعره هوس ایدن روحی ، طریقته سلوك ایتمش ، درویشلك هوسلریله سیاحته چیقه‌رق برچوق یرلری کزه کزه استانبوله قدر کلمش ، بالآخره قونیه‌یه کیده‌رك تربهٔ مولانایی ، حجازه عزیمتله حرمینی زیارت ایتدکدن صوکره شامه دونمش ، اوراده والی عثمان پاشایه انتساب ایده‌رك قالمش و ١٠١٤ ده وفات ایده‌رك اوراده دفن اولونمشدر .

لساننده فضولی کبی عراق شیوه‌سی یوقدر . بوده هم نسلاً عراقلی اولمامسندن ، همده بر چوق سیاحتلرله مختلف دیارلرك لهجه‌لرینی طانیمسندن ایلری کلمش اوله‌بیلیر . فضولی‌یه یتیشه‌رك کوروشمش اولدیغی اکثر تذکره‌لرده ذکر ایدلمکده‌در . غزللرنده کوروان فضولی‌یه نظیره سویله‌مك میلی ده بونی مؤیددر . فقط فضولی نه قدر یانیق وایچلی بر عاشق ایسه ، روحی بالعکس اوقدر رند ومستهزی براویانیق اولدیغی ایچون شعرده فضولی طرزینی کندینه یاراشدیرامامشدر .

قصائد وغزلیاتدن مرکب قوجه بر جلد تشکیل ایدن دیوانی ، مشهور ترکیب بند مستثنا طوتولورسه ، روحی‌یه پك‌ده قیمتلی برموقع ویره‌جك ماهیتده دکلدر . قصیده‌لری عمومیتله علم قوتیله سویله‌نمش مدحیه‌لردن ، غزللری‌ده تصوف دویغوسیله یازلمش مقلدانه منظومه‌لردن عبارتدر . حتی الك زیاده طبعنه توافقی اعتباریله موفقانه یازلمش اولمسی ایجاب

ایدن منظوم بر ایکی مکتوبی بیله ، زماننك احوالی ومعاصرلری حقنده قیمتلی اجتماعی وثیقه‌لر اولمقله برابر ، ادبیاتجه جدی بر قیمت اضافه ایدیه‌جك شیلر دکلدر .

فقط روحینك برشهنوشته‌سی واردرکه اوصحیفه‌لر دولوسی قصیده‌لرك ، سورو سورو غزللرك ویره‌مدیکی ممتازیت بو اثرله مکملاً تجلی ایده‌رك نامنی ادبیات تاریخنه نقش ایله‌مشدر : « ترکیب بند » ی .

مطبوع دیواننده « ترجیع » سرلوحه‌سنی طاشییان بو اثر مستثنا ، هر بری یدیشر هم قافیه بیت ایله برر « ترکیبخانه » بیتندن مرکب اون یدی بندی محتویدر . افکار متصوفانه ، هوسات رندانه ، حیاتدن نفرت ، ارباب زهدو تعصبی استخفاف ، مقلدانه طاعت ومنفعت جویانه عبادت تمایللریله استهزا ، دورانك عدم وفاسندن ، ابنای زمانك ویاسندن شکایت ، درویشلکك فقر ظاهری آلتنده‌کی ثروت معنویه‌سیله تفخر ، بوتون جهان مادیاتی لاقیدانه ورندانه تلقی کبی درلو درلو حسیات ، بواثرده ، جداً او زمانه قدر امثالی کورولمه‌مش بر قدرت شاعرانه ایله اظهار اولونمشدر .

صانماك بزی کیم شیرهٔ انکورله مستز   بز اهل خراباتدنز مست‌الستز
تردامن اولانلر بزی آلوده صانور لیك   بز مائل بوس لب جام و کف دستز

بیتلریله باشلایان بواثر برجسته‌نك همان هر بیتی معمور ، هر مصراعی انفسدر .

بو عالم فانیده نه میر ونه کدایز   اعلالره اعلالنورز پستله پستز
§ خاك اول که خدا مرتبه‌کی ایلیه عالی   تاج سر عالمدر او کیم خاك قدمدر
§ الدن قوماسین کل کبی جام می بردم   هر کیم که بوغمخانه‌ده دلشاد اوله‌یم دیر
§ بر نقطه‌ده‌در سری دیدی چار کتابك   اول چارده‌در سر کتبخانهٔ اشیا
اول نقطه بنم دیدی دونوب رمزینی سیرایت   یعنی که بنم جملهٔ اسما به مسما
§ ات لقمه‌سی لازمی دویورمازمی سنی نان   زهر اولسون اولقمه کاوله پسماندهٔ دونان
§ دیرمش بکا کنف اولدی رموزات حقیقت   والله یالاندر سوزی بالله یالاندر
§ بیك کریه ایدرسك سنی آخر آییررلر   فرزند وزن وطنطنهٔ سیم و زرکدن
بو ملك فنایه که عدمدن سفر ایتدك   سودك نه‌در انجق انی بیل سن سفرکدن
§ سیم ایله‌زری کندیکه قات قات سپر ایتسه‌ك   مرك اوقنی کچمزمی صانیرسك سپرکدن
§ جهد ایله همان غیر الله باقیه کور کیم   بندن نه سکا فائده‌سندن نه بکا وار
§ صورتده توله‌ذره ایسه‌ك معنیده یوخز   روح القدسك مریمه نفخ ایتدیکی روحز
مار ایسه عدو بز ید بیضای کلیمز   طوفان ایسه دنیا غمی بز کشتیٔ نوحز

يوللو بيتلرك هر بری ایجاد ایدلمش بزر بدیعهٔ استهزادر .

واردم سحری طاعت ایچون مسجده ناکاه
کوردم او طورر حلقه اولوب برنیجه کمراه
کیرمش کمر وحدته آلمش أله تسبیح
هر بیریسنك ورد زبانی چل و پنچاه
دیدم نه صایارسز نه آلیرسز نه ویریرسز
کاصلا دیلکزده نه نبی وار نه خودالله
دیدی بری کیم شهریمزك حاکم وقتی
خیراتمك ایچون خلقه کلیر مسجده هرکاه
احسانی ده پنچاه وچهلدر فقرایه
صبر ایله که دمدر کله اول میر فالکجاه
کلدکلرینی مسجده بیلدم نه ایچوندر
یوزدوندیروب اندن دیدم ای قوم اولك اکاه
سزدن کیم ایراغ اولدی ایسه حقه یقیندر
زیرا که ضلالت یولیدر کیتدیککز راه

تحقیق بوکیم هپ ایشکز زرق وریادر
تقلیدده سز طاعتکز جمله هبادر

بندی ، زمانه‌نك ریاکار متعبدلری ایچون اولدیریجی بر آلای کبیدر .

ای صاحب قدرت قنی انصاف ومروت
رندان می آشامه نیچون اولمیه رغبت
قسمتلری دیرسك ازلی جور وجفادر
جور اوله نیچون ذوق وصفا اولمیه قسمت
دیرسك که بوکون أیله مه‌ین یارین ایدر ذوق
چوقمی ایکی کون بنده‌لرك ایلسه عشرت
حاجتلریمز قادر ایکن قیلمغه حاصل
صالمق کرمکدن بزی فردایه نه حاجت
ناچار چکر خلق بو زحمتلری یوقسه
آدم قره طاغ اوله کتیرمز بوکا طاقت
حالك کیمه آچسه‌ك سکا برحکمتی وار دیر
اولدیردی بزی آه بیلنمزمی بو حکمت

فریادلری و :

یوق خارینه دهرك کل وکلزارینه هم یوق
اغیارینه یوق یارجفاکارینه هم یوق
هر عیش که موقوف اوله کیفیت خمره
عیاشنه یوق خمرینه خمارینه هم یوق
چون اهل وجودك یری صحرای عدمدر
یوق قافله و قافله سالارینه هم یوق

عصیانی‌ده هرزمان ومکانده مشترك اولان حسیاتك بلیغ و مؤثر افاده‌لری شکلنده روحی تهییج ایده‌ر.

ایشته روحی ، سنه‌لرجه خادم ترنمی اولدیغی شعره بویله مستثنا بریادکار براقمغله بوتون اخلافنی نظیره کولغه سوق ایتمش وتا ضیا پاشایه قدر برمعادل بوله‌میه‌رق بو وادیده تك قالمش بر شاعردر .

آلتنجی فصل

اون برنجی قرن هجری نصف اولی

۱۰۱۲ـ۱۰۵۸

عمومی برنظر

عثمانلی خاندانڭ وجوده کتیردیکی بویوك تورك سلطنتی یدنجی قرن هجری اواخرنده انقسامه اوغرامش اولان آناطولی قطعه‌سنی یکیدن بر سنجاق آلتنده توحید و بوکا مجدداً فتح ایدیلن روم ایلی خطه‌سنی ده علاوه ایده‌رك وجود بولمش ایدی. سکزنجی قرن هجرینڭ ایلك نصفنی تأسیس، ایکنجی نصفنی اوروپا و آسیاده فتوحات ایله کچیرن بو دولت، او عصرڭ صوڭنده بویوك بر امتحان کچیردی؛ آنقره فلاکتی علی العاده «طوائف ملوك» زمره‌سندن بر خاندان حکومتی ایچون اضمحلال اماره‌سی دیمکدی. تورکیا بوکا مقاومتله کندیسنڭ ساده‌جه بر عائله افرادینه مربوط اساسسز بر مؤسسه اولمادیغنی کوستردی و دوقوزنجی عصرڭ داخلی مجادله‌لرله آچیلان ایلك نصفنده بیله کنیشلەمه قدرت و قابلیتنی محافظه ایلدیکنی فعلاً اثبات ایتدی. عصرڭ اورته‌سنه تصادف ایدن استانبول فتحی بو سلطنت ایچون الڭ قوتلی بر علامت قیام و دوام اولدی. عصرڭ صوڭلرینی اشغال ایدن بایزید ثانی دورینڭ بوتون نواقص و فضایحنه رغماً دولتڭ بنیهٔ اصلیه‌سی سلامتنی محافظه ایدییوردی. اوننجی قرن هجری شرق و غرب عالملرنده عظیم و شانلی فتوحات ایله آچیلدی و حتی داخلی صارصینتیلرڭ الڭ بارز تجلیلریله شائبه‌دار اولان نصف اخیرنده بیله خارجاً شعشعه‌سنی محافظه‌یه مقتدر اولدی.

عثمانلی تورکیاسنڭ باشلیجه قوتی، موجودیتنی معین و محدود بر زمره‌یه دکل، اداره‌سی آلتنه آلدیغی مملکتلرڭ بوتون سکنه‌سنه استناد ایتدیرمسنده مندمج ایدی. آناطولی ذاتاً بویوك وقوتلی بر تورك اکثریتنڭ الندە ایدی و عثمانلیلردن اول سلجوقی سلطنتنده ده مستند اولمشدی. فقط روم ایلی‌یه کچن تورکلر، کرك طوعاً و کرك دیوشیرمه

طریقیله اسلاملاشان یرلیلری بلا تفریق فاتحلرله مساوی طوتمق صورتیله ملت حاکمه‌نی اقلیته دوشمکدن قورتارمشلردی . اسلامیتك خارجنده قالان رعایا زمره‌سی بیله کندی دینداشلرلری نزدنده بولامادقلری اعتبار و حرمتی تورك اداره‌سندن کوره‌رك عثمانلی تختنه باغلانیورلردی .

قوتك باشلیجه منبعی اولان بو حال ، فتوحات ایلرله‌دکجه اهماله اوغرایوردی: یلدیرم بایزید بو اهمالك ایلك آجیسنی آنقره‌ده کورمشدی ؛ فاتحك او یولده‌کی بعض مسامحه‌لری بایزید ثانی دورنده ، قانونینك منتظمانه لاقیدلغی‌ده سلیم ثانی و مراد ثالث زمانلرنده تأثیرینی کوسترمکدن خالی قالمادی . فقط اساس اوقدر قوتلی قورولمشدی‌که بو مسامحه‌لر بیله دولتك اصلی بنیه‌سنی صارصامیوردی . دیوشیرمه اصولنك لغوی ، اساسه تأثیر ایدن الك مهم عامللردن بری اولدی و او آندن اعتباراً فاتح و حاکم ملت ، کندی قانی حرب میدانلرنده مبذولاً دوکه‌رك مغلوب و محکوملر لهنه ضعفه دوشمك اضطرارنده قالدی .

دیکر طرفدن ، سلطنتك مرکزی اولان سرای همایونده قادین انتریقه‌سنك بیوك بر نفوذ و اهمیت کسب ایله‌مسی ، سرای ایله باب عالی آراسنده‌کی متقابل رابطه و صمیمیتك انکساره اوغراماسی ، اوجاغك انتریقه‌لره اشتراکی و وظیفهٔ اصلیه‌سندن انحرافی ، علمانك احکام شرعیه‌یی حکمدارلرك تمایللرینه توفیق داعیه‌سنه دوشمسی ، حکومتك باشلیجه استنادگاهلرینی صارصمغه باشلامش ایدی . یلدیرم بایزید ، بایزید ثانی دورلرنده آز چوق تأثیراتی کوسترن و قانونی عصرینك صوك نصفنده واضحاً تجلی ایدن بو صارصینتی سلیم ثانی ، مراد ثالث و محمد ثالث دورلرنده دوام ایدرك دولتی تهلکه‌یه سوق ایده‌جك بر اهمیت آلمش ایدی . او زمانه قدر نامغلوب صاییلان یکیچری اردوسنك که‌رهچ میدان حربنده فراری ، بالذات پادشاهك رجعته تمایلی ، فراریلرك آناطولی‌یه یاییله‌رق « جلالی » نامی آلتنده یکی بر داخلی بلیه ایقاع ایله‌مه‌لری ، بو تهلکه‌یی بارز بر صورتده کوستریوردی .

اون برنجی عصر هجرینك ایلك نصفی ، دولتك بقاسنده شخصاً علاقه‌دار اولان خاندانك ، باب عالی‌یه ، باب مشیخته ، اوجاغه رغماً ، بو تهلکه‌یه قارشی صیانت تدابیرینی تحریسی مجادله‌سیله خلاصه ایدیله‌بیلیر . سلطان احمد اول ، اولاً خاندان آراسنده امنیتسزلك و نفاق سببلرینی اورته‌دن قالدیرمق ایچون وراثت اصولنی ده‌کیشدیردی ؛ عثمان ثانی سرایده‌کی قادین انتریقه‌سنك ، اوجاقده‌کی فساد قوتنك اوکنه کچمك ایچون ، نکاح

شرعی ایله تزوج اصولنك وضعنه ، یکی چری یه قارشی یکی بر قوهٔ عسکریه تدارکنه قالقیشدی ؛ مراد رابع ، جلادتکارانه اداره‌سنك دوکدیکی قانلرله حاضرلانان فسادلری بوغمغه چالیشدی . هر ری پك کنج یاشده جلوس وپك کنج یاشده ارتحال ایدن بو اوچ حکمدارك تاریخلری ، کیمیسی خلفای راشدین عصرینه ، کیمیسی فاتح ، یاووز ، قانونی دورلرینه رجوع آرزوسیله متجلی بر اصلاحات احتیاجنك محیطك محافظه کار مقاومتیله مجادله‌سی عد ایدیله‌بیلیر. مصطفای اولك ایکی دفعه‌کی سلطنتی و سلطان ابراهیم دوری محافظه‌کارلغك تغلبی حکمنده‌در . سلطان عثمان فاجعه‌سی‌ده اصلاحات تشبثلرینك معروض اولدیغی الك آجی تهدیدلری تمثیل ایدر . بوتون بوفجایعك اورته‌سنده برقادین ، کوسم‌ماه پیکر والده ، ایکی طرفی‌ده‌حسن اداره ایده‌رك اوغراشان بر تمثال کبی یوکسه‌لیر .

اجتماعی حیاتمزك اشکالی ، موازنه‌یی‌صارصان بو وقایع و فجایعه رغماً، عصرك نصف اولنده واضح برتغیر ارائه ایتمه‌مکده‌در. مبارزه‌ومجادله‌هنوز اجتماعی بنیه‌نك درینلکلرینه نفوذ ایده‌مه‌مش ، آنجق سطحده قالمشدر . حتی پادشاهلرك بالذات اصلاحات مجادله‌سنه کیریشه‌رك شخصلرینی الك آغیر تهلکه‌لره معروض براقالری بیله اجتماعی روحیتده اساسلی بر ده‌کیشمه ایقاع ایتمه‌مشدر . آبازه محمد ، نصوح زاده حسین، واردار علی پاشالر کبی اختلالجیلرك حرکاتی‌ده علی‌العاده شخصه مربوط بر حرکت اولمقدن فضله عمومی بر اهمیت آلامامش ایدی .

اجتماعی مؤسسه‌نك حالی اوزره دوام و بقاسی ، ادبی تکاملك‌ده عصر سابق طرزنده تمادیسنی انتاج ایله‌مشدر : نثرده ویسی ، نرکسی و اوقچی زاده کبی استادلر ، کچن عصرلردن موروث اولان ادبی آکلایشی‌ادامه‌وحتی توسیع‌ایله اسکی نثریمزك الك‌معتبر،الك قلاسیك‌نمونه‌لرینی‌بونصف عصرده‌ابداع ایلدکلری کبی،نظمده باقی‌مکتبنك تجلیلری‌ده دها جانلی وقوتلی بر تکامله مظهر اولمشدر . قصیده طرزینی نفعی، پك مهم بر صورتده مکمل‌لشدیره‌رك الك پارلاق و آهنکدار برنظم‌شیوه‌سی ابداع‌ایتمش، صبری، ریاضی وامثالی معقبلریله باقی یولنك برتکاملی دیمك اولان وکندی نامنه نسبت ایدیلن مکتبی وجوده کتیرمشدر. غزل طرزنده شیخ‌الاسلام یحیی‌افندی باقی‌مکتبنك عنعنه‌لرینی ادامه و محافظه ایده‌رك بقیدن ندیمه دوغرو اولان حرکتك برعقدهٔ اتصالی اولمق قابلیتنی کوسترمشدر. نوعی زاده عطائی، یحیی بك خلف اوله‌رق مثنوی طرزینی ایلری‌یه کوتورمش ، عزمی

زاده حالتی رباعی یولنده بر خصوصی تظاهر وجوده کتیرمش، خلاصه بوتون ادبی نوعلرده بو نصف عصرك پارلاق تکامللری مشاهده اولونمشدر.

عصرك بوتون قارغاشالقلری بو تکامله هیچ بر ممانعت کوسترهمهمشدر. حتی او مجادلات آراسنده بالذات سلطان احمد اول و مراد رابع کبی حکمدارلر بیله شعر ایله مشغول اولمشلردر.

«بختی» مخلصیله شعر سویلهین سلطان احمد اول، دیندار و متوکل بر سیمای شاعریتله تجلی أیلهمش، پای نبوی رسمنی صورغوج اتخاذ ایلدیکی زمان سویلدیکی:

نوله تاجم کبی باشمده کوتورسهم دائم　　قدمی رسمیدرر حضرت شاه رسلك

کل کلزار نبوت او قدم صاحبیدر　　بختیا دورمه یوزك سور قدمینه او کلك

قطعهسی کبی شعرلرنده بو هویتی کوسترمشدر.

سلطان مراد رابع ایسه شعرلرنده دها جلادتکار کورونمش، بغداد سرعسکری ایکن نظماً استمداد ایدن حافظ پاشایه یازدیغی:

حافظا بغداده امداد ایتمکه أر یوقیدر
بزدن استمداد ایدهرسك سنده عسکر یوقیدر

مطلعلی منظومه کبی شعرلریله طانینمشدر.

مقام مشیخته زینت ویرنذ کریا، مخدومی یحیی، اسعد، بهائی وقره چلبی زاده عزیز افندیلرده کرك بالذات اشتغاللری وکرك رغبت وتشویقلری ایله ادبی حیاتك عامللری صیراسنه قاریشمشلردر.

نثر لسانك تكاملی

بو نصف عصرده نثر تکاملی، دیکر عصرلردن موروث قالان ایکی جبهه اوزرنده تجلی ایدهر: بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره نثر قدیم، بری نسبةً دها آچیق، دها زیاده تعلیمی، دیکری دها سوسلو، دها مربوط، دها ادبی ماهیتده ایکی طرز حرکته مالکدر.

بو نصف عصرده کاتب چلبی وقوچی بك کبی محررلر برنجی قسمده؛ ویسی، نرکسی واوجی زاده کبی تحریرلرده ایکنجی شکلده شهرت آلمشلردر.

کاتب چلبی

۱۰۰٤ تاریخنده درسعادتده عسکری صنفندن عبدالله نامنده برذاتك صلبندن دنیایه کلمشدر. اصل اسمی « مصطفی » در. « حاجی خلیفه » و « کاتب چلبی » مخلصلریله شهرت آلمشدر.

بدایتده پدری کبی عسکرلکه سوق ایدلدیکی حالده اوقویوب یازمغه استعداد کوستردیکندن تبدیل طریق ایله ۱۰۳۲ ده آناطولی محاسبه قلمنه انتساب ایلدی. ترجان وبغداد سفرلرنده وارضروم محاصره سنده بولوندی. عودتنده ینه تحصیل علمه رغبتله قاضی‌زاده‌دن تعلم ایتدی. همدان وبغداد سفرلرینه و۱۰٤۳ ده حجازه کیتدی. ۱۰٤٤ده روان سفرینه اشتراك ایلدی وبوندن صوکره کندیسنی تماماً علمه ویروب وفاتی تاریخنه قدر (۱۰٦۷) تدریس وتألیف ایله مشغول اولدی.

الك معروف اثری اوچیوز قدر علومك موضوع وغایه‌لرینی، اون بش بیکی متجاوز کتاب، شرح وحاشیه، اون بیکه یاقین مؤلف وشارح اسملرینی جامع اولان « کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون » نام عربی تألیفیدر. « فذلکه » نامیله برتاریخ عمومی تلخیصی، بونك فهرستی مقامنده اولان « تقویم التواریخ »، تراجم احواله متعلق « سلم الوصول الی طبقات الفحول »، محاضراته عائد « تحفة الاخبار فی الحکم والامثال والاشعار »، جغرافیایه متعلق « جهانما » ولاتینجه‌دن منقول « لوامع النور فی ترجمة آطلاس مینور »، « تاریخ فرنکی »، قسطنطنیه تاریخی اولان « رونق السلطنه »، ادارهٔ دولته عائد « دستور العمل »، فتاوی وقوانینی جامع « رجم الرجیم بالسین والجیم »، محاربات بحریه مناقبنی حاوی « تحفة الکبار فی اسفار البحار »، بعض مناقشاتی جامع « میزان الحق فی اختیار الاحق » کبی بر چوق تألیفات ورسائلی ومتعدد منتخبات مجموعه‌لری واردر.

کاتب چلبی هرشیدن اول آچیق فکرلی برعلم آدمیدر. افکارنده عادتا بر تجدد میلی حس اولونور. فلسفیاته، افکار دینیه‌یی حقائق فنیه ایله محاکمه وتألیفه مراق ایتمشدر. ایلك دفعه اولارق اوروپا آثارندن استفاده ایدن اوزانلردندر. افکارنده سلیم بر محاکمه‌نك، صمیمی بر علم اشتیاقنك اثرلری کورونور.

... کره تمك واوکره تمك عشقیله اوقویوب یازدیغی ایچون کاتب چلبینك یازیلرنده

دوز کون و آغیرباشلی بر وضوح وسهولت کورونور. سوس وتصنع ایچون یازی یازماز، مرامنی آکلاتمغه چالیشیر. مثال اوله‌رق شو عباره‌لره باقیکز:

« بدعت اولدرکه امور دینیه‌دن و دنیویه‌دن صدر ثانیده یاخود دخی صوکره ظهور ایلیه؛
« حضرت پیغمبر (صلعم) واصحاب کرام (ر ض م) زماننده اولمیوب سنت قولیه وفعلیه
« وتقریریه‌دن بریله آکا اشارت اولنمیه وحقنده آثار دخی بولنمیه. بو مقوله اولان نسنه ایکی
« قسمدر: برینه بدعت حسنه دیرلر؛ اول زمانلرده اولمیوب صوکره اقتضا حسبیله ائمهٔ دین تجویز
« ایتدکاریدر؛ مناره بناسی وتألیف کتب کبی. برقسمی دخی بدعت سیئه‌در؛ اعتقاد بابنده اهل
« سنتدن غیری فرق ضاله عقائدی کبی وعملیاتده خلق کندی زعمنجه عبادتلر اختراع ایتمك کبی.
« بونلرك هر برینك احکامی کتب شرعیه‌ده مفصل ومشروح یازلمشدر؛ بزآنلری بیان صددنده
« دکلز. آنجق آنی ذکر ایده‌رزکه بو جمله بدعتلر بین‌الناس عرف وعادته منیدر. بر بدعت بر
« قومك آراسنده یرله‌شوب قرارداده اولدقدن صوکره امر بالمعروف ونهی عن‌المنکردر دیو خلقی
« منع ایدوب آندن دوندورمك آرزوسنده اولمق عظیم حماقت و جهلدر. خلق مألوف ومعتاد
« اولدقلری معنایی اکرسنت اکر بدعت ترك ایتمزلر؛ مکر برصاحب سیف جمله‌سنی قتل‌عام ایلیه.. »

قوچی بك

اصلاً کوریجه‌لی برعائله‌یه‌منسوب‌اولان قوچی بك چوجوقلغنده استانبوله کتیریله‌رك سرای همایونده تربیه کورمش و سرای آغالری صیراسنه کیره‌رك سلطان مراد رابعك توجه و امنیتنی جلبه موفق اولمش ایدی. اوجاقدن یتشمش، سرایده خدمت ایتمش، کرم وسرد عالمی کورمش، دولتك الك قاریشیق دورلرنده یاشامش، عقللی وتجربه‌دیده بر آدم ایدی. سلطان مراد رابع، یکیچری اوجاغنی تربیه ایده‌رك نظام و انتظامی اعادیه موفق اولدقدن صوکره، تقریباً ۱۰۴۱ تاریخلرنده قوچی بك تلخیص یعنی عرض تذکره‌سی شکلنده برطاقم وصایایی جامع بر رساله تنظیم وپادشاهه تقدیم ایله‌مشدر. باشلیجه سبب اشتهاری بو رساله‌در. بونده هم فکر سیاست و اداره‌جه، هم‌ده اسلوب افاده‌جه لیاقت و قدرتی کورولور. سلطان مراد رابعك ارتحالندن صوکره سلطان ابراهیم طرفندن واقع اولان اصرار و اجبار اوزرینه دیکر بر رساله دها یازمغه مجبور اولمش وسلطان ابراهیم عصری نهایتلرنده احوالدن توحش ایله ترك دیار اضطرارنده قالمشدر. عائله‌سی روسیه‌ده اولدیغنی ابوالضیا توفیق بك تأیید ایدییور.

یکرمی ایکی عرض تذکره‌سندن مرکب اولان رساله‌سی کتبخانهٔ ابوالضیا کلیاتی

میاننده نشر ایدلمشدر . بونلرده قوچی بك تاریخدن ، ایستاتستیقدن ، احتیاج مملکتدن منبعث اوله‌رق مختلف دولت و حکومت مسئله‌لرینی موضوع بحث ایدەر . لسانی آچیق ، دوزکون ، جدی و وقوردر . هم دولتك حال و احتیاجنه ، پریشانلقلرك اسبابنه ، هم ده خلقك حالنه و تمایلاتنه واقف ، مدبر و عاقل بر مشاور دولتك صریح نصیحتلرینه بو اسلوب پك متناسب دوشمشدر ؛ شو سطرلری اوقویالم :

« سعادتلو و دولتلو خاقان سکندر حشمت حضرتلرینك ضمیر تابناك منورلرینه
« نهان اولمیه‌که (۹۹۰) تاریخنه گلنجه رعایا فقراسندن هر بر نفر باشنه قرقر آقچه خانه
« عوارضی و ایکی قویوندن بر آقچه رسم غنم آلنوب زیاده آلنمازدی . آنجق مباشر
« اولنلر جزیه‌دن وخانه عوارضندن ایکیشر و اوچر وغایتی بشر آقچه غلامیـه نامیله
« آلوب تجاوزه کیمسـه‌نك زهره‌سی یوغیدی . و خواص همایون یازوسی ایکی بیك
« درتیوز قرق بر یوك آقچه اولوب امنا و عمالدن اقل مرتبه‌ده یازوسی تحصیل اولنسه
« اول مبلغ آقچه حاصل اولوب داخل خزینه اولوردی . حالا علوفه‌لی قول طائفه‌سی
« زیاده اولوب مصرف زیاده اولدقجه تکلیف زیاده اولوب تکلیف زیاده اولدقجه
« رعایایه تعدی زیاده اولوب عالم خراب اولمشـدر . مقدما قرقر اللیشر آقچه آلنان
« خانه جزیه‌دن شـیمدی یالکز میری ایچون هر بر نفردن ایکیشر یوز قرقر آقچه
« وهر خانه عوارضندن اوچر یوز آقچه وهر قویون باشنه بر آقچه تعیین اولنوب وآلتی
« بولوك خلقی بر قاچ سنه‌در تحصیل مال پادشـاهی‌یی کندولره خدمت ایدوب وکلای
« سلطنتدن جمله دفترلری تغلباً آلوب علی ملاءالناس سلطان محمد خان جامع شریفی حرمنده
« مزاد ایدوب برر بالکه برر بچق غروش غلامیه ایله زید و عمروه صاتوب آنلر دخی
« برر غروشه قانع اولمیوب ممالك اسلامیه‌دن یدیشر سکزر یوز آقچه جزیه و عوارض
« جمع اولنمغه باشلادی . وهر قیوندن یدیشر سکزر آقچه آلنوب آناطولی ولایتلرنده
« خود قیون باشنه یکرمیشر اوتوزر آقچه آلور اولدیلریا . بو ظلمه رعایا نیجه طاقت
« کتورسون ؛ و خلق عالم بو جوری نیجه چکیرسون ؟ خواص همایون حالی خود دیگر
« گون اولمشدر . درت یوز سکسان درت یوك آقچه یازوسی اولان گورجستان وگنجه
« و روان و بغداد مملکتارنده اولان خواص همایون قریه‌لری الدن چیقوب دشمن النه
« گیردی و بر بلوکی وزرا خواصی اولدی . حالا موجـود اولان خواص همایون
« قریه‌لرندن یوز یوك آقچه آنجق داخل خزینه اولوب ماعدادن نام ونشـان قالمدی .

« والحاصل شيمديكي حالده رعايا فقراسنه اولان ظلم و تعدی بر تاریخده و بر اقلیمده و بر
« پادشاه مملكتنده اولمامشدر . ممالك اسلاميه‌دن بر مملكتده ذره قدر بر فرده ظلم اولسه
« روز جزاده ملوكدن سؤال اولنور ، وكلادن صورلماز و آنلره سپارش ايتدم ديمك
« حضور رب العالمينده جواب اولماز . آه سرد مظلومان خانمانلر خراب ايدر . اشك چشم
« دردمندان دنيايي غرقاب فنا ايدر . كفر ايله دنيا طورر ، ظلمله دورماز . عدالت
« طول عمره سببدر و انتظام احوال فقرا پادشاهلره موجب جنتدر . بو ديدكلرم كلام
« بنم دكلدر . علما و مشايخ قوليدر . اعتماد بيورلمزسه آنلردن سؤال اولنه . احوال
« بويله‌در . باقي امر و فرمان سعادتلو سلطانم حضرتلرينكدر . »

دينيله بيليركه بالاده ذكر اولنان مورخ پچوي ايله قوچي بكك وقايعي حكايه و محاكمه‌ده ،
كاتب چلبي‌ده فنه و حقيقتده ميدانده افكار جديده‌نك اوزاقدن اوزاغه ايلك اماره‌لريني
كوسترن قلم و فكر صاحبلري حكمنده‌در . بالاده‌كي مثاللر ، بو محررلرك كرك معنا
و كرك اسلوب اعتباريله نه قدر وضوحه ، طبيعيلكه ، ساده‌لكه ، حقيقت پرورلكه
ميال اولدقلريني اثباته كافيدر .

بو تمايلاتك عصرك عمومي كيديشيله نه قدر متباين اولديغني آكلامق ايچون برده
اوزمانده ادبي نثرك اك معروف و مسلم استادلريني كوزدن كچيرمك كفايت ايدر . ويسي
ونركسي كبي كه يالكز كندي زمانلرنده دكل بوتون اسكي ادبياتده لسان نثرك مقتدابه
و قلاسيك مثللري صفتيله قبول اولونمش اساتذهٔ قلمدن معدوددرلر .

ويسى

آلاشهرلي محمد افندي نامنده بر قاضينك اوغلي و شعرادن « مقالي » نك همشيره
زاده‌سي اولان ويسينك اصل اسمي « اويس » در . دور مدارس ايله طريق قضايه
سلوك ايتمش و متعدد يرلرده ايفاي نيابت ايله‌مشدر . بالخاصه يدي دفعه اسكوب قاضيلغنه
انتخاب ايدلمش وصوك دفعهٔ نيابتنده ١٠٣٧ تاريخنده ٦٨ ياشنده اولديغي حالده اوراده
وفات ايتمشدر . بعض تذكره‌لرده اسكوبده چوق زمان اقامت و اوراده رحلت ايله‌مسي
اعتباريله اسكوبلي كوسترلمش ايسه‌ده دوغرو دكلدر .

ويسي ، زمانينك اك معروف و معتبر بر منشيسي اوله‌رق طانيمشدر . شهرتي كندي

دورینی آشه‌رق ، متعاقب عصرلرده بیله اسلوب نثرینی عمومه مقلد به کوسترمش ایدی. الك معروف اثرلری « سیر ویسی » ، « خوابنامه » ، « شهادتنامه » و « منشأت » در .

سیر ویسی : مؤلفك « درة‌التاج فی سیرة صاحب المعراج » نامنی ویردیکی سیرنبوی کتابیدر. بو اثر ، حضرت پیغمبر (صلعم) ك ولادت سنه‌لرندن اعتباراً باشلیجه وقایع حیاتیه‌لرینی جامع اولمق اوزره یازلمشدر . کتاب « مکی » و « مدنی » اولمق اوزره ایکی جلده تقسیم ایدلمش وهرجلدك محتویاتی « مقاله » لره آیرلمشدر . برنجی جلد ولادت نبویه‌دن مدینه‌یه هجرت وقوعنه‌قدر اولان احوالی جامعدر . ایکنجی جلد هجرت پیغمبریدن غزوهٔ بدر کبرانك نهایتنه قدر یازلمشدر . اوندن صوکره‌سی اکمال ایدیله‌مه‌مش ، زیرده کوروله‌جکی وجهله نابی طرفندن یازیلان « ذیل سیر » ه موضوع تشکیل ایتمشدر .

« خوابنامهٔ ویسی » : بعض تراجم احوال کتابلرنده « واقعه نامه » اسمیله‌ده ذکر ایدلمشدر . بو اثرده سلطان احمد اول ایله ـ قدماجه سلطنت وحکمتك تمثالی عدایدیلن ـ « اسکندر ذوالقرنین » ك برمکالمه‌لرینی رؤیاده کوردیکنی ، سلطان احمدك کندی زماننده عالم خراب اولدیغنی ذکرایله ادوارسابقه‌یه حسرت کوسترمسنه مقابل اسکندر ذو لقرنینك‌ده کچمش زمانلره عائد وقایعی اخطار ایله هیچ برزمانده عالم « معمور وآبادان » اولمادیغنی اثبات ایده‌رك تسلی ویردیکنی حکایه ایده‌ر . انبیا ، خلفای راشدین ، ملوك امویه ، عباسیه و فاطمیه دورلرینه عائد اولان بو فقره‌لر هپ (و یاخود) کلمه‌سیله باشلار و (... می عالم معمور وآبادان ایدی ؟) استفهام انکاریسیله ختام بولور [١] .

« شهادتنامهٔ ویسی » : بش رکن ایمانك یکدیکرینه رجحان ادعاسیله معارضه‌سنی وکلمهٔ شهادتك جمله‌یه ثبوت رجحاننی حکایه‌ایدن وبووسیله ایله ارکان ایمانك شرف وقدسیتی حقنده بر طاقم منقبه‌لر نقل ایله‌ین کوچوك بر اثردر .

[١] اسکندر ذوالقرنین ، عجم واسلام اساطیرینك تخیل ایتدیکی بر جهانکیردرکه ما کدونیا قرالی بویوك اسکندر ایله تبابعهٔ یمندن ذوالقرنینك ونبوت وولایتی مشکوك اوله‌رق قرآن کریمده اسمی کچن ذوالقرنینك شخصیتلری ومنقبه‌لری بربرینه مزج ایدلمك وسد چین وآب حیات حکایه‌لریله برلشدیرلمك صورتیله ابداع اولونمشدر . « خوابنامه » نك تحریرینه سائق اولان فکر اصلی ، سلطان احمدك اصلاحات میللری وزمانك پریشانلغنه قارشی دویدیغی اهواضطراب درونی ایله علاقه‌دار کورونور . اثرك صوکنده ذکراولونان وقایعك تفصیلاتی‌ده آیریجه یازه‌جغنی ایما ایدیلیورسه‌ده‌اویله براثری موجود دکلدر.

«**منشآت ويسى**» : ويسينك قلمندن صادر اولان مختلف مكتوب ونامه‌لرى محتوى بر مجموعه‌در .

بونلردن باشقه ويسينك آيريجه ديوانى ومجموياتى ، لغات عربيه‌يه متعلق بر ايكى رساله‌سى ، مسوده حالنده قالمش بر « فتوح مصر » ى واردر . «تذكرهٔ محبوب ويسى» نامنى طاشيان رساله‌ده ويسينك بر ايكى نامه‌سى وار ايسه‌ده كانى كبى ويسيدن بر بچق عصر صوكره شهرت آلمش ناثرلركده يازيلرى بولونمسنه كوره بونك ويسى‌يه بر تعلق مخصوصى يوقدر .

ويسينك اسلوبى ، اسكى نثرك قلاسيك نمونه‌لرندن بريدر . ظن ايدلديكى قدر فضله مربوط وفضله آغير دكلدر . مقلدلر الندە اسكى نثرك دوشديكى معناسز تسلسلاردن ويسيده آنجق بر مقدمه كورونور . سوسه معنايى بوس بوتون فدا ايتمز ، فقط تزيين ايچون بيهوده تطويلى‌ده اختياردن چكينمز . لغات غريبه استعمالى ، سجع وترصيع تمايلاتى ويسيده اسلوب آغيرلغنك باشليجه تظاهرلريدر .

برى خوابنامه‌دن وديكرى شهادتنامه‌دن نقل ايديلن شو ايكى فقره ويسينك اسلوبى حقنده ابتدائى بر فكر ويرمكه كافيدر :

« (وياخود) معاويه‌نك اوغلى يزيد پليد وفاجر عنيد وجود خباثت آلوديله بغير حق
« صدر خلافتى ملوث ايدوب (الناس على دين ملوكهم) مصداقنجه زماننده اصحاب
« فجور كامران وارباب دين مبتذل ومهان اولديغندن ماعدا حضرت نورچشم فاطمة الزهرا
« وجكر كوشهٔ على المرتضا ومردمهٔ ديدهٔ مصطفى سلطان الشهدا سردار شهيدان كربلا
« حضرت حسين بن على المجتبى قتليچون اراذل عراق عربدن زير لواى منحوسنه مجتمع
« اشقياى آتش نهاد متابعت ابن زياد له بريهٔ جكر سوز كربلاده همراه حسين مظلوم
« اولان اصحاب رسول اللهدن وغيريدن نقدر نفوس زكيه وار ايسه طعمهٔ تيغ الماس كون
« شهادت ايتدكلرندنصكره سر سعادتمند حسين مظلومى بدن نزاكت پروروندن شمشير
« ظلم ايله جدا ايدوب اهل بيتدن پرده نشين حرمسراى اجلال اولان خواتين وابكار
« واطفالى ذليل وحقير ومقهور اسير ايليوب پروردهٔ زرين سوار خلخال اولان مخدره‌لر
« برهمزدهٔ بند زنجير اولمغله كون كورمه‌مش نازنينان قاصرات الطرف باشى آچيق يالين
« اياق يزيد پرست اولنلر راكب اولمق وجه اوزره بونلر ايسه يايان انواع تذليل ايله
« تا شامه دكين كتوروب اول لعل كوشوارهٔ بنا كوش عرش اولان سرخون آلود حسين
« مظلومى بر طشت زرين ايله پيشكاهه كتوروب بحمدلله غزوهٔ بدرده كشتهٔ تيغ غدر
« اولان اجداديمزك انتقامنى آل احمددن آلدم ديو فخر ومباهات ايليوب همان مجالس طرب

« ترتیب ایدوب عیش ونوشه مشغول واهل ایمانك نوائب واحزانی كاله یتوب پایمال
« خیول وجمال فسقه وفجره اولدیغندن ماعدا خون شهداء شعبهٔ شاه مردان ایله خاك
« سیاه‌زمین کربلا نطع گلگون وسجادهٔ ارغوان کون اولدقده‌می عالم معمور وآبادان ایدی.

– خوابنامهٔ وهبی –

« (حکایهٔ بدیعه فی فضیلة الصوم) گهر پاشان گنجینهٔ اخبار وسیر یعنی مستحضران
« احادیث وخبردن سودا گران بازار عصیانه کسب سرمایهٔ سعادت ایچون یادکار قالان
« جواهر گرانمایه‌دندر که عهد مبارك وزمان متبرك حضرت رسالتپناهی صلی الله تعالی
« علیه وسلمده برزنگیٔ زشت دیدار وخانه خراب سیه روزکار وار ایدی. شویله که
« وجود خبیث ناپاکی شیاطین لعینه خال چهرهٔ افتخار ایدی. نه برکره واعظ کرسی
« نشین روح روانی صوفیان صوامع گزین حواسه ابلاغ اوامر ذوالجلال قیلمش ونه
« بردم خطیب کج مج ادای زبانی منبرسی ودوپایهٔ اسنان دهانده نثر لاٰلیٔ خطبهٔ تسبیح
« ایدوب حلی بند بنا گوش عرایس اعمال اولمش، نه گوشهٔ پرنیان وعده نغمای وعید
« اورولدیغین بیلمش ونه گلگونهٔ دموع نیازی پیرایهٔ عذار اعتذار قیلمش

« سیهکاری گنهکاری کریهی   سیه روزی بدآموزی سفیهی

« الحاصل نه رشحهٔ آب وضودن بنفشه‌زار رخساریه رشاشهٔ طراوت یتورمش ونه
« عندلیب ناطقه‌سن گلشن سرای مساجدده مقام نیازه گتورمش

« رذیلی بدلقایی زشت خویی   سفیهی تلخ طبعی ترش رویی
« بافسون سیهکاری همیشه   چوچشم یارشوخی کرده پیشه

« بوحاله مقارن ناکام شحنهٔ گریبانگیر فناسل سیف قضا ایتدی، شمشیر سینه شکاف
« اجل خنجرهٔ گردن حیاته یتدی، معشوقهٔ بیوفای دنیا که قحبهٔ هزار آشنادر بنیادشیوهٔ
« افتراق صالدی، داماد شبستان عدم که نامزد نازنین جسد انسانیدر قصد خطبهٔ اجتماع
« ایتدی. پاکان وقت که زندگانیٔ زنگی‌ٔ عاصیدن ملول وپریشان ایدی، گویا هربرینه ناخنهٔ چشم
« دل وجان ایدی. خبر موتندن شادمان اولدیلر. صانکه هنگام تشریف عید سعیدایدی که
« بربریله تقدیم مصافحهٔ مبارك بادی قیلدیلر. بر وجهله ملتفت احوالی اولمدیلر واندیشهٔ
« تجهیز وتکفین قیلمدیلر: غسل ایتمدیلر که آب صاف بلور رنك همواره ازالهٔ وسخ
« ونجاست خاصهٔ شانی ایکن ناپاکیٔ بدنندن که لاشهٔ دمن وضلالتدر نجاست پذیر اولمیه؛

« تکفین ایلمدیلرکه کرپاس کافور التباس که سترهٔ معایب ناسدر جسد قطران رنکندن که
« فی‌الحقیقه نادیهٔ انجاس ایدی ناپاك اولمیه ودفن ایتمدیلرکه همسایهٔ مزاری اولان ارواح
« طیبهٔ مسلمین علیین مقامه انین خرمکس روح خبیثندن پریشانی ییتمیه؛ اعلان پشتهٔ مدفن
« قیلمدیلرکه مقبرهٔ اهل اسلامدن صانوب آینده وروندة تقدیم دست آویز ایتمیه؛ الحاصل
« اول زنکیٔ بدرنکی برمزبلهٔ دیو لاخه خاك انداز ایتدیلر .

– شهادتنامهٔ ویسی –

نرکسی

عن اصل بوسنه‌لی واسمی « محمد » در . مملکتنده قسماً تحصیلدن صوکره استانبوله کلمش، دور مدارسدن صوکره طریق قضایه سلوك ایتمشدر . شیخ‌الاسلام یحیی افندی‌یه قرابتی اولدیغی جهتله دائرهٔ مشیختده انتساب ایده‌رك ١٠٤٤ ده استانبولده ارتحال ایتمش وایوبده دفن اولونمشدر .

نرکسینك نامنی ابقا ایدن الك مهم اثری « خمسهٔ نرکسی » نامیله معروف اولان « نهالستان » در. اصل خمسه « کلستان » و « بوستان » ه نظیره اوله‌رق یازیلان « نهالستان » اولدیغی حالده « اکسیرسعادت »، « مشاق‌العشاق »، « قانون‌الرشاد » و « غزوات‌مسلمه » اسملی درت اثرك علاوه‌سیله خمسه علی‌الخمسه حالنه قونولمشدر .

نهالستان : بش قسمدن مرکبدر ؛ هرقسم بر « نهال » عد ایدیله‌رك « نهال اول »، ثانی ، ... » اسملری ویرلمشدر. نهال اولده سخاوته ومعروف اسخیایه متعلق حکایه‌لر، نهال ثانیده عشق حکایه‌لری ، نهال ثالثده مناقب شتی ، نهال رابعده انسانك ایتدیکنی بوله‌جغنی مؤید حکایات ونهال خامسده صلاح وتوبه‌کاری‌یه متعلق منقبه‌لر ذکر اولونور. بوحکایه‌لرده خوارق عادات اوقدر کثرتلی دکلدر ؛ بالعکس مناقبك برچوغی معاصرلره عائد وطبیعی وقایعه متعلقدر. حتی بعض حکایه‌لرده وقوعات اعتباریله آچیق برحقیقتپرورلك حس اولونور .

اکسیر سعادت : امام غزالینك « کیمیای سعادت » نامنده‌کی اثرندن مترجمدر [١]

[١] بواثر ، عصر سابق شاعرلرندن « سحابی » طرفندن‌ده دها اول ترجمه ایدلمش ایسه‌ده شهرت بولان ترجمه‌سی ، نرکسینککیدر

حقوق ووظائف معاشرته دائر بعض نصايح ومطالعات ايله بونلری مؤيد بر چوق حكاياتی جامع بر اثردر. حقوق اقارب، حقوق موالات، حقوق همدينی، حقوق همسايكان كبی مختلف مناسباتی تعداد وافاده ايدن بو كتابده نركسی ترجمه‌يی عيناً دكل مألاً ياپمغی التزام ايلديكنی صراحةً اعتراف ايده‌ر.

مشاق العشاق : ايابصانده قاضی اولديغی اثناده عشقه متعلق حكايه‌لری جامع اوله‌رق قلمه آلديغی بر اثردر. بو راده مندرج مناقبدن برقسمنی بالآخره نهالستانك نهال ثانيسنه‌ده درج ايلديكی جهتله حين طبعده بو مكررلر حذف ايديله‌رك مشاق عشاق كوچوك بر رساله حالنی آلمشدر. بونده‌كی حكايه‌لرده‌ده معاصرلره متعلق ووقعه‌دن زياده قدرت اسلوب ايله جاذبه ويرلمك ايسته‌نيلمش موضوعلر كوزه چارپار.

قانون الارشاد : ايران دولت جنكيزيه‌سی حكمدارلرندن سلطان محمد خدابنده ايچون تأليف اولونان «اخلاق السلطنه» نام اثردن مترجمدر. بو اثرك موضوعی وظائف حكمداری‌يی اوزمانك آكلايشيله تلقيندن عبارتدر. باش طرفنه نركسی سلطان مراد رابعله شيخ الاسلام اسعد افندی، صدر روم ايلی غنی زاده وصدر آناطولی عزمی‌زاده افنديلره عائد مدحيه‌لر علاوه ايتمشدر. متن اثرده‌ده برطاقم وصايا ونصايحله اونلری مؤيد برچوق حكايه‌لر واردر.

غزوات مسلمه : ملوك امويه‌دن عبدالملك بن مروانك اوغلی و وليد بن عبدالملك وسليمان بن عبدالملكك برادر وسردارلری اولان مسلمة بن عبدالملكك اسفار وغزواتی مبين بر رساله‌در. اصلی محی الدين عربينك «كتاب سامره» سنك بر فصلندن منقولدر. مسلمة بن عبدالملك آسيای صغراده متعدد محاربه‌لر ايده‌رك استانبول بوغازينه قدر كلمش واستانبولی محاصره ايله غلطه‌ده عرب جامع شريفنی انشا ايتديرمش ايدی. بالخاصه بو محاصره ومحاربهٔ بحريه قسملری پك پارلاق يازلمشدر.

نركسينك اسلوبی، اسكی طرز نثرك اك ادبی واك متصنع شكلنه انموذجی بر مثالدر. ويسی‌يه نسبتله نركسی چوق دها تزييناته منهمك، لفظجی وصنعتجی بر ناثردر. غريب كلمه‌لر، مربوط ومسجع افاده‌لر، بسيط بر معنايی افاده ايچون خاطر وخياله كلمز بعيد بعيد مجازلر، نركسينك آثارنده بول بول مشاهده اولونور.

نهالستانك مقدمه‌سیله بر حکایه‌سندن وغزوات مسلمه‌نك استانبول سفرینه عائد قسمندن نقل ایدیلن شو برقاچ سطر ، بو اسلوبك ماهیتنی کوسترمکه خادمدر :

« هرزمانکه خامهٔ حمامهٔ موزون ترانهٔ دلکش آواز معرفت پرداز ساحهٔ ملسای
« صحائف لطایفنمای فیروزه فامه بال کشای پرواز و محرك جناحی حقیقت و مجاز اوله
« خیابان مصنع طرح اورق ایچون طرف طرف قد کشیدهٔ رونق وشرف اولان موزون
« درختان صف بصف سطور نهالستان تراکیب هموار ترتیبندن اسماع مجلسیان چمنصفهٔ قبول ایچون سر آغاز ایتدیکی اسجاع بالغاپسند مستحسن المدلولك

« (نظم) ای جوش هزار زمزمه تو   ای بی همه باهمه همه تو
« هر مرغکه دارد این گلستان   دارد زتو صد هزار دستان

« (نثر) بعد ازین بلبل خوشنوای عاشقانه صدای ناطقهٔ زمزمه سازسوز وگداز که میان
« اغصان سرودستان شاخ برشاخ الواح مرتبة الرقوم مزیت الرسومده اظهار صیت وصدای
« پراصول وابداع صوت ونوای قرین القبول ایچون ترنمات نکات آمیز مدعا قیلمغله شور
« افکن بزمگاه دماغ وسوز بخش سینهٔ داغ زاغ اولدقجه اتحاف صماخ اثر پژوهان منطوق
« ومعقول ایتدیکی نغمات عبارات محیر العقولك ابلغ واحسنی صلوة وسلام فخر المرسلین ومنقبه
« ومدایح آل واصحاب گزین ایدوکی قرار دادهٔ دانشوران دار الافادهٔ حسم وتعییندر

« (نظم) برمدحت اینچنین شهنشاه   کی ره بردابن گدای گمراه
« مداح تو فاطر السموات   ناطق بفضیلت تو آیات »

ـ نهالستان مقدمه‌سندن ـ

§ « راوئ صحیح الخبر محقق نتیجهٔ احوال ایدرکه نیجه زمان بووجه اوزره دمبسته
« وکوفته لب خموش نشین کنج خمول ایکن برکون بالبداهه حقهٔ سربمهر دهندن سرپوش
« سکوتی برداشتهٔ دست تقریر ایدوب مجامع ناس اولان مواضع مزدحمکاهده رفع عقیدهٔ
« تشویق ایله سر آغاز هنکامه گیری قیلوب اهالناس شهرمزه شهریار و دیارمزه خنکار
« کلیور اقامت مراسم تعظیم واجلال ایچون دامن درمیان اقدام اولملم دیوب مهمان
« مشکوك القدومه غائبانه تحریض استقبال وترتیب مهمات میزبانی‌یه اشغال کوستردی ؛
« بیقیدان سبکسردن بعض هوا پرستان باد پیما حریفك بوقدر ماه وسالدنبروصوم وصال

« صمته مداوم ایکن حالا بو عقیده بزه کلام ایله افطار صیام سکوت ایتدیکی حکمتدن
« خالی دکلدر آیا بو طرفه دعوانك معناسی نه یوزدن نتیجه نما اوله دیو اوضاع شترکربه سن
« تماشا کنان پاینه دوشوب فنای قصبه‌دن برایکی فرسخ کذار ایتدکلرنده

« (بیت) آن سوختهٔ خراب سینه اورنك نشین بی خزینه

« (نثر) ترتیب صفوف مستقبلین و تماشا کنان هرزه کردك کیمن یمینه وکیمن یساره
« تعیین ایدوب قاعدهٔ ملوك اوزره صف آرای اجلال اولدقده کوررلرکه (ع) اذا
« طلعت فلا شمس ولا قمر (نثر) مقالنه ماصدق برماه عالم آرایی ستاره وار بر نیجه
« توابع وخدمتکاری احاطه قیلوب طور مسافران راه پیاده کیمی پیاده وکیمی سوار
« رفتار صبا کردار ایله نورپاش روزکار اولوب کلورلر . قریب اولدقجه ظاهر اولورکه
« میانلرنده آفتاب فلك کبی آفاق دهری پر ضیا قیلان دلبر تابنده اختر مکر خواجهٔ
« وامق نهادك سرمایهٔ عقلنی تاراج ایدن یار پری رخسار ایمش . (ع) قوت جاذبهٔ
« عاشق ایدر کاری همان . (نثر) قلاب جذبهٔ عشق ایله راه سه‌ماهه‌دن شدرحال ایدوب
« مرکز وطن دلربادن قرارکاه عاشق اولان دیاره سفر تجار مسبوق الوقوع دکل ایکن
« حیات بخش عاشق خسته حال اولمق ایچون او دیاره سایه انداز اجلال اولمش وتلافیٔ
« تقصیرات سالفه ایچون راهه دوشوب کلمش ... »

ـ نهال ثانیدن ـ

§ « (توجه نمودن مسلمهٔ نامور بادلاوران عسکر بجانب قسطنطینیه وعبور کردن
« دریا ومباشرت فرمودن بنیاد حصن غلطه وجامع کبیر) جناب مفتح الابواب ومسهل
« الصعاب وحضرت میسر الآمال مسبب الاسباب بوقدر حصون ممنوع عن الدخولدن رفع
« اقفال تعسر قیلوب مفاتیح تصرفلرین بلا تعب وتعذر تسلیم ید مؤید مسلمهٔ نیك بخت
« فرخنده فال ایتدکدن صوکره

« (نظم) عروس مملکت آن بر کنار کیردتنك که بوسه برلب شمشیر آبدار دهد

« (نثر) آرزوی درآغوش غانیات فتح وظفرله بازوی علو همتن که موزون نهال
« شجرهٔ ثابت الاصل ایمان ودیانتدر کردن معشوقهٔ استانبوله آویخته قیلمق ملاحظه‌سیله
« برطرفساز صبر وسکون اولوب بی کلفت منازع ومخاصم وبی محنت مقاوم و معارض

« (ع) فتح ونصرت در یمین وعزو دولت دریسار (نثر) فتح ممالك و دیار وضبط
« نواحی واقطار ایده‌رك مقابلهٔ قسطنطینیه‌ده نزول ایتدیلر .

« (نظم) دلیری که نصرت بود یار او نیارد کسی تاب دیدار او
« ازان روی سرمست هیبت فزای که فیروزمند آفریدش خدای
« بترسد زنخجیر و آهوکسی فراهم شوند ارچه یکجا بسی
« نیارد بجهد این سعادت بجیب که تا که بدیدار گردد زغیب

« (نثر) پاسبان چارسوی هفت آسمان اولان ماه تابان سکز کره تبدیل شکل ایله اطراف
« افقی جست وجو ایدنجه یعنی دفعهٔ گاه بدر وگاه هلال اشکالنه تمثل ایدوب صور
« مختلفه‌ده تجسس جوانب عالم قیلنجه محل مذکورده اختیار آرام اولنوب طناب خیام
« نقل وحرکتی مربوط اوتاد قرار ایتدی .

(نظم) « چوجیشش دران کشورافکند جوش بر آمد ز کشورنشینان خروش
« گروهی بهر در حصاری شدند گروهی دگر زینهاری شدند

« (نثر) وبو اثناده جانب رومدن احضار عمله ومزدوران وتهیئهٔ معماران و مهندسان
« ایدوب مستوفی سفن معابر اعدادندن صوکره عبور بحره شروع اولدقدن صوکره
« لشکرالیونك بعض خودپسندان و زعماسی که سایه پرورد ناکاردیده ابترلر اولمغله زور
« بازوی موحدیندن بی‌خبرلر ایدی اوچ کون روی دریاده ریح عاصف وهوای مخالف
« کبی مانع گذار اولمق زعمیله متصدیٔ کارزار اولدیلر. ولی دلیران صرصر هجوم وکوه
« ثبات گروه مخالفینك جرأت مغلوبانه‌لرینه قطعانکه انداز التفات اولمیوب بی وهم وبی‌باك
« جسبت و چالاك نسیم نوبهار کبی عبور بحر ایدوب خاشاك وجود اشراری تارومار
« وکله‌لرین حباب دریای قهر دمار ایتدیلر. آندن صوکره حذای قسطنطینیه‌ده فرسخین
« فی فرسخین برحصن آسمان مماسه وضع اساس ایدوب صحننده حالیا عرب جامعی دیمکله
« مشهوراولان سعید لطیفه طرح انداز بنا اولدیلر . حصار مذکور مدار قهر عدوی
« پرشر وشور اولمغله مدینة القهر نامیله تسمیه اولوندی ... »

— غزوات مسلمه‌دن —

نصف عصرك دیگر نائر و عالملری . — اوقجی زاده محمد پاشانك مخدومی شاهی

افندی ـ که نامی ولاسیك اسکی نثریمزك استادلری صیراسنده علی الاکثر ویسی و نرکسی ایله برابر یاد اولونمق معتاد اولمشدر ـ رسمی و خصوصی نثرك اك طانینمش مقتدابهلرندن بریدر.

وانلی و وان ولایت عسکرینه منسوب اولدیغی ایچون « وان قولی » دییه شهرت بولان محمد افندی ، عربی لغتلر آراسنده اك ممتازلرندن بری اولان « صحاح جوهری » یی تورکجهیه نقل ایلهمشدر . « وان قولی لغتی » نامیله طانینمش اولان بو ترجمه ، بالآخره سلطان احمد ثالث دورنده مطبعهنك تأسیسی زماننده ایلك باصیلان کتاب اولمقلهده شهرت آلمشدر .

موضوعات العلوم صاحبی طاش کوپریلی زاده محمد کمال الدین افندی علما میاننده شهرت آلمش وایکی جلد موضوعات العلومی قینالی زاده علی افندیدن کاتب چلبی یه دوغرو حرکت ایدن علمی تألیفات تکاملنده بر مرحله تشکیل ایلهمشدر .

علوم شرعیه و مدرسه تدریساتی وادیسنده ملتقی صاحبی ابراهیم حلبی ، کافیهجی حسین افندی ، منلا برکوی ، قاضی زاده و شیخ سیواسی ـ که بو صوك ایکی ذات تعصب و مسامحه دستورلرینه استناد ایدهرك دینی و علمی محیطده اوزون مناقشهلره سبب اولمشلردر ـ هپ بو دورك ممتاز عالملری میاننه داخلدرلر .

اوننجی قرن هجریده معمار سنان ایله اك یوکسك مرتبهسنه واصل اولان معماری ، بو نصف عصرده ده یوسف ، محمد ، قاسم آغالر کبی مشهور معمارلرله تکاملنی ادامه و محافظهیه موفق اولمشدر . معماری کبی صنایع نفیسه میاننده تعدادی ممکن اولان خطاطلقده بو نصف عصرده تکاملنه دوام ایلهمشدر. حتی بالذات ترکمی حسن خطیله ده شهرت آلمشدی .

الحاصل اون برنجی عصرك ایلك نصفنده کرك علم و صنعت وادیسنده ، کرك ادبیاتده عمومیتله عصر سابقك معقبی و بعض احوالده مکملی اولان تجلیلر مشاهده اولونمقدهدر .

نظم لسانك تكاملی

اون برنجی قرن هجری نصف اولنده نظم وادیسی ، بر طرفدن باقی طرزینك دها متکامل بر شکلیله تمایز ایدن نفعی مکتب ادبینك تجلیاتی ، دیکر طرفدن باقی مکتبینك

بقایای آثار و تأثیراتی اوله‌رق ایکی خط اوزرنده مطالعه ایدیله‌بیلیر : نفعی مکتبی‌الك زیاده خصوصیت و کمالنی قصیده یولنده کوسترمش و قصائد ایچون الك پارلاق ، الك آهنکلی ، الك قلاسیك نمونه‌لر بالخاصه نفعی‌نك قلمندن صادر اولمشدر . صبری و ریاضی کبی استادلر باشده اولمق اوزره دورك بوتون قصیده‌جی شاعرلری بو مکتبه انتساب ایله‌مشلردر . غزل طرزنده نفعی و معقبلری‌ده باقی مکتبنك شاکردلری عد اوله‌بیلیر؛ غزلده بو دورك الك متبارز سیماسی شیخ‌الاسلام یحیی افندیدر. مثنوی یولنه‌کلنجه ، بو طرزده باقی مکتبنك استادی اولان یحیی بکی اون برنجی قرن هجریده نوعی زاده عطائی تعقیب ایله‌مشدر . بونارله عزمی زاده حالتی کبی رباعی طرزینه بویوك بر میل کوسترن بعض خصوصیتی حائز سیمالر ، بو نصف عصرك نظم وادیسنده‌کی تظاهراتی تمثیله کافیدر .

نفعی و آثاری

ارضروم جوارنده « حسن قلعه » ده دوغمش اولان نفعی‌نك اصل اسمی « عمر » در . تولدی تقریباً ٩٩٠ تاریخلرنده‌در . ایلك تحصیلنی ارضروم حوالیسنده اکمال ایدن نفعی ، سلطان احمد اول زماننده استانبوله کلمش ، قدرت شاعرانه‌سیله آز زمانده کرك سرای همایونده و کرك محافل کبراده مهم بر موقع احراز ایتمشدر . سلطان احمد اولك ، عثمان ثانینك و بالخاصه مراد رابعك فوق‌العاده توجه و التفاتلرینه نائل اولان نفعی ، علمی و ملکی مناصب مراقندن اوزاق قالمغی ترجیح ایله‌مشدی . واصل اولدیغی الك یوکسك مقام ـ زمانمزه کوره بر نوع تحصیلات مدیر عمومیلکی حکمنده اولان ـ « باش باقی قولی » موقعیدر . مأموریت و پایه آرقه‌سنده قوشمامقله برابر سرای همایونده ، وزرا و علما نزدنده الك معتبر قرنا و مقربین میاننده ایدی . هر فرصتله یازوب تقدیم ایتدیکی اوپارلاق ، پرآهنك ، پر طمطراق قصیده‌لرله دورك کوز بیکی کسلمش ایدی . قصیده‌لری بوتون اکابر آراسنده مدار مفخرت بربرات مزیت کبی ایدی . ایکی دفعه سلطنتنه شاهد اولدیغی سلطان مصطفای اول ایچون هیچ برقصیده یازمامش اولان نفعی ، مدایحنی لایق اولمیانلره توجیه ایتمیه‌جك قدر وقور طانینمش ایدی . فخریه‌یه انهماکی‌ده غرور نفسنه بر دلیل عد اولونه‌بیلیر .

نفعینك موجب فلاکتی اولان بر ابتلاسی‌ده هجو مراقیدر . مدایحنده اولدیغی قدر

هجویاتنده‌ده شدید ایدی. بونك ایچون هجویه‌نه اوغرایانلر، شاعره قارشی درین بر کین بسله‌یورلردی. اکابردن برچوقلری ایچون عینی زمانده هم پارلاق مدحیه‌لر، هم شدتلی هجویه‌لر یازمقله طالعیله کله‌نیوردی. دیوانی کبی هجویه‌لرنی جامع اولان «سهام قضا» سی ده الدن اله دولاشیور، پك بیوك بر رغبت کوریلیوردی. سلطان مراد رابع بیله «سهام قضا» یی اکثریا بویوك بر حظ و ذوق ایله اوقوردی. معاصرلرندن برینه

آن شاعر هجاکوکه نام او ست نفعی قتلش بچار مذهب واجب چو قتل افعی

دیدیره‌جك قدر آغیر و زهرناك اولان بو هجویه‌لری پادشاهك انشاد ایلدیکی یاغمورلو بر کونده سرایه صاعقه اصابتی، نفعیدن دلکیر اولانلرك سهام قضایی اوقومقله غضب سماوی دعوت ایلدیکی یولنده تأویللرینه وسیله اولمش، بوندن تشأم ایدن سلطان مراد رابعده نفعی‌یه هجودن توبه ایتدیرمشدر. نفعی بو حادثه‌یه قصیده‌لرینك برنده‌کی:

بو کوندن عهدم اولسون کیمسه‌یی هجو ایتمه‌یم اما ویره‌یدك کر اجازت هجو ایده‌ردم بخت ناسازی

بیتی ایله اشارت ایدییور.

بو توبه‌یه رغماً مألوف اولدیغی هجودن واز کچه‌مه‌ین نفعی، صدر اعظم بایرام پاشا ایچون یکیدن بر هجویه ایراد ایلدیککندن پاشانك اصراری اوزرینه ١٠٤٦ تاریخنده بوغدورلمشدر. جسدینك دکزه آتیلدیغی مروی ایسه‌ده باب عالی داخلنده مدفون اولدیغنه دائر بر روایتده واردر.

نفعی هر شیدن اول وسعت خیال و آهنك شاعریدر: عادی وده‌کرسز لفظ صنعتلرینه تنزل ایتمز؛ طبیعتی پارلاق و تازه خیاللر، چاریجی و حیرت ویریجی مجازلر آرار. خصوصیله کریزکاهلرنده اویله مستثنا ابداعلر واردرکه خیالنك قوتنه ك بدیع دلیللر اولارق کوستریله‌بیلیر. موضوعلرینك محدودیتی، بو قدرتی یالکز کریزکاه تصویرلریله مبالغه‌لی مدحلره حصر ایتمك اضطرارینی تولید ایتمشدر. بونکله برابر حتی آت تصویر ایدرکن بیله عقل او بالا پرواز مدیحه‌لری تسلیم ایتمه‌مك ایسته‌دیکی حالده خیاللرنده‌کی علویت و بداعت او کنده ذوقك مسحور اولماماسنه امکان بولونماز.

هله اسلوبنده‌کی عظمت و شعشعه، خیالنك‌ده فوقنده‌در: کلمه‌لر، ترکیبلر، مصراعلر، وزنلر، قافیه‌لر، نفعینك ألنده ایسته‌دیکی کبی قوللانه‌بیله‌جکی برر آلت حکمنده‌در. اك دار قافیه‌لری سلیس و روان نظمنده حکمنه منقاد ایتمش، شعرلری صانکه — کندی

تعریفی وجهله ـ « عقد کوهر کبی منظوم اوله‌رق طبعنه وارد » اولمشدر. لسانی چوق پارلاق، فوق‌العاده آهنکدار و پك زیاده عظمتلیدر.

حساسیت اعتباریله نفعی اوقدر یوکسك دکلدر. بوخصوصده فضولی شویله دورسون باقی ویحیی افندی ایله بیله مقایسه ایده‌مز. قدما نزدنده عاشقانه تصورلرله دائما هم عنان اولان تصوفی میللرده‌ده نفعی اوقدر قوتلی کورونمز. بونك ایچون غزلیاتی قصائدینه نسبتله چوق سونوك قالمشدر. قصیده‌لری ایچنده‌کی « تغزل »لری، اصل غزللرندن دها رنکیندر؛ قصیده‌نك آهنك و احتشامندن بونلرده‌ده برحصه آیرلمش کیبدر. غزللری آراسنده بعض مدحیه‌لر، فخریه‌لرده کورولور. عادتا نفعی کندی میل ذاتیسیله قواعد مقرره‌یه قارشی قویه‌رق غزل نوعنی قدما اصولنجه مختص اولدیغی عاشقانه، متصوفانه، هوسپرورانه موضوعلرك بعض کره خارجنه چیقارمش کورونور. تصوفدن، عشقدن، هوسدن بحث ایدن ـ یعنی اصل موضوع تامی داخلنده اولان ـ غزللرنده‌ده اکثریا صمیمی برحسدن زیاده تقلیدی بر تخیل حسن مشاهده اولونور. اك معروف غزللرندن اولان

کوزاوجیله عاشقه‌که لطف ایدرکاهی عتاب   بر سؤاله بر قوماز اول غمزهٔ حاضر جواب

مطلعلی غزلنده بیله قدرت تصویریه، حسی هیجانلره تقدم ایتمکده‌در.

نفعینك آثاری، قصائد و غزلیاتدن مرکب اولان « دیوان » ی ایله هجویاتنی احتوا ایدن « سهام قضا » سندن عبارتدر.

تنزل أیله‌مم انشایه ایلسه‌م بلکه   مسبحات فلك ورد ایده‌ردی انشامی

بیتندن آکلاشیله‌جغی وجهله نثر وادیسنه میل کوسترمه‌مش،

حافظ وابن یمینم غزل وقطعه ده کر   ایسته‌سه‌م بلکه رباعیده اولوردم خیام

بیتنده ایما ایتدیکی اوزره رباعی کبی کوچوك شعر طرزلرینه‌ده هوس ایتمه‌مشدر. غزل و قطعه‌ده حافظ شیرازی ویا ابن یمین ایله مقایسه ادعاسی، نفعینك متفاخرانه مبالغه‌لری میاننه داخلدر.

نفعینك اصل مدار تمایزی اولان قصیده‌لری، قدماجه اك معتبر نمونه‌لر حکمنی آلمش، معاصرلرینه واخلافنه مدار تنظیر کسیلمشدر. بو قصیده‌لرده ایراندن منتقل قدیم نظریاتك لزوم کوستردیکی بوتون تفرعات نظر دقته آلنمشدر: مطلع، تجدید مطلع، کریز، مخلص، مقطع بیتلری، نسیب وتشبیب، مدحیه، تغزل، تفخر، دعاپارچه‌لری،

فوق‌العاده پارلاق بر اسلوب ایله یازیلان بو قصیده‌لرده منتظماً تعاقب وتوالی ایدر . خصوصیله فخریه‌یه میلی اوقدر زیاده‌درکه بعض کره ممدوحندن زیاده نفسنی اطرا ایلدیکنه تصادف اولونور . حتی دیوانانك ایلك منظومه‌سی اولان « نعت شریف » ه بیله :

عقدهٔ سررشتهٔ راز نهانیدر سوزم   سلك تسبیح در سبع‌المثانیدر سوزم

مطلعلی تفاخر ایله باشلامشدر . بو نعت ایله « مدحیهٔ مولانا » یی متعاقب همان زمانه عائد قصیده‌لر باشلار . سلطان احمد اول ایچون سکز ، سلطان عثمان ثانی ایچون درت ، سلطان مراد رابع ایچون اون ایکی قصیده وآریجه سلطان مرادك خطنی ، اوق آتماسنی ، طبلبازینی مدح ایچون اوچ قطعه یازمشدر . وزرادن مراد ، نصوح ، محمد ، خلیل ، علی ، حسین ، حافظ احمد ، خسرو ، بایزام ، مصطفی ، الیاس ، قپودان دریا جعفر ، قائممقام محمد پاشالره ، علمادن شیخ‌الاسلام محمد واسعد افندیلره عزیز افندی‌یه ودارالسعاده آغاسنه قصیده‌لری ، جانبك کرای خان ایله شیخ‌الاسلام اسعد ویحیی افندیلره ، قرنادن اسماعیل آغا ایله موسی چلبی‌یه‌ده قطعه‌لری واردر . قصائدینك عددی ـ نعت شریف ومدح مولانا ه داخل اولارق ـ اللی دوقوزه بالغ اولور . ترکیب بند طرزنده بر « ساقی‌نامه » سی ، اون قطعه‌سی واردر . غزلیات قسمنده‌ده ۱۱۸ غزلی ، بر مسدسی ، سلطان مراد رابعه بر قصیده پاره‌سی ، سلطان عثمان ثانی‌یه بر قطعه‌سی ، طقوز مطلعی وبش رباعیسی مندرجدر.

قصیده‌لری آراسنده سلطان احمد اوله یازدیغی « ویریر » ردیفلی و

هر معنیٔ لطیف که جاندن نشان ویریر   تعبیرایدنجه طبع آنی نظمه جان‌ویریر

مطلعلی قصیده ایله ،

ادرنه شهریمی بو یا گلشن مأوامیدر   آنده قصر پادشاهی جنت اعلامیدر

مطلعلی ادرنه قصیده‌سی ،

سخن اولدرکه بلاواسطهٔ طبع سلیم   اوله مقبول دل نادره‌سنجان فهیم

مطلعلی مدحیه‌سی ،

غم کیتسه عجبمی ینه عید رمضاندر   عید رمضان رونق بازار جهاندر

مطلعلی عیدیه‌سی ،

صانماك كه فلك دوری ایله شامی سحر ایلر   هر واقعه‌نك عاقبتندن خبر ایلر

بیتیله وحکیمانه بر گریز گاه ایله باشلایان « قصیدهٔ بلیغه ولطیفه » سی ، سلطان عثمان ثانی‌یه یازدیغی « جلوسیه » ، فخریه » ، « قصریه » وبالخاصه

آفرین ای روزکارك شهسوار صفدری   عرشه آص شمدنکیرو تیغ ثریا جوهری

مطلعلی « جهادیه » سی ، سلطان مراد رابعه تقدیم ایلدیکی

اسدی نسیم نوبهار آچیلدی کللر صبحدم   آچسون بزمده کوکلمز ساقی‌مدد صون جام‌جم

مطلعلی مشهور ومسمط قصیده ایله « روزکار » ، « عالم » ، « فلك » ردیفلی قصیده‌لری وعلی‌الخصوص تماماً نوزمین اولان و بری « درتعریف اسبان شهسوار زمان » نامنی طاشییه‌رق سلطان مراد رابعك بادصبا ، طیار ، اورن ، صاچلی طوری ، سرجان ، جلالی یاغزی ، ادهم ، توما ، قاپو آغاسی طوریسی ، آرسلان طوریسی ، جبلی طوری ، قایش اوغلی‌طوریسی ، آغا آلجه‌سی ، شام آلجه‌سی ، داغلر دلیسی ، حرامی ، دلنواز اسملی آتلرینك تصویر وتوصیفنی محتوی اولان ، دیکری‌ده « در تعریف رخش پادشاه عالمپناه المسمی بآغا آلجه‌سی » نامنی طاشییان قصیده‌لری . ، مراد پاشایه یازدیغی

غمزه‌ك نه‌دم‌كه تیغ‌چکوب‌خون فشان اولور   عشاق دلفکاره اجل مهربان اولور

مطلعنی و

صفلر دوزوب‌هجوم ایدیجك‌خیل دشمنه   دهشتله آسمان وزمین پرنغان اولور
صارصیلدیغنجه زلزلهٔ حمله‌دن زمین   آشوب رستخیز قیامت عیان اولور
کرد سمهده شعلهٔ شمشیر تابدار   کویا سحاب تیره‌ده برق‌جهان‌اولور
اوقلر سهام قوس قضادن نشان ویریر   پیکان تیر ایسه اجل نا کهان اولور
اوج هواده صیت چکاچاك تیغدن   آواز رعدوصاعقه ره‌کم کنان‌اولور

بولنده پارلاق وآهنکدار حرب تصویرلرینی احتوا ایدن قصیده‌سی ، نصوح پاشانك بر مکتوبنی تعریف وسیله‌سیله قلمه آلدیغی

نه نامه‌در بوکه حسن بیان عنوانی   ایدر کشاده دل وطبع مستمندانی

مطلعلی مدحیه‌سیله

ینه ایریشدی تموز اولدی جهان پرتف وتاب   کیردی برخلقته هپ آتش‌وباد، آب‌وتراب

مطلعلی « تموزیه » سی ، حافظ احمد پاشا ایچون یازدیغی « اوزره » ، « زمانه » ، « روزکار » ردیفلی قصیده‌لر ، مصطفی پاشایه تقدیم ایدیلان مشهور

زهی سمند ملایم که حسن رفتاری   اونوتدورور دل عشاقه شیوهٔ یاری

مطلعلی « رخشیه »سی ، شیخ‌الاسلام محمد افندی‌یه‌یازدیغی « بهاریه » و«عیدیه»سی اك پارلاق اثرلرندن معدوددر .

مرحبا ای جام مینای می یاقوت رنك — دوری کلسون سندن اوکرسه ن سپهری درنك

بیتیله باشلایان « ساقی نامه » ، هر بری یدیشر بیتلی بش بنددن مرکبدر .

کوکدن نظیره ایندی سهام قضا سنه — نفعی دیلیله اوغرادی حقك ، سنه

بیتی ایله شاعرینه ایراث ایتدیکی فلا کته اشارت ایدیلان « سهام قضا » یه کلنجه ، نفعی بو هجویاتنده غایت شدید وحتی غلیظ بر لسان استعمال ایتمشدر .

فخریه وهجویه ، نفعینك الك باشلی ایکی ابتلاسیدرکه بونلرده‌کی معنوی نقیصه‌نی ینه آنجق کندیسنك عظمتلی خیالی وامثالسز آهنك بیانی اورته‌یه‌بیلمش ، فقط مقلدلری او مزیتلری اوقدر بویوك وپارلاق نسبتده کوستره‌مدکلری ایچون آتیده بو تمایلاتك سوء تأثیرلری کورولمشدر .

الحاصل نفعی ، باقی مکتبنه یکی بر رونق ویرمش ، قصیده یولنده بویوك بر تکامل وجوده کتیره‌رك معاصرلری واخلافی ایچون نمونهٔ امتثال اوله‌جق یکی بر طرز ابداع ایله‌مش وبو حیثیتله ، اسکی ادبیاتك تدریجی تکامل اساسنه مستند اولان مکتبلرندن برینه نام نامیسنی اضافه ایتدیرمش ، خیالده واسلوبده علویت وعظمتله متجلی مستثنا بر شاعردر .

نفعینك بو خصوصیتی ، کرك عصرنده وکرك اخلاف عندنده کندیسنه بویوك بر قیمت شاعرانه ویرلمسنه سبب اولمشدر .. فی الحقیقه نفعی آثارینك وعلی الخصوص قصائدینك مقلدبه اتخاذ ایدلدیکنی حیاتنده کورمك شرفنه نائل اولدیغی کبی ، اوندن صوکراکی عصرلرده‌ده قصیده طرزینك بر استاد دائمیسی کبی تلقی اولونمش ، حتی ادبی تجددك ظهور وانتشاری دورلرنده‌بیله ، کرك مجددلرك کرك قدما پرستلرك نزدنده نفعی نامنك نفوذی قوت وعظمتنی محافظه ایده‌بیلمشدر : قدما پرستلردن حقی بك ، غالب بك کبی الك مستعد قلم صاحبلری نفعی‌ی تقلیده چالیشیورلردی . تجدد مکتبنك الك باشلی استادلری میاننده بولونان ضیا پاشا نظماً ، کمال بك نثراً ، حتی عصر اخیر اساتذهٔ شعرندن اولان توفیق فکرت بك مشهور منظومه‌سیله نفعینك قدر عالیٔ شاعریتنه ثنا خوان اولمشلردر .

نفعی مکتبی معقبلری

نفعی مکتبی . — نفعی ایله باقی مکتبی ـ بالخاصه قصیده یولنده ـ یکی وکنیش

برتكامل خطوه‌سی آتمش اولویور . ایرانك الك معروف وممتاز شاعرلرندن « فیضیٔ هندی » ایله « عرفیٔ شیرازی » یه اقتدا ایدن نفعی ، قصائده فوق‌العاده برعظمت خیال ایله پك یوكسك برآهنك اسلوب اعاره ایله‌مكله ممتازدر . كندیسنه تقدم ایدن شعرانك قصیده‌لرندن اساس و اصولجه فرقلی اولمایان اثرلری ، بالخاصه بو ایكی نقطهٔ نظرله یكی برمكتب تكاملی تشكیلنه صلاحیتدار عد اولونه‌بیلیر .

نفعی ، بوتون قهرمانی داستانی تمایلاتنه رغماً منقبه نوعنه وتحكیه اسلوبنه اهمیت بیله ویرمه‌مش ، یالكز نشیده طرزینه تابع وصادق قالمشدر . لكن تصویر وتوصیف اسلوبنه ویردیكی جانلاندیرمه قابلیتی ، لساننده‌كی عظمت وجزالتی ، وزنه فوق‌العاده حاكمیت ، پك قوتلی بر انتخاب كلمات ، بوتون بونلرله برابر افاده‌سنده‌كی سهولت و طبیعت ، خیاللرنده‌كی رونق وعلویت ایله قوتله‌نمش ، اونی بر اسلوب ممتاز ، حتی بر وادیٔ خاص صاحبی اوله‌رق طانیتمشدر .

ادبی ماضیمزك بر مجموع اوله‌رق كوز اوكنده بولوندیغی شو زمانلرده بویله تكامل خطوه‌لرینی آیری بر ادبی مكتب شكلنده كورمك برآز مشكل اولویور . نیازیدن بری دوام ایدن و اساسجه هپ عینی مشواری تعقیب ایله‌ین قصیده طرزینه نفعینك كتیردیكی یكیلك ، اوزاقدن باقیلنجه اوقدر مهم كورولمیه‌بیلیر . فقط نیازیدن احمدپاشایه ، نجاتیدن ذاتی‌یه ، باقیدن نفعی‌یه انتقال ایدن قصیده سیر تكاملی ، آثار ایله مقایسه ایدیلیرسه نفعینك اسلافنه نصل تقدم ایتدیكی و اخلافنه نه‌دن رهبر امتثال اولدیغی استدراك اولنه‌بیلیر .

اون برنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده یتیشن بوتون قصیده‌جی شاعرلر ، نفعینك مختاری اولان طرزه میل ایتمشلردر : بونلر آراسنده الك ممتازلری صبری ، جوری ویا ضیدر . خمسه صاحبی نركسی ، فائز ، نعتی ، وجودی ، وقعی ، بدیهی ، انسی وامثالی شاعرلرده عینی یولك اوچنجی ، دردنجی درجه‌ده اهمیتی حائز معقبلری میاننده داخلدر .

قصیده‌دن فضله غزل ، مثنوی ویا رباعی یوللرینه میل كوسترن شاعرلر ایسه دها زیاده باقی مكتبنك معقبلری فرض اولونه‌بیلیر .

صبری . — نفعینك معاصری و الك پارلاق مقلدی اولان « سید شریف صبری » ، ادبیاتمزده « صبریٔ شاكر » لقبیله دها زیاده طانینمشدر . نفعی ، صبرینك برمصراعنی تضمین ایده‌ركن :

زمان عدل و دادنده بقول صبریٔ شاكر « كریبان فلك مهجور دست آه شكوادر » .

دیمش ، نامق کمال بکده « تخریب خرابات » نده : « نفعیٔ شاعر الویردی ، بر آزده صبریٔ شاکردن بحث ایدهلم » یوللو برافادهده بولنمشدرکه بو ایکی عبارهدهده صبرینك اسمنه « شاکر » مخلصنك علاوهسی کورهن ناقللر شاعرك مخلصی بو ایکی کلمهدن مرکب اولدیغنه ذاهب اولمشلردر . نفعینك شعرنده « شاکر » شکر ایدیجی معناسنه قوللانلمش و کمال بکدهده اوندن اقتباس ایتمش اولدیغی صوکرادن آکلاشیلمشدر .

صبریده نفعی کبی سلطان مراد رابعك قرنا و ندمای خاصهسی میانه داخلدر . وفاتی ١٠٥٥ دهدر . قصیدهلری بالخاصه پادشاه ایله شیخ الاسلام یحیی افندییه ، بعض صدور مقربینه عائددر . دیوانی ١٢٩٦ تاریخنده « الجوائب » مطبعهسنده طبع ایدلمشدر . بونده اون بر قصیده ایله یوز اللی قدر غزل مندرجدر .

صبرینك قصائدی ، عمومیتله نفعی یولندهدر . حتی دیوانك اك باشنده بولونان و :

تعالی الله زهی رخش صبا سیر سلیمانی　　　که آکا صبح نصرتدر صباح الخیر پیشانی

مطلعیله باشلایان قصیدهسی ، نفعینك اثر ابداعی اولان و آت مدحیله باشلانان « رخشیه » لره بکزهتیلمك ایستهنیلمشدر .

کچدی قلیجدن فتن روزکار　　　سیف یدالله اولوب آشکار

مطلعیله باشلایان ، تغزل اثناسنده :

خط رخن تازه تراش ایتدی یار　　　کچدی قلیجدن فتن روزکار

بیتیله تجدید مطلع ایدیلن و :

اولسون او شمشیربرز درنیام　　　کچدی قلیجدن فتن روزکار

مقطعیله ختام بولان قصیدهسی ، اك پارلاق اثرلرندن بریدر [١] قدما آرهسنده اك معروف اولان قصیدهسی

بودمده یوسف اقبال دوران کارفرمادر　　　بو دمده چشم یعقوب تمنا نور بینادر

مطلعلی و ابوسعید افندییه عائد مدحیهسیدرکه بونك غزلده مطلعی اولان

ویرر صبره درنك سایه دورسه سرو بالادر　　　آلیر چشم قراری کیتسه جوی سیم سیمادر

---

[١] بو قصیدهده دائما تکرر ایدن « کچدی قلیجدن فتن روزکار » مصراعی بالذات سلطان مراد رابعك اولدیغنی صبری شو صورتله ایما ایدییور :

صورت معناده دومهپارهیی　　　آنده که یازمش قلم به نکار
بریسی بکر سخنمدر بنم　　　شاهد مصراع خداوندکار

بیتی ایچون ضیا پاشا « مقدمهٔ خرابات » ده :

برمطلعی وار غزلده حتی   معجز دیدی آکا اهل معنا

دییور .

قصیده‌لرنده تماميله نفعی‌یه اقتدا ایدن صبری ، شاعریت و قدرت اسلوب ووسعت خیال اعتباریله نفعیدن قیاس قبول ایتمیه‌جك قدر کریده قالمشدر . نفعینك نسیبلرینی اوقدر جانلاندیران پارلاق تصویرلره ، عظمتلی و روان افاده‌لره صبریده تصادف ایدیله‌مز . « معجز » دنیلن مطلعلرنده بیله اك چوق کوزه چارپان شیٔ مراعات نظیر و امثالی صنعتلرده کوستریلن مهارتدر .

غزلیاتنه کلنجه ، بونلرده صبری شکلاً ینه نفعی‌یه اقتدا ایتمکله برابر دها بر آز عاشقانه برشیوه اختیار ایده‌بیلمش ، حساً شیخ‌الاسلام یحیی افندی‌یه اویمغه چالیشمشدر .

غمزه کیم جانلراسیر دلفکار اولمش آکا   عشوه بزم‌فتنه‌ده پیمانه کار اولمش آکا
§ برق املسوزی عشق خدادر بکا   عشق خدامایهٔ سور صفادر بکا
§ مست‌شوق اولسه‌ق عجبمی‌وصل یارایامیدر   بلبلی‌پرجوش‌ایدن زیرا بهار ایامیدر

مطلعلی غزللرنده و امثالنده اکثریا عاشقانه وبعضاً عشرتپرورانه مضمونلر کورولور . بونکله برابر بر چوقلرنده فکر تصوف تحکم ایتمکده وهان جمله‌سنده لفظ صنعتلری ، فکر و حسه تقدم ایله‌مکده‌در .

صبری قدما آراسنده بویوك بر شهرت قازانمش اولمغله برابر نفعی کبی حیاتی دائمی اثرلر وجوده کتیرمکه موفق اولامامش و شهرتی مسلك قدما اساسلرینك مرغوبیتنه مربوط قالمش بر شاعر عد اولونه‌بیلیر .

جوری . — جوری ابراهیم چلبی عن اصل استانبوللودر . برطرفدن ملامیهٔ بایرامیه و دیکر طرفدن مولویه طریقتلرینه انتسابی واردی . شارح مثنوی مشهور صاری عبدالله افندیدن انابه آلمشدر . ارتحالی ۱۰٦۵ در . حسن خط وسرعت تحریر ایله‌ده معروفدر .

دیوانی مطبوع دکلدر . قصیده‌لری عمومیتله نفعی طرزنده‌در . روحینك ترکیب بندینه‌ده بر نظیره‌سی واردر . خاقانی‌یی تنظیراً « حلیهٔ چهاریار » نامیله خلفای راشدینك شمائل وجهیه‌لرینی مصور بر اثر منظومی واردر . [۱] بونلردن باشقه مثنویٔ شریفدن منتخب قرق بیتك هر برینی بش بیت ایله شرح ایدن « حل تحقیقات » واحوال جویه‌یه

---

[۱] بواثری جوری حیاتنده اکمال ایده‌مدیکندن اتمامی معاصرلرندن « نعتی » یه میسر اولمشدر .

متعلق اولەرق فارسیدن ترجمه ایلدیکی «ملحمه» اسملی ایکی منظومه‌سی و «جزیرهٔ مولویه» ترجمه‌سی اولەرق «عین الفیوض» و «ترجمهٔ حال حافظ شیرازی» اسملی رساله‌لری واردر. غزللری دها زیاده عارفانه ومتصوفانه‌در .

ریاضی — علمادن ریاضی محمد افندی‌ده نفعی مکتبی ارکانی صیراسنده تمایز ایله‌مش شاعرلردندر. دیوانی، ۱۱۳۶ بیتدن مرکب مثنوی شکلنده ساقی‌نامه‌سی ، «ریاض الشعرا» نامنده بر تذکره‌سی واردر . بونلردن باشقه ضروب امثال فارسیه‌یی جامع بر اثری ، لغته دائر «دستور العمل» ی «رسالة فی علم البیان» ، «صحائف اللطائف فی انواع العلوم والمعارف» «کشف الحجاب عن وجه الصواب» ، «اختصار ابن خلکان» اسملی رساله‌لری وبرده «سیر» ی موجوددر . ابوالسعود افندیدن درس کورمش و ۱۰۵٤ تاریخنده ارتحال ایله‌مشدر .

مثنویاتنده یحیی بك وعطایی یولنه سالکدر. غزلیاتنده متصوف کورونور. قصیده‌لرنده ایسه نفعی‌یه بکزه‌مك غیرتنده‌در .

شیخ الاسلام یحیی افندی

اون برنجی قرن هجریده قصیده طرزی نفعینك النده مستعد اولدیغی الك پارلاق تجلیلری کوستردیکی اثناده ، غزل طرزی‌ده باقیدن اعتباراً باشلادیغی تکاملك باشلیجه مهم بر مرحله‌سنه شیخ الاسلام یحیی افندی ایله واصل اولمشدر .

یحیی افندی ، شیخ الاسلام انقره‌لی بایرام‌زاده ذکریا افندینك صلبندن ۹٦۰ تاریخنده استانبولده تولد ایتمشدر . پدری فضلای علمادن و «میلی» مخلصیله آرا صیرا ایراد نظم ایدن شعرادن ایدی . یحیی افندی کوچوك یاشنده واسع ومکمل بر تحصیل کوره‌رك معلول زاده سید محمد افندی مشیختنده ملازمتله صنف علمایه کیردی . تدریس وقضا طریقلرنده ترقی ایده‌رك ۱۰۱۳ ده آناطولی ومتعاقباً روم ایلی قاضی عسکرلکلرینه ، ۱۰۳۱ ده اولاً ، ۱۰۳٤ ده اسعد افندی‌یی استخلافاً ثانیاً ، ۱۰٤۳ ده اخی زاده حسین افندی یرینه ثالثاً مشیخت اسلامیه‌یه تعیین اولوندی . اوچ دفعه‌ده اون سکز سنه مقام مشیختی اشغال ایتمش ، دولتك پك مشکل وآغیر دوره‌لرنده ایش باشنده بولونمش ، هرطرفی

اداره‌یه اقتدار کوسترمش برذاتدر . ١٠٥٣ تاریخنده طقسان یاشنی متجاوز اولدیغی حالده ارتحال أیله‌مش، سلطان سلیم جوارنده پدری ذکریا افندی مدرسه‌سی حظیره‌سنه دفن اولونمشدر.

یحیی افندینك آثاری ، عربجه قصیدهٔ برئه تخمیسی ، محسن قیصرینك « فرائض » منظومه‌سنك شرحی ، ابن کمالك « نکارستان » نك ترجمه‌سی ودیوان اشعاریدر . دیوانی ١٣٣٤ تاریخنده آثارمفیده کتبخانه‌سی میاننده معارف نظارتجه‌طبع ونشر ایتدیرلمشدر. دیوانده برنعت شریف ، ایکی قصیده ، مثنوی شکلنده برساقی‌نامه ، سلطان مراد رابعك شهزاده‌سی ایچون برتهنیتنامه ، سلطان‌مرادك برغزلنك تخمیسی واوچیوز اللی‌یی متجاوز غزل ایله برقاچ تاریخ ، قطعه ، رباعی وبعض ابیات مندرجدر .

یحیی افندی‌یی ادبیات تاریخنده پایدار ایدن غزلیاتیدر. دیوانی دولدوران غزللر آراسنده ، شکلاً غزل اولمسنه رغماً ، سلطان احمد اوله ، سلطان عثمان ثانی‌یه ، سلطان مراد رابعه یازلمش مدحیه‌لر ، تصوفی وحکیمانه پارچه‌لر موجوددر . فقط اك زیاده یحیی افندی‌یه سیمای شخصیت ویره‌ن غزللری ، عاشقانه وذوق آورانه نغماتیدر . بونلرده ذوقه مجبور براستانبول چلبیسنك نشئه‌لی، خوش‌مشرب محبتلری ، اکلنجه‌لری ترسیم ایده‌ر . ایشته بونقطهٔ نظردندرکه یحیی افندی باقی ایله ندیم آراسنده بر خط وصل کبی تاقی ایدیله‌بیلیر .

آجی سوزلر نیت ایلرسه‌ك‌ده اولمام بی‌حضور	چونکه ایلر اول دهان ایله اولبلردن صدور
آرتق اولوریم جان عاشقلره حکمت نه‌در	هر چقن خونی کوزکده خسروا اوله فتور
بر جمال باکمالك اولمز مفتونی کیم	باقدیغی مرآت ایده‌ر خورشید کبی فیض‌نور
قورقارین جنتده‌ده عشاق راحت کورمیه	اوکره‌نیرسه شیوهٔ خوبان استانبولی حور
سرو قدندن بزی حق ایتمیه یحیی جدا	اوسرتن سایهٔ لطف خدا اولمایه دور

غزلی کبی هوسپرورانه یازیلر ، یحیی افندینك اك متمایز خصوصیتلرینی ارائه ایدر .

جان بخش صداك ایله بزه فیض حیات ایت	بلبل نه‌غمك وار نه‌دوروسك نغمات ایت
§ خاطر باکینه قونمش باد آهمدن غبار	خاکپایینه یتیش ای اشك أیله اعتذار
§ صون ساغری ساقی بکا مستانه دیسونلر	اوصلانمادی کیتدی کور او دیوانه دیسونلر
§ بر دلربایه دوشدی کوکل مبتلاسی چوق	عشقك صفاسی یوق دکل اما جفاسی چوق

مطلعلی غزللر کبی برچوق نفایسی ، هپ اویولده یازلمش بدیعه‌لرندر .

یحیی‌افندی، غزل وادیسنده هرطرزی، هرشیوه‌یی تجربه‌ایتمش، حتی رباعی وزنلریله غزل سویلمکه بیله هوس ایده‌رك

بر دلده‌که عشقك اودی اوله پیدا	حاشاکه سوی یانمیه خاشاك آسا

مطالعلی غزلی او یولده تنظیم أیلەمشدر . مدح ، تصوف ، نکته ، مضمون ، عشق ، ذوق وهوس ، می ومحبوب ، تصویر ، الواح طبیعیەیە مفتونیت کبی موضوعلر غزللرنده مشاهده اولونور. اسلوبی سویملی ونازکدر ؛ اثرلری اوقونورکن ملایم ، نشئەلی ، اینجه براستانبول افندیسنک خوش صحبتلری خاطره کلیر .

یحیی افندینک معقبلری . — یحیی افندینک طرز شعری ، بونصف عصر ایچنده ، نفعی کبی ، مستقل برمکتب ادب قوتنی احراز ایتمش دکلدر. ذاتاً یحیی افندی ، دوغرودن دوغرویه باقی مکتبنک برمعقبی حکمندەدر ؛ بومستثنا معقبک ناصل بر صفحهٔ تکامل حاضرلادیغی آنجاق ندیمک ظهوری ایله تعین ایدەبیلمشدر .

بونکله برابر ، بونصف قرن ایچنده قصیده یولنده ناصل نفعی استاد ومقتدا عد ایدلمش ایسه ، غزل طرزنده باقی سیستەمنک باشلیجه استادیده یحیی افندی اولمش ، غزلجی شاعرلر عمومیتله اوکا تبعیت ایتمش فرض اولونەبیلیر .

بونلر آراسنده تعداد ایدیلەبیلنلردن شیخ الاسلام صاری عبدالله افندی ، دیواندن باشقه مثنوی شریفه یازدیغی معروف ومکمل تفسیری و « خیال بهجت آباد » اسملی بر منظومەسیلەده شهرت آلمشدر .

بیلیندی سر لعلی حرف دشنامک ورودندن هویدادر او شوخک نکتهٔ نابودی بودندن

بیتی طرزنده شعرلری واردر .

خواجه سعدالدین افندینک اوغلی ، سلطان عثمان ثانینک قاین پدری اولان شیخ الاسلام محمد اسعد افندیده

هوای سنبلیده سیر سنبلزار اعلادر زمینی ، آسمانی کوستریر اوزکه تماشادر

یوللو شعرلر أیراد أیلەمشدر .

غزل طرزی ، دورک کیتدکجه آچیلان اذواق وحظوظاتنه واسطهٔ ترنم اولدیغی ایچون بونصف قرنده قصیدەنک فوق العاده تکاملنه رغماً التفاتدن دور قالمامش ، حتی یاواش یاواش — تصوفی تأویل احتماللرینک مساعدهٔ مخصوصەسنه استناداً — برآز پردەبیرونلغه دوغرو بیله تمایل استعدادی کوسترمشدر. غزلک بوانکشافی ، متعاقب نصف قرنده دوام ایدەرک اون ایکنجی قرن هجریده نابی وندیم مکتبلرنده واضح برسیمای تعین آلیر .

نوعی زاده عطائی

عصر سابق شعراسندن « نوعی » نك مخدومی اولان عطاءالله افندی « عطائی » مخلصی ایله اون برنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده تمایز ایتمش ومثنوی طرزینه هوس ایده‌رك « خمسه » سیله شهرت قازانمشدر. ٩٩١ ده استانبولده تولد ایدن عطائی سرایده پك بویوك بر نفوذ واعتبار صاحبی اولان پدرینك اعتناریله یتیشمش، ١٠٤٤ تاریخنده ارتحال أیله‌مشدر .

عطائینك بعض قصائد وغزلیاتی و « شقائق نعمانیه » یه ذیل اوله‌رق « حدائق الحقائق فی تکملة الشقائق » نامیله تراجم احواله متعلق بر تألیفی واردر . فقط بالخاصه مدار تمایزی اولان اثری « خمسه » سیدر .

خمسهٔ عطائی ، « نفحة الاسرار » ، « صحبة الابکار » ، « هفت خوان » ، « عالم نما » و « ساقی نامه » قسملرینه آیریلیر .

نفحة الاسرار : « مفتعلن مفتعلن فاعلن » وزننده یازیلمش یکرمی نفخه‌یه منقسم بر حکایات و مناقب مجموعه‌سیدر . باش طرفده برمعتاد تحمید ، توحید ، مناجات ، نعت شریف ، معراجیه ، نعت چاریار ، غزای اکری حقنده بر داستان ، سلطان مراد رابعه مدحیه ، سبب تألیف وسائر مقدمات واردر . بوندن صوکره « نفخه » لر کلیرکه هربرنفخه‌ده « داستان » و « حکایت » طرزنده منقبه‌لر ، نقل ایدیلن قصه‌لردن آلینان حصه‌لر مندرجدر .

صحبة الابکار : « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده ، قرق صحبته منقسم ، نفحة الاسرار طرزنده برمجموعهٔ مناقبدر . بونك‌ده باش طرفده توحید ، تحمید ، مناجات ، نعت شریف ، معجزات نبی ، معراجیه ، سلطان مراد رابعه و شیخ الاسلام یحیی افندی‌یه مدحیه ، سبب تألیف وسائره مندرجدر . بعده هرصحبت ایچون برموضوع ذکر و آکا مناسبت آله‌جق مناقب وحکایات درج اولونور .

هفت خوان : « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده برمجموعهٔ مناقبدرکه ایران خمسه نویس مشهوری نظامینك « هفت پیکر » ینه نظیره اوله‌رق یازلمشدر . عطائی کرك

« نفخة الاسرار » مقدمه سنده وكرك « هفت خوان » مقدمه سنده نظامی یی كمال توقير ايله ياد ايدر . بونكله برابر « هفت خوان » ك سبب تأليفندن بحث ايدركن « هفت پيكر » حقنده بعض اعتراضات درميان ايتديكنی ، بونك اوزرينه مباحثلرك اصرارى وعالم رؤياده پدرينك ده ايماسی ايله بو اثرى يازمغه باشلاديغنی سويلر و صوكره اصل اثرده متعدد اشخاصه عموميتله عشقه دائر حكايه لر سويله تير .

عالم نما : نفخة الاسرار، صحبة الابكار وهفت خوان هپ سلطان مرادرابع دورنده يازلديغی حالده « عالم نما » سلطان عثمان ثانی دورنده قلمه آلنمشدر . « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده اولان بو كوچوك مثنوی ، تمثيلی براثردر . تصوفی برتلقی ايله روح بشرده متجلی اولان بالجمله غيب وشهود عالملرينی ارائه مقصديله قلمه آلينان بو اثرك مقدماتی ، اصلنك ايكی مثليدر . اساسنك روحی ده نوعينك - صوكره دوغرو ايراد ايديلان - بر غزلندن عبارتدر .

ساقی نامه : « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده اولان ساقی نامه مقدماتدن آزاده اوله رق « خطاب ساقی » ايله باشلار ، شرابك ، اوزومك ، شراب فوچيسنك ، قدحك ، صراحينك ، ميفروشك ، ميخانه نك ، مغنينك وسازانواعنك ، عشرت كيجه سنك ، شمعك ، صبح صفانك ، راقينك وسائره نك مدح وتصويرلرينی ايراد ايدر .

عطائينك اسلوبی ، برآز اطنابه مائلدر . منقبه لری تحكيه دن زياده تصوير و توصيفه بكزه ر برافاده ايچنده برآز مهملشديرمكدن قورتولامامشدر . بويوك برحكايه يازمامش ، كوچوك كوچوك حكايه لرله بعض منظومه لر ، حكايه وسيله سيله برطاقم زائد و مطول سوزلر ايراد ايتمسيله شيخ غالبك :

استانبولزده نوعی زاده   ايتمش تك وپوی پياده

تعريضنه هدف اولمشدر .

حكايه لرك موضوعلرينه كلنجه ، « نفخة الاسرار » ده كی حكايه لرك چوغی مشهودات ومسموعاته مستند ، برآز هوسپرورانه وحتی بعض كره پرده بيرونانه واقعاته متعلقدر . « صحبة الابكار » ده كی حكايه لر دها زياده اساطيری وياتاريخی برشكلده كورونور . « هفت خوان » ده كيلر ايسه بوس بوتون مخيل وعاشقانه دار . بوحكايه لرك ابداعنده برمهم قدرت حس اولونماز . عطائينك خمسه سنده الك كوزه چارپان جهت ، نركسينك نهالستانده ياپديغی كبی ، بويوك ، يكپاره برحكايه دن زياده كوچوك منقبه لره ميل كوسترلمسی ، ساده جه ترجمه

ایله اکتفا ایدلمیه‌رك زمانه واقعاتنه‌ده یرآیرلمسی وبوصورتله منقبه‌نویسلکده برنوع ابداع فکرینك ایلری سورولمسیدر. واقعا بوطرز ، قصائدك پارلاق ومتحکم اولدیغی اودورده رواج بولمامش ایسه‌ده ، قرن متعاقبده « نابی » نك « خیر آباد » ی ایله امثالنده تأثیراتی کوروله‌جکدر .

عزمی زاده حالتی

مصطفی حالتی افندی ، اونجی قرن هجری شعراسندن عزمی افندینك اوغلودر . عزمی افندی ، سلطان سلیم ثانینك امری ایله شیخ عطارك « مهر ومشتری » اسمنده‌کی منظومه‌سنی ترجمه‌یه باشلامش ، یدی‌بیك بشیوزبیت‌قدر یازدیغی حالده سلیم ثانینك ارتحالی اوزرینه اکمالندن صرف نظر ایتمش و ٩٩٠ تاریخنده ارتحال أیله‌مش ایدی . مخدومی حالتی افندی‌ده علمادن اولوب « ابن‌ملك » ، « درر » و « مغنی‌اللبیب » ه حاشیه‌لر ، « مفتاح شروح » ایله « هدایه » یه تعلیقات یازمشدر .

« منشأت »ی ، « ساقی‌نامه » سی ، دیوان اشعاری و رباعیاتی واردر . حالتی‌یی الك زیاده شهرتکیر ایدن تمایلی‌ده ، ادبیاتمزده رباعی طرزینه اهمیت ویره‌رك ایران شاعر شهیری « خیام » ی تنظیراً برچوق رباعیلر وجوده کتیرمسی اولمشدر .

« رباعی » ، « دوبیت » و « ترانه » اسملری ویریلن نظملر ، عمومیتله‌درت مصراعلی کوچوك منظومه‌لردر . بونلرك شکلاً خصوصیتی کسیك وآهنکی محدوداوزان مخصوصه‌یه تبعیتندن ، معناً امتیازی‌ده وجیز برفکر وحسه ویا مضمونه ترجمان اوله‌رق قوت معنایی درت مصراعده تکاثف ایتدیرمسندن ایلری کلیر . ایشته حالتی :

درد اهلی اودرکه صورمیوب راه نجات — یانده براوله خار وکل زهر ونبات
حکمك ویره‌من بوکار زار عشقك — شمشیر بلایی بیله‌یین آب حیات

یوللو رباعیلریله بزده بوطرزه بر اهمیت مخصوصه ویرمك ایسته‌مش وبو همتیله ادبیات تاریخمزده خصوصی برموقع آلمش برشاعردر .

يدنجی فصل

اون برنجی قرن هجری نصف اخیری

۱۰۵۸ ـ ۱۱۱۵

عمومی برنظر

آوجی سلطان محمد رابعك اجلاسندن مخدومی سلطان مصطفی خان ثانینك خلعی ودیکر مخدومی سلطان احمد ثالثك تخته اقعادی زمانه قدرامتداد ایدن اون برنجی قرن هجری نصف اخیری ، اولکی عصرلرده تراکم ایتمش اسباب انحطاطك داخلاً و خارجاً تبارز وتظاهرینه تصادف ایدر . احمد اولك ، عثمان ثانینك ، مراد رابعك تأسیسنه چالیشدقلری اصلاحات ، برطرفدن منفعتنه مغلوب وزرا وعلمانك محاسده‌سی ، دیکر طرفدن کیفلرینه اویمیان هرحرکتہ قارشی مهیای قیام وحرکت برادرونك باشنده بولونان اوجاق آغالرینك احتراصلری قارشیسنده افلاس ایتمشدی . بومجادله آراسنده ، مصطفای اول وسلطان ابراهیم کبی صورت صریحه‌ده مبتلای جنت اولان بعض ارکان خاندان تخته چیقارلمش ، اونلرك نامنه قادینلر وآغالر حکومت سورمش ایدی . عثمان ثانی فاجعه‌سی مقام سلطنتك شان وعظمتنی اخلال ایتمش ، مراد رابعك فوق‌العاده شدت وجلادتنه رغماً سلطان ابراهیمك خلع وقتلی‌ده بوکا انضمام أیله‌مش ایدی . آرتق بوندن صوکرا ادارهٔ امور ، سرای ایچنده بربرینی یه‌ین قادینلرله یکیچری قیشله‌لرنده بربرینه حیله حاضرلایان اوجاق آغالرینك الندہ قالدی .

یدی یاشنده تخته کچن سلطان مراد رابعك ایلك سنه‌لری ظرفنده ، سرای داخلنده کوسم والده ایله ترخان والده بربرینی استرقاب ایدییوردی ؛ اوجاقده‌ده بکتاش آغا ، مصلح‌الدین آغا ، مراد آغا ، قره چاوش مصطفی آغا تسلطن ایتمشلردی . وزرا وامرا بو آغالرله سرایده‌کی طواشیلره تبعیت اضطرارنده ایدیلر . سلطان ابراهیم دورنده کربد سفریله باشلایان ونديك محاربه‌سنه باقلق امکانی بیله بولونه‌میوردی . حتی ونديك فيلوسی چناق

قلعه‌یی قاپایه‌رق استانبولی تهدید ایتدیکی صیراده بیله صدر اعظم بوینی یاردلی محمد پاشا یدی قوله دیوارلرینی بادانالاتمقدن باشقه برتدبیر دوشونه‌مه‌مش ایدی .

ایشته بو وخیم و الیم مشکلات آراسنده یکی بلوغه ایرن پادشاه ایله والده‌سی، کوپریلی محمد پاشاده یکی وقوتلی براصلاحات آدمی بولدیلر . کوپریلی محمد وکوپریلی زاده فاضل احمد پاشالرك صدارتلری ، انحطاط جریاننی توقیف ایده‌رك دولته بر آز نفس آلدیردی . بوغازلر تخلیص ، داخلی اختلاللر ازاله ، کرید فتح ، سن غوتار مغلوبیتنه رغماً واسوار معاهدهٔ غالبانه‌سی قبول ایتدیریله‌جك قدر اوستریایه خوف واحتراز القا اولوندی . بابا اوغول ایکی وزیرك بوهمتلری ظاهری اسباب انحطاطی رفعدن عبارت ایدی . اصل اجتماعی بنیه‌یی ایچین ایچین کمیرن میقروبلر ازاله دکل ، هنوز تشخیص بیله ایدیله‌مه‌مشدی . بونك ایچون مع التأسف بوتون همتلرك تأثیراتی موقت قالدی و کوپریلی دامادی مرزیفونی قره مصطفی پاشانك ویانه رجعتی ایله یکیدن اضمحلال طریقی آچیلمش اولدی . اوستریا ، لهستان ، وندیك هرطرفدن اوستمزه صالدیردیلر . ویانه اوکنده ژان صوبیه‌سکینك رجعت ایتدیردیکی اردومز طونه بوینی تعقیباً همان بلغراد اوکلرینه قدر متمادیاً کریله‌دی . سلطان محمد رابع ، سلیمان ثالث ، احمد ثانی دورلرینی دولدوران بو محاربه‌لر ، اون آلتی‌سنه داخلاً وخارجاً قوتلریمزی بلع ایده‌رك آیریجه بروسیلهٔ انحطاط تشکیل ایلدی . محاربه‌ده مغلوب اولان عسکر، آجیسنی قوماندانلرندن ، سردارلرندن، حتی حکمدارلرندن چیقارمغه آلیشمش اولدیغی ایچون خارجی هرانهزام ، داخلی براختلاله منجر اولویوردی . نهایت سلطان مصطفای ثانی زماننده عموجه زاده حسین پاشانك همتیله عقد ایدیلان قارلوفچه معاهده‌سی ایله دولت ، مغلوبانه اولسون برصلحه قاووشه‌بیلدی .

خارجده بویله مدهش وممتد برمحاربه‌نك دوامی هنکامنده بیله‌داخلی امارات اختلال کیتدکجه دها قورقونج برصورتده افقی تهدید ایتمکده دوام ایدییوردی : بو نصف عصر ایچنده یالکز کوپریلی زاده فاضل مصطفی پاشا حقیقتی کوره‌رك مملکتك عظیم بر تجدد وانقلابه احتیاجنی حس ایده‌بیلمش ، فقط پك قیصه سورن دورهٔ صدارتنده یالکز امور حربیه ایله اوغراشمق اضطرارنده قاله‌رق صالانغمینده شهادتیله او ادراك یکانه‌ده فعلاً حکمسز قالمش ایدی .

قارلوفچه معاهده‌سنك امضاسی ، تورك استیلاسنك توقفنی تختیم ایدن «سیتواتوروق» معاهده‌سنه نظیر اوله‌رق ، تورك رجعتنك قبولی دیمك ایدی . آرتق اردولریمز اسلافك

وقتیله قان وجان بهاسنه آلدقلری یرلری ترك ایده‌رك کریلمکه باشلامشدی. بونکله برابر بوقدر آجی فلاکتلر، داخلده جدی بر انتباه اثری وجوده کتیرمش عد ایدیله‌مز. یکانه اوله‌رق کورولن تیقظ، اصلاحات عسکریه لزومنك تسلیمندن وبونك ایچون اوروپادن بارون دوطوتك جلبیله عسکری تنسیقاته مأموریتندن عبارتدر. غریب بر تسلیمیت مسکینانه ایله انهزاملری جلوهٔ قدره حمل ایده‌رك تسلی بولان اولیای امور، برکره غائلهٔ حرب ختام بولونجه روش قدیمه عودت ایلدیلر. او درجه‌ده‌که مصطفای ثانینك فوق العاده مرغوبی کسیان شیخ الاسلام فیض الله افندی واعواننك تحکملری، نهایت یکی بر اختلاله مؤدی اولدی. «ادرنه وقعه‌سی» نامیله معروف اولان بو اختلالده سلطان مصطفای ثانینك سلطنتنه واون برنجی قرن هجری‌یه ختام ویردی.

عصرك بونصف اخیری، بوتون اجتماعی حیاتده واضح بر انحطاط وبوزغونلق ترسیم ایده‌ر. آرتق اضمحلال وپریشانی اماره‌لری کلوب کچیجی، قولایجه ستر اولونه‌بیله‌جك درجه‌یی آشمشدی. داخلاً وخارجاً دوشکونلك آشکار بر صورتده کورولیور، اجتماعی روحیتی درین بر نومیدی‌یه سوق ایدیوردی. استانبولده، ادرنه‌ده ظاهری بر شعشعه آلتنده دوام ایدن دارات سلطنت بیله آرتق کوزلری بویایه‌میوردی. جمعیتك عمق روحنده آچیلان بودرین وقانلی یاره، یالکز بر تسلیت مرهمی بولویوردی: قدر پرستی...

یاواش یاواش مسکینانه بر تسلیمیت، عاجزانه بر مطاوعت، اراده‌سز بر قناعت، روحلری استیلا ایدییور، دینه، فلسفه‌یه، درویشلکه صاریله‌رق دورك نومید ایدیجی بدبینلکنه مقاومت قوتی آلمق ایسته‌ین دماغلر، اراده وتهییج قابلیتلرینی تسلیت احتیاجنه فدا ایلیوردی.

بوعمومی حالت روحیه‌نك ادبی جریانده‌ده بر انعکاسی کورولدی: عصرك بونصف اخیرنده ادبی اثرلریمز، دیندار، قدرپرست، متفلسف، رند بر سیما آلتنده تجلی‌یه باشلادی. بدایتلرده بوحس اوقدر آشکار دکلدی. نائلیٔ قدیم، فهیم کبی بعض استاد شاعرلر نفعی ویحیی مسلککارینی شخصی رنککاریله تألیف ایدرك ادبیاتمزه پارلاق یادکارلر براقیورلردی. فقط نظم ایله موجودیتنی کوسترمکه باشلایان میل دیندارانه نابینك ألنده فلسفی بر شکل آله‌رق یکی بر مکتبه اساس قویمش اولدی که «نابی مکتبی» نامی ویریله‌بیلن بو ادبی جریان بودورده واعصار متعاقبه‌ده مهم بر نفوذ اجرا ایده‌بیلمشدر.

اون برنجی قرن هجری نصف اخیرنده سرای بیله پریشان بر حاله کلمش ایدی . نصف عصر حکمدارلری ایچنده سلطان مصطفای ثانیدن باشقه شعر ایله مشتغل برسمایه تصادف اولونمیور . وزرا میاننده شعر و مدنیته اهمیت ویره‌جك قابلیتی اولانلر اوقدر محدود واونلرك‌ده دورك سیاسی وعسکری مشکلاتی آراسنده بونلرله توغله وقتلری اودرجه مفقوددرکه بوعصرده اعاظم میاننده ادبی تمایللرهان تظاهر ایده‌مه‌مشدر دینیله‌بیلیر . یالکز آرتق برعنعنه حالنه کیرمش اولان جائزه وعطیه‌لر ، شاعرلرك ترفیهنه مدار اوله‌بیلیوردی .

علمی جریانده وعلما آراسنده‌ده انحطاط مشاهده اولونور: ابن کمالرك ، ابوالسعودلرك یرلرینی طوتان بهائی ، ابوسعید ، قره چلبی زاده عبدالعزیز فندیلر ، صنف علمانك ومسلك علمیه‌نك قدر واجلالنی اخلال ایده‌جك اوضاع واطوار ایله‌باب مشیختی‌ده‌دوشکون برحاله قویمشلردی . تألیفات علمیه محدود بر شکل آلمغه ، دها زیاده شرح ، حاشیه ، تعلیقات قبیلندن فرعی نوعلره انحصار ایتمکه باشلادی. استانکویلی هزارفن حسن افندی، جانی زاده فائض افندی ، مطول مترجمی عبدالرحیم زاده یحیی افندی کبی بعض علمانك آثاری‌ده اولکی رغبتلره مظهر اوله‌میوردی .

مدنی وفکری انحطاط آثارینك ایلك تجلیاتنی احتوا ایدن بودورك ادبیاتنده‌ده ینه اودوشکونلکك اماره‌لری تظاهر ایتمکه باشلامشدر .

نثر لسانك تکاملی

بونصف عصر ایچنده نثرلسانی ، عصرسابقدن منتقل اولان ایکی طرزك هرایکیسنده‌ده دوام ایله‌مشدر . دهازیاده ترسیله میال ، یعنی نسبةً دها آچیق وساده اولان لسان بیان ، بودورده مورخ مشهور نعیما ایله مهم برآدیم دها آتمش ، یچوی ، کاتب چلبی و قوچی بکله باشلایان سادەلك میللرینه یکی برقوت دها علاوه ایتمشدر. تصنع وتکلفه میلی اولان واصل اعتبارده بولونان نثر مسجع ایسه قره چلبی زاده عبدالعزیز ومصرف زاده شفیق افندیلر وامثالی اللرنده ویسی ونرکسی یولنی ادامه ایتمش ، عصرك خاتمه‌سنی تشکیل ایدن ادرنه وقعه‌سنی غایت معقد برصورتده مصور اولان شفیقنامه ایله قید افهامدن آزاده بر قیافت اغلاق آلمشدر .

نعيما. — مصطفى نعيم افندى ١٠٦٥ ده حلبده تولد ايتمشدر . ايلك تحصيلنى باباسنك اشرافندن بولنديغى حلبده اكمال ايتدكدن صوكره استانبوله كلمش ، ديوان همايون قلمنه داخل اولەرق « نعيما » مخلصنى آلمشدر . قالايلى قوز احمد پاشانك صدارتنده ديوان كاتبى اولمش ، عمجەزاده حسين پاشانك بالخاصه توجهنى قازانەرق مشاراليه صدراعظم اولديغى وقت تشريفاتجى و وقعه نويس تعيين ايدلمشدر . سلحدار على پاشانك صدارتنده كوزدن دوشەرك موره‌يه اعزام اولوندى و ١١٢٨ ده موره‌ده وفات ايلدى .

نعيمانك باشليجه اثرى آلتى جلددن مركب اولان و « روضة الحسين فى خلاصة اخبارالخافقين » نامنى طاشيان تاريخيدر . « تاريخ نعيما » ديه طانينان بو اثر ، ٩٨٢ دن ١١١٠ تاريخنه قدر دولت عليه وقايعنى مصور بر وقعه نويس تاريخيدر . شكلاً بوتون وقعه نويس تاريخلرى كبى سنه ترتيبى اوزرينه‌در ، يعنى هر سنه‌نك وقايعنى آيرى آيرى حكايه ايدەر ؛ شيوۀ تركيبى اعتباريله‌ده زمانك مخصوصاتنه تابعدر . فقط افاده‌سنده فضله و بى معنا سوسدن بر تباعد ، هله اشخاص و وقايعى تصويرده جانلانديريجى و نيم مستهزى برقوت حس اولونوركه ايشته نعيمايى يوكسەلتن وحتى ادبى تجدد اركانى ميانندە بيله توقير ايله ياد ايتديرن بو قدرت مصورانه‌سيدر .

ابشير پاشايى تصويراً يازديغى شو سطرلره باقيكز :

« اصلنده آبازه پاشا خدمتنده وطفل ايكن آنك يانندە تربيه كورمش اولديغندن لوندمشرب ،
« امى وساده‌دل وعواقب امورى ملاحظه وتصوردن غافل ، عدل وداد حكومتده انفرادك آنجق
« سوزينى بيلور ومهابت وتخويف ايله خلقك مالنى آسان وجهله آلور ، اميانه خشونت زهد ايله
« متصف ، قهوه يرينه صيجاق سود ايچر ، دخان ايچن يانندن خمر ايچندن بدتر ايدى . صاحا
« ومشايخى سور بچنوردى اما بر حبه بذل ايتمزدى . اكثريا رعايتى جمع ماله قادر ؛ ولايت ييقمق
« فننده ماهر ، واجب القتل ارازله ايدى و اكثريا مهارتى جريد و مزراق اويناتمق وقليچ چالمق
« وآت قوللانمق وشكار احوالنى سويلەشمكدن عبارت ايدى . لكن سلطنت اوغورنده وسبيل
« غزاده ذره قدر ايشه يارامادى ؛ دائما ديز اوزرنده اوتورور ، آز سويلر ، هيچ كولمز ،
« كيمسه‌يه قيام واكرام ايتمز ، حدود مراسم ومراتبه رعايت ايلەمز ، وزرادن اولان اقران واسلافنك
« بيله رأى ورضاسنى كوزه‌تمز ايدى . خلق اكثريا غرورندن مقهور ايديلر . جثه‌سى صغير ،
« دستارى كوچوك وجنديانه ولباسى چركسى ولوندانه ، قامتى قصير ، حركتى جست وچابكانه ايدى .
« قوت بختى قدر تصرفات عقليه‌سى اولسه ايدى عموماً وزرايى اونوتدورور ايدى . »

نعيمانك بوتون تاريخى هپ بو اسلوبده اولسه ايدى ، زماننده چوق آيرلمش ، پك مستثنا بر تجدد باباسى فرض ايدلمسى لازم كليردى . لكن آراده صيراده اولسون بودرلو

جانلی وساده تصویرلرك ارائه‌سی ینه مورخ مشهوری بویوك براستاد نثر اوله‌رق طانیمق ایچون کافیدر .

قره چلبی‌زاده عزیز افندی . — قره‌چلبی حسام افندینك مخدومی اولان عبدالعزیز افندی ، اودور علماسی آراسنده جربزهٔ کلامی ، آتاق و جرأتکار طبیعتی ایله شهرت آلمش ایدی . مکرراً قاضی عسکرلکارده ومقام مشیختده بولونمش ، سلطان ابراهیمك خلعی کونی کرك کوسم والده‌یه وکرك بالذات سلطان ابراهیمه قارشی پك آغیر سوزلر سویله‌مش ، ١٠٦٨ ده بروسه‌ده ارتحال أیله‌مشدر . سلطان محمد رابعه تقدیم ایلدیکی تاریخی ایله « سلیماننامه » و « روضة‌الابرار » باشلیجه آثاریدر . اسلوبی ویسی ونرکسی طورلرینه متمایلدر .

« ماه مزبورك اون سکزنجی کونی شهریار عالی تبار حضرتلری ارکان دیوان بلند ایوان برله « سبك عنان عزیمت اولوب شرزه شیر محارب ، اسدالله‌الغالب ، همسیر فاطمهٔ زهرا ، داماد جناب « حضرت مصطفی ، علی‌عالیقدر کرم‌الله وجهه ورضی‌الله عنه مرقد مغفرت مرصدلری ایله شبچراغ « خانوادهٔ نبوت ، میوهٔ نخل برومند باغ رسالت ، وارث علام خیرالبشر ، ثالث ائمهٔ اثنی عشر « امام حسین شهید رضی‌الله عنه مزار رحمت مدارلری زیارتیله استسعاد بویوردیلر . »

یولنده مطول ومزین عباره‌لری واردر . بونکله برابر موضوعلرینك دها زیاده تاریخی اولمسی ، لسانك نرکسی قدر فضله معقد ومکلف اولمسنه بردرجه‌یه قدر مانع اولمشدر .

مصرف زاده شفیق افندی. — بوعصرك صوكلرینه دوغروشهرت آلان مصرف زاده شفیق افندی نرکسی مکتب نثرینك اك پا لاق واك مغلق اثرلرندن برینی وجوده کتیرمکله نام آلمشدر . محمد شفیق افندی استانبوللو اولوب اکمال تحصیلدن صوکره دیوان همایون قلمنه انتساب ایتمش ، ١١١٠ ده قارلوفجه معاهده‌سی مذاکراتی ایچون اجتماع ایدن مجلس مکالمه‌ده ضبط کاتبلکنه نصب اولونمش ، بالآخره صدر اعظم شهید علی‌پاشانك توجهنی قازانه‌رق وقعه‌نویس اولمش ، ١١٢٧ تاریخنده کوچوك اوقاف محاسبه‌جیسی ایکن ارتحال ایتمشدر .

اك معروف اثری ، « شفیقنامه » نامیله مشهور اولان رساله‌در . شفیقنامه ادرنه وقعه‌سنی مصوردر . فقط وقعه‌یه داخل اولان اشخاصك همان هیچ برینك اسمنی ذکر ایتمز ؛ اکثریا بونلری ایمالر ورمزلر ایله آکلاتیر . لسانی‌ده فوق‌العاده معقددر. کرك

فكر وتصورده وكرك اسلوب تصويرده اختيار ايديلن بو اغلاق وابهام ايله اثر ، ادبياتمزك معماليرندن بري كبي اخلافه يادكار قالمش ، برچوق محررلره شرح وايضاح يازمق وسيله‌سني احضار أيله‌مشدر .

شفيقنامه ، برمقدمه ايله دوقوز مقاله‌دن مركبدر . هرمقاله‌نك سرلوحه‌سي‌ده آيريجه معقد ومبهم برعباره‌در . مثلا :

« بومقاله سيميا كاران صلاحك زير كليم خفاده چالدقلري طبل فسون ايله يك لحظه بي‌حيائي
« وباقي همه حضور ديه‌رك رقصان اولان طائفهٔ مسلوبة الشعورك طشت درافتاد زبالاي بام اولدقلريني
« ايهام ايدر . »

كي‌كه يالكز شو سرنامه‌يي آكلامق ايچون ادرنه وقعه‌سنه سبب اولان تحريكات خفيه‌يي ايجه بيلمك لازم كلير .

ادرنه‌يه دوغرو حركت حقنده‌كي ايضاحاتدن شو سطرلري‌ده اوقويه‌لم :

« چونكه اول طوفان قيامت شور منهل الخفاء قضادن مانند سيل العرم دفعةً موجزن ظهور
« اولوب ساهرهٔ غبرايي مفعم الشرور ايتدي (ع) (بادبان پردهٔ مستوري طوفان نشود) مصداقنجه
« جرافنده طرح اولونان زردم رصيف البنياد رأي سداد خس بند سريع الانقلاع وش سد اوله‌ميوب
« برهة من الزمان اوچي برمحلده واقع چشمه ساره يتدي‌كه (بيت) (اولمش ايدي اول يره نزهت
« فزا . تكيهٔ پاك صاري صالتيق بابا . تكيه ولي رشك سپهر اثير . اولدي چراغ زري مهر
« منير) آنده دخي اول فئهٔ افراسياب فتنه تكرار تجديد عهد بيدادي برله اعادهٔ رسم ديرينه غدر
« سياوشي ايتديلر . »

ايشته اون برنجي قرن هجري نصف اخيرنده لسان نثرك الك معتبر ، الك ادبي شكلي بو آكلاشيلماز غرائب كلمات وعجائب تسجيعات مجموعه‌لرندن عبارت ايدي .

لسان نظمك تكاملي

بالاده‌ده ايضاح اولونديغي وجهله بو دور ايچنده برقسم شاعرلر باقي ، نفعي وشيخ الاسلام يحيي طرزلريني شخصي ميللرينه توفيقاً تأليف ايده‌رك دور سابق طرز شعريني ادامه أيله‌مشلر ، ديكر قسمي‌ده عصرك الهاملرينه دها فضله‌جه تابع اوله‌رق حس وهيجاندن فضله فكر وفلسفه‌يه ، اراده وقوتدن زياده مطاوعت وتسليميته متوجه برطرز شعره اساس قويمشلردر . برنجي قسمك الك باشلي ممثللري نائلئ قديم ايله فهيم قديم ، ايكنجي قسمك استاد صاحب مسلكي‌ده نابي‌در . صرف ديندارانه طرزه سالك اولان نظيم ايله نابينك جالب دقت برمعقبي

اولان ثابت‌ده دورك اعاظم ارکانی میانه داخلدر. بونلر و دها زیاده غزل طرزینه میل کوسترن وجدی وطالب کبی شاعرلر بونصف قرنك ادبی سیماسنی اکمال ایده‌رلر.

نائلیٔ قدیم

اصل اسمی مصطفادر. پیری‌زاده عنوانیله معروفدر. ضعیف ونحیف برذات ایدی. استانبوللودر. مراد رابع، ابراهیم ومحمد رابع دورلرنده معمراوله‌رق ۱۰۷۷ ده ارتحال ایله‌مشدر. زمرهٔ کتابدن اولوب دیوان همایون اقلامنده استخدام ایدلمش ومعدن خلیفه‌لکنه قدر یوکسه‌لمش ایدی. اواخر عمرنده نفیه دوچار اولمشدر. دیوانی مطبوع دکلدر؛ فقط یازمه نسخه‌لری موجوددر. دیوانك مبدأنده پك کوزه‌ل یازلمش درت نعتی واردر. بونلردن برنجیسی اولان:

نطق آفرین طبعمه فیض مقال ایده‌ر — الهام نعت مفخر اصحاب و آل ایده‌ر

مطلعلی منظومه‌سی:

مختارم اولسه سمت فضولی نظر قیلان — بوجوی طبعمه شط جیحون خیال ایده‌ر

بیتندن‌ده آکلاشیله‌جغی اوزره — اوزمانه قدر پك‌چوق تنظیر ایدلمه‌مش اولان — فضولی‌یه امتثال یولنده یازلمشدر.

مریم نطقم ایدوب یینه مسیحا زایی — روح زار ایلدی بیت الصنم معنایی

مطلعلی اولان نعت شریفده ایسه تماميله نفعی‌یی تقلید ایده‌رك، قسم اعظمنی فخریه ایله املا ایتمش وآنجق صوکنده نعت رسالتپناهی‌یی ذکر ایله‌مشدرکه بوحالیله اثر، برنعت نسیبی، یاخود فخریه کونه برقصیده‌یی آکدیریر. بوندن صوکره سلطان مراد رابع وسلطان محمدرابعه، وزرادن مصطفی، محمد، صالح، احمد پاشالره، علمادن شیخ الاسلام بهائی، یحیی وحافظ محمد افندیلره، دفترداره وسائره‌یه خطاباً یازلمش یکرمی قدر قصیده وبری مطلعلی، دیکری‌ده ایلك وایکنجی بیتلرك ایلك مصراعلری یکدیکریله آیریجه مقفی ایکی قطعه وبرده برادرینك وفاتنه یازدیغی ترجیع بند طرزنده‌کی برمرثیه قصائد قسمنی املا ایده‌ر. قصیده‌لرنده اکثریتله نفعی‌یه یاقلاشمغه چالیشان، فقط اونك قدر متهیج وغلیانلی برآقیشه مالك اولمیان آهنك وانتظام نظره چارپار. بونکله برابر نائلیده بعضاً

كلمه‌لرك وزن ایچون قصر ومدینه ، یاخود مجازات وتشبیهاتك قافیه خاطری ایچون برآز زورلانمش اولمسنه تصادف ایتمك ممكندر . قصائدینك اكثری نفعی‌یی تنظیر یولنده یازلمش ، حتی محمد پاشایه یازدیغی لامیه‌سنده :

حد اعجازده بو بیت ایله تلمیح ایتمش | وصف تمكیننی بر شاعر سنجیده مقال
« زیر عنقای شكوهنده فلك بر بیضه | كف میزان وقارنده زمین بر مثقال »

دییه‌رك نفعی‌یی تضمین‌ده اَیله‌مشدر .

ای وای ای برادر باجان برابرم | ای مایهٔ حیات دل درد پرورم

بیتی ترجیعخانه اولان مرثیه‌ده برآز مبالغه‌لی اولمقله برابر صمیمی بر تأثر نشانه‌سی حس اولونور .

غزلیات قسمنده ایكی‌یوزی متجاوز غزل‌ایله برتخمیس ، بعضیسی ترجیع وبعضیسی تركیب طرزنده برقاچ مسدس و برتركیب بند موجوددر .

دورینك اك بویوك شاعرلرندن صاییلان نائلی ، اسلوبنه فضله‌جه اعتنا كوستریر ؛ حتی بعضاً افراطه كیده‌رك تعقید درجه‌لرینه قدر دوشر . قصیده‌ده نفعی ، غزلده باقی ویحیی طرزلرینه میال اولمقله برابر شخصیتدن‌ده محروم دكلدر .

نه شادمانئ بزم وصال یار قالور | نه ذوق صحبت ساقئ كلعذار قالور
خم فلك كبی بركون اولور بوكوچه تهی | نه پیر باده فروش و نه باده خوار قالور
مثال مغبچهٔ پیرمی بو مجلسده | زمان اولور نه جوان ونه میكسار قالور
بوزار سرایئ سیل فنا بو مصطبه‌نك | نه رنك نشوه نه آلایش خمار قالور

یولنده بدبینانه ومتألمانه ترنملری ،

مجروح ایدك الله بیلور تیر جفادن | بیك كوشه كوروودك خم ابروی قضادن
سازین یره‌چالشدی كوروب مجلسی خالی | نامید فلك زمزمهٔ كوش رسادن
بو مجلس پر دهشت بیدادده آنجق | مظلوملر آهیدی كلن كوشه قفادن
بی رابطهٔ امن و امان نسخهٔ دولت | اولمشدی عبارت برایكی اهل هوادن
ماهیتی معلوم اولان اشخاص اراذل | بالاتر ایدی مرتبه‌ده نجم سهادن
اولمشدی هله شهرڭك محشر آشوب | هركوشه‌سی شور و شغب اهل شقادن

كبی دورك مدهش اختلاللرینی جانلاندیران تصویرلری جالب دقتدر .

غزلیاتی آراسنده عشق وهوس حسیاتیله ممتزج بدبین بر كوروش ، تسلیمیتكار بر فلسفه ، رندانه بركونی خوش كچیرمه تمایلی حس اولونور . عینی زمانده لسان چوق متین ، اسلوب قوتلی واستادانه‌در .

شراب ناز کتیردکجه نیم خواب سکا　　طوتار النده قدح ماه آفتاب سکا
§ سن ویریرسك عاریت بوجان محزونی بکا　　سندن آیرلق همان اولمکدر ای خونی بکا
§ مژکانلر آفت دل و عاشق نکاه مست　　کشور خراب شور سپه پادشاه مست
§ نه غمزه‌دن نه غم یار پر جفادندر　　بزم شکایتمز بخت بی وفادندر
§ ساقی فروغ میدن رویکده تاب کوستر　　کرمیت حیادن خورشیده آب کوستر
§ سعادت دوجهان منصب وفاق ایستر　　زمانه دولتی سرمایهٔ نفاق ایستر
§ تا جلوه‌که برق بلا خرمنمزدر　　خاکستر دوزخ چمن کاشنمزدر
§ کیمك قوینده سنك شب زنده‌دار وصلتك کیمدر　　عزیمت خوان برجیس اقتدار دعوتك کیمدر
§ باشلاسه شیوه‌یه بیك ناز ایله چشم سیهك　　دوشورور بردلی بیك دامه شکنج کلهك
§ صبا مکر اوشه دلنوازدن کلدك　　طریق جوری قویوب سمت نازدن کلدك

مطلعلی غزللری اولدقجه پارلاق خیاللر ، جاذب مجازلرله کوزه چارپار .

نایك که چیقار زمزمه سوراخلرندن　　بلبللر اوتر صانکه کلك شاخلرندن
§ هوای عشقه اویوب کوی یاره‌دك کیده‌رز　　نسیم صبحه رفیقز بهاره‌دك کیده‌رز
§ بار غمه طاقت یوق ایکن محملمزده　　بر جای صفا یوق واراجق منزلمزده

مطلعلی غزللری پك معروفدر .

نائلینك شیوهٔ مختاری ، دینیله بیلیرکه بر طرفدن ذوق وهوس شعرلری طریقیله ندیمی، دیکر طرفدن بدبین کوروشی ، لاقید قدرپرستلکیله نابی‌یی یتیشدیرمکه خادم بر حرکت شعریه‌یه سبب اولمشدر .

فی‌الحقیقه نائلیده کرك معنا وموضوع ، کرك لسان واسلوب اعتباریله نفعی ویحیادن نابی وندیمه دوغرو یوروین وعادتا ماضی ایله استقبالی بربرینه وصل ایدن ممتزج تمایللر پك بارزدر .

نائلی‌یه « قدیم » دینیلمسی ، اون اوچنجی قرن هجری اواسطنده ظهور ایدن وعینی مخلصی قوللانان دیکر برشاعردن تفریقی ایچوندر .

فهیم قدیم

نائلی کبی « فهیم قدیم » ك‌ده اصل اسمی مصطفادر ؛ ینه اونك کبی ، اون اوچنجی قرن هجریده شهرت آلان خواجه فهیم افندیدن تفریق ایدلمك ایچون « قدیم » صفتیله یاد اولونور . ١٠٥٤ ده مصربکلربکیسی اولان ایوب پاشایه منسوب برذات ایدی. مراد رابع،

ابراهیم و محمد رابع دورلرنده یاشامش، نائلی کبی نفعی و یحیی یوللرینه سلوك ایتمش، بونکله برابر بعض شخصی و خصوصی تمایللریله عصرینك تأثیراتنی کوسترمش و نابی و ندیم مکتبلرینه قاپی آچمش اساتذهٔ شعرادندر. دیوانی مطبوع دکلدر. قصائد قسمنده‌ایکی نعت شریف، بر ستایش مولانا، اون قدر قصیده، بر قاچ قصیده بچه، بر ترجیع و اوچ ترکیب بند، بر مثمن و یدی قطعه، غزلیات قسمنده‌ده اوچیوزه یاقین غزل، بر قاچ تاریخ و آلتمشه یاقین رباعی واردر.

مهرومه کیم دوریدرلر عالمی هر روز و شب　　　دور ناهموار افلاکه کولرلر روز و شب

مطلعلی نعت شریفنك هر ایلك مصراعنده ـ ردیف اولان « روز و شب » ه مقابل ـ « مهرومه » افاده‌سنك تکررینی التزام ایله‌مکله لفظه مستند بر یکیلك کوسترمش، حضرت مولانا ایچون یازدیغی بر ستایشنده « سماع » ردیفیله بر نوع مراعات نظیر التزام ایتمشدر. سلطان مراد رابعه یازدیغی « تموزیه » ایله ایوب پاشایه یازدیغی « نیلیه » و « عیدیه »، امین دفتر عونی افندی ایله مصر یکی چری آغاسی نوه‌لی محمد آغایه یازدیغی قصیده‌لر آهنك اعتباریله نفعی‌یه بکزه‌دلمك ایسته‌نیلمش کورونور. بونلرك خارجنده دوغرودن دوغرویه شخصه خطاب ایتمه‌ین « قصیدهٔ فخریه و ساقی‌نامه »، « قصیدهٔ شکوه کونهٔ فخریه »، « حسبحال خود »، «اندرحقیقت مجاز آلود» سرنامه‌لی شعرلری و « قصیده بچه » نامنی ویردیکی بعض کوچوك مدحیه‌لری عادتا شکلاً بر ر اختراع کبیدر. ائمهٔ اثنا عشر ایچون یازدیغی

تا کی غم خجلت شهیدان　　　من بعد اوله‌یم و شوخه قربان

ترجیعخانه‌سنده‌کی ترجیع بندی ایله

ای خال و خطکدن آشکارا　　　معنئ رموز لفظ غوغا

بیتیله باشلایان « ترکیب بند عاشقانه » سی،

یاربی اخترم نه سیه رو چراغ اولور　　　کازاره دوشسه پرتوی مرغانزاغ اولور

مطلعلی شکایت آمیز ترکیب بندی و بالخاصه « معشر ترکیب عاشقانه » نامنی طاشییان و هر بندی مسلسل، یعنی هر مصراعی یکقافیه بولونان :

ای نکاه غضبی مست می نخوت ناز　　　غمزه‌سی ساقئ جام اجل اهل نیاز
ای فروغ رخ خویکرده‌سی خورشیدگداز　　　ای لبی نادره کلبرك کل کلشن راز .

قورقارم رازیمی فاش ایده او چشم غماز   آشنا اولدی دله غمزۀ بیکانه نواز
شب هجر وغم زلف ودل سودا پرداز   اختیاری دکل آه ایلر ایسه‌م دور ودراز
آه ایده‌رسه‌م نوله سوداك ایله دولمش کوکلم
خبرم یوق که سنك عاشقك اولمش کوکلم

بندیله باشلایان ترکیب بندی ، نفعینك

کوزاوجیله عاشقه که لطف ایدر کاهی عتاب   بر سؤاله یرقوماز اول غمزۀ حاضر جواب

بیتنی تمیناً وینه هر بندی مسلسل اوله‌رق یازدیغی ترجیع بند مثمن الك جالب دقت شعرلری جمله‌سندندر . قصیده وغزل طرزلرینده یکنسق اداسنی براز ده‌کیشدیرن ترجیع وترکیب وامثالی طرزلره بودوروده اینجه هوس کوستردیکی حس اولونیور .

غزللرنده ردیف میلی فضله‌جه‌در . بعضاً صوفیانه ، اکثریا عاشقانه وهوسپرورانه اولان غزلیاتی آراسنده چوغی نظیره‌پردازلق یولنده یازلمش شیلردر .

ای طره‌لری سنبل صحرای قیامت   خطکده عیان سر تماشای قیامت
§ عشق اولمانجه سوزش آهه نه اعتبار   آتش کرك دخان سیاهه نه اعتبار
§ ایده‌رسه اول بت شیرین دهان رقص   کدف عاشقده ایلر دین وجان رقص
§ خنجر غمزه‌سیله یار ایلدی دللری تلف   تیر نکاهنه مکر اوله دل قضا هدف
§ چشمك کبی دللرده آلفته‌میدر بیلسه‌ك   دللر کبی زلفکده آشفته‌میدر بیلسه‌ك
§ نه‌در بیهوده ظالم مکر و آلك   هلاك ایتدی بنی غنج و دلالك
§ مجلسده کیجه دلبره مستانه صاریلسه‌م   صوندقجه بکا ناز ایله پیمانه صاریلسه‌م
§ جلاد قضا اولدی کبی چشم سیاهی   آلدی ألنه غمزه‌سی شمشیر نکاهی

مطلعلی غزللری کبی نسبةً صمیمی حسیات ارائه ایده‌نلری محدوددر .

تاکه اولدی چشم دلبر صلح دشمن جنك دوست   اولدیلر ناچار دللر صلح دشمن جنك دوست

مطلعلی غزل کبی اوزون وزور ردیفلره فضله‌جه میلی ، اکثریا غزللرنده بر تکلف وتصنع شائبه‌سی کوستریر . تاریخلرنده وفارسی غزل بی نقطنده لفظ صنعتی میلی غالبدر . رباعیلرینه‌ده اهمیت ویرمش وغزلیات کبی اونلری‌ده الفبا ترتیبی ایله دیزمشدر .

فهیم ، قابلیت ادبیه‌جه آزچوق نائلی‌یه مشابهت کوستریر : اوده نفعی ویحیی طرزلرینی نابی یولنه سوق ایده‌رك نابی وندیم مکتبلرینی احضاره وسیله اولمش بر شاعردر . مع هذا فهیم نائلی قدر استاد واسلوبجه اودرجه‌ده تراشیده اولمامسنه مقابل دها زیاده لفظی صنعتلره میال اولمغله رفیقندن تفریق ایدیله‌بیلیر .

نابی و آثاری

بو نصف عصرده یتیشه‌رك اون ایکنجی قرن هجری اوائلنده‌ده عمر سورمش ، ادبیاتمزده باشلیجه بر مکتبه نامی‌علم اتخاذ ایدلمش اولان مشهور شاعر نابینك اصل اسمی « یوسف » اولوب کندیسی « رها » نامی‌ده ویریلان « اورفه » شهرندندر . تقریباً ۱۰۳٦ تاریخلرنده اورفه‌ده تولد ایده‌رك ایلك تحصیلنی اوراده یاپمش ، آوجی سلطان محمد زماننده استانبوله کله‌رك پادشاهك بك زیاده منظوری اولان مصاحب مصطفی پاشایه انتساب ایله‌مشدر . نابینك مصاحب پاشایه اولان علاقه‌سی پك قوتلیدر . زمان اقبالنده بر چوق قصیده‌لر یازدیغی کبی دوچار عزل اولدیغی وقتده — اوزمانه قدر امثالنه تصادف ایدلمه‌ین — « عزلیه » سیله تسلیتنه شتاب ایتمشدر . بر آرالق مصطفی پاشانك حمایه و دلالتیله حجازه کیده‌رك فریضهٔ حجی ایفا ایله‌مش ، بو مناسبتله سفر حجی و احوال حجازی مصور « تحفة الحرمین » نی یازمشدر . عودتنده مصطفی پاشانك کتخداسی اولمش ، وفاتنه قدر پاشانه صادق قاله‌رق ارتحالندن صوکره اورفه‌یه عودت وکاه اوراده ، کاه حلبده امرار حیات ایله‌مشدر . حلبه والی اولان بالطه‌جی محمد پاشا نابی‌نی حمایه ایده‌رك سلطان احمد ثالث زماننده ایکنجی دفعه صدارتله استانبوله کیده‌رکن برابر کوتورمش ، بوصورتله نابی اولجه سنه‌لرجه عمر سوردیکی استانبول حیاتنه یکیدن قاووشمشدر . نابی بودفعه باش محاسبه‌جیلك منصبنه تعیین ایدلمش وشهیدعلی پاشازمان صدارتنده‌ده اقبالنی محافظه ایده‌رك ۱۱۲٤ تاریخنده ارتحال ایله قره‌جه احمد جوارنده‌دفن اولونمشدر . تاریخ وفاتی شو فارسی قطعه ایله بالذات سویله‌مش اولدیغی مرویدر :

چون روح کمین نابی دولجهٔ نور آمد ... ازتنکیٔ تن وارست در دار سرور آمد
تاریخ شناسان معنای شهود و غیب ... کفتند پی تاریخ نابی بحضور آمد

نابی ، طول مدت معمر اولمش وسلطان محمد رابع دوریله احمد ثالث دورینك برقسمنده استانبولده عمر سورمشدر . استانبولدن اوزاق بولوندیغی زمانلرده بیله شعرانك مقتدابهی اولمقدن کری قالمامش و اسمی شاعرلك برتمثالی کبی آغیزلرده دولاشمش دورمشدر .

نابی ، زمانه قدر حکم سورن ادبیاتك منقسم اولدیغی هر وادی‌یه باش اورمش ، هرطرز و نوعده اثرلریله بویوك براحاطه کوسترمشدر . عربی وفارسی‌یه ، علوم وفلسفهٔ شرقیه‌یه عمیق بروقوفی واردی . ذکی ، خوش مزاج ، نکره‌کو برذات ایدی .

نابینك آثاری ، منثور « ذیل سیر » ، « تحفة‌الحرمین » و « منشـآت » ایله منظوم « دیوان » ، « خیریه » ، « خیر آباد » و « تحفهٔ دلکش نابی » دن عبارتدر .

ذیل سیر : ویسینك بالاده ذکری کچن سیری بدر کبری غزوه‌سـنه قدر یازیله‌رق اکمال ایدیله‌مه‌مش ایدی . نابی سیر ویسینك قالدیغی نقطه‌دن باشلایه‌رق مکهٔ مکرمه‌نك طرف نبویدن فتح وتسـخیرینه قدر اولان وقایعی یازمشـدر . اولجه نقل ایدلدیکی اوزره ویسی اثرینی ایکی‌یه آییرارق برینه « مکی » و دیکرینـه « مدنی » نامنی ویرمش ایدی ؛ فتح مکه ایله مکی و مدنی فرقی اورته‌دن قالقدیغی جهتله نابی‌ده بوندن ایلریسنی یازمامش اولسه کرکدر . نابی ذیل سیرده اسلوبجه ویسی‌یه متابعت کوسترمش ، ترکسی وشفیق افندی قدر آغیر اولمامقله برابر ، اپجه مصنع ومکلف بر لسان قوللانمشـدر . غزوهٔ خیبر بحثندن نقل ایدیلن شوسطرلره باقیکز :

« مرویدرکه طائفهٔ یهود بدنهود دخی اول کون قراب اقتدارلرنده اولان شمشیر غیرت‌الماعنده
« مضطر اولوب برادر زید اخترمرحب حارث یهودی تقاضـای مسقٔ حمیتله کندویه هواخواه
« اتباع اولان برفوج ناهوشیارله میدان کار زاره پا کذار جسارت اولوب هجمهٔ اولاده ایکی مؤمنینی
« سرکران سلافهٔ شهادت ایلدی . مرتضای حیدردل کرم‌الله وجهه بوحالت مشاهده‌سندن سراپا
« موی بدن نازکترینی مژکان حلقهٔ چشم زره اولوب یکحملهٔ شیرانه ایله برق دشمن سوز
« ذوالفقاری اول خرمن ضلالك سربد منظرینه حواله ایدوب خون چرکابه کونن روغن چراغ
« پایهٔ دهلیز جحیم ایلدی ... »

تحفة‌الحرمین : بالاده ذکر ایدلدیکی اوزره نابینك حجه عزیمت وعودتی ویولده تصادف ایلدیکی بلادك احوالنی مبین اوله‌رق یازدیغی برسیاحتنامه‌در . اسلوبی ذیل سیر کبی آغیر وتکلفلودر . اکثر سرلوحه‌لری منظوم مصراعلردن مرکبدر .

منشآت نابی : نابینك مختلف محررات و مکاتباتنی حاوی و اکثریسی ینه آغیرجه براسلوب ایله محرر براثردر . بوتون بواثرلرنده کوروله‌جکنه نظراً نابینك نثراسلوبی بالخاصه ویسی‌یه مشابه بر سیاقده‌در . جمله‌لر ترکسی ومعقبلرنده کوروله‌جکی قدر فضله اوزون ومربوط دکلدر ؛ فقط آز چوق مقطوع ومنفصل اولان جمله‌لرك داخلنده مسلسل ترکیبلر ، مسجع عباره‌لر ، غریب ونامأنوس کلمه‌لر ، عربی عبارات ، عربجه ، فارسی وتورکجه نظمپاره‌لر توالی ایدر .

دیوان نابی : نابینك دیوانی ، بویوك حجمده مهم برکلیات آثار منظومه حالنده‌در . دیوانك ایلك قسمی ، علی‌المعتاد قصائدی محتویدر . حلب والیسی ابراهیم پاشایه تقدیم

ایدلمش اولان و نابینك قدر پرست و تسلیمیتکار فلسفه‌سیله عموم شرقیده‌كی احاطه‌سنی کوسترن :

تعالی‌الله زهی دیوان طراز صورت و معنی　　که جسم لفظ ایله روح مآلی أیله‌مش پیدا

مطلعلی « توحید باری » بر قسمك برنجی منظومه‌سیدر . عینی طرزده فلسفی برنسیب ایله باشلایان

نقش کوسترمك ایچون خامهٔ صنع استاد　　اولدی صیقل زده بونه ورق کون و فساد

مطلعلی نعت شریف بونی تعقیب ایده‌ر . ینه نعت شریفه متعلق اولان برقطعه‌یی متعاقب ایکی فارسی نعت و بوندن صوکره‌ده

ایا حبیب خدا یا محمد عربی　　شفیع روز جزا یا محمد عربی

مطلعلی بر دیکر نعت واردر . چهاریار کزین ، حضرت علی ، محی‌الدین عربی ، حضرت مولانا ، حلبلی شیخ ابوبکر حقلرنده‌كی مدحیه‌لردن صوکرا سلطان مصطفای ثانی‌یه یازدیغی

کوروندی غیرت حقدن مقدمات ظهور　　نه کوستریر کوره‌لم حضرت خدای غیور

مطلعلی جلوسیه کلیرکه بونده دولتك او زمانکی پریشانیٔ حالی شو بیتلرله تصویر اولونور :

اکرچه بر نیجه‌دم اقتضای حکمتله　　مزاج دولتی چرخ ایتدی پایمال فتور
نظام عالمی بوزدی صواعق جانکاه　　بنای راحتی ییقدی زلازل پر زور
خروش لطمهٔ طوفان بانزده ساله　　کیمك قودی ورق خاطرنده حرف شعور
اولوب نمونهٔ پروانه کاه کم شده شمع　　نجوم بی مهه دونمشدی عسکر منصور
مثال هالهٔ بی ماهتاب قالمش ایدی　　درون ملك حزین تخت سلطنت مغدور
بو دولتك یوق ایدی برطبیب غم خواری　　مزاج مملکت اولمشدی عافیتدن دور
غبار غصه و کرمای غمدن اولمشدی　　شکسته طبع و سفردیده و ظفر معذور
خرابه طوتمش ایدی یوز مزارع اقبال　　ریاض مملکتی قاپلامشدی مار ایله مور

بوندن صوکره سلطان احمد ثالثه یازدیغی جلوسیه ، بعده مصاحب مصطفی پاشایه یازدیغی مدحیه‌لر مندرجدر . بونلر آراسنده اك کوزه چارپان اثر ، « عزلیه » درکه پاشانك دوچار عزل اولمسی اوزرینه مقام تسلیتده یازلمش برقصیده‌در .

کیمدر اول کیم می منصبله اولوب شیرینکام　　آکا خمیازهٔ عزل اولمیه آخر انجام

مطلعلی اولان بو قصیده‌ده ادبار زماننده اقبال دوستلرینك کوستردکلری تحولی شویله تصویر ایده‌ر :

قنی کندو قولکم دیو پرستشلر ایدن　　أیله‌من یولده دوچار اولنه بیله رد سلام
قنی اول ترك ادب دیو قعود أیله‌مه‌ین　　أیله‌من شیمدی مجالسده بولوندقجه قیام

قنى كوردكجه كمان وش خم ايدن قامتنى   زخم آچار تير صفت شيمدى صدور ايتسه كلام
قنى بيندكجه ركابه آصيلان چابكار   دست شكوا سين ايدر صوكره ميانكير لجام
قنى بر بريسنه خدمت ايچون سبقت ايدن   شيمدى اكراه ايله بر برينه أيلر ابرام

بونى تعقيب ايدن و عمجه‌زاده حسين پاشايه تقديم ايدلمش اولوب ، ممدوحك اسمنى ذكر ايلديكى بيت كريزنده اومولماز بروزن بوزوقلغى كوزه چارپان [١]

للّه الحمد اولوب معركهٔ جنك تمام   بولدى عالم يكيدن صلح وصلاح ايله نظام

مطلعلى صلحيه ، قارلوفچه معاهده‌سى ايچون يازلمشدر .

دال طبان مصطفى ، رامى محمد ، بالطه‌جى محمد [٢] ، قلايلى قوز احمد پاشالرك صدارتلرينى تهنيه ايچون يازديغى قصيده‌لرله حلب واليسى جعفر پاشا ، مكه قاضيسى سيد مصطفى افندى ـ كه نابى‌يه ملازمت ويرمش ايدى ـ مدحنده‌كى قصيده‌لر ، بونلرى تعقيب ايده‌ر .

بو قصيده‌لردن صوكره قافلهٔ حجاجى مصور اوچ بندلى بر تركيب بند ايله درت تخميسى موجوددر. تخميسلردن روحى ، بهايى و فضولينك بر غزلنه عائد اولانلر اوقدر مهم دكل ايسه‌ده ينه « تخميس » نامنى طاشييان و بر قسمى آتى‌يه درج ايديلن ترجيع بند مخمس ، نابينك تلقيات فلسفيه و قابليت شاعرانه‌سنه دلالت خصوصنده پك قيمتداردر .

بو كلستانده نه چون نه كل ، نه شبنم وار   بو چار سوده نه داد وستد نه درهم وار
نه قدرت و نه تصرف نه بيش ونه كم وار   نه قوت ونه تعين نه زخم و مرهم وار
بو كارخانه‌ده بيلسه‌م نه‌يم نيم نه‌م وار

وجود جود الهى حيات بخش كريم   نفس عطيهٔ رحمت كلام فضل قديم
بدن بناى خدا روح نفخهٔ تكريم   قوا وديعهٔ قدرت حواس وضع حكيم
بو كارخانه‌ده بيلسه‌م نه‌يم نيم نه‌م وار

بو كارخانه‌ده بر باشقه كار وبارم يوق   نه وارسه جمله آنكدر براوز كه وارم يوق
جهانه كلمه‌ده كيتمكده اختيارم يوق   نيم نيم ديه‌جك الده بر مدارم يوق
بو كارخانه‌ده بيلسه‌م نه‌يم نيم نه‌م وار

---

[١] هيكل بازوى اقبال حسين پاشا كيم   سلم قصر جلالى اولاماز هفت اجرام
بيتيدر كه ايلك مصراعنى وزنه صوقمق ايچون اسمى عنوانه اضافه ايله اوقومقدن باشقه چاره يوقدر.
[٢] بالطه‌جى محمد پاشانك صدارت ثانيه‌سنه يازلمش اولان بو قصيده‌ده‌كى تاريخ مصراعنك يانده مطبوع نسخه‌لرده ١١٢٦ تاريخى كورونيورسه‌ده بونك ١١١٦ و مصراع تاريخده‌كى (چيقدى) كلمه‌سنك (چقدى) شكلنده يازلمش اولمسى اقتضا ايده‌ر .

زمین بساط قدر چرخ خیمهٔ عظمت   نجوم ثابت و سیار مشعل قدرت
جهان نتیجهٔ جود خزاین رحمت   صحائف صور کون نسخهٔ حکمت

بو کارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم نم نه‌م وار ...

... عدمدن ایتدی بنی قدرتی بر آورده   غدامی ایلدی آماده رحم مادرده
نوال ظاهر و باطنله ایتدی پرورده   بنمله چکدی ظهور جهانه پرده

بو کارخانه‌ده بیلسه‌م نه‌یم نم نه‌م وار ....

بونی تعقیب ایدن اوزون، قیصه برچوق تاریخلر ایله دیوانك برنجی قسمی نهایت بولور.

ایکنجی قسم، مثنوی طرزنده بعض مدحیه‌لرله باشلار: سلطان محمد رابعك «بارگاه نودوخته» سنی توصیف، سلطان محمدی و مصاحب پاشایی مدح وثنا ایدن ایکی مثنوی، ینه او طرزده برنعت شریف و برمدحیهٔ پادشاهی، مصاحب پاشایه برمدحیه، «گلشن دولت» نامیله دیوان همایون اصطلاحاتنی جامع دیگر برمثنوی، سلطان احمد ثالث زماننده سلحدار علی آغایه یازیلان منظوم برتشکرنامه، بالطه‌جی محمد پاشانك سراینی مصور برمنظومه، شیخ حیدرالکداری لساندن رامی محمد پاشایه یازیلان برمثنوی؛ مثنوی طرزنده ایکی قطعه، بو قسمك مختلف القافیه نظملریدر. بوندن صوکرا عینی قسم داخلنده متحد القافیه قطعه و قصیده‌لر کلیر. بالطه‌جی محمد پاشانك ایکنجی صدارتی وسیله‌سیله یازدیغی:

حقك اولوب درنده نسیم عنایتی   کاشنه‌رای رومه دوشوردکده قسمتی

مطلعلی قصیده‌نك نسیبنده نابی یکیدن استانبوله عزیمتنك اسبابنی ایضاح ایده‌رکن، بوکا نه جاه و منصب، نه خدام و جواری و احتشام، نه ثروت و نعمت آرزولری سبب اوله‌مادیغنی سویلیه‌رك استانبوله اشتیاقنی ذکر ایده‌ر و استانبول شیوهٔ تکلمنی:

الفاظ سکرین استانبولیاندن   سمعك کنارلرده قالور دلده حسرتی
اول دلکشا مألر، اول خرده نکته‌لر   ممکنمیدر بوله عربستانده صورتی
اول جانفزا سخنلرك اول شوخ ادالرك   عکاملر لسانه اولسونمی نسبتی
اولسونمی هیچ کلام ظریفانه‌یه بدل   اصبر شوی تعالی تنقشع عبارتی
بعدیلك خطابلرندن کلیرمی هیچ   لفظ آجانم آی افندم حلاوتی

بیتلریله مدح و توصیف ایلر. شهیدعلی پاشایه یازیلان مدحیه‌لر ایله اسعد بکه، «مغنیسا» ردیفنده حاجی ولی اغایه، پیری چلبی‌یه، دولت کرای خانه یازیلان قصیده‌لر بو قسمه نهایت ویرر.

«رباعی» سرلوحه‌سنی طاشییان اوچنجی قسم، حقیقتده «غزلیات» قسمیدر.

مطبوع نسخه‌ده‌كی بو سرلوحه ، مبدأده اولان رباعينك سرلوحه‌سی ايكن سهواً قسمه سرنامه اتخاذ ايدلمش اولمالیدر . سبب ترتيب ديوان حقنده بر مقدمه ايله حلب واليسی سلحدار ابراهيم پاشايه بوقسمی اتحاف ايدن نابی الفبا ترتيبيله هر حرف مبدأنده بر رباعی بولوندورمش ، صوكره عينی حرف ايله مقفی غزللری درج أيله‌مشدر . بوقسمده طقوز يوزی متجاوز غزل ايله اوتوز قدر رباعی موجوددر . نابينك غزللری ، هر جنس و نوعدن ، هر قافيه‌دن ، گوزه‌ل و چيركين پك چوق نمونه‌لری حاويدر . تصوف ، نعت ، مدح ، عشق ، هوسات نفسانيه ، اذواق عشرت پروانه ، حكميات ، ارسال مثل كبی غزل واديسنده آز چوق قوللانيلمش هر موضوعده نادراً صميمی ، بعضاً استادانه و صنعتكارانه ، اكثريا ده جعلی ومبتذل يازيلر بوقسمی املا ايده‌ر .

دردنجی قسم ، «مقطعات» در : بر چوق قطعه‌لر ، الفبا ترتيبيله مرتب رباعيلر ، متعدد مطلع ومفردلر بوقسمده يربولمشدر .

بشنجی قسم ، « معميات » در . بوقسمده ، بر اسمی ويا بر كلمه‌يی نظماً رمز وايما ايدن معمالرله ، منظوم بيلمجه‌لر ديمك اولان لغزلر موجوددر .

آلتنجی قسم ، « ديوانچهٔ غزليات فارسی » عنوانی حائزدر . توركجه‌ده‌ده صائب تبريزی وانوری يوللرينه سالك اولان نابی عينی واديده يازديغی اوتوزی متجاوز فارسی غزل ايله حضرت مولانا ، ملاجامی ، ياوز سلطان سليم ، فيضیٔ هندی ، شفائی ، عرفیٔ شيرازی ، صائب تبريزی ، كليم همدانی ، نظيری ، شوكت بخاری ، ميلی ، غربی ، طالب كبی فارسی شعرده شهرت آلمش قدما و معاصرينك بعض غزللرينه يازلمش تخميسلری بوقسمه درج أيله‌مشدر . بوقسمك نهايتلرنده توركجه مثنوی طرزنده ايكی كوچوك حكايهٔ منظومه ايله ديوانك ترتيبندن صوكرا أله كچن بر قاچ غزل ده واردر .

يدنجی قسم ، « خيريهٔ نابی » در .

خيريهٔ نابی : « فعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده ومثنوی طرزنده يازلمش اولان بواثر ، نابينك پك سوكيلی مخدومی ابوالخير نامنه اتحاف ايلديكی منظوم بر نصيحتنامه‌در . سرلوحه‌لری بيله اكثريتله منظومدر . بونده نابی اولادينه وظائف دينيه‌دن باشلايارق حياتده لازم اوله بيله‌جك هرشیٔ حقنده تجاربندن متحصل افكارينی نقل و تلقينه چاليشير . بعض فكرلرينك غرابتی ايله برابر ، كرك موضوعنك نوزهينلكی ، كرك افكارينك زمانه دلالتی وكرك اسلوبی اعتباريله نابينك اك بر گزيده اثرلرندن بری عد اولونه بيلير .

تحفهٔ دلکش، نابی : مصاحب مصطفی پاشایه اتحافاً ، بربرینه مربوط متعدد کوچوك حکایه‌لری جامع اوله‌رق « تحفهٔ امثال » نامیله و ـ دیواننده‌کی ایکی حکایهٔ منظومه کبی ـ « مفتعلن مفتعلن فاعلن » وزننده تألیف ایدلمش مثنوی طرزنده براثردر .

خیر آباد : نابینك اواخر حیاتنده قسماً شیخ عطاردن ترجمه‌وقسماً ابداع اوله‌رق وجوده کتیردیکی برحکایه‌در . « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده ومثنوی طرزنده‌در . باش طرفنده تحمید ، نعت ، معراجیه ، سلطان احمده مدحیه و سبب تألیف واردر . بعده اصل حکایه‌یه کیریشیلیر : حکایه‌نك قسم اولی شیخ عطاردن مترجمدر . جرجان شاهی خرم شاهك پك سودیکی محبوبی جاویدی بر بزم عشرتده ، شاعری فخر جرجانه هدیه وفخرك اعتذارلرینه قارشی سرخوشلق سوقیله اصرار ایلدیکنی ، ناچار قبول ایدن شاعرك شاه حرمه کیتدکدن صوکره ایرته‌سی کونی اعاده ایده‌یلمك اوزره جاویدی‌اوه کوتورمیه‌رك شاهك تختی آلتده بولونان وکندی‌عبادت وانزواسنه‌مخصوص اولان سردابه قویه‌رق آنختارینی خزینه‌داره تودیع ایتدیکنی ، ایرته‌سی کونی شاهه ماجرا آکلاتیلوب سرداب آچیلنجه‌شمعه‌لردن بری دوشه‌رك جاویدی یاتاغنده‌یاقوب کول‌ایتدیکی آکلاشیلدیغنی ، شاهك یأسندن‌وزراسنه‌تودیع حکومتله سردابده اختیار عزلت‌ایلدیکنی ، فخر جرجانك‌ده کدرندن داغلره‌دوشدیکنی‌مصور اولان بوایلك‌قسم، نابی‌طرفندن کافی کوریله‌یور. بالذات نابینك‌علاوه ایتدیکی‌قسملر، غریب‌تصادفلرایله‌مالی یکی برحکایه‌در: جرجانده‌چالاك‌اسمنده غایت ماهر برخرسز وارمش‌که شاهك سراینی صویمق ایچون أوندن سرایده‌کی سردابه منتهی تحت‌الارض بر یول یاپمش ؛ یانغین کیجه‌سی بویولك مدخلندن دومان چیقدیغنی کوره‌رك سردابه کیرمش وجاویدی قورتارمش . شاه سردابه کیروب‌ده بو یولی کشف ایدنجه چالاکك أوینه کیدرك اوراده جاویدی کورویور . جاوید پنجره‌دن آتلایوب قاچیور ؛ شاه اونی، چالاك‌ده هر ایکیسنی تعقیب ایدییور . خرسزی آرایان عسسلرده آردلرینه دوشویور . برچیقماز سوقاغه کیرن جاویدخراب برمسجد حولیسنده برآغاچه صیچرایه‌رق دالك‌قیرلمسیله آلتنده‌کی دولابلی‌قویویه دوشویور ؛ شاه‌ایله چالاك‌ده آردنجه قویویه آتیلیورلر . قویونك دیبنده‌کی صو مجرسنی تعقیباً صولر ایچنده یورویه‌رك دیکر برقویونك ایپنه صاریلوب بر باغچه‌یه چیقیورلر . بو باغچه‌ده أوك صاحبه‌سی اولان کنج وکوزه‌ل برقیزی ، کندیسنه مسلط اولان طمطام اسمنده مدهش برجانی ایله بش نفر عونه‌سنك ألنده کورویورلر . احتیاط ایله قویو آغزنده اختفا ایدن چالاك کندینی

کوسترمیور ؛ فقط شاه ایله جاوید یاقالانه‌رق حیدودك تزییفلرینه اوغرایورلر. چالاك کمال مهارتله داروی هوشبر استعمال ایده‌رك طمطامك عونه‌سنی و صوکره تام قیزه تسلط ایده‌جکی اثناده قیلیجله آرقه‌دن ووراراق طمطامی اولدورویور . شاه ، قیزه و کیزلندیکی یردن چیقان والده‌سنه التفات ایده‌رك ، چالاك‌ك اوینه واورادن جاویدایله برابر تحت الارض یولدن سردابه عودت ایدییور . شاهك منت و مودتنی قازانان چالاك‌ده ایرته‌سی کون سرایده اثبات وجود ایتمك وعدیله أونده قالیور.

حکایه بونکله‌ده بیتمیور : شاهك رقیبی اولان کرمان شاهی طرفندن خرم شاهی کیزلیجه اسیر ایدوب کتیرمك اوزره جرجانه کونده‌رلمش اولان فدایی شبرو ، شاهك انزواءنی فرصت بیله‌رك او کیجه نوبتجیلری دارو ایله اویودوب سردابه کیرمش ؛ شاه وجاوید عودتلرنده‌دارو ایله اویوتوله‌رق شبروك ألنه دوشویورلر. شاهی یوکله‌نمش اولارق سرای دیوارندن اینرکن پنجره‌سندن کوره‌ن چالاك یتیشوب شبروی اسیر وشاهی تخلیص ایدییور وبودفعه شاه ایله برابر اوده سردابه کلیور . ایرته‌سی کون شاه ، جاوید وچالاك ایله برابر میدانه چیقیور وعودت ایدن فخر جرجانه ماجرایی حکایه ایدییور . جاوید ایله باغچه‌ده‌کی قیزك عشقلرینی آکلایان شاه ، بوایکی کنجی أولندیرییور . دوکونی متعاقب اوروطه‌دن غائب اولان چالاك ، کرمانه کیدوب برحیله ایله کرمان شاهنی کتیره‌رك فدایی‌سنك یانته باغلایور : شاه ، دشمننه غالب واونی‌عفو ایله مفتخر ، جاوید مسعود ، چالاك‌ده حرمت عمومیه ایله محاط اوله‌رق عمر سورویورلر .

چوق وقعه‌لی وپك خیالی بر ماصاله بکزه‌ین بوحکایه ، شیخ غالبك تنقیدینه و « حسن و عشق » ی تألیفنه وسیله اولمشدر .

نابی ، بواثرلریله اوزمانه قدر ادبیاتمزده تأسس أیله‌مش اولان بوتون انواع ادبیه‌ده قلمنی تجربه‌ایتمش، عادتا کندیسنه قدر موجود ادبیاتك برکوچوك موده‌لی حالنه‌کلمشدر. اسلوبی اوزمانه قدر معتبر بوتون اساسلره رعایت ایتمکله برابر برآز فضله تفلسفه مائل ، برپارچه‌ده آچیق افاده‌یه متمایلدر . کلمه‌لرنده غرابت ، ترکیبلرنده مغلقیت ، افاده‌لرنده مطولیت اوقدر فضله‌دکلدر. بونکله برابر ساده‌له‌شمك آرزوسیله اکثریا ابتذاله وعامیانه‌لکه دوشمکدن کندینی آلامامشدر. لفظ صنعتلرینه فضله‌میل کوسترمش، فلسفی ملاحظه‌لرینی ارسال مثل ویا ایجاد امثال ایله تأیید ایتمك ایسترکن چوق کره عادیله‌شدیرمشدر . چوق وهرنوعدن اثر یازمق آرزوسی‌ده اکثریت آثارینی دکرسز برحاله دوشورمشدر .

بونکله برابر نابی ، آثارینك کثرتی واسلوبنك جاذبه‌سیله دوزنده پك بویوك برقیمت قازانمش ، کرك زماننده وکرك اوندن صوکره‌کی عصرلرده مکتب صاحبی ، مقتدابه بر استاد حرمتیله تلقی اولونمشدر . معاصرلری عمومیتله کندیسنه اقتدا ایلدکلری کبی ، ندیم ویپرولری مستثنا اوله‌رق ، عصر متعاقبده‌ده مسلکی حکم سورمش ، کندی زماننده ثابت ، وجدی ، اون ایکنجی عصر هجریده سید وهبی ، منیف ، حامی ، قوجه راغب پاشا ، چلبی زاده عاصم ، اون اوچنجی قرن هجریده عزت منلا ، خواجه فهیم ، حتی تجدد دوره‌سنده بیله - قدماپرستلر شویله دورسون، مجددلر آراسنده - جودت ، ضیاء منیف پاشالر کبی اعاظم نابی یولنده شعرلرله شهرت آلمشدر .

زماننده شهرت ومرغوبیتنی چکمه‌ینلر و

نابی‌یی نابی ایدن حسن نظر   اورفه کوردنده ظرافت نه‌کزر

یولنو تزییفلرده بولونانلر اولمشدر . فقط نابی‌یی حدی برصورتده ایلك تنقید ایدن شیخ غالبدر . هویت ادبیه‌سنی مزیات ونواقصیله اظهار ایدوب میدانه چیقاران‌ده رجائی زاده اکرم بك مرحوم اولمشدر .

مع هذا بوتون نقصانلرینه رغماً نابی اسکی ادبیات تاریخنك مهم برتکامل مرحله‌سیدر: اوزمانه قدر دوام ایدن طرز ادبی نفسنده جمع وآنی ایچون مؤسس بریکی شیوهٔ شاعریت احضار ایده‌ن بواستادك برادبی مکتب صاحبی اولدیغی انکار ممکن دکلدر .

نظیم

۱۰۵۹ تاریخنده قاسم پاشاده تولد ایتمش اولان نظیم ، کنج یاشنده سرای همایونه داخل اولمش ، اندرون تربیه‌سی آله‌رق شعره استعداد کوسترمش ، سلطان محمد رابعك التفات مخصوصنه نائل اوله‌رق کیلارخاصه‌یه مأمور اولمش ، نوتجی باشیلق وقورویجیجی باشیلق منصبلرینه قدر یوکسه‌لدکدن صکرا اختیار تقاعدله حجه کیتمش وبعدالحج مدینهٔ منوره‌ده مجاور اوله‌رق قالوب ۱۱۳۹ ده ارتحال ایله‌مشدر. طریقت مولویه‌یه منسوب ایدی.

نظیم ، بودورك الك دیندار برشاعری کورونور . بوتون قوتنی بالخاصه نعت شریف نبوی ایرادینه ویرمش وبویله‌لکله دیوانی بربرات غفران حالنه کتیرمشدر . توحید ،

مناجات ، تحمید ، نعت یولنده‌کی منظومه‌لری خارجنده اهمیتلی بر اثر شاعریتی یوقدر . بویوك بر جلد تشکیل ایدن دیوانی ، « سنبلهٔ سنبله‌زار قدیم » ، « پیشرو فوج سپاه قدیم » ، « مصراع برجستهٔ نظم کریم » ، « حرز امان دل وجان نظیم » ، « تیغ طلسم درکنج حکیم » سرلوحه‌لریله بش قسمه آیرلمشدر . بونلرك هر بری آیری بر دیوان کیبدر . بشیوز بویوك صحیفه دولدوران دیوانك قسم اعظمنی رسالتپناه افندمز حقنده یازلمش قصیده ، غزل ، قطعه ، ترجیع وترکیب ، رباعی ، مثنوی شکللرنده نعتلر تشکیل ایدر . سلطان محمد رابعه ، سلطان مصطفای ثانی‌یه ، سلطان احمد ثالثه ، سلیم کرای خانه ، مصاحب مصطفی و وزیر احمد پاشالره وسائر رجاله خطاباً یازلمش مدحیه‌لرله تواریخ عمومیتله نفعی ونابی تقلیدیدر . فهیمه تقلیداً یازدیغی « روز وشب » قصیده‌سیله ینه او طرزده اولان « تیغ وقلم » و « شتر وحجره » قصیده‌لرنده بوس بوتون لفظ پرست قالمغه مجبور اولمشدر . آلتمشدن فضله بویوك قصیده‌سی ویوزلرجه غزلیاتی هپ نعت شریفه تخصیص ایلدیکی کبی ، برچوق قطعه وغزللرنده و — ازجمله بشر بیتلی وقافیه‌لری حروف هجا ترتیبنه تابع یکرمی سکز بندن مرکب اولان ترکیب بندی کبی — متعدد ترجیع وترکیبلرنده ، مسدس ومخمس یوللو اثرلرنده ، مثنویلرنده ده اکثریا نعت موضوعنی ترجیح ایله‌مشدر . نعوت ایله مدحیات خارجنده ، یالکز « داستان هجر وخیال » نامنی طاشیان تصوفی و فن صرف حقنده یازلمش تعلیمی ایکی مثنویسیله بعض خوش مشربانه شرقیلری واردر .

مریم فکرم اولوب حاملهٔ فیض خدا	دوغدی کهوارهٔ طبعمده مسیح معنا
§ سرکشانه برق سوزاندر کلاه سروری	شعله‌در زیرا که شمع مجلسك تاج سری
§ حضر اندیشه اولوب وادیٔ معناده رفیق	عزم راه ایلدم الله ولی‌التوفیق
§ هوای نفس ایله ویردك شتاب جان خزینه	فغان که صرف حیات ایلدك خزینه خزینه
§ مرحبا ای شب که اولدك لطف حقك مظهری	سنده اشراق ایتدی خیل انبیانك مفخری
§ علی‌الصباح که فیض نسیم غالیه‌سا	جهانی ایلدی عنبر شمیم و روح افزا
§ ایا شهنشه ابرار السلام علیك	ملاذ و ملجأ احرار السلام علیك

مطلعلی نعتلری اك معتبر اثرلرندن معدوددر .

صورت عمومیه‌ده نظیم ، بدیبن فلسفه‌لی ، صیق دیندار ، لفظه و صنایع لفظیه‌یه چوق مراقلی ، کثرت وتنوع آرزوسنی شکله ربطایتمش ، حساسیتی محدود ، مخیله‌سی ابداعدن زیاده تحویل شکل ایله تقلیده مستعد بر شاعردر . نابی‌یه اقتدا ایتمش ودرجه فرقیله ، اونك کبی چوق و متفلسفانه اثرلر وجوده کتیرمکه چالیشمشدر . ندیمه متمایل کورونن بعض شرقیلرنده بیله لفظ میلی کندیسنی حس ایتدیریر .

ثابت

اصل اسمی « علاء الدین علی » اولان ثابت، بوسنه‌نك اوزیجه قصبه‌سنده تولد ایتمش، اوراده تحصیلنی اکمال ایلدکدن صوکره والی سیدی محمد پاشانك حمایه‌سنه مظهر اولمش، او سایه‌ده طریق علمیه‌ده تقیض ایده‌رك بالآخره شیخ الاسلام فیض الله افندینك ده محمیلری صیراسنه کچمشدر. متعدد مولویتلرده بولنه‌رق او زمان شهرتی عیوقه چیقان نابی‌یه اقتدا ایله دورك باشلیجه شعراسی عدادینه داخل اولان ثابتده باشلیجه کوزه چارپان نقطه‌لر، ارسال مثل دینیلن وشعر آراسنه ضروب امثال ادخال ایتمکدن عبارت اولان طرزه فضله بر میل کوسترمسی، حتی بو اوغورده نفعی مکتبنده او قدر اهمیت ویریلن آهنك سلاست، انتخاب الفاظ عمده‌لرینی‌یله بعضاً فائده‌یه راضی اولمسی، برده منظوم حکایه‌لرنده ـ خیرآباده اولدیغی کبی ـ تصوفی موضوعلردن تباعد ایله‌مسیدر. ثابت دورنده بویوك بر شهرت قازانمش، عصرك رئیس شعراسی صاییلان نابی ایله جمیله‌لر و نظیره‌لر تعاطی ایتمش، استادی و بر درجه‌یه قدر رقیبی اولان نابی ایله عینی سنه‌ده، ۱۱۲٤ ده ارتحال ایله‌مشدر.

آثاری مرتب وغیر مطبوع دیوانی ایله « ظفرنامه »، « ادهم وهما »، « بربرنامه» و « دره‌نامه » اسملی مثنویلرندن عبارتدر. بعض تذکره‌لرده صاحب خمسه اولدیغندن بحث ایدلمش ایسه‌ده بو درت مثنوی‌یه بشنجی اولان اثرك اسم وجسمنه تصادف ایدیله‌مه‌مکده‌در. بونلردن « ادهم وهما » نك تصادف ایتدیکمز نسخه‌لری‌ده حکایه‌یی یاریم براقمقده‌در. دیوانده اون بش قدر قصیده، اوتوزه قریب تاریخ، ایکی ترجیع بند، ایکی تخمیس، بر قاچ لغز، « انفیه » سرلوحه‌لی بر هزلیه ایله اوچیوز اللی قدر غزل، بعض قطعات، رباعیات و مفردات موجوددر. دیوانك ابتداسنده اوچ « نعت شریف » موجوددرکه بونلردن بالخاصه:

خوشا فرخنده اختر لیلهٔ ممتاز و مستثنا که عنوان برات قدریدر سر سورهٔ اسرا

مطلعلی اولان معراجیه نسیبلی نعت ایله سامی طرفندن تنظیر ایدیلن:

کل ای کوکل اوله‌لم دلکشود چشم شهود یه‌تر بو کوریٔ ذل و هوان بودونبود

مطلعلی نعت شریف پك مشهوردر. قصائدی باشلیجه شیخ الاسلام فیض الله، صادق محمد،

سید علی افندیلرله سلیم کرای خانه ووزرادن عموجه زاده حسین ، علی ، بالطه‌جی محمد پاشالرله توقیعی بحری پاشایه خطاباً یازلمشدر . سلیم کرایه یازدیغی ظفر تبریکنی متضمن قصیده ایله صدر روم محمد افندی‌یه خطاب ایدن « عید » ردیفلی مدحیه‌، عموجه زاده حسین پاشایه عائد اولان

شکره بادی که بفتوای امام اسلام   شربت صاح حلال اولدی‌می جنك حرام

مطلعلی صلحیه ، فیض‌الله افندی‌یه یازدیغی

قطار قافلهٔ نو بهاری باد نسیم   طاغیتمش ایدی ایدوب هپ طویله‌یی تسلیم

مطلعلی مدحیه ایله باقی‌یه تقلیداً یازدیغی « سنبل » قصیده‌سی بونلرك‌اك جالب دقت اولانلریدر . باقی ، نفعی ، نابی یوللرنده یازلمش اولان قصائدنده ، مثلا بالطه‌جی محمد پاشایی مدح ایچون رمضانیه یازارکن ،

یوم شك صحبتنه شیره صیقارکن یاران   صیق بوغازایتدی‌باصوب شحنهٔ‌شهر رمضان
آلتورمی رمضان صوفیلرندن مصحف   رحله‌نك نوبتنی بکلمه‌یجه انسان
جان ویریر راحت حلقومه اسیر حلوا   کاسه افسردکیٔ صوم ایله حلقومنه جان

یولنده‌خایده مضمونلر ایراد ایتمسی حسبیله یوکسك برقیمته مالك عد ایدیله‌مز . ترجیع بندلرندن بری آلتیشر مصراعلی یدی بنددن مرکب اولوب

فرقه دوشسه نهال قلمکدن سایه   قالقسه‌م آمده یا بلدهٔ مغنیسایه

و دیکری دردر بیتلی دوقوز بنددن مرکب اوله‌رق

دوشدم خیال منصب ایله غم شکنجه‌نه   اوغراندی بو امید بنی اوممه رنجه‌نه

ترجیعخانه‌سنده‌در ؛ هر ایکیسی‌ده جاه ومقام استدعاسنه وسیله اوله‌رق یازلدیغی کورولیور.

ثابتك غزلیاتی ، نابی طرزنده‌در ؛ فقط نابی قدر آغیر فلسفه‌لی دکلدر . بالعکس ثابتده عشق وهوسه حتی هوا پرستانه وبر پارچه پرده بیرونانه بر تمایل محسوسدر .

اوشوخ مست یاتورکن کتیردی خواب بکا   حرامی أیله‌مز ایتدکلرین شراب بکا
§ محجوبدر اول غنچهٔ آداب آچیلماز   تا اوپمیجك آغزینی شاب شاب آچیلماز
§ ثقالق آشکاردر کمرك   چوزه‌لم سکا باردر کمر

مطلعلی غزللر کبی آچیق ومادیتپرورانه یازلمش یازیلری واردر. مع هذا بونلرك‌یانی‌باشنده

شمیم زلف نکاری که مسك رومیدر   قوقوتمایان دل مسکینه بخت شومیدر
§ دوشمسه چاه زنخدانه او مسکین خاللر   أیله‌مزدی جستجو زلفك صالوب چنکاللر

یوللو زوراکی تخیللر و لفظ اسارتلری بویوك برکثرتله کندینی کوستریر.

ظفرنامه : سلطان سلیمان ثالث زماننده قریم خانی سلیم کرای خانك طونه آغیزلرندن « کیلی » ده اجرا ایلدیکی بر محاربه‌یی تصویر و تبریك مقصدیله قلمه آلنمشدر . « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده‌در . قلمه خطاب ایدن برمقدمه‌ایله سلطان سلیمانك جلوسی ، سلیم کرایه نامه تسطیریله آنك وصولی ، پادشاه ایله ملاقاتی ، بالمذاکره سلیم کرایك کیلی مشتاسنه عزیمتی ، بویوك بر محاربه ایده‌رك مظفریتی مصوردر . مقدمه‌ده

اوروب نظم لیلا و مجنونه ال | دلی‌یه سوز آتمه صاقین واز کل
نه در کار و بارك بر ابرغاد ایله | باشك درده اوغراتمه فرهاد ایله
نیدرسنك کوروب قصهٔ وامتی | نه شیطانی کورده نه لاحول اوقو

بیتلریله قدماجه معتاد اولان حکایات عاشقانه‌یی استخفاف ایده‌رك

سن ای خامه اوغرانمامش سمت بول | آیاق باصمادق برده جولانکر اول
الك عورتی ملکه کیرمه‌سین | بکنمزسنه یاران قیزین ویرمه‌سین

سوزلریله ره‌نارفته‌یه سلوك ایده‌جکنی ایما ایدر . بونکله برابر ظفرنامه‌نك اکثر اقسامی جلوس ، ملاقات ، اسباب دارات و احتشام و شتا تصویرلری کبی هیچ‌ده نانوشته‌اولمیان شیلردر . حرب وظفر تصویرلرنده‌بیله نفعینك قصیده مقدمه‌لرنده‌کی پارلاقلغه‌ولو اوزاقدن تقرب ایده‌بیله‌جك خیاللر کورولمه‌یور .

ادهم وهما : نقصان قالمش بر حکایه‌در . مقدمه‌ده بر معتاد تحمید ، مناجات ، نعت نبی ، معراجیه ، نعت چهاریار ، ستایش سلطان مصطفی و ستایش شیخ‌الاسلام فیض‌الله افندی وسبب تألیف درج ایدلمشدر . بوندن صوکره بلخ حکمداری ایکن ترك تاج وتخت ایله درویشلکه سلوك ایده‌ن مشهور ابراهیم ادهم حضرتلرینك درویش حیاتنده بر رفیقیله غارنشین اولدیغی حالده چشمه‌دن صو آلیرکن بر قیز کوروب مفتون اولدیغی وبایلوب خلق باشنه طوپلاندیغنی ، رفیقی کندیسنی آله‌رق غاره کوتوردیکنی ، اوراده سودیکی قیزك پادشاهك کریمه‌سی هما سلطان اولدیغنی اوکرندیکنی نقل ایدر . حکایه‌نك اصل جانلی اولمق لازم کلن مابعدینه تصادف ایدیله‌مه‌مشدر . « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده‌در.

بربرنامه ودره‌نامه : ثابتك ایکی کوچوك واپچه برده بیرونانه مثنویسیدرکه برنجیسنده بر بربر چراغنك قان آلمق ایچون دعوت ایدلدیکی یرده بر مجلس عیش ونوشه تصادف ایده‌رك دوچار تجاوز اولدیغی ، دیکرنده‌ده روسجقده ایکی حیله‌کارك بری حامله قادین

قيافته كيره‌رك مفتون اولدقلری بر ارمنی قادینی برای معاونت جلب ایله اغفال ایلدكلری آچیق.عادتا بی‌ادبانه بر لسان ایله تصویر اولونور . هرایكیسی‌ده « فعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده‌در .

ثابت ، نابی مكتبنك الك صریح معقبلرندن بریدر . تازه مضمون آرزوسیله دكرسز لفظ صنعتلری، ممتازیت هوسیله خیال غرابتلری ، ارسال مثل سوداسیله سلاست‌سقطلری بالخاصه نظر دقتی جلب ایده‌ر . افكارنده نومیدلره مخصوص اولان متوكلانه تسلیمیت‌ایله كور كورینه ذوقپرستی كندینی كوستریر .

نابی مكتبی

شیمدی‌یه قدر ویریلن ایضاحاتدن آكلاشیلدیغی وجهله اون برنجی قرن هجری اواخرنده ادبیاتمز نابی ایله یكی و معین بر تكامل مكتبنه دها مالك اولمشدر . فی‌الحقیقه نابی ، بالاده‌ده تصریح اولوندیغی اوزره ، كندیسنه كلنجه‌یه‌قدر یتیشمش اولان شعرانك شكلاً ومعناً سالك اولدقلری بوتون طرز ونوعلری، نفسنده جمع ایده‌رك ماضینك مختلف نمونه‌لرینی كوچوك بر مقیاسده تكرارلامقله قالمامشدر. مثنویده « خیرآباد » و « خیریه » كبی اوزمانه قدر معتاد اولمایان، عشق وتصوف‌عمده‌لرندن اوزاق اثرلر وجوده كتیرمسی، غزلیاتنده حكمیات ، نصایح ، حتی كله مضمونلری كبی موضوعلره تمایل كوسترمسی ، لساننده نسبی بر قولای آكلاشیلیشله برنوع عامیانه‌لك حس ایتدیرمسی ایله نابیده‌واوكا تبعیت ایدن دیكر شعراده یكی برسیمای ادبی تجلی ایتمكه باشلامشدی . ایشته بو سیما ، ینه طرز قدیمك عمومی چرچیوه‌سندن آیرلمامقله برابر اونك داخلنده ، آیریجه ادبی بر مكتب وجوده كتیرمش اولدی .

نابی مكتبی قصیده وادیسنده الك زیاده دینی منظومه‌لره قیمت ویریر : بونك‌ده باشلیجه سببی ، زمانك حقیقةً امید قیریجی اضمحلال و انحطاط تظاهرلری اوكنده ، عموم ایله برابر شاعرلرك‌ده دینده بر امید صلاح ، یاخود هیچ اولمازسه بر پناه تسلیت آرامالری اولسه كركدر . بو شاعرلرك دینی یازیلرنده و فلسفی و تصوفی تلقیلرنده هپ درین بر جبریلك و قدر پرستلك اماره‌لری كورولمسی‌ده بو نقطهٔ نظری تأیید ایده‌ر .

بو مكتب سالكلرینك اصل مدحیه وادیسنده قیمتلری پك محدوددر . مدح اكابر

يولنده‌كی قصيده‌لرنده نفعی و باقی كبی اسلافی كبارينه ايريشه‌مكسزين تقليده چاليشيرلر. لكن بوتون مقصدلری جائزه قوپارمق ويا عادتی يرينه كتيرمك اولديغی ، صميمی بر دويغو ايله يازمادقلری پك آشكار برصورتده حس اولونور . صميميت حس و ممتازيت خيال نقصانی اورتمك ايچون لفظ صنعتلرينه ، مضمونلره مراجعت ايده‌رلر. نفعيده كمالنه ايرمش اولان قصائدك بوتون اشكالنی محافظه ايتدكاری حالده روحنی بردرلو الده ايده‌مه‌مشلردر.

بوكا مقابل ترجيع و تركيب بند ، مربع ، مخمس ، مسدس و امثالی طرزلر بو دورده دها فضله رواج بولمشدر . بونك‌ده سببی بو طرز نظملرك اوته‌دن بری متفلسفانه مطالعه‌لره و پارچه پارچه فكرلره دها مطابق كورولمش اولمسندن عبارتدر .

نابی مكتبی غزل واديسنی‌ده موضوعندن بر آز خارجه چيقاراراق كويا توسيع ايتمشدر . اوته‌دن بری بالخاصه غرامياته منحصر اولان غزللر بومكتبده هردرلو موضوعی استيعابه ، حتی موضوع فكرندن استغنايه باشلامشدر . قدمانك ديوانلرنده غزللرك حروف هجا ترتيبی ايله ديزيلمسی اساساً بر انتظام فكرندن ايلری كلمش اولديغی حالده بو مكتب سالكلری وخصوصا مقلدلری نظرنده اساس مسئله هر حرف ايچون غزل اويدورمق لزومی شكلنه كيرمش ، بوده برطرفدن رديف قيدينك فضله‌جه تعممنی ، ديكر طرفدن غزللرك هر بيتی باشقه تلدن چالار آقوردسز برسازحالنه كيرمسنی انتاج ايله‌مشدر. « ث » ، « خ » ، « ذ » ، « ص » ، « ض » ، « ظ » ، « غ » كبی دار قافيه‌لی حرفلری دوغرودن دوغرويه قافيه اتخاذ ايتمك مشكلاتی اوكنده شاعرلر، بو حرفلرله نهايت بولان كلمه‌لری رديف اوله‌رق قوللانمق وقافيه‌يی ديكر دها سهولتلی بر حرفه نقل ايتمك حيله‌سنی بولمشلردر . بر دفعه‌ده بويله بر رديفه باغلانجه اونی هربيت صوكنده تكرار ايده‌بيلمك ايچون يالكز قافيه ورديفدن ملهم اولارق بربرينه مناسبتی پك بعيد فكرلری بربری آلتنه ديزمكدن كنديلرينی آلامامشلردر .

بوندن باشقه بومكتب سالكلری قطعه، تاريخ ، رباعی، مفرده لغز كبی كوچوك نظم نوعلرينه‌ده بويوك براهميت ويرمشلر وبونلردن متعدد نمونه‌لر ايراديله ، حتی قطعه ورباعی ومفرد كبی نظمپاره‌لرنی‌ده غزليات كبی ترتيبه تابع طوتمغی برلازمهٔ شاعريت عد ايله‌مشلردر.

مثنوی طرزنده‌ده نابی مكتبی بريكيلك وجوده كتيرمشدر : اوزمانه قدر مثنوی طرزنده‌كی اثرلر عموميتله ياتصوفی تلقينلر ، ياخود ينه تصوفی بر عشق تلقيسنه مربوط عاشقانه واكثريتله رمزی وكنائی حكايه‌لر ايچونديدی. ليلا ومجنون كبی عرب منقولاتی ،

یاخود خسرو وشیرین کبی ایران تاریخی ایله علاقه‌دار حکایه‌لرده بیله اشخاص وقعه‌نك رابطهٔ عاشقانه‌سی قسماً تصوفی بر شکل آلیردی . ترکیده نثراً و عطائیده نظماً معاصر وقوعاتدن استنباط ایدلمش حکایه نمونه‌لری کندینی کوسترمکه باشلامش ایدی . نابی مکتبی بو دائره‌یی توسیع ایده‌رك کرك تعلیمی وکرك منقبوی مثنویلرنده قید تصوفدن آیرلمغه موفق اولدی . فقط بونك یرینه عصرك هوسات عادیه‌سنی ، یاخود نومید وقدرپرست فلسفه تلقیناتنی اقامه ایتدی . خیریه ، خیرآباد ، برنامه ، دره‌نامه ، ظفرنامه کبی اثرلرك حکمت تنظیمی ایشته بودر .

معهذا ایلك انتشارنده نابی وثابت کبی استادلرك اولدقجه پارلاق اثرلری ، مضمونلرك تازه‌لکی ، فکر مسکنت وفلسفهٔ تسلیمیتك ایجابات زمانه موافقتی ، آز چوق کورولن یکیلکلرك جاذبه‌سی ، بومکتبی مرغوب ومقبول قیلمقدن خالی قالمادی . حتی بوعصرك صوکلرنده و قرن متعاقبك اوائلنده شهرت آلان وجدی وطالب کبی قیمتلی معقبلر و آتیاً کوره‌جکمز وجهله اون ایکنجی و اون اوچنجی عصرده یتیشن برچوق شاعرلر ، هپ بومکتبك اساسلرینی التزام ایله شهرت شاعریتلرینی تأسیس ایلدیلر .

بوقرنه مال ایدلمسی ممکن اولان وجدی ایله طالبدن برنجیسی دها زیاده عشقپرورانه شعرلری ، ایکنجیسی‌ده دها زیاده حکمت پرستانه نظملری ایله طانینمشدر .

نابی مکتبی ، اون ایکنجی قرن هجری ابتدالرندن اعتباراً ــ عصر متعاقبده ظهور ایدن ــ رقیبی ندیم مکتبی ایله برابر ادبیاتمزه حاکم اولمش وبوندن صوکره قدیم ادبیاتك تکاملی ، بوایکی مکتبك یکدیکرینه موازی اوله‌رق تعقیب ایتدکلری خط سیر وحرکته تابع اوله‌رق دوام ایله‌مشدر .

سکزنجی فصل

اون ایکنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی

۱۱۱۵ - ۱۱۱۸

عمومی برنظر

عصرك عمومی منظره‌سی — اون ایکنجی قرن هجری، عثمانلی ایمپراطورلغی بویوك وامید قیریجی فلاکتلر ایچنده بولمشدر: اون آلتی سنه امتداد ایده‌رك، یالکز حرب ساحه‌سی اولان یرلری دکل، بوتون مملکتی خراب برحاله کتیرن روس - آوستریا - له - ونديك محاربه‌سی، قارلوفچه معاهده‌سنه منجر اولمش، عثمانلی حکومتی ایلك دفعه اوله‌رق قلیچی ایله کچن اولان طوپراقلری دشمنه ترك ایتمك شرطیله مغلوبانه بر معاهده‌یه امضا قویمش ایدی. هنوز بو آجی یاره‌لردن سیلینمه‌دن داخلده ادرنه وقعه‌سنه وسلطان مصطفای ثانینك خلعنه منجر اولان بر اختلال ظهور ایتمشدی. خارجه قارشی ضعف ومغلوبیت، داخلده اختلال وپریشانی دولتك بقا واستقبالنی تهدید ایدییوردی. ایش، یالکز بر محاربه غائب ایتمك وبر اختلال کچیرمکدن عبارت دکلدی. اصل مهمی والیمی شو ایدی که بونلر تصادفی بر فلاکت دکل، کوکاری جمعیتك روحنده بولونان بر علتك تظاهر علامتلری ایدی. عثمانلی اجتماعیتنی وجوده کتیرن قوتلی عسکری تشکیلات صارصیلمش وبوزولمشدی. دولت بناسنی ترکیب ایدن بوتون عناصر واجزا ایلك وضعنی ده کیشدیرمش، سلطنتی تهلکه‌یه سوق ایده‌جك بر پریشانلق حالنی آلمش ایدی. خلق، وقایع ایله همان ده علاقه‌دار دکلمش کبی، بوتون حادثاته سطحی و بسیط نظرله باقمقدن قورتولامیوردی.. مملکت امورینه آل قویان قوتلودن هر بری کندی شخصی منفعتی و دیکر عنصرلرك رقابتی ایله مشغولدی: سرای وزرا وعلمادن، باب عالی سرایدن وباب فتوادن، هپسی ده یکیچری اوجاغندن قورقویوردی. حرب، اداره، حقوق، هرشی بومنفعت وصنف مجادله‌لرینه

تابعدی . اردو سرداره منفعل ویا حکومتك كیدیشنه معارض اولونجه حدود باشنده‌كی دشمنی سربست براقارق پای‌تختـه یورومكدن چكینمز ، حكمدار بالذات امر وتنسیب ایلدیكی تدابیرك اوردوده غلیانی موجب اولدیغنی حس ایدنجه اجرا واسطه‌لرینی اتهامدن كری دورماز ، وزرا نفسلرینی تهلكه‌ده كوردكلری زمان انعامنه مستغرق اولدقلری پادشاهلرینی اختلال قارشیسنده یالكز براقوب قاچمقدن اوتانماز و نهایت الك وحشیانه جنایتلری ، الك رذیلانه خباثتلری قوت اوكنده شرعی فتوی آلتنه قونولمش امضالرله توثیق وتجویز ایدن علما صنفی ضعف هنكامنده الك متجاوز بر اختلال عاملی اولمقدن چكینمزدی . بویله‌جه بوتون وظیفه ومسئولیت حسلری اولمش كیبیدی . یالكز كچن عصرك حكمدارلرك شخص واستقلالنه قارشی ایقاع ایلدیكی تجاوزلر ، سلطنت خانداننده بر انتباه وتساند حسی وجوده كتیرمشدی ؛ سلطان ابراهیم زماننده خاندانك انقراضه معروض قالمسی قارده‌ش قاتللكی فضیحه‌سنك وخیم عواقبنی حس ایتدیردیكی كبی ، عثمان ثانی وابراهیم فاجعه‌لری ، محمد رابع ومصطفای ثانی خلعلری ده عبرت آمیز بر درس حكمنه كچه‌رك پادشاهلری سلفلری ویا خلفلری حقنده‌دها مسامحه‌كار وحتی خانی سلفنك منتقمی اوله‌جق قدر وفاشعار قیلمشدی .

دیكر طرفدن قوجه مجارستان اولكه‌سنی ألمزدن قاچیران ، طونه‌یی وقره‌دكزی تهدید ایدن یكی حرب سیستمه‌لرینه مالك آوروپا اوردولری ، بزه تازه بر مدنیتك انكشافی خبرلرینی كتیرمشدی : آرتق اوروپا بر قاچ عصر اول اوكمزده أكیلن قطعه دكلدی ؛ یكی وقوتلی بر مدنیتك تأثیری آلتنـده بویومش وجانلانمش ، قورقونچ بر رقیب حالنی آلمشدی . بوكا مقاومت ایچون اونك مالك اولدیغی حیات وقوت واسطه‌لرینی آكلامق واونلری كندیمزده‌ده مال ایتمك ضرورتی اوكنده ایدك . داخلده منتظم بر اجتماعیت وجوده كتیرمك ، یكی اصوللرله خلقی مدنیله‌شدیرمك ، ماضینك سیئات میراثلرینی اورته‌دن قالدیرارق استقباله نامزد شكللر تأسیس ایتمك ، اوردویه تازه بر روح نفخ ایده‌رك كچمش مغلوبیتلرك ثارینی آلمق لازمدی . تختك بقاسی ایچون بو لزومی تقدیر ایدن سرای ، بو عصر ایچنده الك باشلی انقلاب عامللری صیراسنه كچمش ، باب عالی‌ده سرایه اتكا واوندن قوت اخذ ایده‌رك بوتحول واصلاح آرزولرینك مجاهدلری صیراسنه التحاق ایله‌مشدر . بوكا مقابل باب فتوی ایله اوجاق ارتجاعك الك باشلی عامللری اوله‌رق قالمش وبوتون بو عصر شوایكی قوتك مجادله‌سنه صحنه اولمشدر .

خارجی مغلوبیتلر وداخلی اختلالار قوداسنده کشادایدیلن سلطان احمد ثالث دوری، اصلاحات وانکشاف فکرینك برغلبه‌سی حالنده‌در . پادشاه کندیسنی تخته سوق ایدن قارغاشه‌لقلر بر آز سکون بولور بولماز قارده‌شنی ایندیروب کندیسنی اجلاس ایتمش اولان چالیق احمد ، تورنجانلی احمد ، قاراقش مصطفی کبی اجلافی برر ایکیشر تأدیب ایده‌رك دولته منتظم بر اداره امکانی حاضرلادی . اسوه‌ج قرالنك التجاسی ، پروت مظفریتیله قارلوچه‌نك ایلك انتقامنی آلمغه وسیله اولدی. ونديك وآوستریایه قارشی آچیلان حربك ظفره منجر اولامایه‌جغنی حس ایدیلنجه پساروفچه معاهده‌سیله اوکاده نهایت ویرلدی . حقیقی انتقامك اخذندن اول داخلاً قوتله‌نمك لزومنی حس ایدن صدراعظم داماد ابراهیم پاشا مملکتده یکی ونشئه‌لی بر مدنیت جریانی اویاندیرمق ایسته‌دی . سیاسةً الك باشلی دشمنلرمز اولان روسیه وآوستریایه قارشی اسوه‌ج و فرانسه ایله مناسباته کیریشمك صورتیله اوروپا موازنه‌سندن استفاده سیاستنه ایلك آدیمی آتدیغی کبی ، اوروپایه سفیرلر اعزامی ، بالخاصه او دورك الك مترقی ملتی اولان فرانسزلرك مدنی مأثرینك تدقیقی وبر درجه‌یه قدر تقلیدی ، خلقه بونی هضم ایتدیرمك ایچونده غرب مدنیتنك اولا الك زیاده ذوق ونشئه ویرن تجلیلرینك کوزلره چارپدیرلمسی تدبیرلریله داخلده اجتماعی حیاته موجودیت بخش ایلمك غایه‌سنه توجه ایتدی . اوردویه اوزونجه بر استراحت ویرمك ، عسکر وعلماده داخل اولدیغی حالده عمومی ذوقه ، نشئه‌یه ، ثروته مستغرق ایده‌رك سیاسی انتریقه‌لره واختلال ترتیباتنه سبب وامکان براقمامق، بوفرصتدن بالاستفاده اوروپا فنونی، اوروپا مدنیتنی یاواش یاواش ، آلیشدیره آلیشدیره مملکته ادخال ایلمك آرزوسیله حرکت ایدن ابراهیم پاشا ، فرانسز سفیری مارکی دوبوناقك ، پارس سفیری یکرمی سکز چلبی محمد افندی ایله مخدومی سعید محمد افندینك، مجار مهتدیسی ابراهیم متفرقه‌نك دلالت وهمتلریله استانبولده وه‌رسای ، تریانون ، مارلی بدایعنك برر نمونه‌سنی وجوده کتیرمکه چالیشدی ؛ مطبعه تأسیسی واصول طباعتك تطبیقی ، فکر حیاتنه یکی بر تکامل نسغی اساله ایتدیکی کبی ، کاغدخانه‌ده ، خلیجده ، بوغاز ایچنده سعدآباد ، خسرو آباد ، امن آباد ، نشاط آباد ، فرخ آباد ، همایون آباد ، باغ فرح کبی سویملی کوشکلر ، سلطان احمد چشمه‌سی ، کاغدخانه دره‌سنده‌کی صنعی اژدرها آغزی شلاله‌سی کبی بدیعه‌لرله پر نشئه وصفا بر حیات آچان لاله دوری ، خلقی هم سکون وحضور ایچنده اکلندیرمکه ، همده ذوقنی انجه‌لتمکه مدار اولمشدر . یالکز بوتون بو اذواق ولذائذ آراسنده یاواش

یاواش رؤساده اصل مقصدی اونوتمغه، کندیلرینی ذوق وصفایه فضله‌جه ویرمکه باشلادیلر. روسیه‌نك قافقاس سیاستی، ایرانك داخلی اختلاللری کبی استانبولجه حرکتی استلزام ایدن وقعه‌لر اوکنده بیله شوللتلی ونشئه‌لی حیاتدن آیرلماق ایچون لاقیدقالمسی برعکس العمل تولید ایتدی. پاطرونالرك، موصلینك ریاست ایتدیکی ۱۱۴۳ اختلالیله بدسا ه تختندن؛ داماد ابراهیم پاشا ایله عائله‌سی وقرناسی‌ده حیاتلرندن محروم اولدیلر.

سلطان محمود اول عموجه‌سنك اثرینه اقتفا ایده‌رك سکون بولان اختلالك عامللرینی جزالاندیردقدن صوکره اولاً ایرانه، صوکراده روسیه وآوستریایه غلبه ایتدی وبلغراد معاهده‌سیله قارلوفچه وپساروفچه‌نك انتقامنی آلمغه موفق اولدی. فرانسه سفیری مارکی دوویلنوفك دلالتی، فرانسه خدمتنده بولونان مجارلی بارون دوطوت معاونتی ایله برچوق اصلاحات وتأسیساته موفق اوله‌رق دولتی جانلاندیردی وسلطان احمد ثالثله داماد ابراهیم پاشانك امل ایدیندکلری اصلاحاته یکیدن مساعد زمین وزمان احضار ایتمش اولدی.

نه فائده‌سی وارکه اخلافی بورها کارانه یولده دوام ایتمدیلر: سرای ایچنده قادین سسی دویمق ایسته‌میه‌جك قدر غلظت ذوق صاحبی اولان سلطان عثمان ثالث، حرب ایچون طوپلادیغی پاره‌یی حربه صرف ایتمك ایسته‌میه‌جك قدر خست طبعه مبتلا اولان اولان سلطان مصطفای ثالث، ضعیف وفلاکته قارشی عاجز بولونان سلطان عبدالحمید اول، احمد ثالث ومحمود اولك میراث براقدیغی اصلاحات فکرینی احاطه‌یه بیله مقتدر اولامادیلر. نتیجه‌سی اوله‌رق ۱۱۸۲ تورکیا ـ روسیه محاربه‌سی، بویوك براضمحلال ایله وکوچوك قاینارجه معاهده‌سی کبی حیات و استقلالمزه قصد ایدن برمقاوله منهزمانه ایله ختام بولدی. لهستان وقریم روسیه‌یه کچدی واون ایکنجی عصر هجری، ایلك نصفنده پارلاق امیدلر اویاندیران تجدد وانکشاف حرکتلرینه رغماً، یکیدن تعصب ومحافظه‌کارلغه نفسنی تسلیم ایدن دولتی، بولیغندن دها الیم فلاکت و مغلوبیتلر ایچنده براقارق تاریخه قاریشدی...

عصرك ادبی منظره‌سی — اون ایکنجی قرن هجرینك ایلك نصفنده آتشین وجانلی بر ترقی جریانی، ایکنجی نصفنده بالعکس اولوودورغون بر انحطاط وپریشانی کورولمسی، یالکز اجتماعی حیاته مخصوص دکلدر؛ ادبیات حیاتی‌ده عینی ایکی صفحه‌دن کچمشدر: عصرك ایلك نصفنده ندیم یکی، شوخ، نشئه‌لی، فکر وحسجه، خیالجه، حتی نسبةً

اسالیجه واسلوبجه یرلی وممتاز برادبی مکتبه اساس قویدیغی کبی ، سید وهبی ، سامی ، منیف ، بلیغ کبی شاعرلرده هربری بر باشقه وادیده اولدقجه پارلاق و موفقیتلی اثرلرله تمایز ایله‌مشلردر . حالبوکه عصرک ایکنجی نصفنده نابی مکتبنی دها آغیر وحکمتپرور برسیماده تعقیب ایدن قوجه راغب پاشادن صوکرا ادبیات ده درین بر انحطاطه دوشویور : حشمت ، کانی ، فطنت ، رسمی احمد افندی ، فاضل اندرونی کبی شعرا وادبانک اثرلرنده یا فکر یوقسوللغنی الفاظ وصنایع زینتیله اورتمک ایسته‌ین دوشکون نابی مکتبی مقلدلکی ، یاخودده ندیم طرزینک شوخ و فتان پارلاقلغنی یالکز اذواق وحظوظات مصوراکندن عبارت ظن ایدن مقلدلرک چیرکین پرده‌بیرونلقلری کورولور .

اون ایکنجی قرن هجری نصف اولنده‌کی ادبی انکشاف ، شکلدن زیاده معنایه عائددر : ندیم ادبی اشکال اعتباریله کندندن اولکیلرده معتبر اولمیان هیچ بر تحول وجوده کتیرمدیکی حالده اساس اعتباریله پک مهم یکیلکلره اثرلرنده یر ویرمشدر . تحولک اساسه تعلق ایتمسی ، بو عصرک ایلک نصفنده نثر ونظم جریانلرینک‌ده یکپاره بر کل حالنده تجلیسنی انتاج ایتمشدر . ندیمک ترجمه ایتدیکی منجم باشی تاریخی (صحائف الاخبار) ، آچیق وحقیقته متمایل افاده‌سیله تاریخ میداننده تازه برسیاق تحریرک مبشری عد ایدیله‌بیلیر . بونکله برابر بوتحولک دها ایلک ظهوری آننده قطعی وعمومی برشکل آلماسنه بالطبع انتظار ایدیله‌مزدی بناءً علیه نصف عصر داخلنده ندیمی تعقیب ایده‌نلر قدر وحتی دها زیاده نابی مکتبی معقبلری‌ده موجوددر . سید وهبی ایله منیف بونلرک اک ایلری کلنلری عد ایدیله‌بیلیر سامی ایسه نابی وندیم مکتبلرینی متصوفانه تلقیلرله مزج ایدن باشقه مزاجده براستاددر .

عصرک نصف اولنده شعر انکشافنه حکمدارلرله وزیرلرده اشتراک ایله‌مشلردر . « اقبالی » مخلصیله شعرلر انشاد ایدن سلطان مصطفای ثانی ، اشعارنده « نجیب » تخلص ایدن سلطان احمد ثالث ، ادبیاته رغبت وتشویقنی بالنفس شعر یازمغه قدر کوتورن داماد ابراهیم پاشا ، « ثمرات الفؤاد فی المبدأ والمعاد » اسمنده‌کی اثریله شهرت قازانان عصرک علامه‌لرندن شیخ الاسلام صاری عبدالله (عبدالله وصاف) افندی ، پک فوق العاده اولمامقله برابر ، اولدقجه ضررسز شعرلر سویله‌مشلردر .

دها زیاده نثر ایله شهرت قازانانلر میاننده نعیما تاریخی تعقیباً ایکی جلددن مرکب مشهور تاریخی وجوده کتیرن وآیریجه مرتب دیوان صاحبی‌ده اولان مورخ راشد

افندی (۱۱٤۷)، مطبوع تذکره صاحبی سالم افندی (۱۱۵٦)، فکری ومدنی ترقیلریمزك الك باشلی واك حرمته لایق رهبرلرندن بری، ایلك مطبعه صاحبی، « رساله اسلامیه »، « نظام الامم »، « فیوضات مقناطیسیه »، « وسیلة الطباعه »، « تاریخ افغان » کبی مفید وکزیده اثرلرك مؤلفی اولان ابراهیم متفرقه (۱۱۵۸)، بالخاصه ذکره شایاندر. سلطان احمد ثالث زماننده شعرانك تمیز آثارینه مأمور ایدیلەرك « سلطان الشعرا » عنوانی احراز ایدن عثمان زاده احمد تائب افندی نصف عصرك الك معروف و ممتاز برمنقدی، براصول شناسی عد ایدیله‌بیلیر. مشهور سفارتنامه‌سیله اوروپا بدایعنی ایلك دفعه تورکلره طانیتدیران یکرمی سکز چلبی محمد افندی‌ده عصرك معروف ارباب قلمی وبالخصوص ترقیات فکریه پیشوالری صیراسنده تعداد ایدلمکه لایقدر.

ندیم وآثاری

حیات وهویتی. — اون ایکنجی قرن هجرینك الك دقته لایق سیماسی وبوتون اسکی ادبیاتك الك پارلاق وممتاز شاعرلرندن بری اولان ندیم احمد افندی اصلاً استانبوللیدر. پدری سلطان ابراهیم اختلالنده قتل ایدیلن ملقب مصلح الدینك اوغلو قضاتدن محمد افندی‌در. پدرینك والده‌سی ـ سلسله نسبی حضرت مولانایه واصل اولان ـ مشهور قره چلبی زاده خاندانینه منسوبدر. پدرندن یتیم قاله‌رق والده‌سنك باباسی اولان قاضیعسکر معزوللرندن مصطفی افندینك دست تربیه‌سنده یتیشن واجدادینه اقتفاءً علمیه مسلکنه سلوك ایدن ندیم، کنجلکنده شیخ الاسلام فیض الله افندینك انحصارجی استبدادینی کورمش، اون برنجی عصر هجری صوکلرینك بوتون فجیع قارغاشه‌لقلرینه شاهد اولمشدی. ابتدا شهید علی پاشایه، صوکره داماد ابراهیم پاشایه انتساب ایله مدرسلك منصبنی، محمود پاشا محکمه‌سی نیابتنی، صدر اعظمك کتابجیلغی خدمتنی احراز ایتمش، فقط موقع ومنصبه اهمیت ویرمیه‌رك اصل صدراعظمك وبالواسطه پادشاهك نزدنده قازاندیغی « ندیم خاص » لقیله مفتخر اولمشدر. لاله دورینك بوتون اذواقنه اشتراك ایدن، او دورك شوخ وعشوه‌کار، فتان ونازان حیاتنه روحنك اولانجه قابلیتلریله قاریشان ندیم، آثارنده عصرینك تمایلاتنی داهیانه برقدرتله جانلاندیرمشدر. دورك اذواقنی شوخ، برآهنك، رقیق وحساس ترنملریله

آزتدیران وقوناندیرن بر مستثنا فطرتلی شاعر، کنج یاشنده ۱۱٤۳ اختلالنده، داماد ابراهیم پاشا سرایندن دامدن دامه آتلایه‌رق قاچمغه چالیشیرکن قضاءً دوشه‌رك ارتحال ایله‌مشدر.

ندیم، ادبیات تاریخمزده شعرك برنجی دفعه اوله‌رق دوریلك تمایلاتنی شعرلرنده جانلاندیران و آثاری زماننه برمعکس حالنی آلان مستثنا هویتده بر شاعر اولمشدر. لاله دورینك بوتون نشئه‌لی حیات صفحه‌لری ندیمك عددجه محدود، فقط کیفیتجه فوق‌العاده مهم اولان بدایع شعریه‌سنده یاشار. زماننده پارلاق، ظریف، نکته‌کو، شوخ بر شاعر اوله‌رق طانینمش، اسکی ادبیات عمده‌لرنجه مبالاقسزلغی اعتباریله دها‌سی حقیله تقدیر ایدیله‌مه‌مش ایسه‌ده، ممتازیت وجاذبه‌سیله برخیلی مقتدا ومعقبه مالك اوله‌رق کندیسندن صوکراکی ادبیات عتیقه دوره‌لرنده نابی کبی و اونکله هم عیار بر صاحب مکتب تلقیسنی کورمش، هله ادبی تجددیمزدن صوکره ماضی‌یه یکی ادبیات تلقیلریله عطف نظر ایده‌نلرك کوزنده حقیقی قیمتی کیتدکجه تبارز وتعین أیله‌مکه باشلامشدر. تذکره نویس سالم، ندیم حقنده «آثاری رونق بخش مجموعهٔ شعرا و کفتاری بالجمله معلوم ظرفا اولدیغندن مشهور جملهٔ انام ومشهود خاص وعامدر» دیدیکی کبی، کمال بك‌ده ابوالضیایه یازدیغی بر مکتوبنده «بونه ادبیاتك ترقیسی تصور ایدیلمز نظم قسمی ایچون ندیمی بالذات یازمغی وعد ایده‌رك - ندیم ملتمزك اك بویوك شاعریدر» حکمنی ویرمش، استاد اکرم «ندیم دنیادن کیده‌لی بر بچوق عصردن زیده زمان مرور ایتدیکی حالده محصول طبع نازکانه‌سی اولان اشعار رندانه‌سی بو صباح طولاشمش بردسته ازهار بویا کبی تر وتازه دورمقده‌در» سوزلریله، ابوالضیا توفیق بك «ندیمك مأثر افکار وکفتاری باشلی باشنه بر لسان ادبدر» افاده‌سیله بو شاعر بدایع آفرینی تقدیر أیله‌مشلردر. توفیق فکرت بکك «ندیم» سرلوحه‌لی شعری‌ده دها صوکراکی تجدد نسلنك بو لاله دوری بلبلی حقنده‌کی تلقیاتنه بر برهان شاعرانه‌در.

ندیم، ادبیات تاریخمزده آنجق فضولی ایله مقایسه ایدیله‌بیله‌جك پك مستثنا بر موقعه مالکدر: بوتون ادبیات عتیقه ساسنه‌سی آراسنده صمیمی حسلره ترجمان اوله‌رق یالکز بو ایکی سیمای دها کورولور. بونلردن بری ادبیمزك هجران وأندوه ایله آغلایان، دیکری حظ وصفا ایله کولن حسیات معکسلریدر.

حالبوکه دیکر بوتون قافلهٔ شعراده خیال حسه و ماضی‌یه تبعیت اندیشه‌سی صمیمیت روحه تفوق ایتمکده‌در. رقت ونزاکت حسیاتی بداعت خیال وصمیمیت بیان ایله تزیین ایدن ندیم، الهاملرینی باشقه شاعرلردن زیاده بالذات زماندن، محیطندن، روحندن آلمشدر. ندیم، نه فضولی کبی حسیاتنی برفلسفهٔ حزن وألمله قاریشدیرمش، نه باقی کبی انتظام تصویر وتصوراندیشه‌سنه، نه‌ده نفعی کبی طنطنهٔ بیان وطمطراق خیال هوسنه دوشمش؛ اسلوبنده دها زیاده سلاست وساده‌لك، افکارنده دها زیاده صمیمی دویغولر ومونس خیاللر التزام ایتمشدر. شرقی طرزینه یکیدن جان ویرمش، فخریه کبی، توحید ونعت کبی، مثنوی کبی دها زیاده تقلیده تابع شکللره هیچ رغبت کوسترمه‌مشدر. مثنوی شکلنده قصیده یازمق، هجا وزنی قوللانمق، برفکری بریتدن فضله‌یه طاشیراراق بیتلری برجمله‌نك اجزاسی حالنه کتیرمك کبی شکلاً سربستی تمایللرینه مقدمه عد ایدیله‌بیله‌جك جرأتکار حمله‌لردن‌ده محروم دکلدر. الحاصل اساس اعتباریله عرب وعجمدن منتقل شکل واساسلك خارجنه چیقمامقله برابر فکری شکله ترجیح ایتمك، خیالده علویتله برابر ممتازیت ونزاکتی، انجذاب وپارلاقلغی، حسیاتده ایسه تمامیله صمیمیت وحریتی التزام ایله‌مك؛ لساننده مغلق افتلرله مالامال بر بیلمجه اسلوبی یرینه سویملی براستانبول یرلی شیوه‌سی قوللانمق کبی پك مهم وپك اساسلی مزیتلریله ندیم، حقیقةً ادبیات تاریخنده کیمسه‌یه بکزه‌مز برموقع قازانمشدر. ندیمه عطف ایدیله بیلن یکانه مؤاخذه، اثرلرینك برآز فضله‌جه شوخانه وآچیق اولمسندن عبارتدر. فقط ایچنده یاشادیغی محیط وزمانك شرائط عمومیه‌سی نظر مطالعه‌یه آلنه‌جق اولورسه بوندن طبیعی برشی اولمادیغنه حکم ایدلمك ضروری اولور. سعدآباد چاییرلرنده، بوغاز ایچی وخلیج ساحللرنده، چراغان عالملرنده بوتون استانبول حظوظ واذواقه مستغرق اولورکن صمیمی دویغولو برشاعر، باشقه درلو لسان استعمالنه مقتدر اولامازدی. بونکله برابر ندیمك اوشوخ وظریف شعرلری آراسنده، کندیسنی پا کلش آکلایوب فنا تقلید ایدن معقبلرینك آثارنده‌کی مفسد اخلاق شهوات نفسانیه مصورلکی حس اخلاقینی رنجیده ایده‌جك قدر وضوح ایله موجود دکلدر. مقلدلرینك قباحتلری ایسه ندیمه دکل آنجق کندیلرینه راجع اولمق لازم کلیر.

آثاری — ندیمك بری منثور ودیکری منظوم اولمق اوزره باشلیجه ایکی اثری، ادبیات تاریخنده نامنی پایدار ایتمشدر. بونلرك بری «منجم باشی تاریخی» نامیله شهرت آلان «صحائف الاخبار ترجمه‌سی» دیکری‌ده «دیوان» یدر.

صحائف الاخبار ترجمه‌سی: ابراهیم پاشا اصول طبعی قبول ومطبعه تأسیس ایتمکله برابر ترقیات فکریه وعلمیه‌یه‌ده بیوك براهمیت ویرمشدی . معیتنده بولنان فضلا وارباب قلم برانجمن علما كبی برچوق گزیده آثاری لسانمزه نقل وترجمه ایچون چالیشیوردی . سلطان محمد رابع زماننده منجم‌باشی درویش احمد افندی طرفندن تألیف ایدیلن « صحائف الاخبار » ك ساده لسان ایله ترجمه‌سی‌ده پاشانك امریله ندیمه حواله ایدلمش ایدی . ندیم ، بو تاریخی اوچ جلد اوزرینه وزمانتك معتاد اولان اسلوب منشیانه‌سنه نسبتله حقیقةً ایجه ساده بر اسلوب واعتنالی بر ترتیب وانتظام ایله قلمه آلدی . مؤلفنك صفت رسمیه‌سنه نسبتله « منجم‌باشی تاریخی » نامیله‌ده یاد ایدیلن بو اثر خلقت عالمدن باشلایان وبالخاصه شرق و اسلام عالمنی نظردقته آلان برتاریخ عمومی اولمق اوزره یازلمشدر . ندیم بوترجمه‌سنده تاریخ حقنده پك‌شایان دقت فکرلر درمیان ایتمش ، اوزمانلره قدر شرق وغربده علمدن زیاده ادبیات اقسامندن عد ایدیلن بوشعبهٔ عرفانی اویله‌بسیط بر « صنعت قلمیه » اوله‌رق تلقی ایتمدیکنی بویوك بر اصابتله کوسترمکه موفق اولمشدر . مقدماتی اره‌سنده مثلا :

بردم که دیباجهٔ تواریخ نه جلد آسمان نام همایون شهریار جهان ایله پرزیب و زیور وجمله عالم آنك لطف واحسانی کونشیله منور ایدی ؛ حتا که اول پادشاه جلادت دستکاه ، برخسرو عالیجاه وفریدون بارکاهدر که نه تخت سلطنت آنك كبی بر شهریار عالیشان کورمش ونه جمشید وکیخسرو بویله بردولت سورمشدر . آنك عقل کامل الهام سرشتنه قیاس ایله ارسطو بر سرسم وآنك جاه وجلالتنه نسبت شاه اصفهان برفنجانجی عجمدر ؛ فغفور چین مطبخ همایوننده کاسه شوی ورای هند آنك باب سعادتندن عنا تجویدر ... »

یولنده قسماً سوسلو وتکلفلو اولمقله برابر ندیمك قلمنده‌کی ممتازیت وطبعنده‌کی شاقراقلق ونکته‌پردازلق اماره‌لرینی‌ده صاقلایامیان افاده‌لر واردر ؛ فقط اصل اثر اولدقجه آچیق وقسبةً مهم برا کثریتك آکلایه بیله‌جکی قدرساده برلسان ایله یازلمشدر . اثرك ترجمه‌سنه ۱۱۳۲ جماذی الآخره‌سنده باشلادیغی حالده آنجق ۱۱۴۲ شوالنده یعنی اون سنه‌یه یاقین برمدتده اکمال ایده بیلمشدر .

دیوانه ندیم — ندیمك دیوانی قصائد وغزلیاتدن مرکب حجمی اعتباریله اوفاق بر اثردر . قدیماً ایکی طبعی موجود ایدی که بری خط تعلیق ایله دها نفیس ودها اعتنالی ، دیکری عادی حروف ایله ودها لاقیدانه باصیلمش ایدی . اخیراً دیوانه داخل اولمیان آثار پراکنده‌سنانده علاوه‌سیله خلیل نهادبك طرفندن یکیدن جمع وتصحیح ونشر

اولنمشدر . بو طبعك باشنده احمد رفيق بكك « نديمك حياتى » وكوپريلى زاده فؤاد بكك « نديمك شعرلرى » حقنده بر تتبعى، نهايتنده نديمك مذيل بعض آثار پراكنده سيله مفصل بر لغتچه ومصححك بر افاده سى موجوددر .

نديم ديوانى، « قصائد » و « غزليات » قسملرندن مركبدر. قطعهٔ كبيره لر، تاريخلر، حلوا صحبتى مدحيه لرى؛ معشر، مسمط، تركيب بند مثمن، مسدس، تخميس و تشطير [۱] كبى پارچه لر، مثنوى طرزنده لغزلر قصائد قسمنده، شرقيلر، مستزادلر، رباعيلر قطعه لر، مطلع ومفردلرده غزليات قسمنه الحاق ايدلمشدر .

قصائد قسمنك باش طرفنده تماميله قواعدينه موافق يكرمى بر قصيده واردركه ايكيسى يالكز سلطان احمد ثالث، اوچى صدراعظم شهيد على پاشا، طقوزى يالكز ابراهيم پاشا، يديسى ده سلطان احمد ثالثله ابراهيم پاشا ايچون يازلمشدر . اوندن صكره كيميسى مطلعسز قطعهٔ كبيره وكيميسى مطلعلى قصيده پاره اولمق اوزره اون سكز منظومه، ابراهيم پاشانك بر بيتنى تضميناً يازلمش بر معشر، مثنوى طرزنده بر لغز اوتوز يدى پارچه تاريخ، قصيده پاره وقطعهٔ كبيره، ابراهيم پاشا مدحنده بر مسمط، سلطان احمدك بر مطلعنى تضميناً يازلمش بر ترجيع بند مسدس، رازى ونشاطينك غزللرينه عائد ايكى تخميس، سلطان احمدك اعادهٔ عافيتى شكرانه سى اوله رق يازلمش بر تركيب بند مثمن، بر مسدس، ايكى تشطير، بر تخميس، بر مثنوى لغز، بر قاچ قطعه وبرده مثنوى طرزنده يازلمش قپودان مصطفى پاشانك باغ وفاسنى مصور بر منظومه بو قسمى املا ايدر .

غزليات قسمنده يوزاللى يى متجاوز غزل، ايكى مستزاد، برى مخمس و ديكرلرى مربع طرزنده، يالكز برى اون برلى هجا وزنيله منظوم يكرمى سكز شرقى، متعدد رباعى وقطعه لرله مطلعلر ومفردلر موجوددر .

يكى طبعنده بعض صكرادن بولنمش غزللرله نظم پاره لر وفارسى شعرلريله چغتايجه يازلمش بر غزل ده ديوانه علاوه اولنمشدر .

نديم، ممتاز هويتنك شوخ ونكته پرداز وسيله لر بوله رق تجلى ايتمديكى قصيده لرنده دوغرودن دوغرويه نفعى مقلديدر . نفعينك آهنك لسانى، طمطراق خيالاتى، افاده ده

[۱] تشطير تربيع، تخميس ويا تسديس ايدلن غزلك مصراع اولنى باشه آله رق تضمين ايتمكدر

سی برساده‌لك ، خیالرده براز فصاحت رقت ونزاکتله مبادله اولونورسه نديمك شخصی ولمقدن زياده عدت شاعرانه‌يه ويرکی اوله‌رق يازديغی قصيده‌لر ترسم ايتمش اولور .

باشلايوب جوشه طبعده مزايای سخن | موجخيز اولدی ينه لجهٔ دريای عدن
؟ عالمك كوردم كه ابر فيضی باران اوستنه | شوق مستولی تمام اجزای اكوان اوستنه
؟ كاهی سحاب سيف كه حكمن روان ويرير | ازهار باغ ملكه صويرينه قان ويرير

مطلعلی واوجی‌ده شهيد علی پاشا مدحنده اولان قصيده‌لريله

حبذا ای تاج وتختك مايهٔ زيب وفری | عالمك آرايشی ملكك طراز وزيوری

مطلعلی سلطان احمد ثالث مدحيه‌سی و

بحمدالله ينه فيض صفا شامل جهان اوروه | جهان آثار حكم صلح ايله امن وامان اوزره

مطلعلی ابراهيم پاشا مدحنده يازلمش قصيده‌سی بوقبيلدندر .

« تشبيب بمدح وزير اعظم ابراهيم پاشا » سرلوحه‌لی اولان و آغزلرده «حماميه» ديه شهرت آلمش بولونان :

سپيده دمكه اولوب ديده خوابدن بيدار | خروشه باشلادی نا كاه سرده درد خمار

مطلعلی وكرزكاهی اصلندن مكمل وممتاز اولان قصيده ايله « تضمين بيت انوری درضمن وزيرشدن ابراهيم پاشا » سرنامه‌سنی طاشييان :

علی الصباح كه بانوی مهر فرخ فال | كنار طارم مينادن ايتدی عرض جمال

مطلعلی منظومه‌سی ، رمضانيه ، عيديه ، شتائيه بديعه‌لريله غزلله باشلايان :

ناز وشيوه‌يله كه آغوشمه جانانه كلور | سينه‌يی قلبی كچوب تا حرم جانه كلور

مطلعلی ستايشی ، « كبی » رديفنده سلطان احمد و ابراهيم پاشايی مدح ايله برابر اسلاف شعرا حقنده‌كی تلقياتی

نفعی وادئ قصائدده سخن پردازدر | اولماز اما غزلده باقی ويحيی كبی
مثنوی سمتنده كچمشدر عطائی جمله‌سن | حاتی اوج رباعيده اوچار عنقا كبی
حاصلی هربيری برواديده بولمش اعتبار | مستزاد وشرقی وتخميس شوق افزا كبی
خامهٔ معجز بيانم آنلرك هربيرينه | برجواب ابراز ايدوب واضح بدبيضا كبی
عمر دخی تازی لسان اوزره ايدر ايجاد نظم | بحتری واخطل وبوطيب و ببغا كبی
لهجهٔ تاتارده قالماز نوائيدن پسين | فارسی سويلرسه سويلر صائب وركنا كبی
عمت اولورسه اكر ممكندر انشای سخن | عتبی وصافی مشهور ايله‌ين انشا كبی

بیتلریله افاده ایلدیکی قصیده‌سی ، داماد ابراهیم پاشانك برمصراعنی تضمیناً

زهی دولت اوصدر محترم دیرسه اکر برکز   معمر اول ندیما شاعر معجز خطابمسك

مقطعیله نهایت بولان

کل ای فصل بهاران مایهٔ آرام وخوابمسك   انیس خاطرم کام دل پراضطرابمسك

مطلعلی و « تضمین کلام الملوك ملوك الکلام » سرلوحه‌لی شعری ،

باق ستانبولك شوسعدآباد نوبنیانه   آدمك جانلر قا‌ر آب وهواسی جانه

مطلعلی « سعدآباد » و

بوشهرستانبول که بی‌مثل وبهادر   برسنکنه یکپاره عجم ملکی فدادر

مطلعلی « استانبول » قصیده‌لری ، قپودان مصطفی پاشانك یالیسی مدحنده‌کی

قصر روح افزا دکل حسن وبها مأواسیدر   جنت اعلا بونك فرش جهان آراسیدر

مطلعلی مدحیه ایله استانبول کبارندن برینك انشا ایتدیردیکی یکی برکوشك حقنده‌کی

ای عالم مثالك سیاح هوشیاری   هیچ قصر صورتنده کوردکمی نوبهاری

مطلعلی غایت آهنکدار و قیصه منظومهٔ تصویریه‌سی و قپودان مصطفی پاشانك « باغ وفا » اسمنده‌کی قرارکاه صفاسنی مصور ومثنوی طرزنده محرر

قنی ساقی اول جام فیروزه رنك   دکلدر دکلدر زمان دورنك

بیتیله باشلایان بدیعه‌سی ، بالعکس ندیمك بوتون اوصاف ذاتیه وممتازه‌سیله هویتنی کوسترن ابداعاتی جمله‌سنه داخلدر .

ندیمك قصیده‌لرنده وقصائده ملحق آثار سائره‌سنده کورولن باشلیجه اوصاف ممتازه ، لسانك ساده‌لك ایچنده سلاست وعذوبتی ، خیاللرك تازه‌لکی ، یکیلکی ، حسیات ومعنویاتك تشخیص وانطاقی ، تصورات و تصویراتك صمیمیلکی ، کریز کاهلوك اینجه‌لکی ، ظریف وکورولمدك یاقیشدیرلیشلری . اك جدی یرلرده‌ده طاتلی وسبویملی برشوخلغك تجلیسی کبی حاللردر .

جدیات ساحه‌سنده بیله بوقدر شن وشوخ اولان ندیم ، غزل وشرقی کبی ماهیت اعتباریله اذواق وهوساته تعلق ایدن وادیلرده بوتون بوتون جانلی وجوال برآتشپارهٔ شوق وصفا کسیلمشدر :

حدّه‌دن كچمش نزاكت يال وبال اولمش سكا　　　مى سوزولمش شيشه‌دن رخسار آل اولمش سكا

§ عشقه دوشدم جان ودل مفت جوانان اولدى هپ　　　صبر وطاقت مصرف چاك كريبان اولدى هپ

§ برى بريله مژكان صفلرى غوغايه كيرمشدر　　　نكاه غمزه كويا صلح ايچون آرايه كيرمشدر

§ هر طره سنده بيك شكن دلرباسى وار　　　هر برشكنج طره‌ده بيك مبتلاسى وار

§ تحمل ملكنى يقدك هلا كوخانميسك كافر　　　آمان دنيانى ياقدك آتش سوزانميسك كافر

§ ينه بوكون عجبا قانج جهان خراب اولمش　　　كه كوشهٔ نكهك محشر عتاب اولمش

§ ناز اولور دمبسته چشم نيم خوابكدن سنك　　　شرم ايدر رنك تبسم لعل نابكدن سنك

§ اسدكجه باد صبح پريشانسك اى كوكل　　　بكزر اسير طرهٔ جانانسك اى كوكل

§ عاقبت كوكلم اسير ايتدك اوكيسولرله سن　　　هى نه جادوسك كه آتش باغلادك مولرله سن

§ بيك زبان سويلرسك اول چشم سخن پرداز ايله　　　داستانلر شرح ايدرسك برنكاه ناز ايله

§ بوس لعلك شويله سيراب زلال ايلر بنى　　　كيم كورن آب حيات ايچمش خيال ايلر بنى

§ سينه‌ده اول نه محرق آرزولر وار ايدى　　　لبده سركش آهلر آتشلى هولر وار ايدى

§ مست نازم كيم بويوتدى بويله بى پرواسنى　　　كيم يتشدبردى بوكونه سرودن بالاسنى

مطلعلى غزللر و

كيملرك چشمنه اول سينه بوشب نور اولدى　　　نره‌يه كيتدى اوهرجايى اومهپاره عجب

§ عيد ايرشسون باعث شوق جديد اولسون ده كوز　　　سير سعدآبادى سن بركره عيد اولسون ده كور

§ كلزاره صالين موسميدر كشت وكذارك　　　ويرحكمنى اى نخل چمن كهنه بهارك

§ يتزمى سكا بستر وبالين قوجاغم　　　سرد اولدى هوا چيقمه قويوندن قوزوجاغم

§ بنه تنها أله كيردى هله جانانم　　　بوس ايدنجه لبنى آغريه‌ه كلدى جانم

§ يكيدن اسكى محبتلرى تجديد ايده‌لم　　　كل بنم قاشى هلالم بزه برعيد ايده‌لم

§ سراپا حسن وآنسك دلستانسك ناز پرورسك　　　جوان مهربانسك شوخسك نازنده دلبرسك

§ سوديكم جمالك چونكه كوره‌مم　　　چيقماسين خيالك دل شيدادن

§ برصفا بخش ايده‌لم كل شو دل ناشاده　　　كيده‌لم سرو روانم يورو سعدآباده

مطلعلى شرقيلر، نديمك بوتون هويت شاعرانه وهوسپرورانه‌سنى كوستيرير بديعه‌لردر .

ادبى موقعى . — بالاده‌كى ايضاحاتدن آكلاشيله‌جغى اوزره نديم ، ادبيات تاريخنده باشليجه مستثنا وممتاز برسيمادر. داماد ابراهيم پاشا ولاله دورى، تاريخمزده سياسى واجتماعى

بر تجددك اوزاقدن اوزاغه ايلك تمل طاشنى آتديغى كبى ، نديمده اسكى ادبياتك تجددينه رهبر اوله‌بيله‌جك ايلك تمايللرى – غرب ادبياتنى طانيماديغى وشعورى بر فكر انقلاب طانيماديغى حالده – كوسترمشدر .

افكار وحسيات وخيالاتده عرب وبالخاصه عجمدن منتقل طرزه قدماى ادبا آراسنده يكانه رهبر شعر ايكن ، نديم افكار وحسياتنده بالخاصه دورندن وكندى دويغولرندن ملهم اولمشدر . كرك قصائد وكرك غزلياتنده اويله تصويرلر واردركه دوغرودن دوغرويه طبيعتدن استنساخ ايدلمش عد اولونابيلير . « عيديه درتشكر دامنبوسئ پادشاه جهان باامر همايون » سرلوحه‌لى قصيده‌ده بر بايرام تبريك مراسمى بوتون تفصيلاتيله جانلانير . رمضانيه‌نك شو بيتلرنده‌ده نه قوتلى وحقيقى بر تصوير وار :

بغتةً ثابت اولوب غره فراشنده امام — خواب ايچون ياتمش ايكن ايتدى تراويحه قيام
باش قالديرماديلر اوكله‌يه‌دك اويخودن — يوم شك ذوقنه حاضرلانان احباب كرام
پاسبان ويردى قدوميله جواب أيله‌ينه — رمضان كلديمى آيا ديه‌رك استفهام
بيله‌مم بنده‌كه شاهده‌مى تقويمده‌مى — هله بركذب وار اورتاده بودر صدق كلام
اهل كيفك بريمى ديركه بهى سلطانم — آيدين آى بللو حساب اولمادى شعبان تمام

طرز قديمده وحدت موضوع فكرى – دينى نظملرله حكايه‌لر بر درجه‌يه قدر مستثنا اوله‌رق – هيچ ده نظر دقته آلنماديغى حالده ، نديم شعرلرنده يكپاره موضوعلر افاده‌سنه‌ده چاليشمشدر : قصيده‌لرنده چوق دفعه باشدن باشه يكديكرينه مربوط فكرلر كورولور . تشبيبنده كى مشهور كريزكاه عادتا بر حكايه كبى منتظم ومتواليدر . بو مقصدى استحصال ايچون بر فكرى مطلقا بر بيتده اتمام ايتمك يولنده كى عقيدهٔ قديمه‌يى استخفافدن كرى دورمامشدر .

زهى اوقوت بازوكه هند غزيدن — زمينه ايتسه اكر نيزه‌سن خليده چومار
چيقوب اودمده سرنيزه هند شرقيدن — ايدردى صدمهٔ يلمانى پاى رايى فكار

وياخود :

سخن بوغايته ايردكده برتبسم ايدوب — ديدى‌كه اى سخنكدن نمونه سحر حلال
براز عنانكى چك بويله كرمتاز اولمه — سمند جورمدد قيلمه بنده‌كى پامال
كه ساكه برخبرم واركه كوش ايدرسه‌ك اكر — اوله اوصرتبه كوشك كهرله مالامال
كه تا بحشرحلى بستكان خلدبرين — ايده قلاده‌لرين حضرتكدن استكمال
كجاست كوى نديما ترانه‌سيله بودم — كلير جهانه كل افشان اولوب اوتازه نهال

بيتلرنده تك بر فكرك متعدد مصراعلرده افاده‌سنه بر مثال كوروله‌بيلير .

ندیمك خیاللری وخیالدن ایلری کلن تشبیه واستعاره کبی مجازلری ده ابداعی، شخصی، ممتاز ، جانلی تصورلردر .

اوبنك خانه‌مه تشریفنی کوش ایتدی مکر	شوق شوریده‌یی کوردم کلیر اما نه کلیر
بوی کل قطره اولونمش نازك ایشله‌نمش اوجی	بری اولمش خوی بری دستمال اولمش سکا

کبی پارلاق وچاریجی ، ظریف وممتاز خیاللر ، شاعرك ابداع قدرتنه دلالت ایدر .

ندیمك اسلوبنده‌ده طرز قدیمك مختاری اولان عجم مقلدلکندن استانبول یرلی شیوه‌سنه دوغرو بر تمایل حس اولونور . افاده‌سنده قولایلقله آکلاشیله‌بیله‌جك بر وضوح و سلاست واردر .

ای قدسیان آمان بکا امداد وقتیدر	برحیرت آلدی ناطقه‌مك تاب وطاقتن
بالله کلك شوخمه امداد ایدك برآز	وصف ایله‌یم افندیمك احسان وهمتن
لطفن نه کونه وصف ایده‌یم بن نه سویله‌یم	بیلمم نیجه ادا ایده‌یم شکر نعمتن
احسان ایدوب کرم بویوروب همت ایله‌یوب	لطف ایتدی بنده‌سنه کتبخانه خدمتن

بیتلریله باشلایان حافظ کتبلکه تشکر قطعه‌سنك افاده‌سی نه قدر آچیق و هرکسك آکلایابیله‌جکی برطرزده‌در .

سن بوله صوئوق برده نیچون یاتار اویورسك	بالله دوکز دور هله دایه‌ك سنی کورسون
داخی کوچوجکسك یالکز یاتمه اوشورسك	سرد اولدی هوا چیقمه قویوندن قوزوجاغم

بندی نه قدر یرلی وطبیعی برلسانله یازلمشدر .

ایشته شوا اوصافدن دولایی ندیم ادبیات عتیقه منسوبلری آراسنده مستثنا وتاریخ ادبیاتده ممتاز برسیمای ادبیدر : طرز قدیم شاعرلری آراسنده امثالنه تصادف ایدیله‌مه‌ین بوشاعر برنجق عصر صوکرا تجلی ایده‌جك اولان انقلابات ادبیه‌نك مژده بر بی خبری کبی، اثرلرنده زمانی، دورینك اجتماعی حیاتی جانلاندیرمش، سرای عاداتی ، چراغان ذوقلری، لاله صفالری ، سعد آباد اکلنجه‌لری ، حلوا صحبتلری ، باغ سیرانلری ، عشق وهوس وقعه‌لری دیوانی عصرینك جانلی برتاریخی حالنه کتیرمش ، اثرلرنده یکپاره‌لك ووحدت موضوع ، فکرلرنده انسجام وطبیعیلك ، حسلرنده اینجه‌لك وصمیمیلك ، خیاللرنده یکیلك وکوزه‌للك، لساننده ساده‌لك وسلاست، طبیعتنده فخردن زیاده تواضعه، عظمتدن زیاده نزاکته ، طنطنه‌دن زیاده لطافته میل کوسترمشدر .

ندیمك اسلوبی ، باشدن باشـه تصویر وتوصیف اسلوبیدر . حکایه‌یه دائر بر اثری ومثنوی وخمسه یولنه هیچ بر میلی یوقدر . بونکله برابر تصویرلر آراسنده تحکیه‌یه عائد پارچه‌لر کچرکن ندیمده قوۀ تصویریه‌سی قدراولماسه بیله اولدقجه قوتلی بر حکایه قدرتی ده حس اولونمقده‌در . تصویرلرنده ایسه خیالنك پارلاقلغنه ، تشبیه واستعاره‌لرنده‌کی یکیلکه وممتازیته رغماً حقیقی مصورلکه هوس کوسترمش ، خیالنی یالکز بر آلت تزیین کبی استعمال ایده‌رك تصویراتنده طبیعته صادق قالمانی ترجیح أیله‌مشدر . ندیمده کوزولن وضوح و صراحت تامه‌نك باشلیجه سببلری ، تصویرلرنده حقیقت وطبیعته موافقتی واسلوبنده‌ده ساده‌لك وسهولتی اختیار أیله‌مسیدر .

ندیم مکتبی . — ندیم ایله برابر ، ادبیاتمزده یکی بر مکتب ظهور ایتمش اولویور : واقعا ندیم مجددلك ادعاسنه قالقیشمش ، یکی ادبی اقنوملر وضع ایتمش دکلدر ؛ حتی معاصرلری ویا یاقین خلفلری بیله ندیم ایچون بویله بر دعوایه قیام ایتمه‌مشلردر . آنجق ادعاسز ، معارضه‌سز بر صورتده معاصرین واخلافندن بر چوق شاعرلر ، ندیمی تقلید ، اونك اثرینه اتباع ، اونك طرزینی اختیار ایلدکلرندن ندیمدن صوکراکی ادبیات جریانلری ، بری نابینك مسلکی ودیکری ندیمك مکتبی اولمق اوزره بربرینه موازی کیدن ایکی خط اوزرنده تکامل أیله‌مشدر .

ندیم مکتبنك معقبلری ایکی قسمدر : بر قسمی ندیمك یرلی استانبول شیوه‌سنه کوستردیکی تمایلی تعقیب ایده‌رك لسانی ساده‌لشدیرمك و دها کثیف بر کتله‌نك آکلایابیله‌جکی حاله کتیرمك ایسته‌ینلردرکه بونلرك اك انموذجی نمونه‌سی واصف اندرونیدر . دیکری‌ده ندیمك موفقیتنی شوخ وخفیف شعرلر یازمقده مندمج فرض ایده‌رك هوسات نفسانیه مصورلکنه وبی ادبلکه یورویننلردرکه بونلرده اك ایلری کیدنلری فاضل اندرونی ایله هزنویس سروریدر .

مع التأسف ندیمك معقبلری آراسنده اونك حقیقی اوصاف ممیزه‌سنی تماميله احطه ایده‌رك او اثره اقتفا ایده‌بیله‌جك کزیده بر استاد ظهور ایتمدیکی ایچون برقاچ عصردنبری ظهور ایدن اونادرۀ شعر وبلاغتك مزیات حقیقیه‌سی ، آنجاق وفاتندن بر بچق عصر صوکرا ادبیات جدیده دورنده بحق تقدیر ایدیله‌بیلمشدر .

ندیم مکتبنك اون ایکنجی قرن هجری نصف اولنده‌کی معقبلری آراسنده اك زیاده کوزه‌چارپانلر ، ندیمك معاصری ومحبی اولان عزت علی پاشا ایله بر آز صوکرا یتیشن بلیغدر

عزت علی پاشا — وزرادن داماد محمدپاشانك اوغلودر. ندیمك حال حیاتنده محبی اولوب آرالرنده برچوق لطیفه‌لر کچمشدر. ۱۱۳۷ ده دفتردارلق مکتوبجیسی، ۱۱۴۱ ده دفتردار اولمش، ندیمك وفاتندن صوکرا ۱۱۴۴ ده وزارت رتبه‌سیله صدارت قائممقاملغنه و ۱۱۴۵ ده بغداد اردوسی سردارلغنه کچه‌رك ۱۱۴۷ ده رواندده وفات أیله‌مشدر. دفتردارلغنه ندیمك ایکی تاریخی واردرکه دیوانده موجوددر. ندیمه برچوق نظیره‌لر سویله‌مش، او دورك اذواق وهوسات عالملری ایچنده درلو درلو ماجرالر کچیرمش خفیف مشربانه وآچیق شعرلر ایرادنده ندیمدن دها ایلری‌یه کیتمشدر. متعدد غزللری واردرکه بعضیلرینی ندیم تنظیر وهله دوغرودن دوغرویه ندیم ایچون سویله‌مش اولان:

ای خوش اول شب کیم بکا عرض جمال ایلردی یار   بی مجال ایدم بن ابرام وصال ایلردی یار

مطلعلی غزلنی تشطیر أیله‌مشدر. عینی ماجرادن دولایی نثراً ندیمه خطاباً یازدیغی «نکارنامه» سی ایله ندیمك بونامه‌یه شرحی ندیم دیوانینك یکی طبعنه مذیلدر. عزت علی پاشا قابلیت شعریه‌جه ندیم ایله قابل قیاس اولمامقله برابر اونك یولنی التزام ایده‌نلرك برنجیلرندن اولمشدر.

بلیغ . — محمد امین بلیغ افندی عن‌اصل یکیشهر فنارلیدر. تحصیلنی اکمالدن صوکرا طریق قضایه سالك اولمش، مختلف قاضیلقلرده بولونمش و اسکی زغره قاضیسی ایکن ۱۱۷۲ ده ارتحال أیله‌مشدر.

بلیغ هوسپرورانه وخفیف مشربانه شاعرلکده ندیمه خلف اولانلردن بریدر. مطبوع اولان دیوانینك قصائد قسمی:

صولماز ابدی سنبل فرخال محمد   جنت کلیدر تازه رخ آل محمد

مطلعلی کوزه‌ل و آهنکدار بر نعت شریف ایله باشلار. راتب احمد وخلیل پاشالره، شیخ الاسلام اسعد ومصطفی افندیلره یازیلان قصیده‌لرله برچوق قطعهٔ کبیره و تاریخلری بر خصوصیت ممتازه کوسترمز. لکن بوقسم داخلنده بلیغك بوس بوتون یکی وهوسپرورانه بعض شعرلری واردرکه اونلرده «کفشکرنامه» ، «حمامنامه» ، «بربرنامه» ، «خیاط نامه» اسملرینی حاشیان منظومه‌لردر. بونلرك حمامه‌سی مسدس طرزنده واسملرندن ده آکلاشیله‌جغی اوزره ترلکچی چراغنی، حمام صفاسنی، بربر دکاننی وترزی قالفه‌سنی مدحه عائد شعرلردر.

بونلرده طرز قدیمك اك معتبر قاعده‌لرندن اولان مراعات نظیره توفیقاً هر برینه عائد مخصوصاتدن مجازلر یاپیلمش ایسه‌ده، حکایه شکلنه کیرمه‌ین بودرلو عاشقانه وهوسپرورانه تصویرلری ، مثلا حمامنامه‌ده اولدیغی کبی :

« اویانوب ایلدی اول فتنهٔ خوابیده قیام   ره کرمابه‌یه هنکام سحر قیلدی حرام
صاندیلر آنی ایکیز دوغدی کونش خاصه‌ له عام   جامکانه کلیجك طوتدی پری کبی مقام
تابش کردن بلوری ایله ترله‌دی جام   سوق امید درآغوش ایله قیزدی حمام
صاودی عاشق کبی باشدن کله معتبرین   جامه‌دن شیوه ایله چوزدی مقدم کمرین
کل کبی ایلدی قات قات چیقاروب جامه‌لرین   پیرهن رفع اولیجق صاندی کورن سیم برین
پرده‌دن اولدی برون آینهٔ سیم اندام   قشرینی آتدی حرارتله یاشیرین بادام »

طرزنده شوخانه وظریف تصورلره واونلرله متناسب بر اسلوبه مالك اولدیغی جهتله موضوعلرنده‌کی خفت مشربه وهوسات نفسانیه مروجلکی ماهیتنه رغماً ممتازو بلیغك شخصیت شاعرانه‌سنه دال عد اولونه‌بیلیر . بو نامه‌لری تعقیب ایدن « ساقی نامه » دیکرلری کبی موضوعجه یکی وحائز ممتازیت اولمامقله برابر اسلوبجه وتصرف مجازاتجه اونلرله هم عیار کوزه‌ل بر ترکیب بند مثمندر . بلیغه اك زیاده شخصیت ویرن بو اثرلردن صوکرا بر طاقم قطعه‌لر وتاریخلر واردرکه بونلر آراسنده اهمیتلی برشی کوروله‌مز .

غزلیات قسمنده ایکیوز اوتوزی متجاوز غزل، بر تخمیس وبر تسدیس ایله بر قاچ رباعی وقطعه وزمانك بعض محبوبلرینه اتحاف ایدلمش مفردلر واردر . غزللرك اکثریتی اسلافی تقلید وتنظیر یولنده یازلمش و

کیوب برآل اتکاك هاله‌دن میدانه عزم ایتمش   سماده مولوی آیینی تصویر ایدرمهتاب
النده خامهٔ زرینی مولانای رومی وش   کیجه آثار شمسی شوق ایله تنظیر ایدرمهتاب

بیتلرینی حاوی اولان « مهتاب » غزلی کبی بعضیلرنده مقلد بهلرینه تقرب و یاتفوق بیله ایله‌مشدر . بونکله برابر غزلیاتی میاننده‌ده اك زیاده نظر دقته چارپانلر ،

اولاماز حسن ایله خوبانه برابر قیزلر   قالبدر آنلری مشاطه برآز یالدیزلار
§ عرض ایلرایسه بوی وصالن سکادکدر   بیلمزمیسك اول غنجه دهانی نه چیچکدر
§ اول بت رقاص کویا هربانن اول قیرار   جنبش ایلر باشقه هراندامی نازك بل قیرار
§ دستمال الده خرام ایلدی آغزنده ساقیز   چکنه‌دی کچدی بزی ناز ایله اول کافر قیز

مطلعی غزللر کبی هوسپرورانه وحتی پرده بیرونانه اولانلریدر .

دیوانك الك صحیفه‌لرنده « برای خواجه ساقز » ، « برای بربر موسی » ، « برای دلاك عثمان » ، « برای مغنیچهٔ آندریا » سرلوحه‌لریله موجود منفرد معمالر باقیلنجه بلیغانه بونلرك واضح وآچیق تصویرلری حقیقتدن آلنمش لوحه‌لر اولدیغی ظنی حصوله کلمکده ودیوانك نهایتنده مندرج

کذشته وقعه‌لری جمله ایلیوب تبلیغ   یکان یکان سکا تفهیم ایدر سجل بلیغ

بیتی‌ده بو ظنی تأیید ایلمکده‌در .

عزت علی پاشا ایله باشلایان کوزدکمز بو نمونه‌لر ، ندیم مکتبنك – ماهیت موفقیتی آچیقلقدن عبارت اولدیغی ظننه کوره – ویردیکی نتیجه‌لری ارائه ایدر . متعاقب نصف عصرلرده بو مکتبك دیکر تجلیاتنی ده آیریجه مطالعه ایده‌جکز .

سید وهبی

اصل اسمی (السید حسین افندی) اولان سید وهبی ، ساداتدن اولوب جد اعلاسی سید حسام الدین افندی‌یه اضافتله ابتدالری « حسامی » تخلص ایتمش ایدی . استانبولده تولد ایتمش و مدرسه تحصیلنی اکمال ایله دور مدارسدن صوکره طریق تدریس وقضایه سلوك ایدرك مختلف مدرسلکلر وقاضیلقلرده بولونمش ، حلب مولویتنده بولوندیغی صیراده حجازه کیدرك ایفای حج ایله‌مش ایدی . متعاقب دورده یتیشن سنبل زاده وهبیدن تفریق ایچون « سید وهبی » ویا « وهبیٔ قدیم » یاد اولونور . سلطان احمد ثالث و داماد ابراهیم پاشا نزدنده مظهر التفات اوله‌رق لاله دورینك ندیم قدر سوکلی و ممتاز اولمامقله برابر اوندقجه معتبر ایلملری صیراسنه کیرمشدر . ضیا پاشانك « خرابات » مقدمه‌سنده :

وهبیٔ قدیم نکته‌داندر   عصرنده رئیس شاعراندر

مدیحه‌سنه مظهریتی موجب اولان الك معروف شعری ، آیاصوفیه میدانندەکی سلطان احمد ثالث چشمه‌سی ایچون یازدیغی مسمط قصیدهٔ تاریخیه‌در که چشمه‌نك اوزرنده منقوشدر . بو قصیده‌نك مقطعنده‌کی

تاریخی سلطان احمدك جاری زبان لوله‌دن   آچ بسمله ایچ صویی خان احمده ایله دعا

بیتندن آکلاشیله‌جغی اوزره ، اصل تاریخ بالذات سلطان احمد ثالث طرفندن

بسملەیله اوچ صوبی خان احمده ایله دعا

شکلنده اولەرق بولونمش ، وهبی طرفندن‌ده « بسمله » کلمەسنك « ه »ـی طی ویرینه « آچ » کلمەسی علاوه ایدیلەرك آرادەکی فرق قالدیرلمشدر .

وهبی خوش اول بسته لب حدك دکل ایله‌ادب　　سندن مقدم اولدی هپ شاعرلره بردن صلا

بیتندن اکلاشلدیغنه کوره بو مصراع ایله بر قصیده تنظیمی دورك شاعرلری آراسنده بر نوع مسابقه موضوعی اولمشدر . حتی سامینك‌ده عینی وزن وقافیه‌ده بر قصیدهٔ تاریخیەسی واردر . سلطان الشعرا عنوانی حائز اولان عثمان‌زاده تائبك حکملکیله وهبینك قصیدەسی چشمه اوزرینه حك ایدلمك اوزره ترجیح وانتخاب ایدلمشدرکه ضیا پاشانك « رئیس شاعران » دیمسی‌ده بو نکتەیه مستند اولسه کرکدر .

شاهنشه عالی نسب سلطان ممدوح الحسب　　فرمان‌ده روم وعرب خان احمد کشور کشا

مطلعیله باشلایان بو قصیدهٔ مسمطەسنده سید وهبی ، باقی ونفعینك بر معقبی ونابی مکتبنك اك پارلاق منسوبلرندن بری اولدیغنی اثبات ایلەمشدر .

صانك الله ای جهانکیر سکندر اقتدار　　تاج وتخت ایتسین سنکله تا بمحشر افتخار

مطلعلی رائیەسی‌ده اینجه دقتی جالبدر .

وهبیٔ قدیمك دیوانندەکی قصائد وغزلیاتنده ندیمدن زیاده نابی مکتبنك تأثیراتی کورولور . سید وهبی زمانك جدی مدرس وقاضیلرندن معدود اولوب اشعارنده‌ده بو وقار وجدیتی معقول ومعتدل بر صورتده محافظه ایلەمشدر . دیوانندن باشقه شهزاده سنت دوکونلرینی مصور بر « سورنامه » سی‌ده واردر . عصر سابقده یتیشەرك شعرلری وتریاکی حسن پاشانك مآثر جلادتنی مصور « حسنات الحسن » نامندەکی اثری ایله طانمش اولان فائضی نام شاعرك اکمال ایده‌مدیکی « لیلا ومجنون » منقبەسنی اتمام ایلەمشدر . سلطان محمود اول دورنی‌ده ادراك ایدن سید وهبی ۱۱۴۹ ده وفات ایتمشدر .

سید وهبی ، معاصری اولان ندیم ایله مقایسه ایدیله‌جك اولورسه کرك زمانی بحق تصویر وترسیم ایلەمك خصوصنده وکرك حس وخیال واسلوب بیانده اوندن چوق کری قالمقله برابر ، بیوك بر شهرت احرازینه موفق اولمش کزیده ومعروف بر شاعریمزدر . قصائد وغزلیاتنده صمیمی حسلر ، محیطدن منعکس تصویرلر ، پارلاق ودلفریب مجازلر آز کورولور ؛ اسلوبنده‌ده ندیمه خاص اولان آچیق وساده افادەلرك ظرافت وجاذبەسی مشهود دکلدر . وهبی افندی ، بعض شوخانه نکتەلر ، شطارت آمیز ویا

هوسپروانه افاده‌لر قوللانمقله برابر ، دورینك نابی مکتبنه منسوب باشلیجه شاعرلری صیراسنه گیرمشدر . غزللرنده‌کی نظیره‌لر نابی ایله ندیمی تنظیردرکه بونلردن ندیمه نظیره اولانلر عددجه آز و ماهیتجه‌ده‌ده ندیمك شعرلرندن پك دون قیمتی حائزدر .

سامی

اصل اسمی آرپه امینی زاده مصطفی بك اولوب آرپه امینی عثمان افندینك اوغلودر . سلطان احمد ثالث دورنده شعرلریله نظردقتی جلب ایدرك شهرت قازانمش و سلطان محمود اول دورنده وقعه نویسلکده تعیین اولونمشدر . وفاتی ۱۱۴٦ ده‌در .

سامینك طرزقدیم شاعرلری آراسنده بیوك برشهرتی واردر . بونك سببلری متعدددر . برکره سامی اوزمانده‌کی شاعرلر آره‌سنده افکار متصوفانه‌یه الذدیرز صورتده نفوذ ونشوهٔ تصوفی شعرلرنده اك بلیغ و مؤثر برطرزده اظهار وتصویر ایده‌بیلمش اولمقله ممتازدر . اذواق وهوسات مصورلکنه میل ایدیلن اویله بر دورده اسکی طرزك اك باشلی استادکاهلرندن اولان تصوفی احیا ایتمك جداً جالب دقت برذوق مخصوصه دلالت ایده‌ر . دیکر طرفدن سامی ، نثرونظم ایله اشتغال ایتمش وبالخاصه اشتهار ایلدیکی نظمده باقی ، نفعی ، روحی ، نابی ، ثابت ، ندیم کبی اك معروف اسلاف ومعاصرینك طرزلرینی شعرلرنده مزج ایتمکه چالیشمشدر . قدما نظرنده برمزیت اولان بو « جامع الاطراف » اولمق کیفیتی حقیقی ادبیات نقطهٔ نظرنجه سامینك باشلیجه ضعف نقطه‌سی اوله‌رق قبول ایدیله بیلیر . زیرا بوصورتله حقیقی مبدعلك و شاعرلکدن نظیره پردازلغه ، مقلدلکه دوغرو تنزل ضرورتی تحقق ایدر .

سامینك‌ده اکثر آثاری نظیره یولنده یازلمش اولمقدن قورتولامامشدر . اسلوب بیانی تکلفلی وصنعتپردازانه‌در ؛ حتی بو یوزدن بعضاً نمونهٔ تعقید اوله‌جق سوزلر بیله سویله‌مشدر . ازجمله برزمانلر معناسنی استخراج ایچون برخیلی مباحثه‌لر ایدیلن

حاضر اول بزم مکافاته ایامست غرور   رخنهٔ سنك سیه پنبهٔ مینادندر

بیتی سامینکدر .

سامی دیوانی ، اساساً « قصائد » و « غزلیات » دن عبارت ایسه‌ده « تواریخ » قسمی ایکیسی آره‌سنده آیریجه بر قسم شکلنده کوسترلمش وبعض مثنوی پارچه‌لرده قصائده علاوه ایدلمشدر . اصل قصائد قسمنده ایکیسی قصیده وایکیسی مطلعلی قطعهٔ کبیره ویا قصیده پاره اوله‌رق درت نعت شریف ایله یکرمی قصیده واوچ ناتمام شتائیه ، ایکی ترکیب بند ، بر مربع مناجات ، بر مسدس ، درت پارچه مثنوی وبر ایکی هجو ولغز واردر . ایلك نعت شریف ثابتك مشهور :

کل ای کوکل اولەلم دلکشود چشم شهود   یه‌تر بوکوری ذل وهوان بود ونبود

مطلعلی نعتنه نظیره اوله‌رق یازلمش اولان

اولونجه پرده بر انداز غمزه چشم شهود   کوروندی آیینهٔ دلده چهرهٔ مقصود

مطلعلی بدیعه‌درکه مطلعی تعقیب ایدن

دل اولدی غرقه بنور مشاهدات جمال   تموج ایلدیکی دمده بحر عشق ودود
نه عشق باعث هستیٔ آفریدهٔ غیب   نه عشق علت ایجاد عالم مشهود
نه عشق نشوهٔ اول ظهور روز الست   نه عشق مبدأ خلقت معادسر وجود
نه عشق ناطقه پیرای روح انسانی   نه عشق سر هیولای آدم مسجود

پارچه‌سنده و نیاز مغفرت صددنده‌کی :

بحق اشهد ان لا اله الا الله   بصدق اکمل توحید قلب اهل شهود
باسم ذات که مستجمع جمیع صفات   بفیض باغ علیم و بنور اسم ودود

بیتلریله باشلایان قسمده‌کی تکریرلر ایله ثابته جداً موفقانه بر پیرولك اثری اولمشدر .

یکرمی‌یه بالغ اولان مدحیه‌لر سلطان احمد ثالث ایله بالطه‌جی محمد ، شهید علی ، داماد ابراهیم پاشالره وابراهیم پاشا زاده کتخدا محمد پاشایه خطاب ایدلمش بهاریه ، عیدیه ، رمضانیه ، تموزیه ، فتحیه کبی قصیده‌لردر . بونلر آراسنده نفعی‌یی تنظیراً و اعادهٔ عافیت شاهانه‌یی تسعیداً یازیلان

شکر خدا به‌که فیض عمیم احسانی   کشاده ایتدی دل زار مستمندانی

مطلعلی نونیه ایله ندیمه تقلیداً همان بالکز تشبیبدن عبارت اوله‌رق قلمه آلنمش اولان

بهار کلدی کوزه‌لندی سوبسو کلزار   آچیلدی غنچه کبی عقدهٔ دل افکار

مطلعلی بهاریه و

تموز ایریشدی جهان غرق تف وتاب اولدی   زمین حرارت ایله وقف پیچ وتاب اولدی

مطلعلی تموزیه و

ایا ولی نعم صدر دلشکسته نواز   پناه غمزدکان زمانهٔ ناساز

مطلعلی و « عرضحال صاحب مقال » سرنامه‌لی استعطافنامه ،

قسم بنام خدای مفتح الابواب   بنور ناصیه پیرای مفخر اصحاب

دیه باشلایان و شهید علی پاشایه یازلمش اولان « قسمنامه » اك پارلاقلریدر .

قصائدنده باقی ، نفعی ، نابی و نادراً ندیم طرزلرینه متمایل کورونن سامی ، دها زیاده حدیثه وافکار متصوفانه ایله صنایع بروزلکده میلی اولدیغی جهتله بو اثرلرنده معین وواضح بر سیمای شخصیت کوستره‌مه‌مشدر .

ترکیب بندلردن برنجیسی « ترجیع بند برای نظیرهٔ روحی » عنوانی حائزدر . بو اثر نعت شریفی کبی سامینك هویت شاعرانه‌سنه دلالت ایدن متصوفانه پارلاق بر شعردر . هجو و استخفافده و ساخته‌لکلره قارشی طغو انداز اولمقده روحی‌یه تقرب ایده‌مه‌مش ایسه‌ده اسرار تصوفی شاعرانه واستادانه ارائه‌ده جداً موفقیتی واردر . هر بری واسطه بیتی ایله برلکده سکز بیتدن مرکب اون اوچ بندی مشتملدر .

کوش ایله مراتبده نه‌در علم حقیقت   ارباب شهود ایلدیلر بویله روایت
اولمشدی او محبوب سراپردهٔ لاریب   اطلاق نقاب حرم غیب هویت
بالذات ایدوب شیوهٔ آغاز تعین   آیینه نما اولدی جمال احدیت
اسما وصفات ایله ظهور ایلدی اعیان   چون ایتدی دوم مرتبه‌ده جلوه محبت
ارواح بسائطده‌که اولدی متجلی   تعیین ایده‌مز آنی سرانکشت اشارت
دوشدکده مرایای مثالیه‌یه عکسی   صحرای تخیلده کوروندی نجه صورت
بو مرتبه‌دن صوکره سموات عناصر   ایتدی‌سه والید ایله ترتیب شهادت
انسان اولوب انموذج کل ذات وصفاته   پس مظهر تام اولدی بو جمله حضراته

بندی کبی عارفانه ومتصوفانه پارچه‌لرله مالامال کوزل بر اثردر . ایکنجی ترکیب بند شاه اشرف افغانی وقعه‌سی اوزرینه ایران سفرینك کشادی وسیله‌سیله جناب حقدن نیاز ظفر یولنده یازلمش اون بیتلی سکز بندن مرکب بر منظومه‌در .

اولوب عیدك مبارك دولت وعمرك مزید اولسون   کیجه‌ك قدر سعادت هر کونك عید سعید اولسون

بیتنك تکریله یازلمش اولان مسدس ، سلطان احمد ثالثه تبریك عیدی ومربعده مناجاتی حاویدر .

مثنويلره كلنجه بونلردن برنجيسى دورك شاعرلرندن خمسه صاحبى «وجيدى» نك آثارينى مدح ايچون يازلمش وبالوسيله سلطان احمدك معارفپرورلكى مديحه‌لرينى ده مشتمل بولونمشدر. ايكنجيسى « حكايهٔ منظومه‌در تنبيه كفرهٔ بليوس » عنوانينى حائزدر. بونده سامى مقدما ممالكتده‌كى سوء اداره‌دن جرأت آله‌رق مكرراً مظهر صالح اولمسنه رغماً ونديكليلرك دائما نقض عهد ايله دكزده متجاوزانه وخودسرانه حركتلره مجاسرتلرينى حكايه ايله ونديك ايلچيسنك (باليوس) حضور صدر اعظمى‌يه جلبنى وتهديد وتنبيه‌ايله حبسنى نقل وتصوير ايدر. ماضيده‌كى پريشانلقدن باحث اولان

دكانچهٔ ارتشا كشاده هپ دادوستد خلاف عاده
ايش بيلمه‌نك آدى جلب اموال تخريب بلد وقوف احوال

كبى تصويرلرده اولدقجه موفقيت كوسترديكى بو مثنوى ايله اولكيسى « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده‌درلر. اوچنجى مثنوى اصطلاحات موسيقى‌يى جامع اولوب

ابتدا راست ايله بولدى نظام الف اول ترتيب مقام

بيتيله باشلار و بوتون موسيقى فصل و اصول اصطلاحلرينى نظماً ذكر ايدر. صوك مثنوى « منقبه درحق ملك تبع شهنشاه يمن » عنوانينى حائز اولوب هجرتدن بيك سنه اول يمنده حكمران اولان ملك تبعك مكه اهاليسى طرفندن استقبال ايدلمه‌مكدن غضبه كله‌رك كعبه‌يى ييقمق قصدينه دوشديكى ايچون خسته‌لانه‌رق توبه و استغفار ايله خلاص بولديغنى حكايه ايدر. صوك ايكى مثنوى « فاعلاتن فعلاتن فعلن » وزننده‌درلر.

قصائد ايله غزليات آراسنه ادخال ايديلن تواريخ قسمنده اللى‌يى متجاوز تاريخ موجوددر. بونلر آراسنده سلطان احمد چشمه‌سى ايچون يازديغى

صد بارك لله باركالله اول شه پرجوده كيم دستى جهانى ايلدى مستغرق بحر عطا

مطلعلى تاريخ ايله شهيد على پاشانك وزارتنه وابراهيم پاشانك وزارتنه ودامادلغنه يازديغى تاريخلر همان‌ده قصيده عد ايديله‌جك قدر اوزوندر. ايكى مصراعك آحاد و عشرات ورقمتنك يكديكرلرينه علاوه‌سيله ايكى مصراعدن سكز تاريخ چيقان شو « تاريخ مصنع » ده بو قسمده‌در :

وجوهك هر برينه بر عنايت آرزوسيله سكز وجه ايله تاريخ ايلدم بو بيت همواری
روانى همت ايله آلدى سلطان احمد اعدادن ينه فتح جديد اولدى همايون ايلسون بارى

غزليات قسمنده يوز اللى‌يى متجاوز غزل، بر قاچ شرقى، اوتوز قدر قطعه، بر قاچ

رباعی و بر خیلی مطالع و مفردات موجوددر . سامینك غزللری آراسنده متصوفانه و عارفانه اولان بر قاچ پارچه استثنا اولونورسه متباقیسی تماميله اثر تنظیردر . بونلرده آنجق صنعتپردازلق تكلفی وحكمياتفروشلق داعیه‌سیله تعقیدلر مشاهده اولونور .

بزم پاك حسنه زیوردر او زلف وخال ورخ — دود عنبر مجمرزردر اوزلف و خال ورخ

§ دله قوافل عشق خدا كلیر كورونور — غبارٖ سرمهٔ صوت وصدا كلیر كورونور

§ خط كلسه لبم‌دیرایدك شیمدی نه‌دیرسك — بووعدی مقدم دیرایدك شیمدی نه دیرسك

كبی ردیف بابه‌سنی افراطه واردیران غزللر دور انحطاط شعراسنه مدار تقلید اولمشدر .

خلاصه سامی ، اساساً قدرت نظمه و قابلیت شاعرانه‌یه مالك ایسه‌ده بونی مؤثر بر صورتده آنجق متصوفانه یازیلرنده اظهار ایده‌بیلمش ، نعتی وترجیع بندی بو یوزدن انافس آثار صیراسنه كچه‌رك نامنی ابقا ایله‌مشدر ؛ دیكر نوع آثارده اسلافنك بسیط بر مقلدی اولمقدن فضله بر قیمت اضافه ایدیله‌مز .

منیف

انطاكیه‌لی مصطفی منیف افندی ، علمادن محمد افندی نامنده برذاتك اوغلی اولوب ایلك تحصیلنی مسقط رأسنده اكمال ایتمش وبر مدتلر اوراده عمر كذار اوله‌رق « هزاری » مخلصیله شعرلرده سویله‌مش ایدی . بالآخره ۱۱۳۰ تاریخنده استانبوله كله‌رك « منیف » مخلصنی آلمش ومورخ مشهور راشد افندی‌یه انتساب ایده‌رك مشارالیهك ایران سفارتنده‌ده رفاقتنده بولونمشدر . ایراندن عودتنده دفتردار اول عاطف افندی‌یه وكتخدای صدرعالی عثمان خالصا افندی‌یه‌ده نسبت پیدا ایتمش ، متعدد خدمات دیوانیه‌ده بولونمش ، روزنامچهٔ ثانیلكه ومالیه كتابتنه ولهستان وایران سفارتلرینه مأمور اوله‌رق یكن احمد وحكیم اوغلی علی پاشالرك توجهلرینی قازانمش ، ۱۱۵٦ سنه‌سنده معزولاً ارتحال أیله‌مشدر . ولی‌نعمتی عاطف افندینك ارتحالندن متأثراً وفاتندن بر قاچ آی اول یازی ادواتنی قیرارق شعر سویله‌مكدن فراغت ایتمش ایدی .

منیف ، بولوندیغی موقعلر حسبیله رسمی نثرایله بالطبع مشغول اولمش وترجمهٔ حالنی

یازانلرك « تألیف دراویٔ تابدار منثورهٔ انشا » ایله « بین‌الخواص والعوام مشهور وبنام اولمش » یولنده مدیحه‌لرینی‌ده قازانمش ایسه‌ده آثار منثوره‌سندن ذکره شایان بر یادکار براقامشدر . شعرلرینی‌ده بالذات جمع ایتمه‌مش ودیوانی وفاتندن صوکرا احبابی طرفندن طوپلانه‌رق باش‌طرفنه ترجمهٔ حالنك ده علاوه‌سیله طبع اولونمشدر. عاطف افندی‌یه‌یازدیغی ایکی قطعه وبررباعی ایله عثمان خالصا افندی‌یه یازدیغی عربی برمدحیه وبرقاچ قطعه ترجمهٔ حالی آراسنده بالوسیله مندرجدر . عربی وفارسی شعر ایله‌ده توغلی واردر .

دیوانك ابتداسنده حضرت علیدن منقول « کلمات‌اربعین » دن هر برینك مآلنی‌جامع قرق قطعه موجوددر . هپسی « فاعلاتن مفاعلن فعلن » وزننده اولان بو قطعه‌لر هپ دوردر مصراعلی اولوب حکیمانه یازلمشدر. بونلردن صوکره قصائد قسمی کلیر. بو قسمده صدراعظم ابراهیم ، قپودان مصطفی ، کتخدا محمد ، بغداد محافظی احمد پاشالرله سلطان محمود اوله ، منصوری زاده‌یه ودفتردار عزت علی بکه یازلمش اون بش قدر قصیده ایله حکیم اوغلی علی پاشایه یازلمش ایکی قطعه وبری نفعینك

سخن اولدرکه بلاواسطهٔ طبع سلیم اوله مقبول دل نادره سنجان فهیم

ودیکری باقینك

زروکوهرله ایدوب زیور افسر خاتم زیب وزینتده کچر همسر قیصر خاتم

مطلعلی قصیده‌لرینه عائد ایکی تخمیس واردر. قصیده‌لرك « دولت » ، « روزکار » ، « مبارك » ، « دوران » ، « کبی » ، « اولسون » ، « بولور » ، « ایده‌ر » کبی ردیفلی اولانلری اکثریتی تشکیل ایتمکده‌در . سلطان محموده یازدیغی

ای شاه ملك وملت نعم‌المقر مبارك یعنی‌که تخت دولت هم تاج سرمبارك

مطلعلی مسمط جلوسیه‌سیله ابراهیم پاشا ایچون نظم ایلدیکی

ای نکهبان مقالید نظام دولت وی نسقساز اعاظم بهام دولت

§ کلدی‌ینه بودوردلارای روزکار کیم‌رشك‌جنت‌اولدی‌زوایای‌روزکار

§ مرحبا غرهٔ غرای مه‌فرخ فال حرزبازوی صفا یعنی هلال شوال

وعزت علی پاشایه یازدیغی

خامهٔ امرکن اولدقده رقم سنج یکون جمله‌سی اولدی بهم بستهٔ احکام وشئون

واحمد پاشایه یازوب مقابلنده پك بیوك احسان والتفات کوردیکی

نه‌قدر وار ایسه اصناف هنر دنیاده قیلدی پیدا حق آنی آصف بی‌همتاده

مطلعلی قصیده‌لر ، الڭ معروف پارچه‌لریدر . بونلرڭ جمله‌سنده منیف تماميله نفعی ونابی مقلدی اوله‌رق کورونور . ندیمه میل کوستریر کبی اولدیغی

جننه ویردی صفا عید نوبهار کبی کوروندی غرهٔ مه جام زرنکار کبی

مطلعلی قصیده یولنده‌کی اثرلرنده‌ده ندیمڭ شوخ وذی‌حیات شاعرلکندن اثر کورولمز . تخمیسلرنده وقطعه‌لرنده ینه نابی مکتبنڭ روحی حکمفرمادر .

قصائدی تعقیب ایدن تواریخ قسمنده سکز پارچه تاریخ واردرکه ایچلرنده الڭ جالب دقت اولان عزت علی پاشانڭ وزارتی ایچون یازیلان وعادتا برقصیده حالنی آلان

برشبانکه که سراپردهٔ ایوان ضمیر اولدی برنقش نوآیین ایله پیرایه پذیر

مطلعلی اثردر .

غزلیات قسمنده‌ده اللی‌یی متجاوز غزل ایله نابینڭ ایکی وسلطان احمدڭ بر غزلنڭ تخمیسلری ، یکرمی قدر قطعه وبر اوقدر مفرد ، بر لغز وبر منظوم مکتوب واردر . منیف غزللرنده‌ده دها زیاده‌نابی یولنی التزام ایتمش ، ندیمه تمایل کوستردیکی نادر یرلرده‌ده ندیمڭ روح شاعریتنی آکلایامیه‌رق پرده‌بیرونلغه صاپمشدر . منظوم مکتوبی

لمعهٔ بارقهٔ آمالم پرتو باصرهٔ اقبالم
یعنی سرتاجم افندم جانم داورمحترم سلطانم

خطابلریله باشلایارق علی‌العاده برآرقداش مکتوبی محتویاتنی نظمدن عبارتدر .

خلاصه ، منیف بیوك برشهرت ادبیه قازانمش اولمسنه رغماً نابی مکتبنڭ علی‌العاده معقب ومقلدلرندن بری اولمقده قالمش ، اثرلری دها فضله بر قیمت شخصیت اکتساب ایده‌مه‌مشدر .

نابی آمدی

دیاربکر داخلنده « آمد » ده تولد وممکتنده تحصیل ایتمش اولان حامی آمدی‌ده ، نابی وندیم طرزلرینڭ تقلید وتعقیبی یولنده شهرت قازانمش شاعرلردندر . ایران محاربه‌سنده سردار کوپریلی زاده عبدالله پاشانڭ وبالآخره کوپریلی زاده نعمان پاشانڭ دیوان

کتابتلرنده بولونمش واکثر آثاری بوایکی کوپریلی زاده‌یه اتحافاً یازلمشدر. وفاتی ١١٦٠ سنه‌سنده آمد شهرنده‌در .

دیوانڭ قصائد قسمی، اوزون قصیده‌لرله دولدورولمشدر . الڭ باشده کوپریلی زاده عبدالله پاشانڭ ایران سفرینی تصویراً یازیلان « اوزره » ردیفلی و :

اولورکه معرکه پردازکه امن وامان اوزره — مگر اویناری جانباز فلك بر ریسمان اوزره

مطلعلی قصیده یکرمی صحیفه‌یی متجاوزدر؛ بونده زمانڭ تحولندن ، حرب زماننده اکلنجه‌دن فراغت نزومندن ، جنك تصویرندن، «شاه قزلباش»ڭ تحوندن، سلطان احمد ثالث وصدر اعظم ابراهیم پاشانڭ مدحلرندن دولاشه‌رق عبدالله پاشانی وسفرینی مدح ایده‌ر وتبریز فتحنه تاریخ سویلیه‌رك قصیده‌سنه ختام ویریر . اون قدر قصیده ، حاجی عبدالله‌پاشا رفیقه‌سی زبیده‌خانمه بر مرثیه‌ومثنوی‌شکلنده برعریضهٔ منظومه، برلغز وبرایکی قطعهٔ مدحیه قصائد قسمنی املا ایده‌ر . بونلرڭ هیچ برنده پارلاق برخیال ویا صمیمی برحساسیت اثری کوروله‌میور. احوال زمانه اشارتی محتوی پارچه‌لری واراسه‌ده عمومی مقلدلك جریانی آراسنده بو نادره‌لر بكده کوزه چارپمیور . حتی مرثیه‌سنده بیله کوز یاشارته‌جق بر بیته تصادف ایدیله‌میور .

غبار آلوده‌در مرآت عالم کرد حیرتله — کورونمز صورت امید باقدم خیلی دقتله

مطلعیله نعمان پاشا زاده احمد پاشانڭ وزارتنه یازدیغی قصیده‌نڭ :

کوزم‌نم، همدمم‌هم، محرمم‌غم، خاطرم درهم — اوطورمش أکله‌نیردم بویله برموحش قیافتله
ایریشدی بر بشیر دلپذیر اماکه روح افزا — صدف وش ایلدی پر کوشمی در بشارتله
دیدی مژده سکا اول لالهٔ کلزار نعمانی — وزیر اولدی سرسر خلعتی کییدی سعادتله

بیتلری او نوادره بر نمونه عد اولونه‌بیلیر .

حامیڭ منیف کبی «فاعلاتن فعلاتن فعلن» وزننده ومثنوی طرزنده یازدیغی منظوم عریضه‌ده اون آلتی صحیفه‌یی متجاوزدر . بونده وبادن قاچه‌رق ایکی چوجوغیله برابر دیاربکره سیاحتنی تصویر ووالی داود پاشادن کوردیکی الطافی توصیف ایلر .

دیوانڭ غزلیات قسمی‌ده آلتمش بش غزل، برقطعه، اون اوچ تاریخ، برقاچ مربع ومفرد ومعما ایله برغزل منتخبدن عبارتدر. غزللرنده ندیمی تقلیده چالیشان حامی :

نشئه‌ی غازهٔ رخسار آل اولمش سکا | روغن گل دهن قندیل جمال اولمش سکا
§ جمال یاری خورشید جهان‌آرایه بکزتدم | تن نادانی کوردم صورت زیبایه بکزتدم
§ برکولق ایچه ناله وزارك کس ایستمن | ای‌عندلیب او مه اویومشمش سس ایستمن
§ عاشقه‌اولمه دوچاراولسه قاچار پهلوویریر | خواب ایچون اغیار بالین ایستسه زانو ویریر

بولنده مبتذل، دکرسز ونزاهتدن محروم سوزلرله اکتفایه مجبور قالمشدر.

پاك‌طینت کوشهٔ غربتده خواراولسونمی هیچ | کوهر آغوش صدفدن دور اولور قیمتله‌نیر

بیتنی حاوی اولان غزل ایله « نکین » مطلعلی غزل کبی نوادر خارجنده حامینك‌ده نابی ونديم مقلدلکندن یوکسه‌لمسنه مدار اوله‌جق براثری کوروله‌میور.

تحیفی

سلیمان تحیفی افندی اصلاً استانبوللواولوب ۱۱۰۰ تاریخنده محمد پاشا معیتنده ایران سفرینه و ۱۱۳۰ ده ابراهیم آغا معیتنده اوله‌رق مجار سفرینه اشتراك ایتمش وبوسفردن عودتنده شق ثانی دفترداراغیله تلطیف ایدیله‌رك ۱۱۵۰ ده ارتحال ایله‌مشدر. مدفنی طوپ‌قپو خارجنده‌در. دولتك مختلف خدمتلرنده بولونه‌رق وظیفه‌شناسانه ایفای خدمته موفق اولمشدر.

تحیفینك باشلیجه اثری « مثنویٔ شریف »ك منظوم ترجمه‌سیدر. بوندن باشقه « حلیة‌الانوار » عنوانلی بر مجموعه‌سی، مولد رسالتپناهی‌یی متضمن بر منظومه‌سی وآیریجه نظیمه امتثالاً یازلمش بر خیلی نعت شریفلریله اشعار سائره‌سی واردر. مثنویٔ شریفی باشدن باشه مثنوی طرزنده واصلی کبی « فاعلاتن فاعلاتن فاعلن » وزننده اوله‌رق نظماً ترجمه ایله‌مشدرکه اصل بادیٔ اشتهاری‌ده بواثریدر. ضیا پاشانك خرابات مقدمه‌سنده:

« حقا که تحیفیٔ رها کار | یازدی نیجه برکزیده آثار
« تحسین او شاعر قوی‌یه | کیم ترجمه یازدی مثنوی‌یه
« فکرایت نه‌قدر بضاعت ایستر | بو نظمه نه استطاعت ایستر

بیتلریله مدح ایدیلن بو ترجمه مصرده فارسی متنیله برابر تعلیق حروفات ایله طبع ایدلمشدر. فارسی اصلنه ممکن مرتبه بر صداقتله قلمه آلنان بو ترجمه‌نك مقدمه‌سنده

نحیفی ، مثنوینك متعدد شرحلرینی تتبع ایتمدیكنی و ١١٢٤ سنه‌سنده تصادفی بر صورتده ترجمه‌یه باشلادیغنی وخاتمه‌سنده‌ده اوچنجی جلد نهایتنده ترجمه‌یی براقوب بر خیلی مدت دوام ایتمه‌مش ایكن سلطان احمد ثالثك وداماد ابراهیم پاشانك تشویقلریله یكیدن غیرته كلوب ١١٤٣ ده اكمال ایلدیكنی ذكر ایده‌ر .

دیكله نیدن كیم حكایت ایتمه‌ده | آیریلقلردن شكایت ایتمه‌ده
دیر قامشلقدن قوپاردیلر بنی | ناله‌م زار ایلدی مردوزنی
شرحه‌شرحه‌ایلسون‌سینه‌م‌فراق | أیله‌یم تاشرح درد اشتیاق

دییه باشلایان بو ترجمهٔ منظومه، مثنوئ شریفك احتوا ایلدیكی حكمیات صوفیه‌و تمثیلات استادانه‌یی سلیس و منتظم بر اسلوب ایله لسانمزه نقل‌ایله‌مشدر. اصلی كبی آلتی جلددن مركبدر.

نحیفینك اشعار سائره‌سی آراسنده‌ده :

كوزكوردی كوكل‌سودی سنی ای یوزی ماهم | قربانك اولام وارمی بنم بونده كناهم
عاشقلغمه شاهد عادلی دكلدر | اوضاع حزینله غریبانه نكاهم
ممنون وصال ایله بنی كل كرمكله | یانسین حسد آتشلرینه بخت سیاهم
ای سنكدل ایتمزمی سنك قلبكه تأثیر | خارالری خاكستر ایدن آتش آهم
برباغری یانیق عاشق محترده‌در دل | آغلاتمه نحیفی قولكی جور ایله شاهم

غزلی كبی عاشقانه و

حساد عصرك ایتمه نظر كفتكوسنه | شیرالتفات ایده‌رمی كلابك غلوسنه
لازم دكل عنایتی اهل تكبرك | بخش ایلدم عطاسنی وجه عبوسنه

بیتلری كبی مستغنیانه شعرلر نظر دقتی جلب ایده‌ر .

الحاصل نحیفی‌ده عصرك افكار تصوفله رقت حسیات وسلاست اسلوبی مزج ایدن استادلرندن بری اوله‌رق تلقی ایدیله‌بیلیر .

نصف قرنك دیكر شاعرلری . — اون برنجی قرن هجری نهایتنده نابینك ریاست ایلدیكی مكتب ادبی ، اون ایكنجی قرن هجریده ندیمك آچدیغی طرزادبله برابر ، متوازی برخط اوزرنده ادبیات عتیقه‌مزك بوندن صوكراكی تكامله اساس اولان ایكی جریان حالنی آلمشدر. بونصف قرنده ندیم‌ایله معقبلری كندی طرزلرینی ابداع ایده‌رلركن سیدوهبی ، منیف ، حامی كبی نابی مقلدلری ده‌اوته‌كی طریقی احیا ایتمكده‌ایدیلر. سامی و نحیفی كبی برایكی استادده بوایكی

مكتبك هر ايكيسنه تماس ، فقط صراحةً هيچ برينه غير منسوب اولەرق ابداع آثاره موفق اولمشلردر. باسابحه‌لرینی بالاده ایضاح ایتدیکمز بو شاعرلرله برابر، بو نصف عصرده دها برخیلی شعرا نظر دقتی جلب ایدەر. ازجمله وقعه‌نویس راشد افندی (١١٤٨) ، احمد نیلی افندی (١١٥١)، شاعر صنائی (١١٣٧)، حلیهٔ خاقانی نظیره‌سی و «درغانیه» سیله مشهور عارف (١١٨٣) افندی بو دورك الطافینمش شعرالرندن اولدیغی كبی، خمسه صاحبی وحید وشاعر معروف کلیم ده عینی دورده یتیشمش اساتذهٔ شعرادن معدوددرلر. بالذات سلطان احمد ثالث وداماد ابراهیم پاشا دخی شعرایله توغل ایده‌رك عصرك ارباب استعدادینی تشویق ایده‌لر صیراسنده‌در .

دوقوزنجی فصل

اون ایکنجی قرن هجری نصف اخیری

۱۱۶۸ - ۱۲۰۳

عمومی برنظر

عصرك نصف اولنده سلطان احمد ثالث وسلطان محمود اول كبی عزم تجدد واعتلا ایله متحسس پادشاهلرك واونلرك آمال وافكارینی تطبیقه وقف مقدرت ایدن وزرانك غیرتلری، توركیانی ایچنده چیرپیندیغی مشكلاتدن هیچ اولمازسه ظاهراً قورتارارق اعادهٔ شوكت واقبال ایچون یكی بر طریق امكان كشاد ایلهمش ایدی. عصرلردن بری یرلهشمش ودولتك اجتماعی بنیهسنی تخریبه آلیشمش اولان مضر عنعنهلر، اون برنجی قرن هجریده اولدیغی كبی، بو عصرده ده میل تجددك قارشیسنه چیقدی. منفعتلری اوسقیم ومهلك تذبذبك دوامنه مربوط اولان باشلیجه ایكی صنف واردی: بری جهلنه رغماً واسع امتیازلردن مستفید اوله كلن وعلما نامی طاشییان باب فتوی منسوبینی، دیگری ده هر قارغاشهلقدن كلاه قاپان یكیچری اوجاغی ایدی. علما صنفنك حائز اولدیغی نفوذ دینیه مجلوب، یكیچریلكك پای تختده كوك صالان زوربالق شهرتنه مربوط؛ معارفك نقصانی، انتشاری، خرافاتك ذهنلرده كوكلهشمش تأثیراتی، جهلك ماضی به شدت ارتباطی اعتباریله محافظهكارلق حسیاتنه تابع اولان خلقده، طبیعی بر میلان ایله بونلری تقویه وتأیید ایدییوردی. بوصورتله قوتلی ومتین بر سد حالنی آلان محافظهكارلرك اوكنده میل تجددی تمثیل ایدن یكانه قوت، سرای همایون ایدی. شخص وعائلهجه اقباللری دولتك استقبالنه مربوط اولدیغنی بیلن پادشاهلر، ذكی ودرایتلی وزیرلره، عقللی ومهارتلی قرینلره مصادف اولدقجه، مملكتك محتاج اولدیغی حضور وترقیی تأمین ایدهبیلهجك اسبابه توسلدن كری دورمیورلردی. لكن، موقعلرینك ایجابی اولهرق دائمی بر مداهنه

ایله محاط بولونان ، مفردات اموری احاطه‌یه امکان بوله‌میان حکمدارلر، جدی وصمیمی صورتده تجدده وقف نفس ایتمش رجال دولتدن محروم قالنجه ، پك قولایلقله عمومی جریانه اویبورلر وعزم تجدد پروریلرینی اویوشدورویورلردی . بوحالدن استفاده ایدن محافظه کارلق تمایلاتی ، بوعصرك نصف اخیرنده یکیدن غلبه ایتمش بولنیور .

سلطان عثمان ثالث (١١٦٨ - ١١٧١) بزده ترقی‌یه قارشی یاپیلان هر حرکتك مبدأی حکمنده اولان قادینلرده زینت ممنوعیتی ایله سلطنته باشلامشدر . سلطنتی وزیر کسمك ، کیفی اراده‌لرله اجتماعی قانونلره تحکم ایتمك ظن ایدن بر تلقی بسیطی واردی . خلفی سلطان مصطفای ثالث (١١٧١ - ١١٨٧) ابتدای سلطنتنده قوجه راغب پاشانك نفوذی آلتنده محافظه‌کارانه بر اداره تعقیب ایتمش ، فقط خست و رخاوت یوزندن استقباله هیچ بر حاضرلق یاپمایه‌رق ظهور ایدن محاربه‌لرك فلاکتله نتیجه‌لنمسنه سبب اولمشدر . روسلرك لهستانی استیلاسی اوزرینه آچیلان ١١٨٢ سفری داماد ابراهیم پاشادن بری تعقیب ایدیلان روسیه و اوستریایه قارشی اسوه‌چ و پروسیا ایله ائتلاف سیاستنك افلاسنی، آلتی سنه سورن بر محاربه‌دن صوکرا قارتال وبوزه هزیمتلری کبی رذیلانه مغلوبیتلرله اوردونك طونه حدودلرینه قدر رجعتنی و کوچوك قاینارجه معاهدهٔ ذلیلانه‌سنی انتاج ایله‌مشدر . بوفلاکتلر آراسنده تخته چیقن سلطان عبدالحمید اول (١١٨٧ - ١٢٠٣) لهستانی روسیه‌یه براقان ، قریمی استقلال نامی آلتنده روس انتریقه‌سنه ترك ایدن، تورکیاده‌کی اورتودوقسلر اوزرنده حمایه حقی نامیله روسیه‌یه دائمی بروسیلهٔ مداخله ومجادله تأمین ایله‌ین قاینارجه معاهده‌سنی امضا ایله ایشه باشلادی . خلیل حمید پاشا کبی ده‌کرلی بر وزیرك همتیله بردرجه‌یه قدر اصلاح حاله و آیینه‌لی قاواق مقاوله‌سیله معاهده‌نك تنقیحنه موفق اولان حکومت ، روسیه ایله اوستریانك شرق مسئله‌سنده ائتلافلری، شاهین کرایك خفت مشربندن استفاده ایله امپراطوریچه قاترینه‌نك وجنرال پوتمکینك قریمه استیلالری اوزرینه، قوجه یوسف پاشا صدارتنده یکیدن روسیه واوستریا ایله محاربه‌یه کیریشمك اضطرارنده قالدی که بو محاربه‌ده اوزی قلعه‌سی کبی مستحکم بر موقعك سقوطی سلطان حمید اولك مأیوساً ارتحالنی انتاج ایده‌رك سمرهٔ زشتوی ویاش معاهده‌لریله انتاجی (١٢٠٦) سلطان سلیم ثالث دورینه وهجرتك اون اوچنجی قرننه قالمشدر .

ماضیدن متراکم بوتون سیئاتك هردرلو تجدد وانقلاب میللرینه رغماً فوران وتحکم ایلدیکی بو نصف عصر ، سیاست ، مدنیت وعسکرلکجه واضح بر سقوط دوره‌سیدر . آرتق باب عالیده امور دولتی احاطه ایده‌بیله‌جك تدبیر صاحبی برقفا ، اوردوده سوزینی کچیروب عسکری اداره ایده‌جك بر نفوذ ، بوتون محیطده افکاره نور ، امید ، قوت ویره‌جك بر هویت قالمامشدی . دولت سفینه‌سی مأیوسانه قاصیرغه اوکنه دوشمش ، کیدییوردی . حالبوکه بو صیراده اوروپا یکی ومعظم بر انقلاب کبیرك ایلك صدمه‌لریله صارصیلیور ، اون سکزنجی عصرده تراکم ایدن افکار جدیده دنیایه یکی بر وجهه ویرمك اوزره بولونیوردی . ترکیا بوتون بو تجددات وانقلاباتدن عادتا خبرسز اوله‌رق کندی منتن محیطنده ، عادتا تجرید ایدلمش امیدسز برخسته کبی جان چکیشیوردی .

بویله بر دورك ادبیاتی اجتماعی وضعیتله موازی بر سقوط وانحطاط حالنده تجلی أیله‌مك طبیعیدر: عصرك بو نصف اخیرنده حکمفرما اولان میل ادبی ده اك یقین ماضیدن منتقل اولان ایکی مکتبك ، سطحی نظرانه مقلدلکندن عبارت قالمشدر . نابی مکتبی ، ذاتاً طبیعت اصلیه‌سنده موجود اولان قدر پرستانه ومتوکلانه تفلسفك تا قعرینه دالمش ، ادبیات عتیقه اربابنجه وزیر حکیم یادایدیلن قوجه راغب پاشا باشده اوله‌رق دورك باشلیجه کرك نثر وکرك نظم ایله معروف ادبا وشعراسی ، عمومیتله بو یوله سلوك أیله‌مشدر . راغب پاشانك الفت وتوجهیله پرورده اولان شاعر حشمت افندی ، شیخ الاسلام چلبی زاده اسماعیل عاصم افندی ، نورس افندی ، هپ نابی مکتبنك منسوبین و مقلدینی میاننده تعداد اولونابیلیر . شاعرلر آره‌سنده یالکز کچن نصف عصرده ذکر ایدیلن بلیغ ندیم یولنه فضله‌جه بر میل کوسترمش و ناثر هزل نویس کانی ده پك ظریف و جاذب مزاحیاتیله آزچوق بو مکتبه بر نسبت ارائه ایده‌بیلمشدر . اساساً داماد ابراهیم پاشا تجددینك دوغوردیغی تمایلات جدیده‌نك محصولی اولان ندیم طرز شعری ، بو سقوط و محافظه کارلق دوره‌سنده مهم بر تأثیر یاپامازدی . اوطرزه ظاهراً مقلد کورونن اهمیتی محدود شاعرلرده ندیمك سر موفقیتنی حقیله احاطه ایده‌میه‌رك ایشی بر نوع پرده بیرونلغه ، شهوات نفسانیه مصورلکنه چویرمشلردر . عددجه کثرتنه رغماً بو نصف عصرده هیچ بر جدی حرکت تکاملیه کوسترمه‌ین ادبا وشعرامزه بر نمونه اولمق اوزره اك زیاده حائز شهرت اولان برقاچ سیمانك تدقیقی ، انحطاط ادبیمزك درجه‌سنی کوسترمکه کافیدر .

قوجه راغب پاشا

١١١٠ تاریخنده دفترخانه کتبه‌سندن شوقی افندی نامنده برذاتك صلبندن استانبولده تولد ایدن راغب محمد پاشا ، کنج یاشنده دفترخانه‌یه چراغ ایدیله‌رك برمدت قلم خدمتنده بولوندقدن صوکره ١١٣٥ ده ایراندن ضبط ایدیلن اراضیده تحریر املاك مأموریتیله طشره‌یه کونده‌رلمش ، وان والیسی عارفی احمد پاشا ایله کوپریلی زاده عبدالرحمن ، تبریز والیسی علی پاشالرك وبالآخره بغداد والیسی مشهور احمدپاشانك معیتلرنده بولنه‌رق کمال موفقیتله اکمال وظیفه و ١١٤١ ده درسعادته عودت‌أیله‌مش ، ایرتسی سنه‌رئیس الکتاب وکیلی صفتیله بغداده کونده‌ریله‌رك متعاقباً بغداد دفترداری و ١١٤٦ ده استانبوله عودتله مالیه تذکره‌جیسی ، ١١٤٨ ده ارضروم سرعسکرلکنه تعیین ایدیلن بغداد والیسی احمد پاشا نزدنده رئیس الکتاب وکیلی‌واوردو دفترداری ، ١١٤٩ ده جزیه محاسبه‌جیسی صفتیله ایلچی‌لغرینه عزیمتنی متعاقب‌ایران‌مرخصلریله مکالمه‌یه مأموراً عودت‌ایتدیریله‌رك صدارت مکتوبجیسی اولمشدر. ١١٥٣ ده اصالةً رئیس الکتاب و١١٥٧ده رتبهٔ وزارتله مصر والیسی اوله‌رق بش‌سنه‌یه یاقین مصرده قالدقدن صوکره ١١٦١ ده آیدین محصلی ، ٦٤ ده رقه و ٦٨ ده حلب‌والیسی تعیین ایدلمش ، ١١٧٠ تاریخنده امیرالحاجلق‌انضمامیله شام والیکیلنه‌نصب‌اولونه‌رق‌مأموریتنه وصولندن‌اول‌مهرصدارت‌کندیسنه‌تودیع اولونمشدر.

سلطان عثمان ثالثك اواخر حکومتنده سکز آی قدر ایفای صدارت ایدن راغب پاشا ، روایته نظراً قتلی تصمیمنده ایکن پادشاهك ارتحالی‌اوزرینه سلطان مصطفای‌ثالثك جلوسنده موقعنی محافظه وپادشاهك همشیره‌سی صالحه سلطان ایله‌ده ازدواج ایده‌رك بش سنه ویدی آی دها مسندصدارتده قالمش و١١٧٦ رمضاننده وفات ایده‌رك قوسقه‌ده احیا ایلدیکی کتبخانه جوارنده دفن اولونمشدر .

« قوجه راغب پاشا » شهرتنی آلان بووزیرك مسلك سیاسی ، کونی‌خوش کچیرمك وغائله‌یه میدان ویرمه‌مکدن عبارت قالمش وهردرلو تجدد پرورلکدن اوزاق‌دورمغی‌معتاد ایدینمشدر . صدارتنده دائره‌سی علما وادبانك برمجمعی کبیدی . لطیفه‌یه‌میلی زیاده اولوب مشهور شاعره‌فطنت خانمله وهزاحنویس شاعر حشمتله برچوق منقبه‌لری دیللرده دستان اولمشدر. راغب‌پاشا کتبخانه‌سی ، یانندهکی مکتب وچشمه ، حلبده وآناطولینك مختلف

يرلرنده كوپرو وسائر خيرات وجوده كتيرمشدر. بالذات شعر وادبيات ايله توغل ايتمش اولان راغب پاشا ، دهازياده نابي مكتبنه واونكدده اكزياده حكمي ماهيتنه ميل كوسترمش وشعرلرنده عشق وحسياتدن زياده حكمتپرورلك بولوندورمغه هوس ايتمشدر .

آثارى . — راغب پاشا نثر و نظمده دورينك معتبر عد ايتديكى يوللرى ، دائما حكمى برماهيت محافظه ايتمك اوزره ، تعقيب ايله‌مشدر . سنى وامامى مذهبلرى آراسنده مختلف فيه مسئله‌لرى مقايسه وتقريب ايله ايكى مذهبى توفيق ضمننده قلمه آلنمش « تحقيق وتوفيق » اسملى بر رساله‌سيله « عروض » قواعدينى جامع ديكر بر رساله‌سى ، ابو سعيد بهادرخان ايله تيمورلنك دورلرينه عائد اوله‌رق عبدالرزاق سمر قنديننك فارسى تاريخندن ترجمه ايتديكى « مطلع السعدين » ى و برچوق منتخبات آثارى جامع « مجموعة الراغب » ى غيرمطبوعدر . محاضراته متعلق بويوك بر جلد تشكيل ايدن «سفينة الراغب ودفينة المطالب» ى عربى العباره اوله‌رق تأليف وطبع ايدلمشدر .

مطبوع ومنتشر توركجه اثرى « ديوانى » دركه باش طرفنده رسمى وغيررسمى بعض محرراتيله بلغراد فتحنامه‌سى ده موجوددر. ديوانك نظم قسمى بغداد واليسى احمد پاشايه يازديغى

ايدنجه خامهٔ سحر آفرينم خرده جولانى اولور نقش پرطاوس داغ حسرت مانى

مطلعلى قصيده ايله باشلار . بوراده متعدد تواريخ ، برى شوكت بخارينك فارسى غزلنه ينه فارسى وديكر ايكيسى نابينك غزللرينه توركجه اوله‌رق اوچ تخميس ، برقاچ قطعه وايكى يوزه ياقين غزل موجوددر . غزلياتنده اك زياده نابى يى تقليد ايتمش وبوتون شعرلرنده حكيمانه فكرلر ، ضرب مثللر ، فكرى نكته‌لر بولوندورمغه چاليشمشدر .

شعرك روحى اولان حس وخيالدن تباعدينه رغماً راغب پاشا ، بر طرفدن موقعنك قيمت شاعرانه‌سنه اضافه ايتديرديكى اهميته ، ديكر طرفدن دەدورنده نابى مكتبى معقبلرينك سونوك مقلدلكدن ، نديم پيرولرينكده خليع العذارانه پرده بيرونلقدن باشقه بر شيئه موفق اوله‌مامالرينه بناءً بويوك بر شهرت اكتساب ايتمش ، حقيقتده نابينك بر جبههٔ تقليدندن عبارت اولان طرز شعرى مقلدبه اتخاذ ايديله‌رك عادتا بر مكتب ادبى شكلنى آلمش ايدى .

راغب پاشانك نثرى ، كرك رسمى وكرك غيررسمى محرراتنده اولدقجه مسلسل ووپسى ايله نركسيدن برى معتبر اولان طرز قديم اساسلرينه متمايلدر . اظهار هنر ايچون يازيلان

حكايات يولنه سالك اولمايه‌رق يالكز علمى ورسمى يازيلره ميل كوسترمش اولمسنه رغماً آثار منثوره‌سنده ، حتى كاتب چلبى ونعيما قدر اولسون ، ساده‌لكه تمايل كورولمز . بونكله برابر محرراتنك موضوعى اقتضاسى اوله‌رق بوس بوتون مغلق و معقد سلسلهٔ صنايع‌ده اوقدر فضله دكلدر .

راغب پاشا نظمده دهازياده نابى مكتبنك معقبى عدايديله‌بيلير . نديمه متمايل اولان بعض لطيفه آميز يازيلرى ساده‌جه براثر تقليددن عبارت كورونور . ذاتاً الك زياده باعث شهرت وتمايزى « شعر حكيمانه » مخترعى اولمقدركه بو طرزك شوخئ بيان ايله مناسبتى اولاماز. حكمياتى زماننك محدود فلسفه‌سيله يكى بر انحطاطه تجليكاه اولان معاصر وقوعاتك الهام ايله‌ديكى بدبين ومتوكل تلقئ مأيوسانه‌نك امتزاجندن دوغمشدر .

قصيده‌لرنده نفعى‌يه ميل كوسترن راغب پاشا، مقلد بهى اولان اشعارى جانلانديران قدرت خيال وفعاليت روحيه‌دن محروم اولديغى ايچون، سطحده قالمش، ظاهراً الفاظك تناسبيله افكارك عظمتندن چيقارمق ايسته‌ديكى روح شعريت معناً وجداً اشعارنده تجلى ايده‌مه‌مشدر . غزللرنده ايسه تماميله نابى‌يه ميل كوستره‌رك ضروب امثال، ظرافت فكريه وحكميات بسيطه‌يى موضوع ايدينمشدر.

جوش تيغ تغافل آب وتاب اولمش سكا   عكس خون عاشقان رنك حباب اولمش سكا
§ رخ نكاره لطافت شرابدن كليور   عجبدر آتشه تف رشح آبدن كليور

مطلعلى غزللرى كبى نديمى تقليد ايلديكى اثرلرنده شوخلقدن زياده جعليلك محسوسدر .

آزاد كان قيد امل سرفراز اولور   ناز ايله‌سون سپهره اوكيم بى نياز اولور
§ آب بى‌نشوه ايله شعلهٔ آتش باصيلور   تاب ميله نه قدر آفت سركش باصيلور
§ طفلدر كيتدكجه اول مهر وكلور آفتلنور   كون بكون آرتار فروغ حسنى ماهيتانور
§ پيچ وتاب سينه‌دن افكار كندين كوسترير   جوهر آيينه‌دن ژنكار كندين كوسترير
§ خراباتى كوره‌نلر هر برى بر حالتن سويلر   صفاسن نقل ايده‌ر رندان زاهد ثقلتن سويلر
§ مظفر وقت فرصتده عدودن انتقام آلماز   مروتمند اولان ناكامئ دشمنله كام آلماز
§ مباهات ايله‌مز رندانه شرب هر خصوصنده   مكر كيم بادهٔ كلفام ايله ساغر خصوصنده

مطلعلى غزللرى الك زياده مدار تمايزى اولان افكار حكيمانه‌سنه تجليكاه اولمشدر .

غزلياتنده قصائدى قدرده اسلوب اعتناسى كورولمز. « كون بكون » كبى غلطلر،

بزمده قلقل مينا ملك كيفيتن سويلر

مصراعنده‌كی « بزم » تحریكی كبی اهماللر، لزوملولزومسز امالەلر كثرتله مشاهده اولونور. اسلوبی حكمیاته فدا ایتدیكی كبی، حس وخیالدن نشأت ایدن شعریتی‌ده افكاره تابع طوتدیغندن قیمت ادبیه‌سی شهرت شایعه‌سنك دوننده قالمشدر .

حد ذاتنده شاعرلكجه بویوك برقدرت وممتازیتی اولمیان راغب پاشا، نابی طرزینك انحطاطه دوشدیكی، ندیم تجددینك‌ده پرده بیرونلغه منقلب اولدیغی بر دورده نفعی ونابی عنعنەلرینی جانلاندیردیغی و آز چوق ادیبانه بر محفل ادبی‌یه وجود ویردیكی ایچون ادبیات تاریخنده دور و مكتب صاحبلریله هم عیار عد ایدیله‌جك بر قدر واعتبار محافظه ایده‌بیلمشدر .

چلبی زاده عاصم افندی

رئیس الكتاب كوچوك محمد افندینك مخدومی عاصم اسماعیل افندی ١١٢٠ ده اكمال تحصیل ایله مدرسه رؤسی آلمش، شیخ الاسلام ابو اسحق اسماعیل افندی‌یه داماد اولمش. دور مدارسدن صوكرا ینكیشهر فنار وبروسه وسائر قاضیلكلرده بولونمش، ١١٧٢ ده راغب پاشا صدارتنده شیخ الاسلام اوله‌رق ١١٧٣ ده مسند مشیختده پایدار ایكن ارتحال ایله‌مشدر. بر آرالق وقعەنویس اولمش، زماننده‌كی وقایعه دائر بر تاریخ براقمشدر. چلبی زاده عاصم افندی‌یی ینه تاریخ صاحبی اولان سلطان سلیم ثالث ومحمود ثانی دورلری رجالندن مشهور « قاموس اوقیانوس » و « برهان قاطع » مترجمی عاصم افندی ایله قاریشدیرمامالیدر. عاصم دیوانی چلبی زاده عاصم افندی‌یه عائددر . قصائدنده قسماً نفعی‌یه وقسماً ندیمه متمایل اولان عاصم افندی، اك زیاده قصیده‌لری معتاده نظراً اولدقجه قیصه یازمقله تمایز ایتمش، قطعه وتاریخلره فضله‌جه‌میل كوسترمش، غزلیاتنده‌ده دها فضله نابی وراغب پاشا مقلدلكی یاپمشدر . سلطان احمد ثالثه وداماد ابراهیم پاشایه عائد منظومه‌لرنده دورك تأثیریله دها فضله شاعریت آثاری كورولور .

حشمت

راغب پاشانك ندیم خاصی ودورینك اك دیلی اوزون لطیفه‌گولرندن بری اولمقله شهرت قازانان حشمت، صدوردن عباس افندی نامنده بر ذاتك اوغلودر. اكمال تحصیلدن صوكره ضریق تدریسه گیرمش ودور مدارس ایله مكده ایكن شعرلری وسربستیٔ اطوار وگفتاریله منظور كبرا اولمغه باشلامش، لطیفه‌جی، هجو وهزله، مزاح وشطحیاته متمایل برذات اولدیغندن بعض ایكنه‌لی ودوقوناقلی تزییفلری حسبیله ١١٧٥ ده - نورس قدیم نقبیله معروف - كركوكلی نورس افندی ایله برلكده بروسه‌یه نفی اولونمش وبالآخره منفاسی ردوسه تحویل ایدیله‌رك اوراده وفات ایتمش، مشهور مراد رئیس تربه‌سنه دفن ایدلمشدر.

راغب پاشا صدارتنده حشمت برمدتلر صدر اعظمك پك زیاده منظوری اولمشدی. فقط خاتمله برلكده هراوچنك برچوق لطیف حكایه‌لری احفاده منقبه‌لر شكلنده انتقال ایتمشدر. دشمنلرینك القاآتی یوزندن حامیسی اولان راغب پاشانك اواخر صدارتنده فلاكت نفیه اوغراین حشمت صوك سنه‌لرینی پریشانلق ایچنده گچیرمش، نهایت منفاده جان ویرمشدر. بروسه‌ده كندیسنی طانیمش وكمالات علمیه و شاعرانه‌سنه مفتون اولمش اولان امام زاده محمد سعید افندی نامنده برذات حشمت دیوانینی طوپلایه‌رق طبع ونشر ایتدیرمشدر.

حشمتك آثاری، «سندالشعرا» نامیله ادبیاته متعلق براثر ایله دیوانندن عبارتدر. دیوانی عربی، فارسی و تورکجه شعرلری جامع اولوب «تعریفات الاسماء الحسنی» و «منظومهٔ مباركهٔ اسماء النبی» اسملی منظومه‌لرله قصیدهٔ منفرجه تخمیسی و پدرینك تخمیس ایلدیكی امام بوصیری قصیده‌سنك بعض بندلرینك تسدیسندن متشكل نعتی عربی نظمده‌كی قدرت بلغه‌سنه دلالت ایدر. غزلیاتی آراسنده فارسی نظیره‌لرده واردر. اون ایكی‌یه بالغ اولان قصیده‌لرینك قسم اعظمی نفعی‌یه نظیره‌در. بو تنظیرلرده خیلی موفقیتی واردر. نوزمین بهاریه گریز كاهی ایله سید وهبی‌یه نظیره رمضانیه گریز كاهی، مدحیه‌لری نقصان اوله‌رق دیوانه علاوه ایدلمشدر. نابی‌یه نظیره اوله‌رق یازدیغی برمخمس ایله اكثریسی نابی‌یه عائد تسدیس وتخمیسلر، ایكیوز اوتوزه یاقین غزل، یكرمی قدر قطعه، «ابیات

ابواب سلطانی » عنوانی حامل بعض بیتلرله بر قاچ لغز و معما دیوانی املا ایدر. « انتساب الملوك » نامیله خوابنامهٔ ویسی‌یه مشابه اوله‌رق قلمه آلدیغی منثوره‌ده دیوانه ذیل ایدلمشدر.

قصیده‌لرنده حشمت عمومیتله نفعی ونابی مقلدیدر. سلطان مصطفای ثالثه جلوسیه اوله‌رق یازدیغی

مبارك اوله تاج وتختك ای سلطان چرخ اورنك　　سکا شایسته‌دارا وسکندر اولمغه سرهنك

وسلطان محمود اوله رؤس طلبیله تقدیم ایلدیکی

ایلدی فیض ظفر روی جهانی خرم　　قوهٔ بختك ایله ای‌شه فرخنده‌شیم

وقوجه راغب پاشایه حج شریف استیذانی ایچون قلمه آلدیغی

کیم عشق خداوند ایله آه سحر ایلر　　هر بر شررین مشعل راه اثر ایلر

وعبدالله پاشایه تقدیم ایلدیکی

کل‌لی خاراقبالم سرنظم آوران اوزره　　بم آرامکاهم ذروهٔ تاج جهان اوزره

وحکیم اوغلی علی پاشایه یازدیغی

کللر نه دم که رونق باغ جهان اولور　　عالم اودمده راهرو کلستان اولور

ومصطفی پاشایه تقدیم ایتدیکی

رونما اولدقده شوالك مه روشنکری　　چرخ عیدیه طاقیندی برمزرکش‌خنجری

مطلعلی قصیده‌لر خاصةً نفعی‌یه نظیره اوله‌رق وجوده کتیرلمشدر

پرتو انداز اولیجق غرهٔ شهر رمضان　　یاقدی قندیل دلی شعلهٔ شمع غفران

مطلعلی ـ مدحیه‌سی اکمال ایدلمه‌مش ـ کریز کاه ایسه سید وهبی‌یه نظیره‌در.

حشمتك قصیده‌لری، وزن وقافیه‌جه اولدیغی کبی، معناجه وحتی مجازات وصنایعجه بیله نفعی ونابی‌یه بکزه‌تیلمشدر. حشمتده، حتی راغب پاشایه فائق بر سلاست نظم وسهولت افاده موجود اولدیغی حالده برنجی صنف شعرا آره‌سنده صایلامامسنه باشلیجه سبب‌ده بویله کرك روح وکرك شکل اعتباریله دائما اسلافنه تابع ومربوط قالمش اولماسیدر. پدرینك وفاتی مناسبتیله راغب پاشایه یازدیغی ترکیب بند، اك صمیمی تأثراتك محصولی اولمق لازم کلیرکن، اونده بیله شکلپرست ونظیره پرداز قالمقدن قورتولامامشدر.

« تسدیسات وتخمیسات » قسمنده بالخاصه نابی‌یه تابعدر .

بو کارخانه‌ده نه‌نقش ونه قماشم وار نه‌زیب بالش ونه زینت فراشم وار
دکان دلده عبث کالهٔ تلاشم وار نه‌دربو دغدغه‌لر بربرهنه باشم وار
بو کارزار املده عجب صواشم وار

بندیله باشلایان مخمسنده نابینك مشهور منظومهٔ حکیمانه‌سنه نه‌قدر تقلید ایلدیکی آپ آشکاره حس اولنور .

غزللرنده اکثریتله نابی وبعضاً ندیم یوللرینه سالك اولمشدر. بونکله برابر هر ایکی یولدده مقلدلکی استنساخه یاقین بر درجه‌یه کوتوره‌رك

خط کیروب مابین حسنکده حجاب اولمش سکا دیده‌دوز وصلکه قارشی نقاب اولمش سکا
§ نه‌دم تیرین اشعهٔ هاله‌سن زهکیر ایدر مهتاب سوادشامی هپ درقبضهٔ تسخیر ایدر مهتاب
§ شتاب پای همتله طریق التجادن کچ سبکسیر توکل اول کوکل باب رجادن کچ
§ کام عشقه نکهت آوردر اوزلف وخال ورخ تاب آتش دورعنبردر اوزلف وخال ورخ

مطلعلی غزللره امثالنده کورولدیکی وجهله ابداع یولنه هان‌ده هیچ کیتمه‌مش، « نوزمین » و « نوآیین » توسیم ایده‌رك تنظیر املندن آزاده یازدیغی آکلاتمق ایسته‌دیکی

زلف سیهی اینسه نه‌دم شانه‌یی درکار عاشقده ایدر طور پریشانه‌یی درکار
§ رازدان عشقه‌حالنی عاشقان سویلر یاتور دردینی نبض آشنایه خستکان سویلر یاتور
§ بو آب شعله خروش دم آتشمدندر درونم اولدی کباب غم آتشمدندر

مطلعی غزللر کبی سوزلرنده بیله روح وشکلجه اسلافنه تمامیله تابع قالمقدن فضله بر مزیت کوستره‌مه‌مشدر . برچوق غزللری بالاسنده مختلف شاعرلره نظیره اولدیغی‌ده اشارت ایدلمشدر .

انتساب الملوکه کلنجه بو اثرنده‌ده رؤیاده سلطان مصطفای ثالث درکاهنه عزیمته سلطان احمد ثالث زماننده عثمان زاده تائب انجون یاپیلدیغی وجهله کندیسنه‌ده سلطان الشعرلق عنواننك توجیهی طلب آرزوسنده ایکن ، یولده برچوق مسلم وغیر مسلم حکمدارلره تصادف ایده‌رك هر برینك درکاه سلطانی‌یه بر استرحام ایله کیتمکده اولدقلرینی ، ازجمله هند راجاسنك « بازرکان باشی » ، یمن امامنك « قهوه‌جی باشی » ، چین خاقاننك « چینیجی باشی » ، موسقوف قرالنك « کورکجی باشی » ، نمچه قرالنك « جامجی باشی » ، انکلیز قرالنك

« باروتجی باشی »، فلمنك قرالنك « باغچوان باشی » وفرانجه قرالنك « چوخه‌جی باشی » اولمق ایسته‌دكلرینی آكلایوب ، حضور شاهانه‌یه وصولنده آنلر مظهر تكریم اولدقلری كبی كندیسنه‌ده سلطان الشعرالق وحرمین مفتشلكی وباباسنه حرمین مولویتی توجیه ایدلدیكنی كوردیكنی وبو رؤیانك صدقنه اطمئنان پیدا ایلدیكنی تصویر ایده‌ر . اسلوبنه كلنجه ، ویسی ونركسی یولنده اولوب ، سجعلر ، توازنلر وطمطراق الفاظ ایله مالیدر .

خلاصه ، حشمت نثر ونظمده اسلافه مقلد والك زیاده نابی وراغب پاشا یوللرینه متمایل ، سهولت نظم وقدرت تصنع ایله متمایز برطرز عتیق شاعریدر .

فطنت خانم

عثمانلی شاعره‌لرینك الك معروفی اولان زبیده فطنت خانم ، « لهجة اللغات » صاحبی شیخ الاسلام محمد اسعد افندی كریمه‌سیدر . برادری محمد شریف افندی‌ده مسند مشیختی احراز ایدن علمادندر . زوجی طریق علمی‌یه منسوب درویش افندی نامنده برذاتدر . سلطان محمود اول نامنه بهاریه تنظیم ایله‌مش اولمسنه و سلطان عبدالحمید اول عمارتنه‌ده تاریخ سویله‌مسنه نظراً اوزونجه مدت معمر اولمش والك بیوك شهرت شاعریتنی سلطان مصطفای ثالث زماننده ، راغب پاشانك تشویقات وترغیباتیله احراز ایلمشدر . ارتحالی ۱۱۹٤ ده‌در . راغب پاشا وحشمت ایله برچوق لطیفه‌لری ، مشاعره‌لری ، منقبه‌لری آغیزدن آغیزه منتقلدر . فطنت وحشمت اسملری اودورلك الك نكته‌لی ، الك ظریف بدیهه كولری اوله‌رق یاد اولونمقده‌در . بو منقولات فطنت خانمك طبعاً ظریف و ادباً بالارتجال ایراد شعره مقتدر ، ذكی بر قادین اولدیغنه دلالت ایده‌ر .

فطنتك مرتب ومطبوع دیوانی واردر . دیوانك « قصائد » قسمی نعت نبوی یولنده ایراد ایدلمش :

ای باعث ایجاد نظام دوسرا   مخلوق سنك نامكه جمله اشیا
دوشمزسه عجبمی خاكه ذلتله اوكیم   تابع اوله هر كارده چون سایه سكا

كبی برقاچ رباعی ایله باشلار . متعاقباً پدری اسعد افندینك نابی یولنده یازمش اولدیغی برنعت شریفك تخمیسی كلیر . بوندن صكره سلطان محمود اوله یازیلان

دم نوروز ایریشدی گلشنه فصل بهار اولدی   ینه آثار فیض قدرت حق آشکار اولدی

مطلعلی « بهاریه » ایله صدر اعظم حکیم اوغلی علی پاشا مدحنده کی

مژده ای دل زیب بخش صدر دیواندر گلن   آصف دوران علی پاشای ذیشاندر گلن

مطلعلی قصیده و صدراعظم مصطفی پاشا ایچون تنظیم ایدیلن

ایا دستور عالی منقبت عیدك سعید اولسون   شب و روزك همیشه رشك بخش قدر عید اولسون

مطلعلی «عیدیه» و شیخ الاسلام وصاف زاده اسعد افندی ایچون یازیلوب «قصیدهٔ قلمیه» دینیله شهرت آلان

قلم کیم گلشن معناده بر نخل دلارادر   گل آلی او نخل دلکشك رنگین معنادر

مطلعلی قصیده موجوددر . قصائدی متعاقب سلطان مصطفای ثالثه تقدیم ایدلمش مثنوی طرزنده بر منظوم عرضحال واللی یه یقین مختلف تاریخلر مشاهده اولونور . بونلر آره سنده برادری محمد شریف افندینك مشیختنه یازدیغی

بحمد مفخر عالم شریف افندی کیم   بعزت و اجلال
بشرف اولدی قدومیله مسند فتوا   مبارك ایده خدا

مطلعلی مستزاد تاریخی کوزه چارپار .

غزلیات قسمنده ده آلتمش قدر غزل ، بر تخمیس ، بر مسدس ، درت شرقی ، اوچ لغز ، اون ایکی رباعی ، اوتوزدن فضله معما و یکرمی یه یقین مفرد ایله بر قطعه و بر قاچ ناقص قالمش غزل موجوددر .

غزللرنده بعضاً نابی و راغب پاشایی ، بعضاً ندیمی تقلید ایده ن فطنت خانم ، آز چوق ظریف مضمونلر ، عاشقانه تحسسلر ارائه ایتمکله برابر عمومیتله مقلدلکدن آیریله مامش و حتی حسیاتنده قادینلغنه دائر بر اماره بیله بولوندورمیه رق شعرلرنده طبقی ارکك شاعرلر کبی غرامیات یاپمغه قالقمشدر که بو غیر طبیعیلك روحنك ترجمانی دکل قدمانك اسیر اصولی اولدیغنه اك بارز بر برهاندر .

گللر قیزاریر شرم ایله اول غنچه کولونجه   سنبل خم اولور رشك ایله کاکل بوکولونجه
عنقا دخی اولورسه دوشر پنجهٔ عشقه   صید دله شهباز نگاهك سوزولونجه

بیتلریله باشلایان غزلی اك ظریف منظومه لرندن بریدر .

رسمی احمد افندی

عن اصل کریدده « رسمو » قصبه‌سنده تولد و بو سببله « رسمی » تخلص أیله‌مش اولان احمد افندی اون ایکنجی قرن هجری صوکلرنده یتیشن ودها زیاده سفارتلر وسیاسی مذاکره‌لر کبی مواد خارجیه‌ده اختصاص کوسترن رجال دولتدندر . ۱۱۳۳ ده تولد ایله کریدده اکمال تحصیل ایدن رسمی احمد افندی ، دیوان همایون اقلامنه کیره‌رك لسان آشنالغی سایه‌سنده سرعتله ترقی ایتمش ، سلطان عثمان ثالثك وفاتنده سلطان مصطفای ثالثك جلوسنی اخبار ایچون سفارت فوق‌العاده ایله ویانه‌یه وبالآخره سفیر صفتیله برلینه کوندرلمش ، برلین سفارتنده مشهور بویوك فره‌دریق ایله معارفه پیدا ایتمش ، عودتنده کتخدای صدر عالی تعیین ایدیله‌رك ۱۱۸۲ سفرینه رئیس‌الکتاب وکیلی صفتیله اشتراك وکوچوك قاینارجه معاهده‌سنی مرخص صفتیله امضا أیله‌مشدر . ویانه سیاحتیله برلین سفارتنه دائر یازدیغی « سفارتنامه » ایله ۱۱۸۲ محاربه‌سنده انهزاممزك اسبابنه و کوچوك قاینارجه معاهدهٔ ذلیلانه‌سنك امضاسی مجبوریتنی تولیدایدن احواله متعلق «خلاصة‌الاعتبار» اسملی رساله‌سی پك معروفدر . هرایکی اثری مشهور اوستریالی مورخ « هامر » طرفندن وثیقه مقامنده آلمانجه‌یه ترجمه ایدلمشدر . ویانه وبرلین سفارتنامه‌لری کتابخانهٔ ابوالضیا سلسله‌سی آراسنده طبع اولوندیغی کبی خلاصة‌الاعتبارده آیروجه باصلمشدر.

رسمی افندینك نظم ایله اشتهاری یوقدر. نثر اسلوبنده‌ده بویوك برخصوصیتی مشهود دکلدر . سفارتنامه‌سی سلفی احمد عزمی ویااخلافندن وحید افندیلرك سفارتنامه‌لری قبیلندن برشیدر . خلاصة‌الاعتبار اساساً محاکمهٔ تاریخیه قلقلی بر اثر اولوب بالخصوص بالذات امضا ایلدیکی آغیر برمعاهده‌نك مسئولیتندن صییرلمق غایه‌سیله یازلدیغی ده محسوسدر. شوقدرکه اثرلری عصرینك احوالی حقنده بروثیقه ماهیتنده اولدیغی کبی، اسلوبی ده زمانك دوائر عالیهٔ رسمیه‌سنده معتبر اولان شیوهٔ افاده‌یه برنمونه اوله‌جغی جهتله شایان دقتدر .

رسمی افندینك اسلوبنده سادہ‌لك و قطعیت میلی غالبدر . قدما آراسنده آنجق تأثیردن زیاده تفهیم مطلوب اولان اثرلرده تجویز ایدیلن اسلوب ترسیلی باب عالی شیوهٔ تحریرینه صوقه‌رق سفارتنامه‌لرنده اولسون ، خلاصة‌الاعتبارنده اولسون نسبةً آچیق افاده‌لر ، کسیك عباره‌لر بولوندورمشدر . بونکله برابر ینه دورینك ایجاباتنه ویرکی ویرمکدن قورتوله‌میه‌رق ، مثلا :

« خلاصهٔ کلام چوق عسکر هم کندیلره دشمن وهم پادشاه خزینه‌سنه یان کسیجی منزله‌سنده‌در . کندیلره شویله دشمن‌که خارجدن دشمن کله‌دن اول البته ذخیره و یمسزلکدن فرار ایدرلر . اما بربیکباشینک بیك نفری یازلمش وماه بماه خزینه‌دن تعیینلری قالدیرمغه آلیشمشدر . بشیوزی اصلنده کلمه‌مش ، لفظی بیك ، معناسی بشیوزدر ؛ قرق کوندن صکره بو بشیوزلکده درتیوزی یم بهانه‌سیله پریشان اولور ، یاننده توابع ولواحقدن یوز آدم قالیر . حریف بنه بیك آدمك تعییناتنی تمام ایستر . عینی آلیرسه انبارده آرپه قالماز . بدلنی آلیرسه خزینه‌ده پاره قالماز . وزیر عاجز ویورغون ، دفتردار افندی زار و زبون ، یکیچری آغاسی باش یازیجی دفتر معتمد و معمول بهدر ، خلاف یوقدر ، لاحول ولاقوة الابالله دییه‌رك اطرافه افسون ایدر . . . »

یولنده صریح ووجیز عباره‌لر یازدیغی حالده ، بعضاً ده :

« حمد موفور وسپاس نامحصور مالك ملکوت آسمان وزمین اولان خداوند جهان آفرینه سزادرکه ارسال رسل ورسائل ضمننده تبیین ملل وادیان و « کل یوم هو فی شأن » مدلولنجه قرناً بعد قرن استخلاف سلاطین وشاهان ایله کارخانهٔ عالمی معمور و آبادان و « صلوعلیه و سلموا » تشریفیله خاتم الانبیایی علی الشان وجلیل البرهان بیورمشدر . »

طرزنده مسجع ومکلف افاده‌لر ایراد ایلمشدر . ارتحالی ١٢٠٣ ده‌در .

کانی

١١٢٤ ده توقادده تولد ایدن ابوبکر کانی افندی ، علوم ادبیه‌یی وطننده تحصیل ایله برولایت شاعری اوله‌رق حیاتنك ایلك دوره‌سنی اوراده کچیرمش ، طریقت مولویه سالك و نثرونظمده اقتدار بیانه مالك اولدیغی کبی غایت لطیفه‌جی ، خوشکو ، حاضر جواب برذات اولدیغندن کلن کچن وزرانك التفاتلرندن بهره‌یاب اولمش ایدی . ١١٦٨ ده حکیم اوغلی علی پاشا طربزون والیلکندن اوچنجی دفعه مقام صدارته دعوت ایدیله‌رك استانبوله کیدرکن توقاددن کچمش وکانی طرفندن تقدیم ایدیلن بر قصیده یك خوشنه کیتمکله شاعری یاننه آلوب استانبوله کتیرمشدر . کانی دیوان همایون قلمنده بر قاچ آی قالدقدن صکره بالاستعفا سلستره والیسنك دیوان افندیسی اولمش ، یکن محمد پاشانك والیلکلرنده اونك ده خدمت قلمیه‌سنده بولونمش ، بر آرالق کاتب خصوصی صفتیله اولاح بکلری خدمتنه کیرمش وازجمله آلکساندر وویووده نامنده براولاح بکنك توجه مخصوصنی قازانمشدر . روسجق وسلستره‌ده خدمتنده بولوندیغی یکن محمد پاشانك صدارتنده استانبوله عودتله مظهر التفات اولمش ایسه‌ده لاابالی مشربی وبعض تفوهاتی یوزندن غضبه وغرایه‌رق لیمنی‌یه نفی وبوتون اموالی مصادره اولونمشدر . وفاتی ١٢٠٦ تاریخنده‌در .

کانینك السنهٔ ثلثه‌ده انشاد نظمه اقتداری واردی . مرتب دیوانی موجوددر . فقط روحاً شاعر دکلدی ، شعری علم قوتیله سویلردی . بونك ایچون منظوماتنده شایان دقت برخصوصیت یوقدر. کانینك اصل ممتازیتی هزل ومزاح یولنده‌در. آثار منظومه‌سی آراسنده‌ده اك زیاده خوشه کیده‌بیلنلر بویولده لطیفه کویانه وهزلکارانه اولانلریدر . دیوانی مطبوع اولمادیغی کبی نظمدن زیاده شهرت واقتداری حائز اولدیغی نثرواد یسنده‌کی یازیلری ، یعنی « منشأت »ی‌ده باصیلمامشدر . آثار منثوره‌سنده کانی ، همان دائماً لطیفه آمیز براسلوب ایله تمایز ایتمش ، سجع وتوازن، مراعات نظیر، ایهام وجناس کبی ادبیات عتیقه‌نك اوقدر اعتنا کوستردیکی صنایعی‌ده هپ آلایه وسیله مقامنده قوللانمشدر . بعض منتخبات آثاری « نمونهٔ ادبیات »ده ودیکر منتخبات مجموعه‌لرنده کورولور .

مکاتباتی آره‌سنده اك معروف اولانی یکن محمد پاشایه یازدیغی مکتوبدرکه جدیت ، انفعال ، تأثر ایچنده یازلدیغی حالده درونده مثلا :

« بن مکتوبمده رندانه معیشت بود ونبودی سیان طوتانلره خاص بر طور حکمتدر - دیمش ایدم . آنی سنك کبی ادراکی کوشك و محفظهٔ مغزی نمونه نمای دنبه‌لك اولانلر تعقل و اذعان ایده‌مزلرسه معذوردرلر . »

کبی اوقویانی زورله کولدوره‌جك عباره‌لر بولونور . نمونهٔ ادبیاتده مندرج مکتوبلری و « هره‌نامه »سی‌ده پك خوش وقهقهه فرما اثرلردر .

کانی هزلکولغك ایجاب طبیعیسی اوله‌رق پك اوقدر صیقی صیقی‌یه قواعد و اشکال ایله مقید قالمامش ، بوصورتله نثری نسبةً ساده‌جه بر قیافت آلدیغی کبی سجع وصنایع کبی تزییناتی‌ده مجرد مزاح ایچون قلمه آلمش کوروندیکندن طرز قدیمك مغلق وآغیر اسلوبندن قورتولمش ، بوصورتله دها او زمانلردن نثرده ساده‌لکه ، وضوحه ، قیصه وصریح افاده‌یه تمایل علامتلری بلیرمکه باشلامشدر .

اون ایکنجی قرن هجری نهایتنده

ادبی وضعیتمزه برنظر

انحطاط ادبینك اماره‌لری وسببلری . — اون برنجی قرن هجری ابتدالرنده ایران ادبیاتی رهبر حرکت اتخاذ ایدن ادبیات قدیمه‌مز ، ذروهٔ کماله صعود ایتمش ایدی ؛ او عصرك اواسطندن اعتباراً‌ده برانحطاط ادبی باشلایور .

اون بڭنجی قرن هجری‌نڭ ایکنجی نصفنده ادبی انحطاط اماره‌لری نسبةً خفیفدر. نائلی، فهیم، نابی کبی استعداد وقابلیت صاحبلری، سلفلری‌نڭ پارلاق ومتکامل ادبیاتی تمادی ایتدیریورلر. یالکز حسی وخیالی ابداعلرڭ آزالمسی، بالعکس لفظ صنعتلری کلمه مضمونلری کبی یالکز شکله منحصر تقلید و اعتنالرڭ تزایدی، شعرده حس و خیالدن زیاده فکرڭ، منطقڭ و لسانڭ تحکمی، محسوس ونا محسوس، بر علامت تردی عد ایدیله بیلیردی. دورڭ ضروری القاآت والهاماتندن اولان مسکینانه توکل و تسلیمیت فلسفه‌سنڭ شعرلرده یر بوله‌رق عمومڭ انظار مأیوسیتنه عرض ایدلمسی، محیط اجتماعیده یأس ونومیدی‌نڭ آرتق کیزلنه‌میه‌جك قدر قوتلی بر صورتده حکمفرما اولدیغنه دلالت ایدییوردی.

اون ایکنجی قرن هجری ابتدالرنده ادبی جریان ایکی مختلف خط اوزرنده ترسم ایتدی. نابی‌نڭ ریاست ایلدیکی مکتب، اسلاف کبی یازمق، اونلرڭ شکلاً وروحاً سیاق تلقیلرندن خارجه چیقمامق، بونکله برابر حس و خیال نقصانی ضروب امثال ایله، نشوه‌لی فکرلرله، لفظی صنعتلرله اورته‌دڭ، طرز قدیمی جزئی اصلاحاتله جانلاندیرمق غایه‌سنده ایدی. ندیمڭ وجوده کتیردیکی مکتب ایسه، دها اساسلی بر خط حرکت تعقیب ایدییور، افکاره زمانڭ تلقیناتنی، افاده‌یه‌ده محلی شیوه‌یی ادخال ایتمك ایسته‌یوردی. دورڭ باشلیجه تظاهراتی اذواق و حظوظات بولنده اولدیغی ایچون، ندیم مکتبی‌ده محیطدن آلدیغی الهامی اشعاره اساس اتخاذ ایده‌رك، حسیات وخیالاتی هوسات واذواقه استناد ایتدیرمش ایدی.

بو صورتله تأسس ایدن ایکی مکتبڭ حقیقی وصفلری، مقلد ومعقبلری شویله‌دورسون مؤسس واستادلرنجه بیله تمامیله احاطه ایدلمش عد اولوناماز. چونکه حقیقتده نابی مکتبی محافظه‌کارانه اصلاحاتڭ، ندیم مکتبی‌ده ولوکه غیر مشعور بر صورتده اولسون، تجدد و انقلابڭ طرفداری دیکدی. قدیم ادبیاتڭ الڭ اساسلی عمده‌لری، هر ایکی مکتب طرفندن یکیدن میدان امتحانه چکیلمش ایدی. افکارڭ باشلیجه مسندی اولان «عمدهٔ تصوف» کرڭ نابی وکرڭ ندیم طرفندن صراحةً رد ایدیله‌میه‌جك قدر قوتلی اولمقله برابر هر ایکی استاد بو وادی‌یه آنجق اعتیادات وعنعناته ویرکی ویرمك قبیلندن اوله‌رق آزاده بر تماس ایله‌مشلر، حقیقی موفقیت واسطه‌لرینی بوراده آرامامشلردر. بونڭ‌ده سببی طریقت تساندی‌نڭ وتکیه فلسفه‌سنڭ آرتق نه سرایده، نه‌ده اوجاقده جانلی بر اساس تشکیل ایده‌مه‌مسی

ایدی . قدسیت اضافه ایدلمش اولدیغی ایچون کیمسه تصوف نظریاتنی آچیقدن جرحه قالقه‌میور ، حتی قاضی زاده‌لیلر وقوعاتنده اولدیغی کبی ، اونك یرینه‌دها قورو ، دها بارد بر تعصب ظاهر بینانه قائم اوله‌جغندن قو قارق آز چوق مسامحه‌کار اولان طریقت عقیده‌لرینی ، مبالاتسزلقلرینه سپر کبی قبول ومدافعه ایدنلر چوق بولونیوردی . فقط صمیمی صورتده تصوف اعتقادلرینه کوکل باغلایان آزایدی . روح فلسفه‌سی شاعرانه بر خیالدن عبارت اولان تصوفك عمق معناسنه صمیماً مربوط اولانلر ایچون هنوز قوتلی بر واسطهٔ شاعریت اوله‌جغنه اون ایکنجی عصرك اك ممتاز شاعرلرندن سامی ایله عصر متعاقبك یکانه پارلاق هویتی اولان غالب ایکی برهان مجسمدر . مع هذا بونلرك بیله انظار خلقده مثلا نابی ایله ندیم قدر شهرتیاب اولامامالری تصوف وادیسنك آرتق عمومی اطرافده طوپلایان بر مرکز اولمقدن چیقدیغنی اثبات ایدر .

قدیم ادبیاتده شکلك باشلیجه استنادگاهی اولان « عمدهٔ تقلید » ده کذلك هر ایکی مکتب طرفندن تصدیق وقبول ایدلمشدر . نابی دوغرودن دوغری‌یه صائب تبریزی وکمال خجندی کبی ایران شاعرلرینك بر مقلدی عد ایدیله‌بیلیر . ندیمده‌ده انوری ، شوکت بخاری کبی شعرانك تأثیراتی موجود اولدیغی انکار ایدیله‌مز . آنجق ایکی مکتبك تقلید وادیسنده‌کی آکلاییشلری باشقه باشقه‌در : نابی ، اساس ایرانی‌یی هیچ بوزماز ؛ مثلا نفعی ایله عرفیٔ شیرازی وفیضیٔ هندی آراسنده‌کی رابطه قدر کندیسیله مقلد بهلری آراسنده‌ده مشابهت قویه محافظه ایدر . آثارنده کوروان مثلا وقوعات ایله مالی حکایه ، قدرپرستانه توکل ، صنایع لفظیه‌یه ولفظی مناسبتلره مربوطیت ، ضرب مثلجیلك کبی اوصاف ، ابداعی دکل تقلیدیدر . حالبوکه ندیم ، اشکالك اساسلرنده ، مثلا انواع ادبیه واشکال نظمده لسان مناسبت قویه‌سندن دولایی ایرانی نظریاته تبعیت ایتمکله برابر ، یرلی حادثه‌لری ومحلی شیوهٔ بیانی قبول ایتمکله تقلید یولنی چوق تحدید ایله‌مش ، حتی هجا وزنیله قوشمه بیله سویلیه‌رك تمایلات مجددانه‌سنی کوسترمشدر .

شوایضاحاتدن آکلاشیلیر که اون ایکنجی قرن هجری ، بری ماضی‌یی کندی عمده واساسلری داخلنده اصلاحه ، دیکری‌ده قسماً اساسلرندن فداکارلق ایده‌رك دها محلی بر طرزه تقلیبه متمایل ایکی قورتاریجی جریان ایله باشلامش ، اون برنجی عصر هجری نهایتلرنده محسوس اولان انحطاطه قارشی محیطك مقاومتی بو صورتله تظاهر ایدر کبی اولمش ایدی . لکن برنجی جریان حقیقتده کندیسندن اولکی ادبیاتك قوت و ضعف

نقطه‌لرینی احاطه ایده‌میه‌رك خلاص یولنی یاکلیش بر وادیده آرامش ، دها زیاده شکل ولفظه مربوط قاله‌رق حس وخیال نشوه‌سنی بوتون بوتون آزالتمش وبو یوزدن اساسلی بر موفقیت براقه‌میه‌رق چارچابوق انحطاطه منقلب اولمش اولدیغی کبی ، ایکنجی جریانده دورك الهاملرینه منبع اولان اذواق وحظوظات مصورلکی یوزندن یك مادی واحتراصی بر وادی کبی کورولمش ، اساس اتخاذ ایدلمك لازم کلن ادبی عمده‌لری وضع و احاطه ایده‌مدیکندن سریعاً نفسانیات مصورلکنه دوشمشدر .

اصلاحات حرکتنك محافظه‌کارلغه شدت مربوطیتی ، انقلاب حرکتنك‌ده اساسلی وشموللو برشکلده تجلی ایده‌مه‌مسی یوزندن عصر هجرینك ابتدالرنده کورولن حیاتیت ، آنجق لاله دورینك جانلی تاریخنه مربوط برادبی تزهر دوره‌سی کبی سریع بر صورتده کلوب کچمش وادبی انحطاط ، سیاسی واجتماعی تردی ایله همرفتار اوله‌رق ، بو عصر ایچنده اك بارز تجلیلرینی کوسترمشدر .

اسکی ادبیات ، حد ذاتنده قوتلری محدود بدیعی اساسلره استناد ایدییوردی . افلاطوندن بری یونان قدیمده مرعی اولان بدیعی نظریه ، کوزه‌للکك کرك افکار وکرك شکالده بر انتظام تامدن تولد ایلدیکی والهی بر منبعدن فوران ایتدیکی مرکزنده‌ایدی. محیطك قدیم اعتقادات وعنعناتی ایله مزج ایدیلن بو نظریه‌لردن دوغان ادبیات قدیمه ، معناجه تصوف عقیده‌سنی یکانه شعر وخیال منبعی دییه قبول ایتمش ، فلسفه‌جه وحدت وجود نظریاتنه باغلانمش ، افکارجه محدود ومدرسه‌جی تلقیلر دائره‌سنده قالمش، حسیات اعتباریله‌ده عشقی اکثریا یالکز تصوفی ورمزی بر دائره‌ده طانیمش ، بو حدوددن چیقنجه صرف نفسانی براحتراصدن باشقه‌دویغو بولامامش ایدی . اشکال بحثنده‌ده عینی محدودیتی محافظه ایده‌رك آثار منثوره‌سنی عمومیتله معین قالبلره ارجاع ایتدیکی کبی منظومه‌لرنده‌ده قصیده ، غزل ، مثنوی حدودلرینی آشه‌میه‌رق داربردائره داخلنده دونوب‌دولاشمش ، ادبی تزییناتی معین و محدود مجاز قالبلریله صرف لفظه مربوط سطحی اویونجاقلره حصر ایله‌مشدی .

بو محدود وسطحی موجودیته رغماً قدیم ادبیاتك اوزون عصرلر پایدار اوله‌بیلمسی ، محیطك ذوق وحسجه تکاملی بطی و محدود اولمسندن ، برده ادبیاتك مخاطبلری ، اصول طبعك فقدانی حسبیله عامه دکل آنجق منور وکبار صنفك اقلیت سطحیه‌سنه منحصر بولونمسندن ایلری کلمش ایدی . عقیده قوتنك انحطاطی ، ادبیاته مخاطب اولان

صنفك جاهل ومستبدلر طرفندن استیلاسی ، خلق آره‌سنده یکی افکاره آزچوق میدان ویرن برانتباهك دوغمسی ، عصرلرجه ادبی سماءمزده حکم سورن قارا کلق بولوطلری داغیده‌جق برنفخه اولمشدر . تصوفك سحر آمیز ومظلم شعریتندن اوزاقلاشان ادبیات ، اوکا معادل برقوتی مستند بوله‌مادیغندن سدید برصاصیتی‌به طوتولمشدی . فکر اویونجاقلری ، ضرب مثللر ، لفظی صنعتلر تصوفك یرینی طوتامدیغی کبی ، بشری وشهوانی دویغولر ، اذواق وحظوظات تصویرلری‌ده مادیت سطحنده قاله‌رق یکی بر روح شعریت دوغورا- بیله‌جك وسعت واحاطه کوستره‌مدی .

بواسبابه ، اجتماعی محیطك دوچار اولدیغی معنوی ضعف واخلاقی دوشکونلك ایله ادبیات قدیمه‌مزك منبع استداره‌سی اولان ایران ادبیاتنك‌ده اوصیرالرده دوچار اولدیغی انحطاط علاوه ایدیلیرسه ، اون ایکنجی قرن هجریده ادبیاتمزك تردیسنه سائق اولان باشلیجه سببلر خلاصه ایدلمش اولور .

ادبی انحطاطك تظاهرلری . — ادبی انحطاطك اك بارز ومهم دلیلی ، آثار ادبیه‌ده « یکیلك » وه « ابداع » خاصه‌لرینك کورونمز اولماسیدر . کرك موضوع واساسلرده ، کرك حسیات وخیالاتده « ممتازیت » ابداعك علامت فارقه‌سی عد ایدیله‌بیلیر . یکی موضوعلر بولمق ، یاخود معلوم موضوعلری یکی آنات حسیه ویا یکی اشکال خیالیه آلتنده رسم و تصویر ایله‌مك ، قدرت بدیعیه‌نك فعالیت روحیه‌سنه دلالت ایده‌ر . بالعکس موضوعلرده وحسیات وخیالاتده تمامیله ماضی‌یه صادق قالمق ، اولجه بولونمش موضوعلری عینی صور حسیه و خیالیه آلتنده تکرارلامق ، مبدع قدرتك عطالتنه و تقلیدجیلکك تحکمنه علامتدرکه شخصیته مربوط اولان صنعت ایچون بوندن واضح وقطعی مارۂ توقف یوقدر .

موضوعده وحسیات وخیالاتده تقلیدجیلکی آزچوق ستر ایده‌بیله‌جك واسطه ، اشکالك یکیلکیدر . اسلوبك ، شکل نظمك ، مجازات وصنایعك ، تزیینات ادبیه‌نك ممتاز وبدیعی برشکلده اولماسی چوق دفعه اثرك بالذات ممتازیتی یرینی طوتار . حد ذاتنده ادبی موضوعلرك خطوط اساسیه‌سی اعتباریله نامتناهی صورتده تنوعی ممکن اولمادیغی کبی طبیعت دائره‌سندن چیقلمادقجه حسیات و تأثرات بشریه‌ده فوق‌العاده رقیق تحولات فرعیه‌سنه رغماً محدود ومعدود اولمقدن قورتوله‌ماز . بونکله برابر ذی حیات وجید بر ادبیات معلوم موضوعلری یکی‌یکی فرعی تحوللرله ، معین حسیات وخیالاتی رقیق ونادر آنات ایله تازه وبدیعی برشکله صوقابیلیر . خصوصیله اسلوب بوخصوصده پك مهم واساسلی

بر وظیفه ایفا ایدر . عصرلرجه تصویر وافاده ایدلمش حسیات وخیالات یکی بر اسلوب آلتنده ذوقمزه تازه بر حرکت ویره‌بیلیر .

ادبی انحطاطك ایکنجی امارهٔ تظاهری، اشکالده قطعی بر محدودیت وتوقفه معروض قالماسیدر : نائلی، فهیم، نابی ترجیع وترکیب، مسدس، مخمس ومربع کبی تالی شکللره فضله بر اهمیت عطف ایده‌رك؛ ندیم شرقی یولنی میدان رواجه سوق ایلیه‌رك اشکالده‌کی بو محدودیته چاره‌ساز اولمق ایسته‌مشلر کبی کورونور. نه چاره‌که شکل نظمده هیچ‌ده اساسلی اولمیان بو تغیرات جزئیه لسان واسلوبده، صنایع و مجازاتده‌ده بر یکیلکله ترافق ایتمدیکی ایچون جدی بر تأثیر ایقاعندن عاجز قالمشدر .

ایشته معناده و شکلده کورولن بو محدودیت، ادبی اثرلریمزك عمومیتله معین قالبلر آلتنده تجلیسنی انتاج ایتمشدر . شاعرك ممتاز شخصیتی اثرده تجلی ایده‌میه‌رك هر شعر لفظاً ومعناً اولدن تعیین ایدلمش دستورلره تابع اولدیغی آندن اعتباراً صنعتك یارادیجی قدرتی دورمش وادبیات فوطوغرافیا کبی میخانیکی بر صناعت حالنی آلمش اولور .

اون ایکنجی قرن هجریده توسع ایدن تلقی ادبیه کوره ادبیاتمزده مستعمل اولان اشکال وانواعك کافه‌سی ماضیده اڭ بیوك نمونهٔ کماللرینی بولمش ایدیلر . محرق و حزین غزللر فضولیده، شوخانه وهوسپرورانه غزللر ندیمده، عظمتلی و رونقلی قصیده‌لر نفعیده، حکیمانه ومتوکلانه فلسفه نابیده؛ دیندارانه و مطاوعتکارانه نعوت و ترکمات نظیمده، حکایات ومثنویات عطائیده مرتبهٔ قصوای تکامله وارمشدی. بوتون ادبی نوع وشکللرده بویله بر تام و مکمل انموذجك وجودینه قناعت، بر ادبیاتی یا بوس بوتون یکی نوعلر وشکللر ابداعنه سوق ایده‌رك بر عامل انقلاب اولور، یاخود صرف او نمونه‌لره تابع اوله‌رق تقلیدی اثرلر وجوده کتیرمك میلنه سبب اوله‌رق بر امارهٔ تردی و انحطاط حکمنه کیرر .

بزده هنوز انقلاب ایچون محیط و افکار حاضرلانمامش اولدیغندن؛ بو حال ادبی انحطاطمزك اڭ واضح تظاهرلرندن برینی تولید ایله‌مشدر .

فی‌الحقیقه بو عصر ایچنده حکم سوره‌ن ایکی مکتبدن هر هانکی برینه منسوب آثاری اله آلاجق اولورسه‌ق، بالکز بالذات ندیمکیلر مستثنا اولمق اوزره، جمله‌سنده ماضینك بوتون علائمی تظاهر ایدر : بو علائم یالکز افکار، حسیات وخیالاته، یاخود یالکز اسلوبك خطوط عمومیه‌سنه ویا شکلك اقسام معینه‌سنه مخصوص ومنحصر قالماز: استعاره‌لر، مجاز مرسللر، مراعات نظیرلر، جناسلر، ایهاملر بیله همان عینی خطوط واشکال آلتنده

وجوده کتیریلیر . اودرجه‌ده‌که بو عصر شاعرلرندن هرهانکی برینك اختیار ایلدیکی قافیه‌لر – چونکه بویله تقلیدی شعرلرده فکرلر بیله اکثریا معین بر سلسلهٔ تصوراتدن زیاده قافیه‌لردن کلیردی – معلوم اولونجه غزلده ایراد ایده‌جکی نکته و مضمونلری اولدن بولمق امکان داخلنده‌در دینیلسه مبالغه‌یه حمل ایدیلمز .

ایشته ادبی انحطاطك اك اساسلی تظاهری شکل ومعناده‌کی بو محدودیت و ماضی‌یه شدت مربوطیتدر . قصیده‌لرك اوزون ، زوراکی ، غیر طبیعی تسلسلی ، غزللرك هر بیتی باشقه برتللدن چالان سازلرکبی یامالی بر بوخچه حالنی عرض ایتمسی ، آزچوق متسلسل افکار احتیاجنده اولان حکایه نوعنك کیتدکجه متروکیتی ، لفظی صنایعك دیکر وسائط تزیینه تفوقی کبی تالی تظاهرلر هپ بواساسه مربوط واوندن منشعب عدایدیله‌بیلیر .

دور انحطاط شاعرلری . — اون ایکنجی قرن هجرینك نصف اخیری شاعر و ناثر اسملری اعتباریله خیلی غلبه‌لکدر . فقط بونلر ایچنده جدی بر مزیت ولیاقت ادبیه کوسترنلر یوق کبیدر . بالاده تعداد ایدیلن ونسبةً اك زیاده تمایز ایده‌بیلن ارباب قلمدن باشقه ، عصرنده پك بیوك براقتدار ایله شهرت آلمش و ١١٧٥ ده منفیاً بروسه‌ده ارتحال ایتمش اولان کرکوکلی نودس افندی – که نورس قدیم لقبیله معروفدر – ، وزرادن «باهر» مخلصیله شعر سویله‌ین چورلیلی کوسه مصطفی پاشا ایله عبدالحمید اول وزراسندن ابوبکر سامی پاشا ، شیخ‌الاسلاملردن پیری زاده عثمان صاحب ، مکی محمد ، السید یحیی توفیق افندیلر ، طریقت مولویه منسوبلرندن « کل و مل » ، « خسرووشیرین » ، « محمود وایاس » ، منقبه‌لری صاحبی فصیح دده ، خاکی ، عبدی ، خطی ، نوری هپ بودور ایچنده شهرت آلمشلردر . لکن عمومیت اعتباریله بونلرك جمله‌سنده کورولن شیء نابی و ندیم مکتبلرینك تمامیله سطحی نظرانه مقلدلکندن عبارتدرکه بوحال ادبی انحطاطك اك بارز نتیجه‌لرندن بری اولمشدر .

اوننجی فصل

اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی ادبیاتی

(۱۲۰۳ــ۱۲۷۵)

عمومی بر نظر

نصف قرنك سیاسی و اجتماعی سیماسی . ــ اون اوچنجی قرن هجری جهانك عظیم بر انقلابنه مصادفدر . فرانسه اختلال کبیری اوروپاده عصرلردن بری تراکم ایدن افکار جدیده‌نك بوتون قرون وسطی یادکارلری اوزرینه انفلاقی صورتیله افکار انقلابجویانه‌نك اك وسیع مقیاسده ساحهٔ تطبیقه ایصالنی تأمین ایله‌مشدی . زادکان و رهبانك امتیازاتی الغاء سلطنت مطلقه‌یی تمثیل ایدن اك قدیم و معروف حکمدار سلاله‌لرینك غنچه‌لری مقتللرده و زندانلرده افنا اولونه‌رق مساوات حقوق ، حریت فردیه و اخوت اجتماعیه اساسلرینه مستند یکی بر جمعیت بشریه بناسی قورولدیغی بودور تاریخ عالمده یکی بر کوشه‌باشی حکمنده‌در .

بویله عظمتلی بر انقلابك اوروپاده شاهد ظهوری اولان بو عصر هجری ، عثمانلی تورکیاسنی بیوك غائله‌لر و پریشانلقلر ایچنده بولمشدی ؛ روسیه ایله توالی ایدن محاربه‌لر مدهش انهزاملر و ذلیلانه معاهده‌لرله نتیجه‌لنمش ، شرقده ایران مجادلاتی ذاتاً یورغون اولان جسم دولتی برقات دها یورمش ، هنوز استقلال اعلان ایدن قریم روس انتریقه‌لریله ذاتاً مرده‌زاد اولان مختاریتنی تطبیقه بیله فرصت بولامامش و بالنتیجه هنوز یورغونلغی آلامیان تورکیایی یکی بر محاربه‌یه آتیلمق اضطرارنده بولوندورمش ، متوالی محاربه‌لر و آغیر مغلوبیتلر داخلده انتظام و امنیتدن اثر براقامش ، اوروپا ، آسیا و آفریقاده‌کی ایالتلرمز داخلاً دره‌بکلر و متغلبلر الینده قالمش ، یکیچریده اطاعت و انضباط بالکلیه محو اولمش ایدی . اون اوچنجی قرن هجری ایشته بوقدر فلاکت انگیز شرائط دائره‌سنده

باشلامش و هنوز اوچنجی سنه‌سنده سلطان سلیم ثالثك تخته جلوسیله بوتون بو فاجعه‌لر کنج ومتجدد پادشاهك شخصیتنده بردوای تسلیت بولمشدر .

روسیه و اوستریا ایله دوام ایدن محاربه ، زشتوی ویاش معاهده‌لریله نسبةً آزمغلوبانه برصورتده ختامه ایردیرلدیکی ، پروسیا ، اسوچ ، فرانسه و انکلتره ایله مناسباته کیریشیله‌رك ودولته اوروپا موازنه‌سنده برموقع تأمین اولونه‌رق احوال خارجیه‌مز برآز یولنه کیردیکی اثناده داخلی غائله‌لر انفلاقه باشلامشدی . مصرده محمدعلی ، یانیه‌ده تپه‌دلنلی علی ، اشقودره‌ده مصطفی پاشالر عادتا برر دولت قورمش کبیدیلر . پاسبان اوغلو کبی شقیلرده برر طرفده حکم سوروبورلردی . عنصر اصلی بونفوذ مجادله‌لریله اتحادینی اخلال وقدرت ونفوذینی اماته ایلدیکی صیره‌ده عناصر محکومه‌ده روسیه‌واوستریا انتریقه‌لرینه قاپیله‌رق صربستان ، موره وجزائر بحرسفید اختلاللریله اورته‌یه چیقمشلردی .

سلطان سلیم ثالث غیرتلی برپادشاه ایدی . داخلی وخارجی فلاکتلرك اصل منبعی ، تورکلرك معنوی تفوقلرینی غائب ایتمش اواللرنده مندمج بولوندیغنی حس ایدییوردی . تورکیانك وارث اولدیغی اسلام مدنیتی عظمت ورجحانه قائل اوله‌رق تکاملنی توقیف ایلدیکی ، حتی شان وثروته مستغرق اولوبده فساد اخلاقه اوغرادیغی عصرلر ظرفنده اندلسده مستولی وتورکیایه قارشی مغلوب صفتلریله مدنیت اسلامیه مأثرینه تماس ایدن اوروپالیلر ، یکی برمدنیتك صاحبی اولمشلر ، اونی بحق تکامل وترقی‌یه سوق ایتمشلر ، نتیجه‌سی اوله‌رق بزم یکیچری اوجاغندن نمونه آله‌رق وجوده کتیردکلری معلم و دائمی پیاده اوردولرینی ، صربلردن اتخاذ ایلدکلری باروت و انك کوزل نمونه‌سنی فاتحده کوردکلری طوپ کبی وسائط جدیده ایله تسلیح ایده‌رك قارشیمزه چیقمشلر ایدی . وقتیله کندیلرینه غالب کله‌رك مدنیت درسی ویرمش اولان تورکلر ، شیمدی اونلره مغلوب اوله‌رق درس مدنیت آلمق موقعنده ایدیلر . طالعك بومعکوس جلوه‌سی اوزون زمانلر غروریمزی رنجیده ایلدیکندن سلطان احمد اول ، عثمان ثانی ، مراد رابع وکوپرولولر دورلرنده اسلام مدنیتنك شرفلی ماضیسنه رجعت شکلنده اصلاحات تمایللریله اکتفا ایدلمش ایدی . بونك عدم کفایه‌سی ایللك دفعه کوپرولو زاده فاضل مصطفی پاشا طرفندن ادعا وداماد ابراهیم پاشا طرفندن دوغرودن دوغرویه اوروپا مدنیتنك مملکته ادخالنه میل اظهار ایدلمش اولدیغی حالده بوتون تجربه‌لر اجتماعی بنیه‌ده‌کی محافظه‌کار قوتلر اوکنده منهزم اولمشدی .

سلطان سلیم ثالث زماننده انقلاب، تجربه‌لری، اجتماعی محافظه‌کارلغی بر قاچ دفعه صارصمش اولدیغی کبی، افکار عمومیه‌ده توالی ایدن انهزام و اضمحلال اماره‌لری اوکنده جدی صورتده تلاشه دوشه‌رك معقول بر دوایی قبوله مهیا بر حاله کلمش ایدی. مدنیت غربیه‌دن استفاده آرزوسی آرتق تنورجه محیطنه تفوق و زماننه تقدم ایله‌مش بر حکمدار ویا وزیرك تمایل ذاتیسی شکلنده دکلدی؛ بو فکری بمسه‌ین و اجتماعی علتمزك شفاسنی بوتشبثدن بکله‌ین بر زمرهٔ منوره تشکل ایتمشدی. بو منورلری اطرافنه طوپلایان پادشاه، فرانسه ایله مناسبات حسنه‌یه کیریشدی، فرانسه واسوجدن مهندسلر جلب ایتدی، بر ترسانه و متعدد قیشله‌لر وجوده کتیردی، طوپلر اصاغه ایتدیردی، وقتیله بارون دوطوتك تشکیلنه مأمور ایدلدیکی مکتب بحریه‌یی احیا ایلدی، انکلیز ایکن اهتدا ایدن بر ذات خمبره‌جیلر قوماندانلغنه کتیرلدی، بکتاشیلکی شعار ایدینن یکیچریلره قارشی مولویلك حمایه و التزام اولوندی، نظام جدید نامیله اوروپا سیستمنده یکی بر عسکر وجوده کتیریله‌رك تعلیملرینه کمال غیرتله باشلاندی. بوناپارتك مصر سفری نتیجه‌سنده فرانسه ایله محاربه باشلامش، انکلتره و روسیه ایله اتفاق ایدلمش ایسه‌ده بونلرك هیچ بری فرانسز مدنیتندن استفاده میلنی اخلال ایده‌مدی. یالکز مصر غوائلی تشبثات متجددانه‌نك سرعتنی آزالتدی. حتی مصر و سوریه تجاوزلرینه رغماً بر مدت صوکرا ایمپراطور ناپولیونله تورکیا آره‌سنده روسیه‌یه قارشی بر ائتلاف بیله وجوده کلدی. محمد علینك مصرده، وهابیلرك حجازده، صرب و قره طاغلیلرك روم ایلیده اختلاللری، حتی روسیه و انکلتره‌نك اعلان حربیله انکلیز فیلوسنك چناق قلعه‌یی کچه‌رك استانبول پیشکاهنه مواصلتی بیله فرانسز - تورك ائتلافنی و تورك تجدد مدنیسنی دوردوره‌مادی. نه چاره که بوتون بو غوائل ایله اوغراشمغه مجبور اولان و ذاتاً منور بر اقلیت تشکیل ایدن تجدد قوتلری داغیلدقجه محافظه‌کارلق قوت بولیوردی. نامشروع منفعتلرینی اخلال ایدن تشبثاته تعصب دینی ویا اوجاق غیرتی پرده‌سی آلتنده مخالفت ایدن علما صنفی ایله یکیچریلر یکی بر اختلال ایله ملتك محبوب قلوبی اولان سلطان سلیم ثالثی تختدن، فکر تجدد و انقلابی ده موقع تطبیقدن ایندیردیلر. ارباب اختلالك متی آلتنده سلطنته کچن سلطان مصطفای رابع بوتون آثار تجددی الغا ایلدی.

برکت ویرسین که فکر تجدد بو دفعه یالکز پادشاهك شخصنده متمرکز دکلدی. جدی صورتده انقلاب لزومنه قانع اولمش کنج منورلردن بر زمره سلطان سلیم ثالثك

قربان اولدیغی تجدد تشبثلرینه روسجق اعیانی علمدار مصطفی پاشاده یکی بر ظهیر بولدیلر. « روسجق یارانی » دیه معروف اولان واپلك انقلابجی جمعیت خفیه علمداری استانبوله کتیره‌رك سلطان مصطفانی تختدن ایندیرمکه، شهید اولان سلیم ثالثك یرینه سلطان محمود ثانی‌یی اجلاسه موفق اولدی. مجددانه تشبثلر بو ضربهٔ حکومت سایه‌سنده یکیدن اعاده، سکبان جدید نامیله معلم بر عسکر اوجاغی احداث، داخلده تسلطن ایدن اعیان ومتغلبه ایله ائتلاف تأمین ایدلدی. علمدار وقعه‌سیله یکیدن غلبه ایدن و سلطان محمود ثانی کبی تدبیر وتجیبع بر حکمداری ایله بویون اکمکه مجبور اوله‌ن محافظه‌کارلق قوتی، استئصال ایدیلن بوتون منافعی بردفعه دها احیا ایلدی. بونی تعقیب ایدن روسیه محاربات مؤلمه‌سی خارجاً ؛ صرب اختلالی ، داغلی اشقیاسی ، موره عصیانی ، تپه‌دلنلی تغلبی ، وهابی ، بابان ، یمن ، عنزه ، وان ، حلب ، دیاربکر غائله‌لری ، مصرده محمد علینك تحکمی ، دها صوکرا بغدان اختلالی واتریا روم اختلال جمعیتی تشبثاتی داخلاً بویوك پریشانلقلر ایقاع ایده‌رك انقلاب وتجدد احتیاجنك مبرمیتنی الك کور کوزلره بیله کوستریبوردی. موره اختلالنده اوردولریمزك موفق اولامادقلری ایشلری مصرك معلم جهادیه عسکرینك قوللنمقله اجرا ایدیلمسی عسکری تعلیم لزومنی بر کره دها میدانه قویدیغی حالده یکیچریلرك یکیدن ممانعتی نهایت وقعهٔ خیریه‌نك حدوثنه، یعنی محافظه‌کار ومتعصب قوتلرك اجرا واسطه‌سی کسیله‌رك حقیقی وظیفه‌سنی اونوتمش اولان یکیچری اوجاغنك قلع و قمعیله « عساکر منصورهٔ محمدیه » نك احداثنه نتیجه ویردی.

ایکی عصردن بری احتیاج حالنی آلان عسکری تجدد وانقلابك مردانه وفداکارانه بر حمله ایله تأمینی تورکیانك انقراضنی امید توارثله بکله‌ین روسیه‌یی یکیدن حرکته کتیردی. خریستیانلق نامندن استفاده ایله انکلتره‌و فرانسه‌یی‌ده تحریك ایده‌رك موره اختلالجیلرینی حمایه وسیله‌سیله محاربه‌یه کیریشدی. ناوارین فجیعه‌سیله باشلایان ١٢٤٣ سفری ادرنه معاهدهٔ مغلوبانه‌سیله افلاق وبغدان امتیازاتنك توسیعنی، موره استقلالنك قبولنی، قافقاسیانك روسلره ترکنی انتاج ایلدی. بو آراده فرانسزلر جزایری اشغال ایتدیلر. دها خارجی فلاکتلر بیتمز مصر مسئله‌سی ظهوره کلدی. محمد علینك اوردولری سوریه و کلیکیایی استیلا ایده‌رك آناطولی ایچریلرینه یوزودی، کوتاهیه‌یه قدر ایلرلیه‌دی. روسیه بو فلاکتدن استفاده ایله تورکیایی عادتا حمایه‌سی آلتنه آلمغه قالقیشدی. انکلتره‌نك تشویقاتیله یکیدن باشلایان مصر مجادله‌سی نزیب فلاکتیله نتیجه‌لندیکی اثناده سلطان محمود

ثانیسنی ارتجاع وقوعه بولمدی. اون اوچنجی قرن هجرینك ایكنجی نصفنه عائد اولان دور تجدیدینك حلولی، روسیه یه قارشی انگلتره ایله ائتلاف ایدیلهرك هم مصرلیلرك مدعیاتنه هم ده روسیهنك استیلا دعواسنه آماج اولمقدن قورتاریلدیغنه، فكر تجددك تنظیمات خیریه ایله رسماً و علناً دولتك مسلك قومی شكلنی اكتساب ایلدیگنه شاهد اولهجقدر.

بو قدر الیم غوائل آراسنده بیله افكار تجددپرورانهنك نفوذی قیریلمامشدی. منور زمره منفعتنی صورت قطعیهده ادراك ایلدیگی تجدده درت أللە صاریلمشدی. سرایده، باب عالیده، اعیان قوناغنده، مصرده والی سراینده، نره‌ده بر مساعد طوپراق اولورسه اوراده تثبت ایدهجك قدر قوت بولان شجرهٔ انقلاب، بوتون ممانعتلره، اختلاللره و محاربهلره رغماً بو دور ایچنده مهم ثمرهلر ویرمشدر: بحریه مكتبندن صوكرا مهندسخانهٔ بریٔ همایون و مكتب طبیهٔ عسكریهنك احداثی، البسه نظامنامهسنك نشریله فسك سرپوش اولهرق قبولی، رتبه و نشانلر احداثیله مناصب ملكیه و عسكریهنك تفریقی، دیوان همایون تشكیلاتنك تعدیلیله خارجیه، داخلیه، مالیه نظارتلرینك احداثی، پوسته یوللری و خلیج اوزرنده كوپرو انشاسی كبی امارهلر، یكیچری اوجاغنك رفعندن صوكره طوتولان یولك دوغرودن دوغرویه اوروپا مدنیتنی تمثیل غایهسنه متوجه اولدیغنی اثبات ایدر. داخلی و خارجی فلاكتلر اوكنده انقلاب احتیاجنی روحنده مضمر اولان میل محافظهكاری‌یه رغماً تسلیم و اعتراف مجبوریتنی حس ایدن افكار عمومیه نهایت تجددپرورلكه تمایل ایتمشدی. بو سایهده محافظهكارلغك مادی سلاحی اولان یكیچری اوجاغیله معنوی استنادگاهی اولان بكتاشی تكیهلری و متعصب مدرسه ساكنلری تنكیل ایدیلهرك دولت یكی بر كسوه‌یه بورونهبیلدی.

وقعهٔ خیریه ایله فعلی بر شكل آلان حركت مجددانه، بو قرن هجرینك تام اورتهسی حكمنده اولان ١٢٥٥ ده گلخانه خط همایوننه منجر اولمشدركه بوندنكه شرق عثمانیه تابع اولان دولت علیهٔ عثمانیه عصری عمدهلره مربوط بر اوروپا امپراطورلغنه انقلاب ایلهمش عد اولونهبیلیر.

نصف قرنك ادبی سیماسی. — اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی سیاسی و اجتماعی نقطهٔ نظردن بر خیر و شر مجادلهسی دورهسیدر. تجدد فكریله محافظهكارلق میلی هر حدثه‌یی فرصت اتخاذ ایدهرك بو نصف قرنده بربریله دوكوشمكدن گری دورمامشدر.

یاریم عصر ایچریسنده دولت همان بر گون بیله راحت گورمهمش، روسیه، اوستریا،

فرانسه ، انكلتره ، ايران نوبت نوبت شدتلی محاربه‌لرله حدودلریمزی چیكنه‌دكاری كبی ، صربستان ، قره‌طاغ ، افلاق وبغدان ، بالقانلر ، موره ، یانیه ، اشقودره ، مصر ، جزیرةالعرب ، عراق ، جزیرهٔ علیا كبی بوتون اقسام ممالكده‌ده بر چوق عصیانلر ، اختلاللر ، شقاوتلر ، تغلبلر قوای حكومتی هرآن اشغال ایله‌مشدر .

بویله بر دور ایچنده فلاكتدن فلاكته قوشان ، غائله‌نك برینی بیتیرمه‌دن اوته‌كنه یاقالانان براجتماعی موجودیتك ، آنجاق سا كن برجمعیتده بحق مأوای تما بولان ادبیات ایله صمیمی برصورتده اشتغالی ممكن دكلدی . بونك ایچوندركه بو نصف قرن ایچنده ادبیاتده بللی باشلی بر تجلی‌یه پك آز تصادف اولونور . صورت عمومیه‌ده بودورك ادبی سیماسی ، اون ایكنجی قرن هجری نصف اخیرنده‌كی نابی و ندیم مكتبلرینك انحطاطی تقلیدلری شیمه‌سنك دها متردی ومتدنی بر شكلده دوامندن عبارتدر . الك باشلیلری سنبل زاده وهبی ، عینی ، سروری ، عزت ملا كبی مشاهیردن مركب اولان بر زمرهٔ شعرا نابی مكتبنه التحاق ایده‌رك مضمونلر ، لفظی صنعتلر ، ذكرسز حكمتفروشلقلر ایله مالی ، اوزون فقط روحسز شعرلرله دیوانلر دولدورمش ، واصف اندرونی استانبول شیوه‌سنك تطبیق وشوخانه شعرلر تنظیمی‌یولنده ندیمی تقلیدایتمكله برابر ابتذاله‌وعادیلكه دوشمكدن قورتولامامش ، فاضل اندزونی ، سروری وغالب پاشا كبی ندیم معقبلری‌ده شوخلنی ومادی لذائذ مصورلكنی ادبسزلكه چویرمشدر .

بونصف قرن ایچنده آز چوق ادبیات روحنی محافظه‌ایده‌بیلن ایكی حركته‌تصادف اولونه‌بیلیر : برنجیسی نثر لساننده‌كی تجدد میلا یدركه مترجم عاصم افندی ، خواجه اسحق افندی ، عصمت بك ، قوجه سكبان باشی كبی بعض تجدد مبشرلری طرفندن ، یحیوی ، نعیما ، كاتب چلبی وامثالنك تعقیب ایلدكاری نثرمرسل یولنه توفیقاً وفكرلرنده‌كی قوت وجیادته استناداًوجوده كتیرلمشدر . ویسی ونركسیدن‌منتقل مسجع ومصنع‌اسلوب نثری معناسز الفاظ مزینه سلسله‌سی حالنه كتیرن بر سورو انحطاط منشیلری آراسنده بو برقاچ لفظی معنایه ترجیح ایتمه‌ین شخصی اسلوب صاحبلری نظر حیرت و تقدیری جلب ایده‌ر . ایكنجیسی‌ده سلیم ثالث دوری افكار مجددانه‌سنك بر محصولی كبی كورونن وادبیات عتیقه‌نك انحطاطنه تصوف وادیسنه رجوع صورتیله دواساز اولمغه چالیشمش عد ایدیله‌بیلن شیخ غالبك طریق نظمیدر . غالب دده ، پارلاق وممتاز ، حتی بعضاً غریب

خياللر ابداعيله تصوف رموزی آلتنده ادبیاتمزه بكی بر سیاق حركت ویرمكه چالیشمش ایسه ده مساعیسی یالكز شخصنی تقریب و تمیزدن باشقه بر نتیجه ویرهمامشدر .

غایت نازك روحلی بر حكمدار اولان سلطان سلیم ثالث ، شعر و موسیقی ایله بالذات اشتغال و « الهامی » مخلصیله بعض پك كوزل شعرلر بیله ایراد ایلهمش اولدیغی كبی شعر و صنعتی جدی صورتده ترغیب و عصرینك یكانه ممتاز شاعری اولان غالبیده پك بویوك التفاتلره مستغرق ایتمش ایدی . نیتهكیم عصرینك اك بر كزیده علما و متفكریندن اولان خواجه اسحاق و مترجم عاصم افندیلرده سلطان سلیمك حمایه و توجهندن مستفید اولمشلر ایدی . سلطان محمود ثانیده پك بویوك غوائل ایچنده عمر سورمسنه رغماً ارباب فكر و قلمی تشویقدن كری دورمامشدر .

خلاصه ، اون اوچنجی قرن هجری نصف اولی حیات اجتماعیه اعتباریله اسكینك ییقیلوب یكی یه ترك موقع ایلهمسی مجادلاتنك صوك و اك قاریشیق صفحهلرینه شاهد اولدیغی كبی ، ادبیات جهتیلهده ، هنوز اوروپادن استفاده عمدهسنی اله ایدهمهمكله برابر ، ماضی عنعنهلرینك تردی و انحطاطه دوشمش بقایای تقلیدیله آز چوق منور اصلاحاتچیلرك مناربه نفوذینی مشاهده ایلهمشدر دینیله بیلیر .

نثر اسلوبنك تكاملى

شيمدى‌يه قدر ويريلن ايضاحات كوستريركه عثمانلى حكومتنك تشكلندن اعتباراً توركجه نثر، اك بسيط وابتدائى شكلندن اك مترقى صفحه‌لرينه قدر ايكى مختلف خط اوزرنده تكامل ايده‌كلمشدر: بونلردن برنجيسى روحنى نثر فارسيدن آلان سوسلو، تركيبلى، سجعلى، مطول افاده؛ ايكنجيسى‌ده نسبةً دها آچيق، دها منفصل ودها ساده اولان اسلوب ياندر. قدمانك تعبيرلرنجه بونلردن برنجيسى «نثر مسجع» وايكنجيسى «نثر مرسل» اسمنى آلير. فارسى روحندن آلينان رسمى يازيلر دها زياده برنجى نوعه منسوب ايدى؛ رسمى يازيلر كبى مخاطبى منور برذات ويا زمره اولمق اوزره قلمه آلنان حكايه، مكتوب، حتى تاريخ وتراجم احوال طرزنده‌كى محرراتده‌ده نثر مسجعك قيمت و هميتى وار ايدى. دها زياده اوكره‌تمك ايچون يازيلان و مخاطبلرى نسبةً دها كنيش وافق تنورى دها محدود زمره‌لر اولان اثرلرده، مثلا درس كتابلريله عوام ايچون يازيلان منقبه‌لرده ايسه نثر مرسل استعمال اولونوردى. سكزنجى قرن هجريدن بزه يادكار قالان يكانه آثار منثوره، سلجوقيلردن منتقل فارسى تقليدى مسجع نثر قالبنه تابع رسمى خطلر، فرمانلر، منشورلردر. دوقوزنجى قرن هجرى اوائلنده «قابوسنامه» و «سير» ترجمه‌لرى كبى نسبةً آچيق يازلمش بر ايكى منثوره‌يه تصادف اولونور. فاتح دورنده نشانجى قرمانى محمد پاشا نثر رسمى‌يه دها صيقى بر انسجام و سلاست بخش ايده‌ركن سنان پاشاده «ضراعتنامه» سيله نثر مرسلك اك بليغ وپارلاق برشكلنى ابداع ايله‌مشدى. اونجى قرن هجرى ابتدالرنده فريدون بك انشاى رسميده، ادريس بتليسى تاريخده، آهى حكايه‌ده نثر مسجعك نمونه‌لرينى وجوده كتيرديكى اثناده قينالى‌زاده على افندى اخلاق علائيده وعلى واسع «همايونامه» ترجمه‌سنده مرسل نثره ياقين بر اسلوب نيم ساده اختيار ايلمشلردى. مورخلردن نشرى، عالى وبالخاصه پچوى اسلوبده سادەلكى وتاريخده وقايعك حقيقى تصوير وارائه‌سنى التزام ايلدكلرى حالده خلفلرى اولان خواجه سعدالدين افندى بالعكس فوق العاده زينت وطنطنهٔ اسلوبه هوس كوسترمش، شاعر نوعى‌ده آثار منثوره‌سنده سوس ميلانى اهمال ايده‌مه‌مشدى. اون برنجى قرن هجرى ابتدالرنده ويسى ونركسى واوقجى

زاده ایله نثر مسجع اڭ پارلاق ، اڭ مزين ، اڭ بديعى و استادانه نمونه‌لرینی کوسترمش ، قوجی بك ایله کاتب چلبی ایسه نثر مرسلك مثللری صفتیله آچیق و ساده افاده‌یه میل ایتمش ، عصرك اواخرنده شفیق افندی لسان نثری معما آلود برمغلقیته سوق ایدرکن نعیما لسان تاریخی‌ ، اڭ جانلی بر ساده‌لکله تمیزله‌مش ایدی . اون ایکنجی قرن هجریده ندیمك نسبةً ساده اسلوب بیانی جدی بر معقب بولامدیغی حالده ویسی و نرکسی مکتبنك بقایای آثاری نابی ، راشد ، راغب پاشا ، حشمت کبی محررلرك النده سوس و سوز قالابالغی حالنه کلمشدی . حتی کانینك هزلیاتی بیله شکلاً نثر مرسلدن زیاده نثر مسجعه مشابه برشکلده یازلمش کورونور.

اون اوچنجی قرن هجری ابتدالرنده نثرك بو ایکی خط جریانی ، اوزون بر ماضینك یادکارلریله مالامال اوله‌رق اورته‌ده ایدی . خواص ادبیاتیله مشغول اولانلر نظرنده نثر مرسلك ادبی برقیمتی ، صنعتکارانه بر ماهیتی یوقدی . ترسیل آنجق خلقه خطاب ایدیله‌رك برشیء اوکره‌تیلمك ایچون قوللانیلیر ، علی العاده ، غیر ادبی بر آلت بیان عد اولونوردی . ادبی نثر ، معنادن زیاده شکله ، لفظه مربوط اولان مزين و مسجع اسلوب افاده ایدی. بو اسلوبك‌ده اڭ مکمل نمونه‌لری ماضیده کلوب کچمش استادلرك آثارنده نمایان اولدیغی ایچون نثرده صنعتکارلق آنجق اونلری تقلید ایله تأمین اولونه‌بیلیردی .

ایشته شو تقلیدن دولایی اون اوچنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیات قدیمه‌نك اصل صنعتکارانه بر ماهیت عطف ایلدیکی نثر مسجع ، هر صفحهٔ استعمالنده ، معین شکلده ، ابداعدن محروم بر قالب حالنی آلمشدی : « کلدسته » و « منشآت » اسملرینی آلان نمونه‌لر قطعی ، لایتغیر قاعده‌لر و شکللر تدوین ایدردی . رسمی یازیلرك هر نوعی کبی ، غیر رسمی محرراتك هر جنسی ایچون‌ده معین شرطلر و شکللر واردی و بونلرك خارجنه چیقیلامازدی. یعنی ادبی دینیلان طرز نثر ، صنعتك شرط اولینی اولان « شخصیت ، ممتازیت ، بدیعیت » خاصه‌لرندن محروم قالمش ایدی . یالکز نوعلرك شکللری دکل اسلوبك طرز و روشی بیله قاعده‌لی و معین ایدی. سجعلرك صورت استعمالی ، مراعات نظیرك التزامی ، جمله‌لرك ربط و وصلی ، هپ معلوم اصوللره تبعاً میخانیکی برصورتده وجوده کتیریلیردی .

بالعکس ادبیات قدیمه‌جه اوقدر اهمیت ویرلمه‌ین نثر مرسل ، ماضیده بویوك تکامللر کچیرمدیکی ایچون ، دها جانلی ، دها قوتلی بر موجودیت محافظه ایده‌بیلمشدی. دورك انقلابه تمایلی ، ذکی و تجدد پرور قفالری دها زیاده واسع بر کتله‌ء ناسك آکلایه‌بیله‌جکی شیوه‌ده

یازمغه سوق ایدییوردی . پچوینك ، نعیمانك ، ندیمك ، قوچی بكك ، كاتب چلبینك یادكارلری ، بوحیثیتله عصرك كزیده ناثرلرینی بو طرزه میل ایتدیردی .

باب عالی‌یه منسوب و رسمی شیوهٔ بیانه مجلوب اولان احمد عزمی افندی ، وحید افندی ، نعمان ماهر بك و امثالی منشیلر نثر مسجعك ، آثار اسلافی تقدیم و تأخیر ایله استنساخدن عبارت شیوه‌سنی تعقیب ایده‌رکن ، مترجم عاصم افندی ، عصمت بك ، قوجه سكبان باشی ، خواجه اسحق افندی ، عاكف پاشا كبی ذكی و غیرتلی قلم صاحبلری اسلوب ترسیله یكی برحركت تكامل ویرمكه بوسایه‌ده موفق اولمشلردر . هله بونلردن عاصم افندی ایله خواجه اسحق افندی و عاكف پاشا آز چوق فرانسزجه‌یه‌ده واقف اولدقلری و بالخاصه خواجه اسحق افندی اوروپا فنون ریاضیه وطبیعیه‌سنی لسانمزه نقل ایده‌رك كاتب چلبیدن بری مثلی كورولمه‌مش برانقلاب پرورلك كوستردیكی جهتله تجدد ادبینك ایلك مبشرلری صیراسنده تعداد ایدیله‌بیلیرلر [١]

عصمت بكك ، قوجه سكبان باشینك ، سلیم ثالث وزراسندن حقی پاشانك نمونهٔ ادبیاتده مندرج بعض یازیلری ، خصوصیله قوجه سكبان باشینك « خلاصة الكلام فی رد العوام » ی‌ده ساده و مؤثر براسلوب بیان ایله متجلیدر .

خلاصه اون اوچنجی قرن هجری اوائلنده نثرده انقلاب و تجدد احتیاجی ، نظمدن چوق بارز ومؤثر صورتده كندیسنی كوسترمشدر . واقعا انقلابك روحی اولان اوروپا وبالخاصه فرانسه اصول ادبیه‌سنه امتثال خصوصنده ، كاتب چلبیدن صوكره یتیشن محررلر آنجق خواجه اسحق افندی ایله ناپولیه‌ون تاریخنی و بعض فیزیولوژی آثارینی ترجمه ایدن حكیم باشی مصطفی بهجت افندی‌یه منحصر قالمش ، بونلرك اثرلری‌ده ادبیاتدن زیاده فنونه متعلق بولنمش ایسه‌ده ، بو تمایللر ، ادبی تجددك طلوعنی تسهیل و تسریعه خادم اولمشدر . بوجهتله تدقیقنه كیریشدیكمز نصف عصر نثرمزین ومسجعك دور انحطاطی اولدیغی قدر نثر مرسلك تكاملی ونثر جدیده ـ انقلاب غایه‌لرینی تماميله ادراك ایتمكسزین غیر مشعور برصورتده ـ تقربی زمانی‌ده عد ایدیله‌بیلیر .

---

[١] بو ذواتدن ایكنجی جلدده آیریجه بحث ایدیله‌جكدر .

نصف قرنده نظم ادبیاتی

بالاده‌ده ایضاح اولوندیغی وجهله اون اوچنجی قرن هجری ادبیات منظومه‌سی ، باشلیجه ایکی خط اوزرنده مطالعه اولونه‌بیلیر : بونلردن برنجیسی نابی و راغب پاشا مکتبنك انحطاطی شکلیدرکه بونده الك زیاده لفظ و صنایع لفظیه حاکم اولمشدر . ایکنجیسی ده ندیم مکتبنك متردی تقلیدیدر . بوده یالکز لسان و شیوه‌جه محلی افاده‌یی و عامیانه افکاری التزام ایدن واصف اندرونی طرزی ایله ، افکار و افاده‌ده ادب حسنی جریحه‌دار ایده‌جك قدر پرده بیرون و نفسانی داورانان فاضل اندرونی ، سروری ، غالب پاشا طورینی احتوا ایدر . هرایکی مکتبك ـ یکدیکرینه اوصاف اساسیه‌جه مباینتلرینه رغماً ماهیتلری قدمایی کور کورینه ، ابداع و ممتازیتدن محروم بر شکلده تعقیبدن عبارتدر . بو حیثیتله اون اوچنجی قرن هجری اوائلنده ادبیات عتیقه‌نك نظم قسمی ، تمامیله انحطاط حالنده عد ایدیله‌بیلیر . یالکز ، سلیم ثالث دورنده برشاعر مستثنا ظهور ایده‌رك بو تردیٔ عمومی‌یه کوچوك بر وقفه بخش ایده‌بیلمش ، بوتون قدمای شعرا کبی ایران شعرینی تقلید ایتمکله برابر ، بر زماندن بری منسی و متروك قالان تصوف نشوه‌سنه خیال بداعتلریله یکی بر تجلی ویره‌رك نامنی ادبیات تاریخنده ابقا ایده بیلمشدرکه اوده شیخ غالبدر .

شیخ غالب

شیخ محمد اسعد غالب دده ، کتبه‌دن مصطفی رشید افندی نامنده بر ذاتك صلبندن ١١٧١ تاریخنده دوغمشدر . « اثر عشق » ترکیبی ابجد حسابیله ولادتنه تاریخدر . کنج یاشنده دیوان همایون قلمنه چراغ ایدیله‌رك بر مدت دوام ایتمش ایسه‌ده رسمی کاتبلك طبعنده میل کوره‌مدیکندن طریقت مولویه‌یه انتساب ایله‌مشدر . مولویلکك جذبه‌لری آلتنده قالان کنج دده قونیه‌یه کیده‌رك درکاه مولاناده چله چیقارمغه باشلامش ، استانبوله عودتنده یکی قاپی مولوی‌خانه‌سنده چله‌سنی اکمال ایده‌رك طریقتده ترقی ایده ایده یکی قاپی و بالآخره غلطه مولوی‌خانه‌لری پوست نشینی اولمشدر . سلطان سلیم ثالثك ، والده‌سیله همشیره‌لری خدیجه و بکخان سلطانلرك فوق‌العاده منظور و ملتفتی ایدی . حتی والده سلطانك کندیسنه « یاموق شیخم » دییه خطاب ایلدیکی مشهوردر . دیوانده بکخان

سلطانه یازدیغی مدحیه‌لر مشارالیهایه رابطه‌سنك ساده‌جه برعلاقهٔ تابعیتدن عبارت قالمادیغی، قلبی بر ارتباط درجه‌سنه یوکسه‌لدیکی ذهابنی ویرمکده‌در . غایت حساس ، ظریف ، نازك ، رقیق برذات اولوب کرك طریقت مولویه آداب وارکاننه وکرك شعره مربوطیتی روحنی اوزه‌جك قدر صمیمی ایدی . ابتدالری شعرلرنده « اسعد » تخلص ایدرکن بالآخره « غالب » مخلصنی قوللانمش و اصل ادبی اشتهاری بو مخلص آلتنده وقوعه کلمشدر . ١٢١٣ تاریخنده هنوز قرق ایکی یاشنده اولدیغی حالده ارتحال أیله‌مشدر .

غالب دده، سلطان سلیم ثالث دورینك یکیچریلکه و اوجاغك منتسب عدایلدیکی بکتاشیلکه رغماً ـ مولویلکه قیمت ویره‌ن تمایلاتی آراسنده یتیشمش، قابلیت واستعدادی پادشاهك وزمانك موافقتیله نمالانمش، خیالی ممتاز وواسع ، تصوفه روحی ارتباطی قوتلی اسلوبی سلیس وروان برشاعردر .

غالب دده‌نك بزم ادبایه یادکار براقدیغی ادبی اثرلری ، اپجه بویوك برجلد تشکیل ایدن دیوانیله ـ خاصةً باعث شهرتی اولان و ضیا پاشایه

کلمشدر اوشاعر یکانه   کویا بوکتاب ایچون جهانه

دیدیرتن ـ « حسن وعشق » اسملی حکایهٔ منظومه‌سندن عبارتدر .

دیوانه غالب: شیخ غالبك دیوانی، اودور انحطاط ایچنده تصوف وادیسنی رهبرنجات بیلمش، خیالی قوتلی برشاعرك قصیده، قطعه، تاریخ ، ترجیع وترکیب، مسدس ومخمس ومربع، غزل، شرقی، مثنوی کبی مختلف اثرلرینی محتوی برکلیات اشعاردر. قصیده‌لرنده دها زیاده نابی‌یه متمایل کورونن غالب دده ، سلطان سلیم ثالثله همشیره‌لری حقنده‌کی مدحیه‌لرنده جانلی و صمیمی حسیاتنه ترجمان اولمشدر . شاعرلکجه خاصهٔ کاشفه‌سی ایسه اك زیاده متصوفانه یازیلرنده نمایان اولورکه بونلرده دها زیاده غزل ، مسدس، مخمس و مربع طرزنده نظم اولونمشدر . مع‌التأسف شیمدی نسخه‌سی اندر اولان دیواننده بویولده پك پارلاق بدیعه‌لر اولدیغی کبی ، نابی وندیم وادیلرینك طاتسز و رونقسز تقلیدندن عبارت برچوق نظملرده موجوددر. هرجنسدن شعر یازمغده هوس

کوستره‌رك اندر استعمال ایدیلن « بحر طویل » طرزنده بیله بر قاچ مصراع سویله‌مشدر . یالکز دیوانیله قالمش اولسه‌یدی شیخ غالبی تصوف قوتیله خیالنی جانلاندیرابیلن بر انحطاط دوری شاعرندن فضله قیمتده تلقی ممکن اوله‌مازدی .

حسن وعشق : مثنوی طرزنده و « مفعول مفاعلن فعولن » وزننده یازلمش رمزی وتصوفی بر حکایهٔ مخیله‌در . غالبك هنوز یکرمی آلتی یاشنده ایکن وجوده کتیردیکی بو بدیعهٔ خیالیه طرز قدیم ادبیاتك حکایه نوعنه پارلاق بر خاتمه چکمش عد اولونابیلیر . اثر ، اساساً نابینك « خیرآباد » اسمنده‌کی حکایه‌سنه نظیره اولمق و حتی تفوق ایتمك داعیه‌سیله وجوده کتیرلمشدر . باش طرفنه برمعتاد یازیلان « تحمید » ، « نعت شریف » ، « معراجیه » ، « وصف مولانا » دن صکره « در بیان سبب تألیف » سرلوحه‌لی قسمنده بو داعیهٔ تفوق واضحاً و نابی ایله خیرآباد حقنده بر خیلی تنقیدات و مؤاخذات ایله ممتزجاً کوسترلمشدر . بو مقدماتدن صوکره اصل حکایه کلیرکه رموز تصوفیه‌نك تشخیص و انطاقندن عبارت اولان شخصلری بیله کنوی و رمزی اسملر طاشیرلر : « بنی محبت » اسمنده بر قبیله‌ده بر کیجه « عشق » اسمنده بر ارکك و « حسن » نامنده بر قیز چوجق دوغار و سادات قبیله‌نك رأییله بر برینه نامزد قیلینیر . تحصیل سننه کلنجه هرایکیسی « منلا جنون »ك معلم اولدیغی « مکتب ادب » ده اوقورلر وبربرلرینه عاشق اولورلر . بعضاً خلوتکاهلرنده وبعضاً « سخن » اسمنده « بر پیرجوان ضمیر عیار»ك باغبان اولدیغی « نزهتکه معنی »ده «حوض فیض» کنارنده کزوب دولاشوب سویشیرلر . « سخن » بونلرك حالنی آکلایه‌رق آرالرنده وساطت ایدر . لکن « حیرت » اسمنده‌کی حاکم بونلرك تلاقیسنی منع ایلدیکندن مکالمه ینه سخنك دلالتیله مخابره‌یه منقلب اولور . حسن دایه‌سی اولان « عصمت » ایله ، فرقت یوزندن دوچار جنون و مبتلای بلای کونا کون اولان عشق‌ده لالاسی « غیرت » ایله محرمانه تعاطئ افکار ایله کندیلرینه تسلیت ویرمکه چالیشیرلر . نهایت عشق قبیله ساداتنه مراجعتله حسنه طالب اولورسه‌ده اونلر بونك بر طاقم مزاحمی اقتحامه منوط اولدیغنی ، بیك باشلی اژدرلرله‌دولویوللردن ، اوزرنده مومدن کمیلر بولونان آتش دریاسندن ، جادولرله مالامال خرابهٔ غم وسرای ماتمدن کچوب « دیار قلب »ه واصل اوله‌رق اورادن « کیمیا» کتیرمسی لازم کلدیککنی آکلاتیرلر . عشق غیرتله برابر یوله چیقار . اولا بر قویویه دوشوب صاحبی اولان دیودن بد معامله کورور و برصباح یتیشوب کلن سخنك دلالتیله

اسم اعظم یازیلی بر رسنه صاریله‌رق قورتولور. بوندن صوکرا مدهش بر قیش ایچنده خرابهٔ غم یوللرینی کچرکن سحرباز بر جادویه راست کلیرلر که عشقه مفتون اولوب مقابله کوره‌مدیکندن پیچاره‌یی چارمیخه کرر، ینه سخن یتیشوب بو سحرك طلسمی اولان «حسن» اسمیله سحری بوزارق عشقی قورتاریر و کندیسنه حسن طرفندن «تیغ آه» اسمنده بر قلیجله «اشقر» نامنده بر آت هدیه ایدر. آتنه بینه‌رك غول بیابانیلری، دیولری ووحوشی تیغ آهله کسوب بیچن عشق «سرای ماتم»ی کچوب «دریای آتش» اوکنه کلیر؛ غیرت قانادلانوب اوزرندن کچرسه‌ده کندیسی اوزرنده‌کی موم کمیلره بینمکه جسارت ایده‌میه‌رك قالیر، لکن اشقربی محابا آتشه کیروب اوته یانه کچه‌رك «ساحل چین»ه واریر. اوراده شاه‌چینك «هشربا» اسمنده‌کی قیزینی کوره‌رك مظهر اولدیغی توجهه آلدانان و بونی حسنه بکزه‌تن عشق، تیغ آهی اوکا تسلیم و برابرجه قاپیسی اولمیان، یوللری معوج، در و دیواری اصنام و نقوش ایله دولو «ذات الصور» قلعه‌سنه عزیمت ایدر. بوراده تهلکه‌یه معروض اولدیغی غیرتك نصایحیله آکلایوب اشقره بینه‌رك چیقمق ایسته‌دیکی حالده متمادیاً دولاشیر، اولجه کچیردیکی بوتون سرکذشتلر تکرار باشنه کلیرده ینه قالقدیغی یره‌دونر، بر درلو قاپیسنی بولوب قلعه‌دن چیقاماز. نهایت بلبل قیافتنده سخن کلوب قلعه‌یه آتش ویرمسنی نصیحت ایدر و قلعه یانجه آچیلان دفائنه باقیه‌رق ینه «راه بی پایان»ه دوشر. یولده طاقتدن کسیلوب دوشر، آتسز قالیر. سخن طبیب قیافتنده کلوب اونی «حصار قلب»ه کوتورور که اوراده ذات الصورك بیکلرجه مثالی وهشربانك یوز بیکلرجه امثالی موجود وجمله‌سی بر سلطانه تابعدر واو سلطان ده «حسن»در. بوراده سخن «اسرار خفیه»یی عشقه تعلیم ایدوب اونی حیرته تسلیم وحیرتده «سرادقات وصلت»ه سوق ایدر.

شو بسیط خلاصه، حکایه‌نك یالکز نه قدر رمزی اولدیغنی آکلاتیر. قیمت شاعرانه‌سی ایسه پك پارلاق توصیفلرندن آکلاشیله‌بیلیر. آراده شعر و شاعرلك حقنده‌کی تلقیاتنه دائر بر استطراد ایله درت «طردیه» ونهایتنده‌ده بر «فخریهٔ شاعرانه» ایله بر «خاتمه» موجوددر.

«حسن وعشق»ك وصف اساسیسی «خیال»در: بو اثرده نه لیلا ومجنون کبی حسیات، نه خیرآباد کبی وقایع حاکمدر. بونك بوتون قوتی پارلاق پارلاق تصورلرنده، قورقونج قورقونج تخیللرنده منذمجدر. تصویر وتوصیفده، مجاز واستعاره‌ده پك یوکسك بر موفقیتی واردر.

کیدکاری آفتاب تموز ایجدکلری شعلهٔ جهانسوز
ارزاقلری بلای ناکاه آتش یاغار اوستلرینه هرکاه
اکدکلری دانهٔ شراره ایچدکاری قلب پاره‌پاره
ضاندقلری هپ متاع جاندر آلدقلری سوزش نهاندر
که‌ظلمت اولوردی توی برتوی که‌نور یاغاردی سوی برسوی
وار ایله اوکلشنی تخیل پروانه‌سی کل چراغی بلبل
خورشید کبی اوماه مخشب یکپاره نظر نه‌کوش ونه‌اب
لعل لبی کوهر شکرریز شمع رخی ماهتاب کلبیز
لعل لبی شعلهٔ شکرنوش کلرخلری نوبهار کلپوش
جلادنکاهن ایت تماشا عزرائیلی کورکه روح بخشا
نورسیه اولسه پاره پاره ایتم بن اوزلفه استعاره
هم حالت کلشن تخیل کاغدچه‌لر آل قنادلی بلبل

یوللو تصورلرده خیالك نه‌بیوك بررول اوینادیغی میدانده‌در .

حسن وعشق ایله شیخ غالب عصری ایچنده تمایز ایتمش، قصیده وغزل طرزلرینك معین قالبلر حالنه کلدیکی ، نسبةً مادی‌اولان نابی وندیم مکتبلرینك مقلدلر الندە ابتذاله دوشەرك دوچار تردی اولدیغی اودورده ، آرتق ماضی‌یه قاریشمش عد ایدیلن فکری وحسی تصوفك صوك لمعه‌لرینی اظهار شرفی اونك حصه‌سنه اصابت ایله‌مشدر . حسن و عشق کندی زماننده مهم برتأثیر ایقاع ایده‌مه‌مش ، عزت ملانك «کلشن عشق» اسمنده کوچوك ودکرسز برتنظیرندن باشقه بر حرکت ادبیه وجوده کتیره‌مه‌مش اولدیغی حالده تجدد ادبیده قیمتْ فوق‌العاده‌سی بالخاصه تقدیرایدلمش و حتی استاد اکرم «مرآت بدایع تصورات» دیه وصف ایلدیکی بواثرایچون :

«ویقتور هوغونك بعض آثارنده کوروب‌ده حیران قالدیغمز اوقوتلی قوتلی مشعشع خیاللرك» او قورقونچ قورقونچ دلپسند تصورلرك بعض نظائرنی حضرت شیخك حسن و عشقده بولابیلیرز.»

دیدیکی کبی عبدالحق حامدده باشلیجه بواثری مقلدبه اتخاذ ایله‌مکله شیخ حقنده‌کی تمایل وتقدیرینك درجه‌سنی کوسترمشدر .

سنبل زاده وهبی

مرعشك قدیم خاندانلرندن سنبلزاده عائله‌سنه منسوب اولان محمد وهبی افندی ، فضلادن سنبلزاده رشید افندینك مخدومیدر . ایلك تحصیلنی مسقط رأسنده یاپدقدن

صوكره استانبوله كله‌رك طريق تدريسه سالك اولمش ، متعدد قاضيلقلرده ومدرسلكلرده بولونمش ، رجال دولت صيراسنه كچه‌رك ايرانه سفيرصفتيله كونده‌رلمش ، بالآخره تكرار طريق قضايه رجوع ايده‌رك ١٢١٤ ده ارتحال ايله‌مشدر . معلوماتلى وفاضل بر آدم اولديغى حالده خوشكو ، هوساتنه مجبوز ، اخلاقاً مترددى ايدى . كثرت وتنوع آثارى ، كنديسنه نابى‌يه ياقين بر شهرت تأمين ايتمشدر . فقط بو متعدد اثرلرك روحى تحرى اولونورسه كنديسى نابى مكتبنك انحطاط دوره‌سنه منسوب بر مقلد ومعقبى اولمقدن فضله بر قيمته مالك كوروله‌مز . مرتب و معظم ديوانى ، تحفه ونخبه اسمنده ايكى منظوم لغتچه‌سى و مخدومنه خطاباً يازديغى لطيفه‌سى باشليجه ادبى آثارينى تشكيل ايده‌ر .

ديوانه وهبى : قوجه بر جلد تشكيل ايدن وهبى ديوانى اولاً مثنوى طرزنده تحميد ، نعت ، معراجيه ، ستايش پادشاهى ، معما بنام سليم ، وصف كلام منظوم ، سبب ترتيب ديوان پارچه‌لريله بر تاريخ قطعه‌سنى حاوى برمقدمهٔ طويله ايله باشلار . بونى عربى وفارسى ديوانچه‌لر تعقيب ايده‌ر . بعده توركجه قصائد قسمى كليركه بر ايكى نعتدن صوكره سلطان مصطفاى ثالثه ، سلطان عبدالحميد اوله ، سلطان سليم ثالثه ، راغب ، درويش محمد ، دارنده‌لى محمد ، يكن محمد ، خليل حميد پاشالره ، چلبى زاده عاصم ، پيرى زاده صاحب ، ايرانى زاده اسعد ، اسعد زاده شريف ، كامل افنديلره ، ملك محمد ، توقيعى عثمان ، رائف اسماعيل پاشالرله وحيد افندى‌يه يازلمش مدحيه‌لرله بعض مطايبات ، روحى‌يه نظيره بر تركيب بند ، بعض تخميسلر وقطعه‌لر بوقسمده‌در . قصائدنده سنبلزاده وهبى اكثريا نفعى‌يى وبعضاً باقى ، نابى وثابتى تنظير ايتمش ، برى ثابتك وديكرى نفعينك اولمق اوزره ايكى قصيده‌يى ده تخميس ايله‌مشدر . اك مشهور قصيده‌لرى ، ايران سفارتندن عودتنده خاكپاى شاهانه‌يه تقديم ايلديكى « قصيدهٔ طنانه » ايله رودوس قاضيسى ايكن قريم خانى شاهينكرايك ترتيب جزاسنه وساطتنى مصور « قصيدهٔ طياره » وبرده خليل پاشا زمان صدارتنده تنظيم و زمانك باشليجه شعراسنى استخفاف ايلديكى « سخن قصيده‌سى » در . بونلردن باشقه « شوكتلو خنكارم » رديفلى تقرير منظومى ، « غمچه » رديفلى مهاديه بوغازى ظفرى تاريخى ، « اوزره » و« بولور » رديفلى نفعى نظيره‌لرى ، « آفتاب » رديفلى « قصيدهٔ شمسيه » ، كل « رديفلى « قصيدهٔ ورديه » » ، « سنبل » رديفلى باقى نظيره‌سى ، ثابتك « دولت » قصيده‌سيله نفعينك « نونيه » سنه تخميسلرى ،

« كاغد » رديفلی قصيده ايله نفعينك « ويرير » رديفلی قصيده‌سنك تنظيری‌ده جالب دقتدر. « سخن » قصيده‌سنده دور شاعرلرندن شكايت ايده‌رك

نيجه شاعر ديو تعبير اولنور آنلره كيم ... شب عمرنده هنوز كورميه رؤيای سخن
شاعريت آكا اسناد مجازی‌يه چيقار ... بيلميه اول كه حقيقتله مزايای سخن
طالب نظم غزل علمه چاليشسون اول ... ليت شعری ديو ايلرسه تمنای سخن
علم وشعرايكيسی معناده مرادفلرايكن ... برميدر شاعر نادان ايله دانای سخن
اولا علم معانيده مهارت لازم ... بيلمكه نكتهٔ سربستهٔ معنای سخن
استعارات و كنايات و حقيقتله مجاز ... دائما اوله‌ده‌در جاریٔ مجرای سخن
احسن صورت وجه شبهی بيلمييجك ... نه‌يه تشبيه اولنور وجه دلارای سخن
فارسی و عربيدن ايكی شهبال ايستر ... تا كه پرواز بلند ايليه عنقای سخن

يوللو نظريات ايراد ايتمشدركه شو برقاچ بيتده هم ادبی افكارينه ، هم‌ده اسلوبنه مثال بولمق ممكندر.

قصائدقسمنی متعاقب اوتوزی متجاوز تاريخی حاوی اولان «تواريخ»، ايكی يوزاللی‌يی متجاوزغزل ايله بعض رباعيات، مفردات ومعميات والغازی حاوی «غزليات» قسملری كلير . غزللرنده باقی ، نابی ، نديم كبی شعرايی تنظيره هوس ايده‌ن وهبی بعضاً

می ايچ لبكده كورونسون شراب ايچنده شراب ... بوسوز سينه ايله دل كباب ايچنده كباب
§ برج عقربده كونش كبی عياندر زلف ورخ ... زهرناك امايته پرتوفشاندر زلف ورخ

كبی تصنعلره ، ياخود

جناب شيخ دخی نوش ايدرسه كهنه شراب ... شبابی عودت ايدوب تازه‌يی اوپر شاپ شاپ

طرزنده پرده‌بيرونلقلره دوشمشدر . غزللری عموميتله تقليد اثريدر وهربيتی باشقه تلدن چالان غير معين موضوعلو منظوم لاقيرديلردن عبارتدر . بو قسمه بر مستزاد ايله برده تخميس علاوه اولونمشدر .

لطفيهٔ وهبی : نابينك « خيريه »سنه نظيره اولان بواثر ، وهبينك مخدومی لطف الله افندی‌يه خطاباً يازديغی نصيحتلری احتوا ايدر. «فاعلاتن فعلاتن فعلن» وزننده و مثنوی شكلنده اولان لطفيه علومك انواعی، آداب معاشرتك شرائطی، اخلاق فرديه‌نك ايجاباتی، مناسبات بشريه اشكالی ، طرق ومناصب احوالی حقنده نصايحی جامعدر . علم حقنده‌كی آكلايشی

اعتبار آينه‌مه پك هندسه‌يه ... كيرمه اول دائرهٔ وسوسه‌يه

دیمسندن آ کلاشیله‌جغی کبی اجتماعی تلقیسی‌ده

عورته ویرمه حذر قیل رخصت　　　که آنك چوغی اسیر فرصت
آنلری ایته امورده محرم　　　چیقمسون طشره‌یه هیچ صوت حرم

یولنده‌کی نصایحندن استدلال اولنه‌بیلیر .

تحفهٔ وهبی : ایران سیاحتندهٔ وهبینك مشاهده‌سنه کوره بزجه غلط معنا ویریلن برطاقم فارسی لغاتك ایضاحنی جامع منظوم برلغتچه‌درکه خلیل حمید پاشانك مخدوملری ایچون یازلمش اولدیغنی مقدمه‌سنده ذکر ایدر .

مقدمه مثنوی طرزنده ایسه‌ده لغتچه متفرق قطعه‌لر شکلنده ترتیب اولونمش، بونلرده قافیه‌لرینه نظراً الفبا ترتیبیله دیزلمشدر .

پدر بابا پسر فرزند اوغلدر هم آنا مادر　　　قرنداشدر برادر دادروهمشیره‌در خواهر
§ رخش آت پارلایجی رخشنده پارلاق تابدار　　　پك لطافتلو طراوتلو دیمکدر آبدار

یوللو لغتلرك نظم ایدلمسی، اودورك وبوشاعرلرك معناجه نه‌قدر دوشکون وشعر تلقیسنجه نه‌قدر غریب اولدیغنی کوسترمکه کافیدر .

نخبهٔ وهبی : تحفه‌نك کوردیکی رغبته بناءً عینی طرزده یازلمش بر عربی لغتچه‌در . باش طرفده مثنوی طرزنده‌کی مقدمه‌سنده سلطان سلیم ثالثه اتحاف ایدیلن بو اثرده‌ده عین ترتیب اوزره قطعه‌لر درج ایدیله‌رك :

جمله بی کلفت کلنلر سانحات　　　هم تعاقبله کلنلر واردات
سوز حدیث وهم کلام انبیا　　　هپ روایت ایدیجیلردر روات
§ برایکی اوچ احد اثنین وثلث ایله شمار　　　اربعه خمسه‌دیسون درده بشه اول که‌صایار

یولنده کلمه تفسیرلری نظم حالنه کتیرلمشدر .

خلاصه ، سنبل زاده وهبی ، نابی کبی هروادی‌یه آتیلمش ، فقط هریولده نابیدن چوق کریده قالمش ، قابلیت نظمنی یالکز سهولت بیانه مدیون ، خیال و حسدن محروم متردی مقلدلرك باشلیجه برانموذجیدر . اثرلرنده شخصیتدن اثر یوقدر . بوتون مهارتی قافیه‌لره ولفظ صنعتلرینه دایانه‌رق نظم ترتیبندن عبارتدر .

وهبی اساساً نابی مکتبنك مقلدی اولمقله برابر دورینك درلودرلو اذواق‌وهوساتنه‌ده – صفت علمیه‌سنه رغماً – قاریشمش ، بوصورتله ندیم وادیسنك پرده بیرونلغه چوریلمش شکل متردیسندن‌ده حصه‌دار اولمشدر . خصوصیله انحطاط دورنده هوسات نفسانیه

مصورلکی بیله آز کورونه‌رك هجو وهزل وادیسنده حقیقی بالدیری چیپلاق کفرلرینك نظمنه قدر کیدلدیکندن وهبی‌ده سروری، عینی وسائر معاصر شاعرلر ایله برابر اویولده بعض شعرلر انشادندن‌ده کری قالمامشدر .

جدیاتنده نه‌حقیقی برفکر فلسفی، نه‌صمیمی برحس، نه‌ده ممتاز برتخیل کوسترمه‌ین، اثرلرنده نه‌برتوصیف وتصویر بلاغتی ، نه‌ده برتحکیه جاذبه‌سی حس اولونمیان وهبینك هزلیاتنده‌ده ذوق ونشوه دکل عادتا استکراه دویوله‌جق بر چیکلك موجوددر . بوجهتله وهبی ، هرطرفه دال بوداق صالان اشعارینك هیئت مجموعه‌سیله منسوب اولدیغی انحطاط ودوشکونلك دورینی بحق تمثیل ایتمشدر دینیله‌بیلیر .

عزت ملا

نابی مکتبنك صوك غنچهٔ شعری دینیله‌بیلن کچه‌جی زاده محمد عزت افندی، سلطان عبدالحمید اول زمانی صدورندن صالح افندینك مخدومی و سلطان عبدالمجید وعبدالعزیز دورلری‌وزراورجال‌سیاسیه‌سندن‌مشهورفؤاد پاشانك‌پدریدر. « ١٢٠٠ » تاریخنده‌درسعادتده تولد ایتمش ، تحصیلنی اکمالدن صوکره طریق تدریسه داخل اوله‌رق غلطه مولویتنه تعیین ایدلمش ایدی . سلطان محمود ثانینك معتمدی اولان حالت افندی بدایتده عزت ملایی حمایه ایلدیکی حالده بعض اطوار سربازانه‌سیله آنی‌ده کوجندیرمش و نهایت باامر همایون کشان قصبه‌سنه نفی اولونمشدر . برسنه قدر کشانده قالدقدن صوکرا عفو عالی‌یه مظهر اوله‌رق استانبوله عودت‌ایدن عزت ملا مکهٔ مکرمه واستانبول پایه‌لرینی احراز ایله یکیدن رجال صیراسنه قاریشمش ایدی . ١٢٤٥ روس محاربه‌سنك اعلانی حقنده‌کی قراره‌مخالفت ایلدیکندن برچوق تعریضاته اوغرامش ، نهایت‌دشمنلرینك سعایتیله سیواسه نفی ایدیله‌رك اوسنه ایچنده قتل ایدلمشدر .

عزت ملانك آثاری ، « بهار افکار» عنوانیله شهرت آلان دیوانیله مؤخراً یازدیغی اشعاری‌جامع‌اولان« خزان آثار » اسملی‌دیوانچه‌سندن و « محنت کشان » و« کلشن عشق» اسملی ایکی مثنویسندن عبارتدر .

بهار افکار : عزت ملانك باتاییجه اشعارینی احتوا ایدەر. قصائد قسمنك باش‌طرفه دیِ قصیده‌لرله منظومه‌لرینی درج أیله‌مشدر . بوراده قصیده شکلنده بر مناجات ،

بر معراجیه ، ایکی نعت شریف ، اوچ کربلا مرثیه‌سی ، مولویلره عائد ایکی مدحیه ایله مناجات ، نعت ، مدیحهٔ اصحاب بولنده بعض قطعات ورباعیات وینه دینی ماهیتده وبالخاصه حضرت مولانا مدحنده تخمیس وتسدیسلر موجوددر. بوندن صوکره پادشاهه عائد اولان اون سکز قصیده ایله بر قطعه ، بر تخمیس ومتعدد تواریخ کلیر. « قصائد برای کبارزمان» نامیله حالت افندی ، خورشید پاشا ، خیرالله افندی ، خسروپاشا ، بهجت افندی ، دری زاده عبدالله افندی ، آغا حسین پاشا ، سلحدار علی پاشا وغالب پاشا ایچون یازلمش اون یدی قصیده و وقوعات شتایه متعلق تواریخ ایله بوقسم ختام بولور . غزلیات قسمنده بشیوزدن فضله غزل ایله بعض تخمیس و تسدیسلر ، روحی‌یه نظیره بر ترکیب بند ، « صهبانامه » اسملی متحدالقافیه برنظم ونهایتنده رباعیلر ، قطعه‌لر ، مطلعلر و بیتلر ایله درت مصراعلی بر بحر طویل قطعه‌سی واردر. عزت‌ملانك فارسی منظومه‌لری‌ده آیریجه بودیوانه الحاق ایدلمشدر .

خزانهٔ آثار: بونده‌ده عینی ترتیب محافظه ایدیله‌رك اولاً پادشاهه عائد ایکی قصیده ایله مثنوی طرزنده بر رؤیا تصویری ، صوکره اسماعیل پاشایه یازلمش بر قصیده ومتعدد تاریخلر ، دها صوکره اللی‌یه یاقین غزلیات‌ایله برقاچ تخمیس وتسدیس وقطعات‌ورباعیات درج ایدلمشدر .

هرایکی دیوانده عزت ملا قدما ومعاصرین شعرانك مقلدیدر. قصیده‌لرك اکثریتی نفعی‌یه ، غزللرك‌ده قسم اعظمی نابی‌یه نظیره اوله‌رق یازلمشدر . تنظیر خصوصنده همان استنساخه یاقین بر طرز تلقی ، بوتون دور انحطاط شاعرلری کبی ، عزت ملاده‌ده کورولور . مثلا :

کرم اولدرکه بلا واسطهٔ دست کریم	قونولان جیبی دخی بیلمیه بلکه زر وسیم
§ علی‌الصباح چیقوب رخشران عالم نور	بوزولدی حملهٔ اولاده لشکر دیجور
§ شهر استانبولمی یا بو باشقه بردنیامیدر	یوقسه اول کوردیکم برقورقولو رؤیامیدر

مطلعلی قصیده‌لر اوقوتجه‌نفعی ونابینك ــ هم‌ده شاعرتجه چوق دون بر صورتده ــ کلمه‌لر ده‌کیشدیریله‌رك تکرارلاندیغنه قولایجه قناعت ایدیله‌بیلیر. دینی وخصوصیله طریقت مولویه‌یه متوجه شعرلرنده غالب دده‌نك‌ده آز چوق تأثیری محسوسدر . ایلك قصیده‌لرله تخمیس وتسدیسلرده و برچوق غزلیاتده بونك امثالی واردر .

خلاصه عزت ملانك اشعاری متعدد ومتنوع اولمقله برابر هیچ برنده ابداع قدرت وقابلیتی کورولهمکدهدر .

محنت کشانه: عزت ملانك کشانه نفینی و اورادهکی حیاتنی مصور اولهرق قلمه آلدیغی « فعولن فعولن فعولن فعول » وزننده ومثنوی طرزنده بر حکایهدر . سبب نفیی اولان منافرتلر ، صورت نفی و سیاحتی ، کشانهدهکی طرز حیاتی ، اوراده ایکی کنج آراسندهمباینت‌مذهبیهیه رغماً جریان ایدن برعشق حکایهسی ، دیکر برطاقم منقولات ، صورت عفو وعودتی بواثرده اولدقجه حقیقته یاقین برصورتده تصویر وتحکیه ایدلمشدر . موضوعنك حقیقیلکی اعتباریله زمانك احوالی حقنده وثیقه ماهیتنی حائز وبوحیثیتله ممتاز بر اثردر . اسلوبندهده فضله تکلف یوقدر . تصویرلری بر آز مبتذل وعامیانه ایسهده خوشه کیدهر .

دوز اوغلی مزادنده بی کذب ولاف — صورك خلقه وارسهبو سوزده خلاف
جواهر چالوب کوز کوره صیرفی — بر اولمشدی سیم وزر ایله کنی
فندی او مجلسده حاضر ایدی — فقط آه ایدن کیزلی ناظر ایدی
كوروب آنی مرحومه ویردم خبر — حدوث ایتدی آندن نیجه درلو شر

طرزندهکی تحکیهلر شعر واسلوب اعتباریله پك قیمتدار دکل ایسهده مادی و حقیقی وقایعه تعلق نقطهٔ نظرندن اهمیتله تلقی‌یه لایقدر .

کلشن عشق : شیخ غالبك حسن وعشقنه نظیره اولمق اوزره یازلمش ، موفقیتی محدود ، تصویرلری فوق‌العاده مبالغهلی ، کوچوجك بر حکایهٔ مخیلهدر .

بوتون بو اثرلر عزت ملایی تمامیله مقلد بر انحطاط شاعری اولهرق ارائه وتمییز ایدهر . کمیتجه اینجه اهمیتلی اولان بواثرلرده دیکر شاعرلرك اسلوبنه بکزهتمك غیرتیله یازلمامش پك آز شی واردر . صمیمی حسیاتدن ، یکی وممتاز خیاللردن ، خصوصی وبدیعی اسلوبدن هیچ بر اثر کوسترمهین اشعاریله عزت ملایه فضله برقیمت عطفی ممکن دکلدر .

سرورے

اصل اسمی « سید عثمان افندی » اولان سروری ، شرفادن حافظ موسی افندینك اوغلودر . ١١٦٥ ده آطنهده تولد ومسقط رأسنده ایلك تحصیلنی اکمال ایدهرك « حزنی »

مخلصیله شعر ایرادینه باشلامش ، ۱۱۹۳ تاریخنده درسعادته کلەرك انتساب ایتدیکی شیخ‌الاسلام توفیق افندی طرفندن مخلصی « سروری » یه قلب ایدلمشدر. اونجی عصرده نیشن و « سروریٔ قدیم » دینه معروف اولان « بحرالمعارف والاصطلاحات الشعریه » مؤلفندن تفریقی ایچون کندیسنه ـ ابجد حسابیله تاریخ‌دوشورمکده‌کی مهارت‌وسهولتنه‌ده اشارت اولمق اوزره ـ « سروریٔ مورخ » لقبی ویرلمشدر . استانبولده طریق قضایه سلوك ایده‌رك ، مختلف قاضیلقلرده بولنمش وبرآرالق اسکی زغره نیابتنده بولونان سنبل زاده وهبی افندی‌یه کتخدالق دخی ایتمش ایدی . پك زیاده ظریف ولطائفه میال اولوب هجو وهزل یولنده پك ایلری کیتمش وزمانك بوتون ارباب شعر وقلمیله‌استهزالر تعاطیسندن کری دورمامشدر . ۱۲۲۹ ده استانبولده وفات ایده‌رك طوپ قاپی خارجنده دفن ایدلمشدر .

سرورینك‌مطبوع دیوانی و « هزلیات‌سروری » نامیله آیریجه‌برده مجموعه‌سی‌واردر.

دیوانه سروری : اوچ قسمدن مرکبدر . برنجی قسمی سراپا تواریخدن عبارت اولوب دیوانك اك‌بویوك قسمنی‌تشکیل ایده‌ر. اوچیوز بیوك‌صحیفه‌یی تجاوز ایدن‌بوقسمده بویوك وکوچوك ، قطعه ، مخمس وبیت اوله‌رق بیکلرجه تاریخ موجوددر . سرورینك اك بویوك شهرتی‌ده هر وقعه و حادثه‌یی ابجد حسابیله تاریخنه تطابق ایدن برمصراع ایله ضبط وافاده صنعتنده‌در . علی‌العاده بر لفظ اویونجاغی اولان بو طرز نظمی سروری کرك کثرت وسهولت آثاریله ، کرك

اولدی صالح افندی دفتردار
§ رئیس وآمدی اولدی قلمده عاطف وغالب
§ ایلدی رحلت کلوب قدسی افندی کعبه‌دن
§ قره قوری قادی آلدی نعمان
§ سوردی یلکن کوره‌ك اعدایی قپودان پاشا

مصراعلرنده کورولدیکی اوزره حشودن آزاده افاده‌لریله بر صنعت‌کزیده حالنه کتیرمشدر . هله حریش فتحی ایچون یازدیغی تاریخلر پك متعدددرکه بونلر آراسنده هربندینك صوك ایکی بیتی برر تاریخ اولدیغی کبی بوبیتلردن هربرینك آحاد و عشرات ومآتی دیکرلرینککیلره مساوی اولمغله ایکی بیتدن سکز تاریخ چیقان اللی آلتی بندلك مخمسی پك فوق‌العاده‌در. دورینك بویوك‌کوچوك بوتون وقایعنه تاریخ سویله‌ین سروری ،

ماضی‌یی ده مهارتندن مستفید ایتمك ایسته‌یه‌رك سلطان محمود ثانی دورینه نظراً اسامیسی

دخی افزون اوله یارب که تعداد ایلدم شیمدی / ملوك ملك عثمانی اوتوز سلطان ذیشاندر
برر کلشدر ابراهیم وش عبدالحمید اورخان / ایکی محمود ایکیسی بایزید ایکی سلیماندر
اوچردر هپ سلیم واحمد وعثمان بو دولتده / دخی دردر محمدله مراد و مصطفی خاندر

قطعه‌سیله تعداد ایلدیکی حکمداران سالفه‌نك هر برلرینه جلوس تاریخلری ده یازمشدر.

سرورینك تاریخلری آره‌سنده جداً پك جالب دقت مهارتله سویله‌نمش بر چوق پارچه‌لر واردر . ۱۱۸۷ ده آطنه‌ده وبادن بر مدرسه طلبه‌سندن آلتی کشینك بردن وفاتنه سویلدیکی شو تاریخه باقیکز :

مدد برمدرسه ساکنلرندن آلتی جان چقدی / وباکیم شش جهاتی ناسه تنك ایتدی صفا کیتدی
آکیلسون جمله‌سی رحمتله حزنی سویلدم تاریخ / ولی احمد حسن موسی سلیمان مصطفی کیتدی

روایته نظراً بو تاریخی دوشورمکده‌کی موفقیتی اوزرینه تاریخ نویسلکه قرار ویرمشدر که شو قطعه‌سی‌ده عینی تاریخه مصادف اولدیغندن بو روایتی مؤید عد ایدیله‌بیلیر :

اشعاره طبعم ایکی سنه سی ایدوب آکا / غایتله اولدی سمت تواریخ ملتمس
تاریخ سال بدئی معجم یازوب دیدم / حزنی رقمله ایتدی مورخلکه هوس

دیوانك ایکنجی قصائد قسمنده اوتوزه یاقین قصیده ، یکرمیدن فضله « مدحیه » سرنامه‌لی قطعهٔ کبیره ، یدی غزل تخمیسی واردر . اوچنجی قسم غزلیاته عائددر که بونده‌ده یوز آلتمشی متجاوز غزل ایله یکرمی‌یه یاقین قطعه وبرقاچ مطلع موجوددر .

قصائد وغزلیاتنده سروری عمومیتله مقلددر . نفعی‌یه ، نابی‌یه ، سنبل زاده وهبی‌یه وبعضاً ندیمه نظیره اوله‌رق یازدیغی قصیده وغزللری ، شخصی وصمیمی حسلردن زیاده اسلافه متابعت ، اظهار قدرت ومهارت ، اثبات لیاقت داعیه‌لرندن ایلری کلمش ، لفظ قوتنه مستند اثرلردر .

معنایه کرچه صورتی نظم آوران ویریر / نطقم مسیح‌وش کبی روح روان ویریر
§ نطع سبزایله دوشه‌ندی ینه ایوان بهار / تخت کلشنده جلوس ایلدی سلطان بهار
§ نطق معجزله‌نم شیمدی مسیحای سخن / دم جان بخشم ایدر هر نفس احیای سخن
§ شه نوروزك اوکنده قودی مجمر سنبل / ایتدی کل جامعنی خیلی معطر سنبل
§ معجز وجان بخشدر نطقم دم عیسی کبی / سحری خامه‌م لقمه ایتمش اژدر موسی کبی

مطلعلی قصیده‌لری و

دورەشدی قالقوب آیاغه صهبا بدست‌مست   ایتدی دوشونجه شیشهٔ کیفن شکست مست
§ چرخی آهیلەدەلر عاشق‌کریان قات‌قات   کورلری یاشی یچریرلرە هم آن قات‌قات
§ سنبلی باشدن چیقارمش یار کیسوقویمش آد   خندهٔوردی تجسم ایتدیروب روقویمش آد
§ فانوس دلکه پرتو معدن فراغی وار   شوق رخکله بر کیجه روشن جراغی وار
§ اول طفلك ایکی بوسەسن آلدم شقرشقر   حمل أیلەیوب لطیفەیه کولدی جقر حقر
§ سیر ایدن دلبر نازکترین اسلامبولك   آرتوران آنلر ایمش زیورین اسلامبولك

مطلعلی غزللری مقلدلکنك اك بارز برهانلریدر .

هزلیات سروری: هجو وهزله شدتله مائل اولان سرورینك لطیفه کویانه ، فقط چوق دفعه آغزه آلنمقدن حجاب ایدیلەجك درجەده پرده بیرونانه وادب شکنانه تعبیرات وافادات ایله یازدیغی نظملر بومجموعەده طوپلانمشدر. وهبی وعینی کبی معاصرلری حقنده پك غلیظ تعبیرلرله هجولر یازدیغی کبی ، برچوق رذائل تصوراتیده نظم قیافتنه صوقمش اولدیغی بوآثردن ممکن مرتبه ضررسز اولەرق ، مثلا وهبی‌یه اسکی زغرەده محبوس ایکن سویلدیکی

قودیلر حبسه سنکله بنی‌ده ای وهبی   آغلاشیردق سیلەرك چشممزی یاغلق ایله
چونکه یوقدی کنهم ایشته ولایتلی بنی   کلدی قورتارمغه سن‌بونده اوتور صاغلق‌ایله

قطعەسیله ینه وهبی ایچون یازدیغی

باصدیروب ینه صریرقامن‌وهبینك   سورکاه سخنه غلغلهٔ نو صالدم
برقابازورنا کبی شهرتی‌وارایدی آنك   آنی‌ده آلدم‌الندن دودوکی‌بن‌چالدم

قطعەسی ذکر ایدیلەبیلیر .

خلاصه‌سرورینك بوتون‌شخصیت‌وممتازیتی ، کندیسنه‌شعار ایدیندیکی تاریخجیلکدەکی فائدەسز ، فقط حیرتفرما مهارتیله هزل یولندەکی پردەبیرونانه لطیفه‌پردازلغنده طوپلانیر. بونك خارجنده قالان آثارنده سروری علی‌العاده ، بسیط ، حتی سلاست نظمی بیله محدود بر مقلددر .

فاضل اندرونی

اندرونی فاضل بك، سلطان مصطفای‌ثالث دورنده سوریه وفلسطین حوالیسنده مهم اختلاللره سببیت ویرن مشهور طاهرعمرك حفیدیدر. فلسطین داخلنده صفد قصبەسنده

تولد ایتمش و ١١٨٠ تاریخنده جدی اوزرینه عسکر سوق اولونه‌رق قتل و عائله‌سی پریشان ایدلدیکی اثناده مشهور جزایرلی غازی حسن پاشا طرفندن واقع اولان شفاعت اوزرینه قورتوله‌رق استانبوله کونده‌رلمشدر. استانبولده اندرون همایونه قبول ایدیلن واوراده تربیه کورن فاضل بك سلطان عبدالحمید اول دورنده سرایدن چیقه‌رق بر مدت اقلام دولتده استخدام ایدلدی. سلیم ثالث دورنده خواجکانلق رتبه‌سنه ترفع ایده‌رك ردوس تولیتی، حلب دفتردارلغی، معادن همایون اماتی کبی بعض مأموریتلرده بولوندی. ١٢١٤ده علیهنده واقع اولان شکایتلر اوزرینه ردوسه نفی ایدلدی. بر مدت منفی قالدقدن صوکره خسته‌لانه‌رق استرحامی اوزرینه مظهر عفو اولدی. درسعادته عودتندن صوکره یدی‌سنه متمادیاً یاتاق اسیری قالدی و ١٢٢٥ تاریخنده ارتحال ایده‌رك ایوبده قیزیل مسجد قبرستاننه دفن اولوندی.

فاضل بکك مرتب بر دیوانی وآیریجه «دفتر عشق»، «خوبانامه»، «زناننامه» اسملی مثنوی طرزنده اوچ منظومه‌سی واردر.

دیواننده سلیس ولطیف بعض شعرلری وار ایسه‌ده عمومیت اعتباریله دیکر امثالی کبی تقلید روحیله وجوده کتیرلمش اولدیغندن او قدر دقته شایان دکلدر. لکن دیکر اوچ منظومه‌سی فاضل بکه خصوصی براهمیت عطف ایتدیرمکه کافیدر. چونکه بونلرده پرده بیرونانه وهوسپرورانه شعرلرك الك محرك شکللری مشاهده اولونور.

ادبیات قدیمه غرامیاتی اساساً تصوف نشوه‌سندن آلدیغی حالده، افکار متصوفانه‌نك قوتله حکم سوردیکی دورلرده بیله هوسات واحتراصات مادیه آرا صیرا شعرلرده اثرینی کوسترمکدن خالی قالمامش ایدی. ذاتی‌نك شمع وپروانه‌سنده زفاف تصویرینه عائد اولان پارچه‌لر، «صولو برادر» دیبه معروف اولان غزالینك شعرلری، خمسهٔ نرکسینك بعض حکایاتی، او یوله دوغرو تمایل کوسترلدیکنه دلالت ایده‌ر. عظمت واحتشام، یاخود ذوق وسفاهت دوره‌لرینك هوساتنه ویرکی ویرمك قیلندن اولان بو طرزده‌کی اثرلر، کیتدکجه آرتان حظوظات مادیه تمایللری اوکنده وسعت بوله‌رق، ندیمده آرتق تصوف روحندن بوس بوتون آیریلان مادی عشق وهوس شعرلرینه وجود ویرمشدی. ندیمك نزاهت خیالی، ظرافت حسیاتی، اسلوبنك شوخ ونازك تأثیراتیله برلشه‌رك بو کبی نفسانی تصوراتك حس ادب وعصمتی جارح تجلیلرینی شعر وبدیعیت قوتیله ستر ایتمش ایدی. لکن ندیمده‌کی جوهر شاعریتدن عینی درجه‌ده نصیبه‌دار اولامیان اخلافی، زمانلرینك‌ده

مساعدهٔ حسیاتیله، بو یولده چوق ایلری‌یه کیتدیلر. عصر سابقده بحث ایدیلن عزت علی پاشالر، بلیغلر، بو قرن هجری‌یه عائد اولان سنبل زاده‌لر، سروریلر، بر طرفدن ماضی‌یه تقلیداً تصوف اساسلرینه مستند قصائد وغزلیات وجوده کتیرمکله برابر، دیکرطرفدن‌ده حمامنامه‌لر، شوق انکیزلر، هزلیاتلر ایله اك آغیر واك پرده بیرونانه فکرلره نظمده بر مجرای بیان‌ویردیلر. ایشته فاضل‌بك ندیم‌مکتبنك بونقطهٔ نظردن سوء استعمال وتردی‌یه دوچار اولمش معقبلری آراسنده مهم بر موقعی حائزدر.

جمله‌سی «فاعلاتن فعلاتن فعلن» وزننده ومثنوی شکلنده اولان بو اثرلردن «دفتر عشق» زماننده معروف اولان بعض معشوقلرك؛ «خوبان‌نامه» مختلف بلاد وممالك اركك کوزه‌للرینك؛ «زنان‌نامه» ده مختلف خطه‌لر و شهرلر قادینلرینك تعریفاتنی حاویدر.

بسم ابروی سیاه جانان   قصهٔ عشقه کرکدر عنوان

بیتیله باشلادیغی «دفتر عشق» ده ابتدا اندرونده ایکن سودیکی و اسمنی کتم ایتدیکی بر کنجی صویردن باشلایارق کندی باشندن کچن محبوبدوستلق وقایعنی تصویر ایدەر.

خوبان‌نامه‌ده «کرویت ارض، ربع مسکون، خط استوا، اقالیم سبعه» حقنده معلومات ویرمکله باشلایه‌رق «هندستان، عجم، بغداد، مصر، زنکی، حبش، یمن، مغرب، جزایر وتونس، حجاز، شام شریف، حلب، آناطولی، روم‌ایلی، آطه‌های بحر سفید، اسلامبول، روم، ارمنی، یهود، چنکانه، تاتار، ارنبود، بوشناق، کورجی، چرکس، ملل مختلفه سرنامه‌سنده طوپلادیغی بولغار، خروات، بغدانلی، افرنج، فرانسز، فلمنك، اسپانیا، انکلیز، نمچه، مسقو، یکی دنیا (آمریقا) محبوبلرینی شوخ مشربانه بر صورتده توصیف ایدەر.

زنان‌نامه‌ده عینی‌ممالك ومللك قادینلرینی وصف ایتدکدن صوکره قادینلر حمامی ومحله باصقینی حکایه‌لری، نکاح ورابطهٔ زوجیه حقنده نصایح کبی بعض نظملر علاوه ایدەر.

استانبولك او دورده مشهور اولان باشلیجه چنکیلرینی مصور «چنکی نامه» ده «زنان‌نامه» یه الحاق ایدلمشدر. عینی‌وزنده اولان «چنکی‌نامه» مربع شکلنده قطعه‌لردن مرکبدر.

بویوك آفت او کوزه‌ل یورغا کی   سیمه بکزه‌ر او وجود پاکی
او ادا وروش چالاکی   صانعه دنیاده آنك بکزری وار

چنکیلر شاهی مصرلی کوزه‌لی		او تناسب او قد بی بدلی
رقصه کیردکجه ایده‌ر خلقی دلی		قتی چوق عاشق حسرتکری وار

یوللو قطعه‌لرده‌کی توصیفات چوق شوخانه و پرده بیرونانه‌در .

ایشته فاضل بکك خصوصیت شاعرانه‌سی ده بالخاصه بویله - ادب وتربیه حدودینی کچن - نفسانی وهوسپرورانه تصویر وافاده‌لرنده تجلی ایده‌ر. بو اثرلر، هم دورك اخلاقجه دوچار اولدیغی فساد وتفسخك بر جانلی وثیقه‌سی، هم ده او زمانده حکمسورن حسیات وهوسات نفسانیه‌نك بر تصویری ماهیتنده‌در .

تورك غالب . — عن‌اصل استانبوللو اولان عبدالحلیم غالب پاشا، فاضل بك کبی، تعبیراتك غلظت وملوثیتنه بیله باقمقسزین هوسات وشهوات شاعرلکی ایده‌نلر آراسنده معروف بر سیمادر . مالیه مکتوبی قلمنه دوام ایله خدمت دولته کیرمش ، بعض وزرا وکبرانك دیوان کاتبلکلرنده بولونمش، بالآخره آنقره دفترداری، باطوم وصوو کراطرنوی قائممقامی اولمش، ١٢٦٩ ده میرمیرانلق رتبه‌سیله پاشالق عنوانی قازانمش ایدی. « مطایبات ترکیه » دینه معروف اولان باشلیجه اثری ، آناطولی خلقنك قابا لسان وشیوه‌لریله اك لاابالیانه، اك پرده‌بیرونانه یازلمش هزل‌آمیز وبی‌ادبانه شعرلردن مرکبدر. اختیار ایلدیکی شیوه حسبیله « تورك غالب » نامیله شهرت آلان بو ذات، اك کوچوك بر عصمت احترازی بیله دویمادن، نظم ایله ادبسزلك ایتمك یولنك معروف تمثاللرندن عد ایدیله بیلیر. بعض غزلیات وآثار سائره‌سی وار ایسه‌ده قیمتدن عاریدر.

واصف اندرونی

ندیم مکتبنك پرده‌بیرونلقدن زیاده یرلی شیوه ایله ایراد نظم دستورینه تبعیت ایدن باشلیجه سیمای شعریمز اندرونی واصف عثمان بکدر. بوستانجی‌باشی آرناوود خلیل پاشانك مخدومی اولان واصف، باباسنك اثرینه اقتفاءً اندرون همایونه داخل اولمش، طول مدت سرای خدماتیله اشتغال ایده‌رك اواخر عمرنده تقاعداً چراغ ایدلمش و ١٢٤٠ تاریخنده ارتحال ایله‌مشدر .

واصف دیوانی، بعض مناجات ونعوت ایله باشلار . بونلردن متحدالقافیه اولانلری قدماکاری فضله اوزون یازلمامشدر. مربع ومخمس شکلنده اولانلری ده واردر .

کیمك وار برلککده اشتباهی   جهانك خالقی سنسك الٓهی
ذلیل ایتمه بو عبد رو سیاهی   آمان أی پادشاهلر پادشاهی

بندیله باشلایان مربع مناجات کبی صمیمی وساده پارچەلری وار ایسەده :

توتیای خاکپاکچون دوکوب اشکن چونیل   یا رسول‌الله مدد قان آغلایور چشم علیل

مطلعلی نعت کبی جعلی ومقلدانه اولانلری‌ده موجوددر . دیوانك برنجی قسمنده قصیده اولەرق یالکز :

صد شکرکان ماه شریف رمضاندر   حقك نعم ورحمتی مبذول جهاندر

مطلعلی یوسف ضیا پاشایه یازیلان رمضانیه مندرجدر . بوندن صوکره بوتون شعرلر مثمن، مسدس، مخمس، مربع، شرقی طرزلرنده یازلمش، اکثریتله اسلوبجه ساده، فکرجه عامیانه، شوخ وسویملی اثرلردر. بونلر آراسنده الك زیاده واصفی خلق شعرینه میل ایله تسجیه ایدن ایکی مخمس شهرت قازانمشدر که برنجیسی « تخمیس با اصطلاحات زنان در وادیٔ نصح وپند از دهان والده » وایکنجیسی « جوابنامهٔ پسندیده ازدهان دخترزیبنده کهر » سرنامەلیدر .

تیز دیکله نصح وپندیمی قوللکده صادق اول   کوزله رضای قاین‌آناکی قول خلایق اول
کیم دیر سکا که برچاوره وار بولاشیق اول   نه کثرت ایله زاهده نه پكده آجیق اول
اولمه سوقاق سوپورکەسی قادین قادینجق اول

بندیله باشلایان برنجیسی، اختیار محله قاریسی لساندن قیزینه ویریلن غریب غریب نصیحتلری ؛

پند ایلر ایسه بر دخی آغاجه صارەیم   یاتمش اردونله باشنی کوزینی یارەیم
باشلی باشمه بن دخی برایش باشارەیم   بر آشنایه یالوارەیم صوکره وارەیم
اون بش یاشنده کندیمه بر اویناش آرەیم

بندیله باشلایان ایکنجیسی‌ده قیزك سربازانه وسربستانه مقابلەسنی محتویدر .

هپ چکدیجکم کندی جزای عملمدر
§ سکا کیم دیرلر سؤال عیب اولسون نامك نەدر
§ ییقیلدی خاطرم شمدن کیرو عالم خراب اولسون
§ بنی‌ده بویله قبول ایتدی أرنلر شاهی
§ وعدیکز بوسەمی وصلتمی اونوتدم نه ایدی
§ صوچم نەدر آی افندم آ باشمك تاجی
§ خنجر غمزه‌کله أولدبور ویرمه رای دولتکرای

§ عشقی کندینه ذوق ایتمه‌در عالمده هنر
غم وشادیٔ فلك بویله کلیر بویله کیدر
§ کوسدم سکا بن نافله یالوارمه باریشمام
§ کلسك سکا کولمك یاراشیر سن کول أفندم

وامثالی نقراتلر ایله یازدیغی شعرلر عمومیتله پك خوش وطاتلی اثرلردر. بونلرده و :

بر نو جواندر ، آشوب جاندر　　سرو رواندر ، قدی فداندر
دستنده جامی، ایچمك مرامی　　خوشدر خرامی، قدی فداندر
بر اینجه بلدر ، پك بی بدلدر　　غایت کوزلدر ، قدی فداندر
سرو اول نهالی، ممکن وصالی　　بوقدر مثالی ، قدی فداندر
وار ایسه مالك، اوپ روی آلك　　اول کل نهالك، قدی فداندر

یوللو شرقیلرنده واصف، آچیق استانبول شیوه‌سیله، بسیط حسلی، شوخ هوسلی بر استانبول چلبیسنك هوساتنی افاده‌یه موفق اولمشدر . اکر بو طرز اداده مطلقا عروض وزنی استخدام ضرورتنه صاپلانه‌رق :

سندن اوصانایم‌می، وعدك اینانایم‌می　　جوره دایانایم‌می، بن بویله یانایم‌می

کبی نظملرنده سلاستی اخلال ایده‌جك یرده، هجا وزنی‌ده قبول ایده‌جك قدر براوبانیقلق کوسترمش اولسه‌یدی ادبیات تاریخمزك الك ممتاز وقیمتدار صنعتکارلرندن بری کسیله‌بیلیردی.

واصف دیوانناك ایکنجی قسمی « قصائد وتواریخ » قسمیدرکه اصحاب کرامدن ابو سعیدالخدری وابو شیبه‌الخدری حضراتنك تربه‌لرینه وضع ایدیلن مدحیه ایله باشلایان بو قسمده ابو ذر غفاری ودختران حسین بن علی حقنده بر ایکی شعردن صوکره برچوق تاریخلر ـ که ایچلرنده قصیده قدر اوزونلری‌ده کوزه چارپار ـ وبش آلتی قصیده موجوددر. قصیده‌لر آراسنده :

کورمدکسه حملهٔ ضرغام اژدرهیئتی　　قیل تماشا خان محمود غضنفر هیئتی
§ بارك‌الله ای سپهرك ماه‌خورشید افسری　　شرق‌وغربه ویردی شانك پرتواسکندری

مطلعلی قصیده‌لر کبی تماماً تقلید روحیله یازلمش اولانلر اغلبدر. مع هذا :

یوم شکدر دیرایکن زمرهٔ زهاد جهان　　دوغوب اثبات قدم قیلدی هلال رمضان

مطلعلی رمضانیه کبی ندیم کاری تحکیه ولطیفه‌یی مشتمل دها ساده قصیده‌لری‌ده واردر.

دیوانك اوچنجی قسمی اولان « غزلیات » آراسنده‌ده :

جام لعلك می‌شوق آوره صور صورمه بکا　　نشئهٔ بوس لبك ساغره صور صورمه بکا

یوللو صرف اثر تقلید اولانلر ایله ندیمه متمایل طرزده یازلمش :

بندن أی خامه او شوخه بر محبتنامه یاز — ساز وسوز حاضر بویورسون مجلس اخشامه یاز

طرزنده شوخانه یازیلانلر و :

اول شوخ بیوفایه کوکل مبتلامیسك — سن تا بو رتبه جور وجفایه سزامیسك

مطلعلی غزل کبی صمیمی وقوتلی شعرلر موجوددر .

الحاصل واصف، پرده بیرونلقده سروری وفاضل قدر فضله ایلری کیتمدیکی، حتی معلوماتجه‌ده سنبل زاده‌لره، عزت ملالره نظراً چوق کریده اولدیغی حالده استعدادینك مساعده‌سی سایه‌سنده یرلی دیلی وبرلی حسیاتی ایله شعر سویله‌مکه موفق اولمش وبو صورتله ندیم مکتبنه روحاً الك صمیمی — فقط عامیانه‌لشمش — بر معقب وسادەلك جریانه بر مبشر عد ایدیله بیله‌جك اثرلر براقمشدر .

اون اوچنجی قرن هجری اواسطنده

ادبیاتمزك وضعیت عمومیه‌سی

انحطاط ادبیاتك اوصافی. — اون اوچنجی عصر هجرینك اورطه‌لرینه دوغرو ادبیات قدیمه‌نك تردیسی حد اشباعه کلمش عد اولونابیلیر. اسکی ادبیات سیسته‌می روحنی، فلسفه‌سنی، حیاتی تصوف اقنومندن آلیوردی . معنا حیثیتیله ادبیات عتیقه‌یه منسوب آثارك محوری تصوفی فکرلر، تصوفی عقیده‌لردر. شرقده احمد یسویدن، غربده مولانا ایله یونس امره‌دن اعتباراً تصوف ، یالکز تکیه شعرلرینه دکل ، بوتون آثار ادبیه‌یه قوتله نفوذ ایتمش ایدی. خسرو وشیرین، لیلا ومجنون، یوسف وزلیخا کبی تاریخ ومناقب ایله علاقه‌دار حکایه‌لرده حقیقة جریان ایتمش وقعه‌لر بیله تصوفی بر رمز حالنه کتیریلیردی. قصیده‌لرده، غزللرده الك پارلاق فکرلر تصوفدن بر نبذهٔ اسراری احتوا ایدنلردی. اون برنجی عصرده نظمده نفعی صرف آهنك واحتشامی، نثرده نرکسی بر درجه‌یه قدر حقیقی وعادی تحکیه‌یی التزام ایده‌رك تصوف وادیسنه دها آز میل کوسترمشلردی . بونك ایچوندرکه بو ایکی سیما معنادن زیاده الفاظه واسلوبه عائد قدرتلریله متمایزدرلر. صوکره نابی بعض حکایه‌لرنده حقیقی مصورلکه بر آز میل کوسترمش، ندیمده تماميله شخصی حسیات ترجمانی کسیله‌رك تصوفدن اپیجه اوزاقلاشمشدر. اوزماندن اعتباراً کیتدکجه قوتی آزالان تصوف عمده‌سی، حقیقی حیاتدن آیریلدیغی ، ماضی‌یه قاریشدیغی کبی، آرتق ادبی حیاتده‌ده تأثیر کوسترمز بر حاله کلمش ایدی. بونك یرینه یکی بر شی قویمق احتیاجی

شاعرلری تحریك ایده‌رك نابی وثابت ضرب مثلجیلکه ، ینه نابی و راغب پاشا حکمت فروشلغه، ندیم مادی وشهوانی تصویراته میل کوسترمش، سامی وغالب کبی بعض ارباب اقتدارده یکیدن تصوف دائره‌سنه عودت غیرتنه دوشمش ایدی. فقط هرتجربه، محیطك ارتق کوشه‌مش اولان ادبی تلقیلرینی تطمین ایده‌میه‌رك عقامته دوچار اولیوردی. اون ایکنجی قرن هجری اوائلنده ندیمك ابداع ایلدیکی ادبیات ، سلطان احمد ثالث وداماد ابراهیم پاشا اذواقی ایچنده پارلاق برانکشاف ساحه‌سی بولمش اولدیغی حالده، اون‌اوچنجی عصر ابتدالرنده سلطان سلیم ثالثك موسیقی وشعره کوستردیکی رغبت والتفات فوق‌العاده پادشاهك خاندان ایچنده نادر تصادف ایدیلیر درجه‌ده سویلمسنه و بالذات شعر و خاصةً موسیقی ایله اشتغالنه رغماً بوکسك بر ادبیات تجلیسی یاپاماشدر. غالبك تجربه‌سی‌ده فائده‌سز قالدیغندن محیط آرتق صرف ماضی‌یی تقلیدن ایدن وهر خطوهٔ تقلیدنده بر آز دها اسکییه‌ن، بر آز دها مبتذلله‌شن، عدداً چوق، فقط کیفیةً قیمتی پك محدود منشآت ودیوان صاحبلرینك ألنده قالمشدر.

انحطاط ادبیاتی، هرشیدن اول فلسفی براساسدن محرومیتله متمایزدر. اسکی ادبیاتك شاه اثرلری تصوف فلسفهٔ روحانیه‌سنه دایاندیغی حالده بونلر نه اسکی، نه یکی هیچ بر اقنوم فلسفی‌یه مستند دکللردر. حالبوکه آثار ادبیه‌نك بدیعیت وحیاتیتی بهمه‌حال صمیمی بر حیات وخلقت فلسفه‌سنه استناد ایله ممکن اولور. دور انحطاط شاعرلرنده نه تصوفی بر وحدت وجود وجد واستغراقی، نه‌ده هیجانلی بر الوهیت و ثنائیت قدرت و انجذابی واردر. سطحی بر الوهیت اعتقادی، مجازات ومکافات حقنده یالکز ظاهری بر عقیده، بوتون او دورك قابلیت تفکر وتحسسنه بر دیوار اورمش کبیدر. بو دیوارك ممانعتیله کوزلر افقی او قدر دار کورمکه باشلامشدرکه آرتق شعرده روح واساس آرامغه لزوم قالمامش، حتی موضوع اندیشه‌سی بیله قولایجه اهمال ایدیله‌بیلمشدر.

نتیجه‌سی اوله‌رق دورانحطاط شعرلری، موضوعدن، منتظم دوشونجه‌دن، متسلسل افکاردن محروم قالدیغی کبی، بدیعی خیاللر، صمیمی حسلر افاده‌سندن‌ده اوزاقلاشمشدر.

معناجه کورولن بو اثر تردی، اشکالده‌ده کندینی کوستریوردی: اسکی ادبیات، شکلده انتظام تام طرفداری ایدی. یکپاره قافیه‌لی قصیده‌لر، غزللر، قطعه‌لر؛ هر بیتی مستقل قافیه‌یه تابع مثنویلر، شعر قدیمك باشلیجه ایکی نوعنی، دیوانلرله خمسه‌لری استیلا ایتمشدی. ترجیع، ترکیب، مسدس، مخمس، مربع کبی نوعلره آنجق آرا صیره تنوع وهنر ابرازی ایچون مراجعت اولونوردی. حالبوکه اون برنجی عصر نصف اخیرندن

اعتبارا مطرد قصیده‌لردن زیاده بو متحول‌القوافی شکللره رغبت کوسترلمکه باشلاندی. هله اون اوچنجی قرن هجریده بعضاً دیوانلر بوتون بوتون قصیده‌سز، یاخود قصائد قسمی آنجق تالی وفرعی اوله‌رق‌ده وجوده کتیرلمکه میل ایدیلنجه شکل حقنده‌کی قدیم عمده‌لر ده‌کیشدیرلمش اولدی. تاریخلرله دولو سروری وشرقیلرله مالامال واصف دیوانلری بونك بر مثالی عد ایدیله‌بیلیر.

معناً وشکلاً واقع اولان بو تحوللر، هپ موجود ادبیاتك آرتق روحی احتیاجلری تطمین ایده‌مدیکنه بر علامت کبیدر. محیط ایله ادبی سیستم آراسنده‌کی توافقك زوالی، یکی احتیاجاته اویه‌جق ادبی طرزك هنوز عدم ظهوری، بو دور شاعرلرینی اسکیلکه حسب العاده اویان ویکیلك احتیاجنی دویدیغی حالده‌یولنی بولامیان مشکل بر وضعیته سوق ایله‌مشدر.

انحطاط ادبیاتك تعمیمی. — اون اوچنجی قرن هجری نصف اولنده ادبیاتك تردی وانحطاط حالنده بولونمسی ادبا وشعرانك کمیةً آزلغنی انتاج ایتمه‌مشدر. صرف تقلید روحیله وجوده کتیریلان ادبیاتك سهولتی بالعکس پك چوق اسملری کندی وادیسنه دوغرو چکمشدر. تذکره‌لری دولدوران اسملردن کیمیسی **نابی مکتبنك**، کیمیسی ندیم یولنك و بر چوغی‌ده ایکی مکتبك خایطه‌سنك معقبی کسیلمشلردر؛ غالبك تصوفجی، سرورینك **تاریخجی** وهزلجی ادبیاتلری‌ده آز چوق تمثیل ایدیله‌بیلمشدر.

وهبی وسروری ایله برچوق مشاعره‌لرده بولونان، مرتب دیوان و «نظم جواهر» عنوانلی تحفه ونخبه طرزنده لغته دائر بر منظومه صاحبی اولان عینی حسن افندی (۱۲۵٤)؛ ینه سروری ایله هم عصر وهم زبان اولان و کوچوك دیوانی اکثریا نعت و مرثیه‌لری محتوی بولونان کلالی رفیع افندی (۱۲۳۷)؛ غالب ده‌دهنك توجه مخصوصنه مظهر اولوب تصوفکارانه شعرلریله اوکا تبعیت ایدن ووفاتنه غالب طرفندن مرثیه وسروری طرفندن تاریخ سویله‌نن اسرار دده (۱۲۱۱)؛ ۱۲٤۸ ده ادرنه‌ده تولد ایدوب درسعادته کله‌رك فارسی‌یی مکملاً تحصیل ایدن، ملا کورانی مدرسه‌سنده فارسی ادبیاتیله مثنوی شریفدن درس ویرمکده ایکن ارتحال ایله‌ین، دیوانده معتاد قصائد وغزلیاتدن باشقه «مخلصنامه» نامی آلتنده برچوق شاعرلره مخلص ویرمکه متدائر بر طاقم منظومه‌لر کوزه چارپان زعمادن خواجه نشأت سلیمان افندی (۱۲۲۲)؛ فهیم قدیمدن «جدید» و «خواجه» لقبلریله تفریق ایدیلن، زمانك معروف تدریسات استادلرندن معدود اولان خواجه فهیم افندی؛ نائلی قدیمدن «جدید» لقبیله آیریلان مناسترلی یکی نائلی؛ طریقت محمدیه شارحی محمد افندی حفیدی وزمانك الك معروف شکلجی وکله‌جی شاعرلرندن بری اولان راسخ؛

اغریبوز علماسندن عثمان رشید افندینك مخدومی ، مدرسه‌حسن و زمانك الك معروف ارباب قلمندن ، مسجع و رسمی نثرلریله شهرت آلان نعمان ماهر بك (١٢٥٩) ؛ نخبه وهبی شارحی و « اسرارالملكوت » اسمندكی عربی هیئت كتابنك « افكارالجبروت » اسمی آلتنده مترجمی اولان شرف‌حلیل افندی (١٢٦٧) ؛ دارنجه‌ده تولد ایده‌رك رئیس‌الكتابلقده ، كتخدای صدر عالیلكده و ملكیه نظارتنده بولونان ، اصل قریملی اولوب عاكف پاشا ایله محاسبه‌ورقاتی مشهور اولان تاتار پرتو پاشا (١٢٥٣) ؛ ترسانه امینی زاده آصف محمد امین بك (١٢٥٩) ؛ سلطان محمود ثانی‌یه حلولیله مشهور اولوب بر آرالق پك بویوك بر نفوذ اجراسنه موفق اولان مشهور حالت افندی (١٢٣٨) ؛ غالب ده‌دنك رفقاسندن ومعتقدلرندن خلوصی‌دده ؛ مثنوی‌یی نظماً تكرار ترجمه‌ایدن وجامینك بهارستاننه شرح یازان شاكر محمد افندی ؛ « كلشن معارف » نامیله بر مفصل تاریخ یازان فرائضی زاده سعید بك (١٢٥١) ؛ اندرون همایون یتیشدیرمه‌لرندن حضر اغا زاده سعید بك ؛ « نوادرالآثار » و « زینة‌المجالس » نامنلریله الك معروف شعرانك آثارینی جامع ایكی جلد كتابك محرری اولان دیونچه صاحبی احمد جودت افندی (١٢٤٧) ؛ « مشفقنامه » صاحبی ، طریقت خلوتیه سالكی ، تقویم وقایع كاتبی حافظ مشفق اسماعیل افندی بو دوره‌ٔ انحطاطك یتیشدیردیكی یوزلرجه شاعر آراسنده نسبةً الك أیی اولانلریدر . بونلرك جمله‌سی ، نثرلرنده قالبلره ، نظملرنده شكللره وصنعتلره حصر افكار ایدن وهیچ بر ابداع قابلیتی كوسترمه‌ین آثار وجوده كتیرمشلردر .

انحطاط ادبیاتی قادینلر آراسنده‌ده جریانی تعقیب ایده‌رك بو دور ایچنده باشلیجه ایكی شاعره یتیشدیرمشدركه بری لیلا خانم ، دیكری شرف خانمدر .

لیلا خانم فطنت خانمدن صوكره شاعره‌لریمز ایچنده الك چوق شهرت آلمشدر . صدوردن موره‌لی زاده حامد افندینك كریمه‌سی وشاعر عزت ملانك اقرباسندن ایدی . زوجیله كچینه‌میه‌رك تزوجندن بر آز صوكره مفارقت ایتمش وبقیهٔ عمرینی شعره ومطالعه‌یه حصر أیله‌مشدر . مرتب دیوانی مناجاتلر ، نعتلر ، مرثیه‌لر ، قصیده‌لر ، تاریخلر وغزللردن مركبدر . خصوصیله مناجات ومرثیه‌لریله اشتهار أیله‌مشدر . وفاتی ١٢٦٤ ده‌در .

شرف خانم شیخ‌الاسلام عاشر افندی حفیدی شاعر نبیل محمد بكك كریمه‌سیدر ، ١٢٢٤ ده دوغمش وسلطان عبدالمجید دورنده وفات ایتمشدر . مطبوع دیواننده بالخاصه مرثیه‌لري شهرت آلمشدر .

بكلكجی محب افندی كريمه‌سی و مواليدن رفعت بك زوجه‌سی نسيبه صفوت خانم (١٢٥٣) ده بو دور شاعره‌لرندندر.

انحطاط ادبياتنك تماديسی. — ادبی انحطاط اون اوچنجی قرن هجری اورطه‌سنده بردن بره زائل اولمش دكلدر. ١٢٥٥ تاريخنده تنظيمات خيريه‌نك اعلانی دولتك طرزينی اوروپا سيستمنه ارجاع ايتمكله برابر اجتماعی حيات واونك تظاهراتندن بری اولان ادبياتده بردن بره تجدد ايتمش عد اولوناماز. انقلاب بر مقدمه ايدی كه اجتماعی تحولی واوده ادبی تجددی احضار ايديوردی. بونكله برابر قرنك نصف اخيرنده‌ده عاكف پاشا، سامی پاشا، يوسف كامل پاشا، صبحی پاشا، شيخ‌الاسلام عارف حكمت بك، عثمان نورس افندی، حقی بك، عونی بك، غالب‌بك، اشرف پاشا، كاظم پاشا، علی‌عالی افندی، عثمان شمس افندی، حاجی ابراهيم افندی وامثالی آز چوق طرز قديمی تعقيب ايدن ادبا وشعرا يتيشمشدر. بونلركده هويتی دور انحطاط شعراسنه مشابهدر. حتی تجددك اركاننددن اولان ذواتده بيله بعض ادبيات عتيقه اعتياداتنك بقا و تجليسی مشاهده اولونمشدر. ازجمله جودت پاشا شرقلی روحنی صيقی صيقی‌يه محافظه ايدرك مجددين آراسنده روحاً اسكی قالمقدن كنديسنی قورتاراماشدر. حتی اون دردنجی قرن هجريده، تجدد ادبی تماميله تأسس وتقرر ايله‌ديكی حالده بيله، طرز قديم روحنی محافظه ايدنلر، نوادردن اولمقله برابر، بالكليه معدوم عد ايديله‌مز. اسكدارلی طلعت، معلم فيضی، شيخ وصفی، حيرت، هجانويس اشرف افنديلر بو زمره‌يه ادخال اولونه‌بيلير.

اوزون عصرلر تقرر ايتمش بر شكل ادبينك افلاسندن صوكراده قابليت حياتيه‌سنی نه قدر محافظه ايده‌بيله‌جكنه بو استطالهٔ بقادن دها قوتلی بر دليل كوستريله‌مز [١].

انحطاط دورنده تجدد ايشنه‌لری. — اون اوچنجی قرن هجری نصف اولنده ادبيات دزين بر انحطاط ايچنده اولمقله برابر، مستقبله معطوف نظرلره كيزلی اميد ويرن بعض لمعه‌لردنده بوس بوتون محروم دكلدر. دها اونجی قرن هجريده پچوی ايله كنديني كوسترن، اون برنجی عصرده كاتب چلبی ايله يكی برقوت عنصری بولان، اون‌ايكنجی عصرده ابراهيم متفرقه‌يی يتيشديرن اوروپا فكر ترقيپرورانه‌سی، بو عصرده‌ده عاصم افندی، خواجه اسحق افندی كبی منور قافالرده قوتلی بر التماع پيدا ايتمش، خصوصيله خواجه اسحق افندينك ترجمه‌لری بويوك بر تأثير وجوده كتيرمش ايدی. علوم طبيعيه اصطلاحاتنك

[١] دور تجدده قدما پرستلك مسلكنی تشكيل ايدن بو ادبيات عتيقه بقاياسندن ايكنجی جلدده بحث ايديله‌جكدر.

ابداعی و تدریسات علمیه‌نك اوروپا سیسته‌منه افراغی ، الك اول منتسبین فنون آراسنده فکر تجددی یراشدیرمشدی. سلیم ثالث و محمود ثانی دورلری اطباسندن مصطفی بهجت افندی تاریخ طبیعی‌یه و فیزیـولوژی‌یه متعلق اثرلر ایله برابر او زمان پك زیاده شهرت آلان ناپولیون بوناپارته متعلق بر ده « ناپولیون تاریخی » ترجمه ایده‌رك اوروپادن نقل آثار خصوصنده اسحق افندی‌یه پیرو اولمش ایدی . بو تمایلات قرن هجرینك نصف متعاقبنده‌ده بر آز مدت دوام ایتدکدن صوکره تمامیله شعورلو واساسلی برانقلابه مبدل اولمشدرکه « ادبیات جدیده » نام عمومیسیله یاد ایدیلن یکی طرز ادب ایشته او انقلابك محصولیدر .

خلاصه اون اوچنجی قرن هجری ، ادبیاتمزك ایکی بویوك آنا خطندن برینك آرتق چیقماز بر وادی‌یه منجر اولدیغنی ، دیکرینك‌ده یاواش یاواش ترسم وتشکل باشلادیغنی وره‌ن ، واسع ، اساسلی ، مهم بر دورهٔ انقلابدر . اونك نصف اولنده ادبیات عتیقه صوك قابلیت حیاتیه‌سنی ، زواله علامت اولان تردی اماره‌لری ایچنده صرف ایده‌رك توکه‌تمش ونصف اخیری‌ده ادبیات جدیده‌نك طلوعنه شاهد اولمشدر .

خاتمه

ادبیات عتیقه‌نك اوصاف عمومیه‌سی

اسكی ادبیاتك عمومی جریانی — عثمان اوغللرینك آناطولیده تورك سلطنتنه تازه بر موجودیت ویردكاری سكزنجی عصر هجریدن هجرتك اون اوچنجی قرنی اواسطنه قدر بش بوچوق عصری احتوا ایدن اوزون بر دوره داخلنده باشلیجه تكامل خطلرینی تدقیق ایتدیكمز ادبیات عتیقه بو مدید جریانی اثناسنده معین عمده‌لر اطرافنده تأسس، ترقی وتردی ایله‌مشدر. بالاده‌كی تفصیلات عمومی خطلری اعتباریله تعقیب ایدیلنجه بو جریانك استقامتی قولایلقله تعیین ایدیله‌بیلیر.

اسلامیتدن اول وسطی آسیاده تأسس وتكامل ایدن تورك ادبیاتی، تاریخه پك آز قسمی مكشوف یادكارلر براقه‌رق، توركستانك اسلاملاشماسندن صوكره‌لره قدر دوام ایتمش ایدی؛ اسلامیتك انتشارندن صوكرا، ملیت فكرینی امت مجموعه‌سی ایچنده حل ایدن یكی نظریه‌لر، توركلرك منور ومترقی صنفنی عموم اسلام مدنیتنه مص ایتدیردیكندن برقاچ عصر علومده عربی وادبیاتده فارسی تورك علما وادباسی ایچونده یكانه تحریر لسانی موقعنی طوتدی. توركجه، خلق آراسنده، خلق ادبیاتنده، تكیه‌لرده ودرویش شعرلرنده موجودیتنی محافظه ایتدی؛ فقط خواص ایچنده موقعنی فارسی‌یه براقدی اهل صلیب، جنكیز استیلالری وطوائف ملوك اختلالاتی اسلامیت برلكنی اساسندن صارصدیغی دورلرده، توركجه ادبیات یكیدن جانلانمغه باشلادی. ملیتك تازه برادراكی، خواص آراسنده‌ده ملی لسان ایله شعره دوغرو بر تمایل اویاندیرمشدی؛ طریقتلرك تعمم وانتشاری‌ده منتسبلری آراسنده ذاتاً معتبر اولان توركجه‌نك یكیدن یكی‌یه رغبت كورمسنده مهم برعامل اولدی. بو دور ایچنده توركجه شعرلرله شهرت آلان، ملی لسانه شعری بر افاده ویرن اكثر شاعرلر درویشلر ایچندن چیقمشدر. شرقده «دیوان حكمت» صاحبی خواجه احمد یسوی،

ضربده سلطان ولد و یونس امره تکیه‌لرده تربیه گورمش طریقت اربابی ایدیلر . بونلرك نفوذی واسلام ایمپراطورلغنك انحطاطی تأثیری ایله جانلانان ملی لسان و ادبیات ، انتباه دوره‌سنه داخل اولمش ایدی . غرب تورکلری آراسنده بو انتباهك آثاری ، روم سلجوقیه‌سنك صوك دوره‌لرنده گورولمکه باشلامشدرکه بوده یدنجی عصر هجری نصف اخیرینه تصادف ایده‌ر .

بوزماندن اعتباراً یکی برادبی جریان کندینی گوسترمکه باشلایور : ملی لسان یکیدن ادبیات لسانی اولمشدر ؛ فقط برینی فارسی‌یه براقدیغی دورلر اثناسنده فکرلر ایلریله‌مش ، فارسی شیوه‌سی دیللره یرله‌شمش ، برچوق یکی فکرلر ، رقیق حسلر ، ممتاز خیاللر ادبیاته داخل اولمش وبونلر افاده ایدلدکلری عربی و فارسی الفاظ وتراکیب ایله عادتا برچینله‌نمش ایدی . منور صنف ایچون بر احتیاج شکلنی آلان بو ادبی عنصرلرك ، او تکامله اشتراك ایتمیه‌رك صرف خلق آراسنده وتکیه‌لرده یاشایان تورك لسانی ایله افاده‌سنده مشکلات واردی . اسلامی وحدت فکرینك بقایاسندن اوله‌رق ، نره‌ده قوتلی بر اسلام سلطنتی جانلانمغه باشلارسه اورایه شتاب ایدن ملیت فکرندن آزاده امتجی بر زمره پیدا اولمشدی . بونلردن برچوغنك آناطولی وروم ایلی‌یه یکی برقدرتله یاییلان تورك سلطنتنه التجاسی واوته‌دن بری آلیشدقلری فارسی شیوه و ادبیاتنه تمایللری‌ده یاردیم ایده‌رك انتباهه مظهر اولان تورك لسان وشعرنده فارسینك برچوق معنا واسلوب عنصرلری ابقا ایدلدی ، حتی یکیدن یکی‌یه اقتباسلرده یاپیلدی .

بویله‌جه بدایتده ملی بر یقظه حالنده تجلی ایدن تورکجه ادبیات ، تورك لسانیله افاده ایدلمکله برابر ، فارسی وعربیدن برچوق کلمه‌لر ، ترکیبلر ، شیوه‌لر وقاعده‌لر استعاره‌سنه‌ده تمایل گوسترمش اولدی وانتباه ملی غایه‌سنی واضحاً تعقیب ایده‌میه‌رك ایران ادبیاتنه مستندیکی برجریان اویاندیرمقله قالدی .

ایران ادبیاتندن ادبیاتمزه نقل واقتباس ایدیلان باشلیجه عناصر ، معناده « تصوف » عمده‌سیله قدیم افلاطون نظریه‌سندن مقتبس اولان « صنعت » نظریه‌سندن ، اسلوبده‌ده عروض وزنی ، عربی و فارسی کلمه‌لر وترکیبلر ، ایران ادبیاتنده معتبر صنایع ادبیه کبی مقتبسات شکلیه‌دن عبارت ایدی . یدنجی وسکزنجی قرن هجریده آناطولیده وروم ایلیده یاشایان شاعرلرك ، پك محدود اولمقله برابر ، الده قالان اثرلرندن استدلال اولونورکه بودورلرده تورکجه ادبیات هنوز حال تشکلده‌در. ابتدا یالکز تورکجه یازلمش

نصایح وتعلیمات صوفیه‌دن عبارت قالان بو بکی ادبی جریان ، کیتدکجه فارسی‌یه یاقلاشارق ایران ادبیاتنك باشلیجه خصوصیتلرینی بنمسه‌مکله نتیجه بولمش وایرانده معتبر اولان انواع ادبیه ایله اسلوب افاده دوغرودن دوغرویه لسانمزه نقل اولونمشدر . لسان ابتدائی بساطتنده محافظه ایدلدکجه عروض وزنی ایله صیقی بر ائتلاف تأمین ایده‌مدیکندن بعض وآهنك خصوصلرنده قصورلو قالمش ، وزن تقرر ایتدکجه اوکا دها اویغون کلن عربی وفارسی کلمه‌لر ، ترکیبلرده دها فضله بر نسبتده لسانه نفوذ ایتمشدر . اولاً صرف مثنوی شکلنده وتصوف روحنده باشلایان تورکجه شعرلر ، یاواش یاواش اجتماعی و ادبی تکاملك وجهه‌سنه توفیقاً ، متحدالقافیه نظم شکللرینه واکابرك مدح وثناسی ، عشق وذوق تصویرلری کبی موضوعلره شمول پیدا ایله‌مشدر . دوقوزنجی قرن هجری نصف اولنده بو حرکت دوام ایده‌رك شعری وداستانی حکایه‌لری ، دینی منقبه‌لری ده‌در آغوش ایدییور

همان بر بچق عصری متجاوز اولان بو تأسس دوره‌سنده ، ایران ادبیاتنك باشلیجه عناصری تماملیه ادبیاتمزه داخل اولمشدر . دیوان ادبیاتنی تشکیل ایدن دینی قصیده‌لر (توحید ، مناجات ، تضرع ، تحمید ، نعت نبوی ، نعت خلفا واصحاب ، نعوت اولیا) ایله علی‌العاده زمانك اکابرینی مدح ایدن قصائد وقطعات ، ذوق وهوس ، عشق وغرام افاده ایدن غزلیات ، تماملیه فارسی شیوه وهویتنی محافظه ایده‌رك لسانمزه کیردیکی کبی ، خمسه ادبیاتنك باشلیجه عناصری اولان تعلیمی اثرلر ، دینی منقبه‌لر ، تصوفی ورمزی حکایه‌لر ، عشق حکایه‌لری ، قهرمانی مناقب ده فارسیدن ادبیاتمزه نقل اولونمشدر .

استانبولك فتحنی متعاقب ، بو اقتباس یولنه دوام ایدلمکله برابر ، باشلیجه مقتبس وادیلر اوزرنده کرك ممتازیت معنا وکرك انتظام اسلوب اعتباریله واسع مقیاسده بر تکامل حرکتی وجود بولمغه باشلادی . قصیده ، غزل ، مثنوی طرزلری احمد پاشا ، نجاتی ، حمدی وذاتی اللرنده ایلك ترقی آدیمنی آته‌رق ، دها سلیس ومنتظم بر لسان ، دها مسلسل بر افکار جمله‌سی ودها یکی خیاللرله قوتله‌نمش ، اوننجی عصرده باقینك ، خیالینك ، یحیی بکك اللرنده بر قات دها تکامل ایده‌رك اون برنجی قرن هجریده نفعیده وشیخ الاسلام یحیاده لفظاً ومعناً حد کماله ایرمش ایدی . بو اثناده تالی ماهیتده اولان ترجیع وترکیب بند ، مثمن ، مسدس ، مخمس ، مربع کبی اشکال ایله تاریخ ، لغز ، معما ، هزلیات ، هجویات کبی نوعلرده ادبیاته داخل اوله‌رق ادبی عالممز تماملیه فارسی ادبیات جهاننی بنمسه‌مش ایدی . اون برنجی قرن هجری نصف اخیرنده نفعی‌یی تعقیب ایدن نائلی قدیم

وفهیم قدیم کبی شاعرلر ایله تمام اولان بو تکامل ، اون ایکنجی قرن هجریده محیطك تحولاتنه توافق ایده‌بیلمك احتیاجیله ، تصوف روحندن بر آز اوزاقلاشه‌رق یکی بر اساس آرامغه باشلامش ، فکری غایه‌لری ترجیح ایدن نابی ایله هوائی حسیاته تابع اولان ندیمده ایکی آیری مکتبك روحنی بولمشدر. نابی مکتبی حس وخیالده‌کی محدودیتی وصرف حکمی کورونن موضوعلرینك یبوست و ابتذالیله قولایجه انحطاطه دوشدیکی کبی ، ندیم مکتبی‌ده ذوق ونشئه تصویرلرینی پرده‌بیرونانه وادب شکنانه شکللره سوق ایتمکله سریعاً تردی ایله‌مشدر. ایشته اون ایکنجی قرن هجری اواسطندن اعتباراً بو بوزوق تقلیدجی ادبیات روحی محیطه نفوذ ایده‌رك ، اصلاحات امیدلرینی قیران وانقلابدن باشقه بر ملتجا براقمیان ادبی جریانی وجوده کتیردی .

عمومی خط جریانی ایشته بو تأسس ، تکامل ، انقسام وتردی دوره‌لرینی احتوا ایدن اسکی ادبیاتمز ایچنده باشلیجه برقاچ سیما تمایز وتقرر ایله‌مشدر : بونلردن بالخاصه اك زیاده صمیمی حسیاته ترجمان اولان ایکیسی ، حزین و کریه‌دار عشقك شاعری فضولی ایله ذوقلی ونشوه‌لی هوسك ترجمانی ندیم ادبیات تاریخمزده اك جانلی یاشایان ایکی مستثنا سیمادر . بونلردن باشقه احمد پاشا ، نجاتی ، ذاتی ، باقی ، یحیی بك ، روحی ، نفعی ، شیخ‌الاسلام یحیی ، نابی ، راغب پاشا وشیخ غالب‌ده خصوصی ممتازیتلریله اسملرینی تأبیده موفق اولمش استادلردر .

خلاصه دینیله‌بیلیرکه معناجه روحی « تصوف » واسلوبجه طرزی « انتظام تام » اولان اسکی ادبیاتمز استانبول فتحنه قدر تأسس ، ایکنجی ویانه محاصره‌سنه قدر تکامل ، کوچوك قاینارجه معاهده‌سنه قدر تنوع وتنظیماتك اعلاننه‌قدر تردی ایتمش بر ادبیاتدر.

تصوف روحی ، بو ادبیاتده اولاً مقصود بالذات اوله‌رق حکمفرما اولمغه باشلامش ، یاواش یاواش تخیل واسطه وآلتی حکمنه ایتمش و صوکره‌لری حکمدن دوشه‌رك یرینه دیکر فلسفی واساسی بر روح بولونامامق یوزندن ادبیاتی‌ده انحطاطه اوغراتمشدر . اسلوبده انتظام تمایلی‌ده بدایةً لسان ایله وزنی وادبیات تلقیسنی تألیف ایچون اوزون بر استحضار دوره‌سی کچیردکدن صوکره تقرر ایده‌رك کیتدکجه یوکسه‌لمش ، منتهای کمالی بوله‌رق یاواش یاواش صرف شکلی وتقلیدی بر حال آلمش وتردی ایتمشدر .

اسکی ادبیاتك ساحه‌سی . — قدیم ادبیاتمزك ساحه‌سی ، عمومی نقطهٔ نظردن ، پك دار ومحدوددر . بوتون ادبی نوعلر ، الحان ویا نشائد Poésies lyriques ومناقب

poésies épiques قسملرینه منحصردر. بونلردن برنجیسی «دیوان» لرده وایکنجیسی «خمسه» لرده تجلی ایدر. دیوانلر دینی، شخصی وغرامی الحان ونشائدی، خمسه‌لرده تعلیمی وتصوفی منقبه‌لرله قهرمانی، عاشقانه، رمزی بویوك وکوچوك حکایه‌لری محتویدر. وزنده اطراد، قافیه‌ده تام بر انتظام وشکلده قطعی بر معینیت التزامی صورتیله بو محدودیت معنادن اشکاله انتقال ایتمشدر.

بونك ایچوندرکه اسکی ادبیاتك شکلاً ومعناً انواعی، همن یکدیکرینه مماس اوله‌رق برقاچ قسمده جمع ایدیله‌بیلمشدر. قطعه، رباعی، لغز کبی کوچوك، فقط موضوعجه خصوصیتلری حائز نوعلر بیله اهماله اوغرایه‌رق همن بوتون ادبیات، شکلی و طرزی قطعیاً معین قصائد، غزلیات ومثنویاته انحصار ایتدیرلمشدر.

بو محدود دائره داخلنده یکی حسلر، ممتاز خیاللر ابداعی پك مهم مشکلات ایله قارشیلاشیوردی: بردفعه مسلکك روحی تقلید اساسنه مستند ایدی؛ قدما نظرنده اك مکمل شعر ذاتاً وجوده کتیرلمش اولان معین اثرلردی؛ ادبی موفقیتك درجه‌سی غایهٔ کمال عد ایدیلن او اثرلره نه‌قدر تقرب ایدیله‌بیلدیکنه کوره تعین ایده‌ردی. محرق وحزین عشق غزلنده فضولی، رقیق وکبار ذوق وهوس غزلیاتنده باقی ویحیی افندی، شن وشوخ هوسات مادیه غزلنده ندیم، محتشم و عظمتلی قصیده‌ده نفعی، نعوتده نظیم، کبار تصوفی شعرده ثابت وسامی، خیال متصوفانه‌ده غالب، حکمتفروشلقده نابی وراغب، حکایه نویسلکده حمدی، یحیی بك وعطائی بویله نمونه‌لر حکمنه کچمش ایدی. بو کبی مقتدابه استادلرده کندیلرینه فارسی ادبیاتنده امثال نمونه‌لری بولویورلردی. نظامیٔ کنجوی، فیضیٔ هندی، عرفیٔ شیرازی، صائب تبریزی، انوری، شوکت، بیدل، خاقانی، قاآنی، شیخ عطار، حضرت مولانا ... الخ کبی فارسی استادلری، بزم ادبیاتمزه اك درین بر نفوذ اجرا ایتمشلردر.

بوندن باشقه اشکالك محدودیتی، او شکللر ایچنه صیغدیریله‌جق معنالرك‌ده اشکالك خصوصیتلری دائره‌سنده قالمسنی استلزام ایلدیکندن، یکی حسیات و خیالات بو حدودك ایچنه کوچلکله ادخال ایدیله‌بیلیوردی. مثلا شعرك اك زنکین الهام منبعلرندن بری اولان خارجی طبیعت، تصوف روحنه مستند اولان وبناءً علیه دقتی بالخاصه درونی عالمه منحصر قالان اسکی ادبیاتجه نادراً التفاته مظهر اولوردی. ادبیات قدیمه‌ده معتبر اولان نوعلر وشکللر آراسنده الواح طبیعیه تصویراتنه تعلق ایدن بر قسم یوقدر. طبیعی تصویرلر،

نادراً و آنجق کریزکاه و وسیله اوله‌رق قصیده نسیبلرینده منقبه‌لرده زمان ومکان توصیفلرنده موضوع بحث اولور . بشری حسیاتك تحلیلی‌ده محدود بر نقطهٔ نظردن التزام اولونور : فردی روحك صمیمی دویغولری اندر اوله‌رق ویالکز عشق تجلیاتنده افاده ایدلمشدر ؛ عمومیتله تصویر ایدیلن بشری حسیات یالکز هویتی فکر الوهیتده أریتن تصوفی استغراق حسندن عبارتدر .

معناً وشکلاً بوقدر محدود اولان ادبیاته رونق ویرمك ایچون مراجعت ایدیلن واسطه‌لره کلنجه ، بونلرك اك باشلیجه‌سی ، بالذات اك شعر آمیز واك خیالپرا بر اساسه مستند بولونان تصوف عمده‌سی ، یعنی اسلامی بر نقطهٔ نظردن مشاهده ایدلمش وحدت وجود فلسفه‌سیدر . دیکر طرفدن آیات کریمه واحادیث شریفه‌دن آلنان برطاقم نکته‌لر ، اسلام تاریخندن ، اسرائیلی وایرانی خرافات وعنعناتدن ، او زمانده مرعی ومعتبراولان فلسفه وعلوم وفنون مدوناتندن ، حکمی و اخلاقی فکرلرله عادات مرعیه‌دن مستنبط بعض تصورلرده موضوعك تنوعنه آز چوق خادم اولیوردی . بونلره عربدن منتقل بلاغت واسطه‌لرینك ، مجاز وکنایه ایله بدیعی صنعتلرکده علاوه‌سیله اسکی شعریمز آز چوق سوسله‌نمش اولیوردی .

بومحدودیته رغماً اسکی ادبیات ، او روح ایله پرورده اولمش محدود بر محیطه خطاب ایتدیکی ایچون ، عصرلرجه یاشامش واوطرزك استادلری‌ده بودار وقیریلماز تضییق چنبری ایچنده ینه اك پارلاق ، اك روح فریب ، اك ممتاز اثرلر وجوده کتیره‌بیلمکله قابلیتلرینك یوکسکلکنه اك کزیده برهانلراقامه ایده‌بیلمشدر . باقینك مرثیه‌لری ، نفعینك قصیده‌لری ، فضولینك غزللری ، ندیمك شرقیلری ایله لیلا ومجنون ، خسرو وشیرین ، یوسف وزلیخا ، حسن وعشق کبی بدیعه‌لر بوقبیلدندر .

اسکی ادبیاتك عمده‌لری . — هرادبیات ، حیات وخلقت حقنده معین فلسفی بر تلقی‌یه استناد ایده‌ر . عمومه خطاب ایدن ادبیاتلرك مستندی ، عمومك ادراك وقابلیتی ایله متناسب بسیط بر فلسفه‌یه مربوط اولور . فقط خواص دینیلان محدود زمره‌یی مخاطب ایدینن اسکی ادبیاتمز کبی بر طرز ، دها مغلق وکرفت بر فلسفه‌یه‌ده استناد ایده‌بیلیر . طبع اصولنك فقدانی ، عوامك هوام قبیلندن اهمیتسز طوتولمسی ، ادبی اثرلرك مماثللرینی وجوده کتیره‌مکه مقتدر بر زمره‌نك تقدیرینه ومعین بعض یوکسك موقع صاحبلرینك تلطیف وتشویقنه معروض بولونمسی ، تاریخك سلسلهٔ تکاملنی ضبط ایده‌بیلدیکی ادبیات

عتیقه شعبه‌لرینی بویله بر زمره ادبیاتی شکلنه صوقمشدر . تکیه‌لرده طریقت عقیده‌سیله خلق روحنی بربرینه مزج ایدن درویش شعرلریله خلق آره‌سنده موجودیتنی ادامه ایله‌ین اصل خلق شعری ، تاریخك منتظم ومسلسل بر صورتده اطلاعنه واصل اولامامشدر . چونکه تکیه شعرلری طریقت اسراریله علاقه‌دار عد ایدیله‌رك گیزلی طوتولدیغی کبی خلق شعرلری‌ده اکثریتله شفاهی قاله‌رق ضبط ایدیله‌مه‌مشدر .

خواصه منحصر اولان ادبیات قدیمه‌نك فلسفی عمده‌سی ، مکرراً ذکر ایدلدیکی اوزره ، « تصوف » عقیده‌سندن عبارتدر . حد ذاتنده هندك ، ایرانك و تورانك قدیم وحدت وجود اعتقاداتندن نبعان ایدن تصوف فکری ، اسلام دیننك انتشاری وعرب استیلاسی اوزرینه علنی بر مذهب شکلنده تظاهر ایده‌مه‌ینجه کندیسنی اسلامی حیات وخلقت تلقیسیله تألیفه لزوم کورمش ، بولزومدن‌ده مجازی تلقیلرله دینی احکامی یکی بر تفسیره تابع طوتان وموجودیتنی اسرارلی بر کتومیت پرده‌سی آلتنده صاقلایان طریقتلر دوغمشدر.

کائناتك ماهیتنی وخالق قدرتك موجودات ایله مناسبتنی تعیینده وحدت وجودجی Panthéiste و ذکای بشرك ادراکات واسطه‌لرینی تثبیتده الهامجی Mystique اولان تصوف ، اسلام عالمنده هر بری درجه‌لره منقسم وخصوصی آیینلره ، تجربه‌لره ، ترفیعلره تابع ، اسرارلی وخفی برتشکیلات شکلنده تعضو ایتمشدر .

نور اعظم ربوبیتی کائناتك هر ذره‌سنه شامل ودیکر موجوداتی هپ او نور اعظمك تجلیات ظاهره‌سنه منحصر تلقی ایدن بوعقیدهٔ فلسفیه حد ذاتنده غایت روحلو و جاذب بر شعر ماهیتنده اولدیغی ایچون حس وخیال ایله حرکت ایدن شاعرلر قولایلقله بومرکزه توجه ایتمشلردی . بویله‌جه یاواش یاواش شرق شاعرلری تصوف روحی ایچنه کیرمشلر والك کوزه‌ل شعرلرینی بو روحك شعری تلقیلرینه اتحاف ایده‌رك خلفلرینه قیرلمسی مشکل بر مسلك عنعنه‌سی براقمشلردر .

تصوف عمده‌سی ، اسکی ادبیات اثرلرنده ایکی شکلده تجلی ایده‌ر : بر قسمنده تصوف موضوعك هم روحی ، هم‌ده ذاتیدر . یعنی تصوف دوشونجه‌لری ، تصوف رمزلری ، تصوف تخیللری اثری تزیین ایتدکدن باشقه اصل شعرك موضوعی‌ده ینه تصوف اعتقادی ، یاخود تصوفی تلقیلردن بریدر . ربابنامه ، کلشن راز ، کنجینهٔ راز کبی تصوف شعرلرنده ویونس امره ، نسیمی ، نیازیٔ مصری کبی شاعرلرك اثرلرنده ، غالبك ، سامینك ، ثابتك ، روحینك بعض شعرلرنده بویله‌در . دیکر قسمنده ایسه موضوعك ذاتی تصوفك

خارجنده اولمقله برابر ، شعرك روحی وتزیینك واسطه‌سی ینه تصوفی رمزلر وتمثیللردر: لیلا ومجنون ، خسرووشیرین کبی حکایه‌لرده، قدمای شعرانك اکثر قصائدوغزلیاتنده‌ده بوصورته تصادف اولونور .

تصوف عمده‌سنك صورت تطبیقنده کورولن بوفرق اسکی ادبیاتمزه منسوب اثرلری ایکی بویوك قسمه ارجاع ایده‌رکه برینه « صوفی Mystique » ودیکرینه « تصنیفی Classique » دیه‌بیلیرز . تصوفی شعرلرده اسلوبه پك فضله اعتنا صرف ایدلمدیکی کبی ، مخاطبلرده منحصراً خواص واکابردن عبارت قالمادیغی ایچون دهازیاده طریقت نشوه‌سی ونشرعقیده غیرتی حس اولونور ؛ بونلرك اسلوبی دها ساده ، دها تزییناتسز ، لسانی دها آچیق ، سلاستی ووزن ایله ائتلافی ناقص ، قافیه‌لری مهملانه و شکللری انتظامسزجه اوله‌بیلیر . حالبوکه تصنیفی شعرلر غایت صیقی انتظام قاعده‌لری وتقلید عنعنه‌سیله وجوده کلدیکندن بونلرك بیتلرینك عددینه ، اقسام داخلیه‌سنك صورت ترتیبنه وارنجه‌یه قدر هر شکلی محدود ومعیندر .

ایشته « اشکالك قطعی تناسب وانتظامی » دستوری‌ده ، ینه تصوف روحندن دوغان ایکنجی برعمده‌درکه ادبیات عتیقه‌ده تمامیله مرعی طوتولمشدر .

اسکی ادبیاتك بوتون قواعد واساساتی ، بو ایکی عمده‌دن دوغمش عد ایدیله‌بیلیر : آیات کریمه واحادیث شریفه اقتباسلرنده ، حکمی واخلاقی نصایحده ، فلسفه تلقیلرنده ، اعیان واعراض ، جوهر وعرض ، هیولا و صورت ، خلا وملا ، عناصر اربعه کبی فلسفی وعلمی اصطلاحلرده ، خرافات وعنعناته مستند منقبه‌لرده عمومیتله تصوف روحی حکمفرمادر . معانی ، بیان ، بدیع ، عروض ، قافیه ، قرض شعر قاعده‌لری‌ده تمامیله انتظام تام فکرندن متولد واوکا مستنددر .

بوایکی اساسلی عمده‌یه تالی اوله‌رق دینی منقولاتك ، اوزمانلرده معتبر اولان علم نجوم ، علم سیمیا کبی علوم خفیه‌نك ، حتی علوم متداوله‌دن منطق ، تاریخ ، علم کلام ، فقه ، تفسیر ، حدیث ، فلسفه کبی علملرك اوزمانده‌کی تلقیاتنك ، اسرائیلی وایرانی خرافه‌لرك‌ده اسکی ادبیاته متعلق آثاره مهم برتأثیر اجرا ایتدیکی شبهه‌سزدر .

اسکی ادبیاتده انواع ادبیه. — ادبیات قدیمه انتظام تام و توافق فکر وشکل دستورلرینه تابع اولدیغی ایچون معناجه متغایر موضوعلرده شکللرك تفاوتنه‌ده اهمیت

عطف ایتمش ایدی . بونك ایچون قدیم ادبیاتك شكل نظمه عائد وترتیب قافیه‌دن متولد اولان تقسیمی ، ادبی نوعلری‌ده شكللر داخلنده تصنیف ایتمش عد ایدیله‌بیلیر .

اسکی ادبیاتده نظم شكللرینك بویوك واساسلی تقسیمی ، بر منظومه‌ده تك بر قافیه‌نك توالی ایلدیكی « متحدالقافیه نظملر » له هر بیتنده مستقل قافیه‌لر بولونان « مختلف القوافی نظملر » ه آیریلمسندن عبارتدر ؛ بوایكی اساسلی شكله متحدالقافیه نظملرك قافیه‌دن آزاده ایلك مصراعلرینه هم قافیه ایكی ، اوچ ، درت ... الخ مصراع علاوه‌سیله وجوده كلن «متداخل القوافی نظملر» ایله متحدالقافیه متعدد نظمپاره‌لری مختلف‌القافیه بیتلرله اتصال ایتدیرن « متحول‌القوافی نظملر » علاوه ایدیله‌بیلیر .

متحدالقافیه نظملر قطعه، رباعی ، غزل ، قصیده ، مسلسل ومسمط قسملرینی احتوا ایدر : قطعه‌لر محدود وبرفكر اساسی‌یه مربوط متفرق شعرلرك ، رباعیلر خصوصی بر وزن آلتنده فلسفی ویا رندانه وجیزه‌لرك ، غزللر حقیقی ویامجازی عشق وغرام حسیاتیله ذوق وصفا وهوساتك ، قصیده‌لرده یادینی ویا دنیوی بر هیجانك معین شخص ویا شیلر اوزرینه جلب ایلدیكی جوشقون تقدیراتك ترجمانیدرلر . مسلسللر و مسمطلر قصیده‌نك ـ بری اتحاد قافیه‌یی حد الغایه‌یه ایصال ایدن ، دیكری تداخل قوافی‌یه زمین حاضرلایان ـ ایكی شكل مخصوصیدركه آیری بر موضوعه مختص اولمیوب یالكز آهنكی تزییدوتقویه ایدرلر .

متحدالقافیه نظملرك بر شكل خصوصیسی حكمنده اولان « متداخل القوافی نظملر » مربع ، مخمس ، مسدس ، مثمن ، معشر اسملرینی آلان منظومه‌لرله غزل ویا قصیده‌لرك تربیع ، تخمیس ، تسدیس ... لرینی و « متحول القوافی نظملر » ده ترجیع وتركیب بندلری احتوا ایدركه بونلر یا مرثیه ، افكار حكیمانه ، تصویرات و توصیفات كبی نسبةً دها جدی وقصیده‌لره یاقین ، یاخود عشق وهوس ، نشوه و ذوق كبی دها زیاده غزلیاته میال موضوعلری افاده‌یه خادمدر .

بو نوع منظوماتی درآغوش ایدن دیوانلر ، عمومیتله « قصائد » و « غزلیات » قسملرینه آیریلیرلر : قصائد قسمنده مناجات ، توحید ، تضرع ، تحمید كبی جناب حقه ، نعت شریف ، معراجیه كبی حضرت پیغمبره ، نعوت ومدحیات كبی اصحاب كرام واولیاءالله‌ه عائد دینی منظومه‌لر باشده بولونور . اوندن صوكره پادشاهلره ، وزیرلره ، شیخ‌الاسلاملره وسائر اكابره یازیلان مدحیه‌لر كلیر . بونلری عینی یولده قطعه‌لرله جدی موضوعلی ترجیع وتركیبلر ، مربع ومخمس ومسدسلر تعقیب ایدر . غزلیات قسمنده الفبا ترتیبیله

بوتون غزللر ، شوخ موضوعلی ترجیع وترکیبلر ، مربع ومخمس ومسدسلر ، شرقیلر ، بعض قطعه‌لر ، مطلعلر ، مفردلر ومصراعلر بولونور .

ابجد حسابیله تاریخلر ، منظوم بیلمجه دیمك اولان لغزلر ، منظومه‌ده براسمه تلمیحی افاده ایدن معمالر ، آیری براثر تشکیل ایده‌مه‌ین‌پك‌قیصه مثنویلرده دیوانلره الحاق اولونور .

دیوانك عمومی اولان بوتقسیمندن باشقه بعض شاعرلرك برنوعده‌كی اثرلرینك تعددینه مبنی آیریجه «ترجیعات» ، «تواریخ» ، «شرقیات» ، «قطعات» كبی بعض قسملر آییردقلری واقعدر .

مختلف القوافی نظملر مثنویلردن عبارتدر . بونلردن بش بویوك منظومه‌نك مجموعنه « خمسه » اطلاق ایدلمك معتاد اولمشدر . یدیسنه « سبعه » دینیلدیکی ده واردر . خمسه‌لرده مولد شریف ، حلیهٔ نبویه ، شمائل شریفه ، حدیث اربعین كبی صرف دینی ؛ گلشن راز ، گنجینهٔ راز ، معرفتنامه كبی صرف تصوفی نظملر ؛ خیریهٔ نابی ، لطفیهٔ وهبی كبی منظوم نصیحتنامه‌لر ؛ قیافتنامه كبی تعلیمی اثرلر ؛ اسکندرنامه ، ظفرنامه كبی نیم داستانی وقهرمانی حكایه‌لر ؛ اصولنامه ، خمسهٔ عطائی كبی كوچوك حكایه مجموعه‌لری ؛ شمع وپروانه ، حسن وعشق كبی رمزی وتصوفی ، لیلا ومجنون ، خسرو وشیرین ، یوسف وزلیخا كبی منقولاته مستند عاشقانه ونیم متصوفانه بویوك حكایه‌لر موجوددر . خمسه حالنه كتیریله‌مه‌مش منفرد حكایه‌لر بعضاً مستقل وبعضاً دیوانه ملحق اوله‌رق ترتیب ایدیلیر .

علی العموم مثنویلرده اولاً تحمید وتوحید ، تضرع ومناجات ، نعت شریف ، معراجیه ، مدحیه ، سبب تألیف كبی مقدماتك نظمی معتاددر . بونلردن صوكره اصل موضوعه كچیلیر . آراده وزن وقافیه تبدیلیله قصیده ، غزل ، مربع ، مخمس وامثالی پارچه‌لر درج ایدیله‌بیلیر . بعضاً عینی وزنده مربع ویا مخمس شكلنده « طردیه » لرده یازیلدیغی واردر .

ایشته خطوط عمومیه‌سی اعتباریله اسكی ادبیاتك معنا وشكل آراسنده بر توافق گوزه‌ده‌رك وجوده كتیردیكی اثرلرك نوع وشكللری شو قسملرله خلاصه ایدلمش عد اولونه‌بیلیر كه بوده ادبی ساحه‌نك محدودیتنه بردلیل تشكیل ایدر .

آثار منثوره‌یه گلنجه ، بونلرك ساحه‌سی نسبةً دها گنیشجه اولمقله برابر ، اسلوبده‌كی مطرد محدودیت وقطعیت ، انحطاطی نظمدن اول نثرده ظاهره چیقارمغه سبب اولمشدر . فریدون بكك « منشآت السلاطین » نده باشلیجه نمونه‌سی كوروله‌بیلن محررات رسمیه ؛ هر بری برقاعده‌یه تابع طوتولان وتحریرینه وسیله اولان شیئه گوره خلوصنامه ، تبریكنامه ، تعزیه‌نامه ، تهنیه‌نامه ، توصیه‌نامه ، دعوتنامه ، عیادتنامه ، تشكرنامه . . . كبی اسملر آلان

مكاتبات؛ متن، شرح، حاشيه، تعليقات شكللرنده هرنوع علوم وفنونه عائد يازيلر؛ علمى تتبعدن زياده تصوير وتوصيف قدرتنه مربوط برقلم صنعتى تلقى ايديلن تاريخلر؛ سير نبويه طرزنده‌كى دينى - تاريخى اثرلر؛ افسانه، خرافه، رمزى حكايه، عشق حكايه‌سى، كوچوك حكايه‌لركبى حكايات هپ منثور اثرلر زمره‌سنه داخلدر. فقط بونلرك جمله‌سنده موضوعك يا ذاتى ويا هيچ اولمازسه روحى تصوف عمده‌سندن ملهم اولديغى كبى اسلوبده انتظام تام دستورينه وتقليد غايه‌سنه مربوط اولديغندن عمومى بريكنسقلق حكم سورمكده‌در.

اسكى ادبياتده ادبى مكتبلر. — بالاده اشارت ايدلديكى وجهله تصوفى ويا تصنيفى اوله‌رق ايكى زمره‌يه انقسام ايدن آثار قديمه‌نك بو ايكى قسمى ايكى ادبى مكتب كبى تلقى ايديله‌بيلير. تصوفى اثرلرك برقسمى تصوف نشوه وهيجاننى مصور نشيده‌لر Poésies lyriques، برقسمى‌ده تصوف فكرلرينى ناشر تعليمى اثرلر Poésies didactiques در. تصوف مكتبنك بوصورتله ايكى تالى زمره‌سى ظهور ايتمش اولور.

تصنيفى ادبياته كلنجه بونده عمده‌لر اساساً ده‌كيشمكسزين تدريجى تكاملك وجوده كتيرديكى بعض ادبى مكتبلر كوزه چارپار: باقى‌يه قدر همان عينى رنك وقوتده اوله‌رق دوام ايدن «قدما مكتبى»؛ سلاست نظم، انتظام افاده، مكمليت شكليه ايله تمايز ايدن «باقى مكتبى»؛ تصوف عقيده‌سنى پك آز اوقشايه‌رق صرف شكلدن وحشمت افاده‌دن استفاده ايله باقى طرزينى توسيع ايدن «نفعى مكتبى»؛ فلسفه پرورانه بر توكلله فكرى بر تمايل ارائه ايدن ودها زياده ماديات وواقعاتدن الهام آلمغه چاليشان «نابى مكتبى»؛ صرف صميمى ذوق وهوس حسياتنه نيم محلى برشيوه ايله ترجمان اولان «نديم مكتبى» بونلر آراسنده تعداد اولونه‌بيلير.

شوراسى بالخاصه قيده لايقدركه بومكتبلر دهازياده فرعى تحوللرى وشكل واسلوبده، ياخود زمانى تمايللرده‌كى تغيراتى اشارت ايده‌رلر. يوقسه اساس اعتباريله بوتون ادبيات قديمه شرق روحنه مستند، ايراندن مقتبس، تصوف عمده‌سنه مربوط، شكلاً انتظام تامه تابع بر تك ادبى مكتب ماهيتنده‌در. آنجق تنظيماتدن صوكره اجتماعى روحك تحولى او مكتبه نهايت ويرمش، اوندن صوكره غرب روحنه باغلى، فرانسز ادبياتنه متمايل، حريت اساسنه مستند يكى بر ادبيات مكتبى ظهور ايده‌بيلمشدركه ايكنجى جلديمزده بو ادبى تجددى تدقيقه غيرت ايده‌جكز.

برنجی جلدك مندرجاتی

صحیفه

٣ ایکی سوز
٥ ادبیات تاریخنك ماهیتی
٨ تورك لسان و ادبیاتنه عمومی بر نظر
١١ عثمانلی تورکلرنده ادبیات تظاهراتی
١٣ عثمانلی ادبیاتنك تاریخی دوره‌لری

١٧
عثمانلیلردن اول آناطولیده تورك ادبیاتی
١٩ حضرت مولانا
٢١ سلطان ولد
٢٣ یونس امره

٢٥
یدنجی قرن نهایتنده آناطولیده تورك ادبیاتنك اوصافی
٢٨ سکزنجی عصر هجری ادبیاتی
٣٠ عاشق پاشا
٣٢ شیخ الوان شیرازی
٣٣ نورالدین ازهری
٣٣ نیازی
٣٥ سکزنجی قرن ادبیاتنه بر نظر
٣٧ دوقوزنجی قرن نصف اولنده ادبیاتمز
٣٨ سلیمان دده
٤١ یازیجی زاده‌لر
٤٢ سید نسیمی
٤٤ احمدی
٤٧ شیخی
٥٢ حمامی
٥٣ احمد داعی

صحیفه

٥٥
دوقوزنجی عصر نصف اخیری ادبیاتی
٥٦ خاندان سلطنت شاعرلری
٥٧ سلطان مراد ثانی
٥٧ فاتح سلطان محمد
٥٨ سلطان بایزید ثانی
٥٩ سلطان جم
٦٢ نثر لسانك تکاملاری
٦٣ رسمی لسان و نشانجی محمد پاشا
٦٤ نثر ادبی و سنان پاشا
٦٦ احمد پاشا
٦٨ نظامی
٦٩ نجاتی
٧٣ حمدالله حمدی
٧٥ ذاتی
٧٧ دوقوزنجی عصر هجریده شاعره‌لر
٧٨ زینب خاتون
٧٩ مهری خاتون

٨٠
اوننجی عصر نصف اولنده ادبی تکاملمز
٨١ حکمدار شاعرلر
٨١ یاووز سلطان سلیم
٨٢ قانونی سلطان سلیمان
٨٤ وزرا و علما آره‌سنده شعر
٨٤ ابن کمال
٨٥ ابوالسعود افندی

صحیفه

٨٦ لسان نثرده تکامل
٨٦ آثار منثوره‌نك انواعی
٩٠ اسلوب نثر
٩١ لسان نظمك تکاملی
٩١ فضولی و آثاری
٩٥ باقی
٩٨ خیالی
١٠١ یحیی بك

١٠٥

اوننجی قرن نصف اولنده ادبی تکاملمزك انکشافی

١٠٧ اوننجی عصر نصف اخیری ادبیاتی
١٠٨ نثر لساننده تکامل خطوه‌لری
١٠٨ خواجه سعدالدین افندی
١١٠ نظم لساننده‌کی تکامل حرکتی
١١١ خاقانی
١١٢ نوعی
١١٥ روحی بغدادی
١١٨ اون برنجی قرن نصف اولی
١٢١ نثر لساننك تکاملی
١٢٢ کاتب چلبی
١٢٣ قوچی بك
١٢٥ ویسی
١٢٩ نرکسی
١٣٣ نصف عصرك دیکر ناثر و عالملری
١٣٤ نظم لساننك تکاملی
١٣٥ نفعی و آثاری
١٤٠ نفعی مکتبی معقبلری
١٤١ صبری
١٤٣ جوری
١٤٤ ریاضی
١٤٤ شیخ الاسلام یحیی افندی
١٤٦ یحیی افندینك معقبلری

صحیفه

١٤٧ نوعی زاده عطائی
١٤٩ عزمی زاده حالتی
١٥٠ اون برنجی قرن نصف اخیری
١٥٣ نثر لساننك تکاملی
١٥٤ نعیما
١٥٥ قره چلبی زاده عزیز افندی
١٥٥ مصرف زاده شفیق افندی
١٥٦ لسان نظمك تکاملی
١٥٧ نائلی قدیم
١٥٩ فهیم قدیم
١٦٢ نابی و آثاری
١٧٠ نظیم
١٧٢ ثابت
١٧٥ نابی مکتبی
١٧٨ اون ایکنجی قرن نصف اولی ادبیاتی
١٧٨ عصرك عمومی منظره‌سی
١٨١ عصرك ادبی منظره‌سی
١٨٣ ندیم و آثاری
١٩٣ ندیم مکتبی
١٩٤ عزت علی پاشا
١٩٤ بلیغ
١٩٦ سید وهبی
١٩٨ سامی
٢٠٢ منیف
٢٠٤ حامی آمدی
٢٠٦ نحیفی
٢٠٧ نصف قرنك دیکر شاعرلری
٢٠٩ اون ایکنجی قرن نصف اخیری
٢١٢ قوجه راغب پاشا
٢١٥ چلبی زاده عاصم افندی
٢١٦ حشمت
٢١٩ فطنت خانم
٢٢١ رسمی احمد افندی
٢٢٢ کانی

صحیفه

۲۲۳

اون ایکنجی قرن نهایتنده ادبی وضعیتمزه بر نظر

۲۲۳ انحطاط ادبینك امارەلری وسببلری
۲۲۷ ادبی انحطاطك تظاهرلری
۲۲۹ دور انحطاط شاعرلری
۲۳۰ اون اوچنجی قرن نصف اولی ادبیاتی
۲۳۰ نصف قرنك سیاسی واجتماعی سیماسی
۲۳٤ نصف قرنك ادبی سیماسی
۲۳۷ نثر لسانك تكاملی
۲٤۰ نصف قرنده نظم ادبیاتی
۲٤۰ شیخ غالب
۲٤٤ سنبل زاده وهبی
۲٤۸ عزت ملا
۲۵۰ سروری

صحیفه

۲۵۳ فاضل اندرونی
۲۵٦ واصف اندرونی

اون اوچنجی قرن اواسطنده

۲۵۹

۲۵۹ ادبیاتمزك وضعیت عمومیەسی
۲۵۹ انحطاط ادبیاتنك اوصافی
۲٦۱ انحطاط ادبیاتنك تعمیمی
۲٦۳ انحطاط ادبیاتنك تمادیسی
۲٦۳ انحطاط دورنده تجدد ایشیملری
۲٦۵ ادبیات عتیقەنك اوصاف عمومیەسی
۲٦۵ اسكی ادبیاتك عمومی جریانی
۲٦۸ اسكی ادبیاتك ساحەسی
۲۷۰ اسكی ادبیاتك عمدەلری
۲۷۲ اسكی ادبیاتده انواع ادبیه
۲۷۵ اسكی ادبیاتده ادبی مكتبلر